

Міністерство освіти і науки України
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ «БЕРДЯНСЬКИЙ
МАШИНОБУДІВНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
Національного університету «Запорізька політехніка»

Циклова комісія гуманітарної, соціально-економічної та природничо-
наукової підготовки

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник директора з навчальної
роботи

«___» _____ 2022 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Галузь знань	07 Управління та адміністрування
Спеціальність	072 Фінанси, банківська справа та страхування
ОПП	Фінанси і кредит

2022 р.

Робоча програма навчальної дисципліни «Українська мова» для здобувачів освіти спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування, ОПІ «Фінанси і кредит».

«30» серпня 2022 року – 22 с.

Розробник: викладач ВСП «БМФК НУ «Запорізька політехніка» Ольга КУЛЬБАШЕНКО.

Робоча програма затверджена на засіданні циклової комісії гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки

Протокол № 1 від 30 серпня 2022 року

Голова циклової комісії спеціальності гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки

_____ Олена КОЖУШКО

(підпис)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, ОПП, освітньо-кваліфікаційний рівень (ступінь)	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 4,6	Галузь знань: 07 Управління та адміністрування	Обов'язкова
	Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування	
Модулів – 8	ОПП «Фінанси і кредит»	Рік підготовки: 1, 2
Індивідуальне завдання –		Семестр: I,II, III,IV
Загальна кількість годин – 140год.		
Тижневих годин: I семестр аудиторних - 1год II семестр аудиторних - 2 год. III семестр аудиторних - 2 год. IV- семестр аудиторних - 2 год.	Освітньо-кваліфікаційний ступінь: Фаховий молодший бакалавр з фінансів і кредиту	Аудиторні 139 год.
		Практичні -
		Лабораторні -
		Самостійна робота 1 год.
		Індивідуальні завдання: -
		Вид контролю: I-й семестр – диф. залік. II-й семестр – диф. залік. III-й семестр – диф. залік. IV-й семестр – диф. залік.. Державна підсумкова атестація у формі ЗНО

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

Завданням навчальної дисципліни є формування ціннісного ставлення до української мови як державної мови України; формування предметної і ключових компетентностей; формування духовного світу здобувачів освіти, цілісних світоглядних уявлень, системи загальнолюдських, національних, особистісних ціннісних орієнтирів; навчання засобами мови пізнавати світ, облаштовувати гармонійне співіснування в ньому, зберігати й передавати культурні набуток, виражати емоції й почуття, розв'язувати життєві проблеми; формування мовленнєвої культури, раціональної мовленнєвої поведінки; розвиток логічного і критичного мислення, творчої уяви; формування мовного смаку, мовного чуття і мовної стійкості, сприяння усвідомленню краси й естетики української мови.

При вивченні дисципліни повинні формуватися наступні компетентності:

1.	Спілкування державною мовою – готовність (здатність) учнів засобами української мови успішно взаємодіяти у процесі розв'язання типових для віку життєвих проблем; сформоване ціннісне ставлення до мови свого народу, наявність досвіду послуговування державною мовою.
2.	Спілкування іноземними мовами – готовність (здатність) реалізовувати різноманітні комунікативні наміри у широкому діапазоні особистісних, соціальних і культурних контекстів.
3.	Математична грамотність – спроможність особистості застосовувати математичні вміння в реальному житті, працювати з числовою інформацією.
4.	Компетентності у природничих науках і технологіях – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб, застосовувати ІКТ у навчанні й повсякденному житті, знаходити, опрацьовувати і систематизовувати інформацію; здатність бути відкритими до інновацій, реалізувати себе в мінливому технологічному, життєвому, навчальному й трудовому середовищі.
5.	Інформаційно-комунікаційна компетентність – здатність (готовність) розуміти навколишнє інформаційне середовище, самостійно шукати, добирати й критично аналізувати необхідну інформацію, трансформувати, зберігати та транслювати її й діяти відповідно до своїх цілей і прийнятої в суспільстві комунікаційної етики.
6.	Уміння вчитися протягом життя – здатність і внутрішня потреба самостійно здобувати знання і формувати вміння відповідно до поставлених цілей з метою самовдосконалення й самореалізації.
7.	Соціальна і громадянська компетентності – усвідомлення громадянської повинності й відповідальності, здатність до реалізації громадянських прав і обов'язків.
8.	Підприємницька компетентність – це інтегрована якість особистості, що базується на креативності, творчості, інноваційності, здатності до ризику, спроможності планувати, самоорганізовуватися й організувати підприємницьку діяльність, утілювати ідеї у сферу економічного життя, розв'язувати конфліктні ситуації, приймати рішення, брати на себе відповідальність, формувати моделі поведінки, необхідні для успішного розв'язання нагальних виробничих проблем.
9.	Загальнокультурна – здатність учня усвідомлено сприймати надбання культури як цінність, аналізувати й оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного

	суспільства, застосовувати традиційні для культури українського народу методи самовиховання.
10.	Екологічна грамотність і здорове життя – здатність розумно й раціонально користуватися природними ресурсами, усвідомлене ставлення до ролі довкілля для життя й здоров'я людини; готовність виявляти активну життєву позицію в питаннях захисту довкілля, дотримуватися здорового способу життя й пропагувати його.

3. Структура навчальної дисципліни

Назва модулів і тем	Кількість годин					
	усього	У тому числі				
		ауд	пр	лаб	інд	с.р.
Модуль 1. Вступ. Мовна стійкість як ключова риса національно мовної особистості. Функціональна стилістика і культура мовлення.	12	12	-	-	-	0
Модуль 2. Практична стилістика і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики.	5	5	-	-	-	0
Разом за I семестр(17=17+0)	17	17	-	-	-	0
Модуль 2. Практична стилістика і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики(<i>продовження</i>)	16	16	-	-	-	0
Модуль 3. Словотворчі засоби стилістики.	20	20	-	-	-	0
Модуль 4. Практична стилістика і культура мовлення. Морфологічні засоби стилістики.	10	10	-	-	-	0
Разом за II семестр(46=46+0)	46	46	-	-	-	0
Модуль 4. Практична стилістика і культура мовлення. Морфологічні засоби стилістики.(<i>продовження</i>)	12	12	-	-	-	0
Модуль 5. Стилiстика простих речень.	22	22	-	-	-	0
Разом за III семестр(34=34+0)	34	34	-	-	-	0
Модуль 6. Стилiстика складних речень.	12	12	-	-	-	0
Модуль 7. Стилiстика речень із різними способами вираження чужого мовлення.	16	16	-	-	-	0
Модуль 8. Удосконалення правописної грамотності.	15	14	-	-	-	1
Разом за IV семестр(43=42+1)	43	42	-	-	-	1
Разом по дисципліні	140					

4. Теми аудиторних занять

№ з/п	Форма заняття	Обсяг годин	Зміст заняття
Модуль 1 Мовна стійкість як ключова риса національномовної особистості. Функціональна стилістика і культура мовлення.			
1	Вивчення нового матеріалу	2/2	Вступ. Мовлення як предмет стилістики і культури мовлення. Два рівні володіння українською літературною мовою: мовлення правильне (норми літературної мови) і мовлення комунікативно доцільне (змістовність, логічність, точність, виразність, доречність). Мовна стійкість як ключова риса національномовної особистості. Поняття мовної стійкості. Джерела, що живлять мовну стійкість.
2	Комбіноване	2/4	Поняття норми в сучасній українській літературній мові. Нормативне й ненормативне мовлення. Типи норм.
3	Комбіноване	2/6	Лексична норма. Лексична помилка. Лексичне значення слова. Слово і контекст; залежність значень слова від контексту. Слововживання: вибір слова, лексична сполучуваність. Виступ під час дискусії «Які слова руйнують наше життя?»; «Інтернет зближує чи накопичує самотність?» Слова власне українські й запозичені. Виправдані й небажані запозичення.
4	Удосконалення знань, умінь та навичок	2/8	Есе як вид творчої роботи. Види есе. Контрольне есе. «Прекрасна мить життя», «Чарівність і могутність слова».
5	Комбіноване	2/10	Слова власне українські й запозичені. Виправдані й небажані запозичення. Лексичні й фразеологічні синоніми, антоніми. Пароніми. Запобігання помилок у вживанні паронімів. Фразеологізми.
6	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/12	Контрольна робота (тестові завдання). <i>Поняття норми в сучасній українській літературній мові.</i> <i>Лексична норма.</i>
Модуль 2 Практична стилістика і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики.			
7	Комбіноване	2/14	Загальна характеристика звукового складу мови. Орфоепічні норми. Склад і наголос. Правила переносу слів.
8	Комбіноване	2/16	Правопис. Орфографічна норма. Правопис знака м'якшення, апострофа.
9	Узагальн. і систематиз. знань, вмінь і навичок	1/17	Узагальнення і систематизація вивченого у I семестрі
Разом за I семестр		17	
1	Комбіноване	2/2	Правопис великої букви.
2	Удосконалення знань, умінь та навичок	2/4	Письмове обґрунтування свого вибору на визначену тему («Електронна чи паперова книга?», «Чи потрібно вчитися заощаджувати?», «Чи може зашкодити неграмотне письмо?», «Чи замінить книгу інтернет?»).
3	Комбіноване	2/6	Правопис слів з ненаголошеними голосними.
4	Комбіноване	2/8	Правопис слів з подвоєнням і подовженням приголосних.
5	Комбіноване	2/10	Правопис слів зі спрощенням у групах приголосних.
6	Комбіноване	2/12	Правопис слів з чергуванням голосних і приголосних звуків.

№ з/п	Форма заняття	Обсяг годин	Зміст заняття
7	Комбіноване	2/14	Написання слів іншомовного походження.
8	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/16	Контрольна робота (тестові завдання). <i>Практична стилістика і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики. Орфографічна норма.</i>
Модуль 3 Словотворчі засоби стилістики.			
9	Комбіноване	2/18	Морфеми і словотвірна структура слова. Основні способи словотвору.
10	Удосконалення знань, умінь та навичок	2/20	Читання текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення. Усне переказування текстів різних стилів із творчим завданням.
11	Комбіноване	2/22	Стилiстичне забарвлення значущих частин слова (префіксів і суфіксів). Словотворчі норми (правильне творення слів)
12	Комбіноване	2/24	Правопис. Основні орфограми в коренях, префіксах і суфіксах.
13	Комбіноване	2/26	Правопис. Написання складних слів. Правопис складноскорочених слів.
14	Комбіноване	2/28	Правопис. Написання складних слів разом, окремо, через дефіс
<i>Сприймання чужого мовлення. Відтворення готового тексту</i>			
15	Удосконалення знань, умінь та навичок	2/30	Сприймання чужого мовлення. Конспектування висловлювань, що сприймаються на слух. Усний переказ тексту із творчим завданням (висловлення власного ставлення до подій, героїв тощо)
16	Удосконалення знань, умінь та навичок	2/32	Читання текстів різних стилів. Написання конспекту прочитаного, тематичних виписок прочитаної науково-популярної статті. Складання плану, тез.
17	Удосконалення знань, умінь та навичок	2/34	Письмовий переказ тексту із творчим завданням.
18	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/36	Контрольна робота (тестові завдання). <i>Словотворчі засоби стилістики.</i>
Модуль 4			
<i>Практична стилістика і культура мовлення. Морфологічні засоби стилістики.</i>			
19	Комбіноване	2/38	Стилiстичне забарвлення граматичних форм. Іменник як частина мови. Поняття роду, числа. Іменники спільного і подвійного родів. Складні випадки відмінювання іменників. Особливості кличного відмінка.
20	Комбіноване	2/40	Прикметник. Особливості творення ступенів порівняння прикметників.
21	Комбіноване	2/42	Числівник як частина мови. Особливості відмінювання та їх зв'язок з іменниками.
22	Комбіноване	2/44	Правопис прислівників. Розрізнення прислівників і співзвучних сполук.
23	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/46	Повторення в кінці року. Удосконалення правописної грамотності. <i>Залік.</i>
Разом за II семестр		46	

1	Комбіноване	2/2	Повторення і узагальнення вивченого на I-му курсі.
2	Комбіноване	2/4	Складні випадки правопису різних частин мови. Особливості відмінювання чоловічих та жіночих імен, по батькові, прізвищ. Вітальний адрес.
3	Комбіноване	2/6	Складні випадки правопису різних частин мови. Дієслово як частина мови.
4	Комбіноване	2/8	Службові частини мови. Правопис.
5	Комбіноване	2/10	Правопис часток НЕ і НІ з різними частинами мови.
6	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/12	Контрольна робота (тестові завдання). <i>Практична стилістика і культура мовлення. Морфологічні засоби стилістики.</i>
Модуль 5 Стилiстика простих речень.			
7	Комбіноване	2/14	Словосполучення і речення.
8	Комбіноване	2/16	Синтаксична норма. Види простих речень і їх відтінки значень.
9	Комбіноване	2/18	Головні і другорядні члени речення.
10	Удосконалення знань, вмінь та навичок	2/20	Твір-роздум на морально-етичну тему в публіцистичному стилі: « <i>На добро відповідай добром, а на зло...?</i> »
11	Комбіноване	2/22	Пунктуаційна норма. Пунктограми у простому реченні. Тире між підметом і присудком у простому реченні.
12	Комбіноване	2/24	Розділові знаки у простих реченнях ускладнених однорідними членами речення, звертаннями.
13	Комбіноване	2/26	Розділові знаки у простих реченнях ускладнених вставними словами й вставними компонентами.
14	Удосконалення знань, вмінь та навичок	2/28	Аудіювання. Читання мовчки та вголос. Тестування.
15	Комбіноване	2/30	Розділові знаки у простих реченнях ускладнених відокремленими обставинами, додатками.
16	Комбіноване	2/32	Розділові знаки у простих реченнях ускладнених відокремленими означеннями, прикладками
17	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/34	Контрольна робота (тестові завдання). <i>Стилiстика простих речень.</i>
Разом за III семестр		34	
Модуль 6. Стилiстика складних речень			
1	Комбіноване	2/2	Поняття складного речення. Види складних речень. Особливості вживання в мовленні різних видів складних речень.
2	Комбіноване	2/4	Безсполучникове складне речення й розділові знаки в ньому. Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку.
3	Комбіноване	2/6	Пунктуаційна норма. Пунктограми у складному реченні. Кома у складному реченні. Крапка з комою у складному реченні.
4	Комбіноване	2/8	Двокрапка у складному реченні. Тире у складному реченні.
5	Удосконалення знань, вмінь та навичок	2/10	Правила побудови складних речень. Логічні помилки в складних реченнях. РМ. Написання власного висловлювання « <i>Чи погоджуєтесь ви з думкою про те, що найвеличнішою може бути проста, звичайна людина?</i> »
6	Контроль і корекція знань,	2/12	Контрольна робота (тестові завдання). <i>Поглиблення і систематизація найважливіших відомостей із синтаксису, пунктуації, лінгвістики тексту і стилістики</i>

	умінь та навичок		
Модуль 7			
Стилістика речень із різними способами вираження чужого мовлення			
7	Комбіноване	2/14	Пряма і непряма мова, її призначення. Способи цитування. Пунктограми при прямій мові та діалозі.
9	Комбіноване	2/16	Основні пунктограми в простому та складному реченнях, у реченнях з прямою мовою та в діалозі. Пунктуаційний аналіз
10	Удосконалення знань, вмінь та навичок	2/18	Удосконалення правописної грамотності: правильне використання відомих орфограм і пунктограм в писемному мовленні під час відтворення і створення висловлювань.
Риторика			
11	Комбіноване	2/20	Текст як середовище функціонування мовних одиниць. Основні ознаки тексту: зв'язність, комунікативність, членованість, інформативність. Текст у професійному спілкуванні. Складне синтаксичне ціле. Актуальне членування речення. Способи зв'язку речень у тексті.
12	Комбіноване	2/22	Основні способи виступу. Підготовка до публічного виступу.
13	Удосконалення знань, вмінь та навичок	2/24	Виступ з тематичною промовою (підготовлений і заздалегідь не підготовлений).
14	Удосконалення знань, вмінь та навичок	2/26	Діалогічне мовлення. Складання й розігрування діалогів до запропонованих ситуацій у дискантному й контактному спілкуванні. Виступ під час бесіди, дискусії, полеміки.
15	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/28	Контрольна робота (тестові завдання). <i>Синтаксис і стилістика тексту.</i>
Модуль 8. Удосконалення правописної грамотності.			
16	Комбінований	2/30	Удосконалення правописної грамотності: правильне використання відомих орфограм і пунктограм в писемному мовленні під час відтворення і створення висловлювань
17	Комбінований	2/32	Узагальнення і систематизація відомостей із синтаксису, пунктуації, лінгвістики й стилістики.
18	Комбінований	2/34	Основні види роботи з текстом. Виразне читання.
19	Комбінований	2/36	Студентський проект удосконалення власного мовлення.
21	Комбінований	2/38	Проектування змісту, форм і методів удосконалення мовної і мовленнєвої компетенції здобувача освіти. Складання плану поліпшення своєї мовленнєвої культури.
22	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/40	Контрольна робота (тестові завдання).
23	Контроль і корекція знань, умінь та навичок	2/42	Підсумкове заняття
Усього за IV семестр		42	
Усього за дисципліною		140	

5. Теми семінарів –не передбачено

6. Теми практичних занять – не передбачено

7. Теми лабораторних занять – не передбачено

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
IV семестр		
1	Проектування змісту, форм і методів удосконалення мовної і мовленнєвої компетенції здобувача освіти. Складання плану поліпшення своєї мовленнєвої культури.	1
Разом за IV семестр		1

9. Індивідуальні завдання

	Тема дисципліни	Вид завдання (реферати, дослідно-розрахункові роботи тощо)	Календарні строки і форма контролю
1.	Стилістична функція прямої мови та її різновидів	реферат	II семестр
2.	Семантико-словотвірна типологія парадигм іменників-назв продуктів харчування та назв посуду	реферат	II семестр
3.	Особливості вживання фразеологізмів у публіцистичному мовленні	реферат	III семестр
4.	Функціональне навантаження емоційно забарвленої лексики в текстах реклами	реферат	III семестр

10. Методи контролю

У процесі вивчення дисципліни «Українська мова» використовуються такі методи оцінювання навчальної роботи здобувача освіти:

- попередній контроль,
- поточний контроль,
- періодичний контроль
- підсумковий контроль: (підсумкове тестування з кожного змістовного модуля; директорська контрольна робота; державна підсумкова атестація).

Контрольна перевірка здійснюється фронтально та індивідуально.

Фронтально оцінюються: аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ та письмовий твір, мовні знання та вміння.

Індивідуально оцінюються: говоріння (діалог; усний переказ, усний твір) та читання вголос.

Перевірка мовних знань та вмінь здійснюється за допомогою завдань тестового характеру (на їх виконання відводиться 15-20 хвилин заняття) або диктанту, залежно від характеру навчального матеріалу.

Решта часу контрольного заняття може бути використана на виконання завдань з аудіювання, читання мовчки. Оцінювання говоріння, читання вголос здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок для того, щоб кожний студент одержав мінімум одну оцінку за виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу й усного твору. Для цих видів робіт не відводять окремого заняття, а бали виводять один раз на рік.

Оцінювання результатів навчання мови здійснюється на основі:

- а) врахування основної мети, що передбачає різнобічний мовленнєвий розвиток особистості;
- б) освітнього змісту навчального предмета, який розподіляється на чотири елементи-знання, вміння й навички, досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;
- в) функціонального підходу до шкільного мовного курсу, який передбачає вивчення мовної теорії в аспекті практичних потреб розвитку мовлення.

Об'єктами оцінювання мають бути:

- мовленнєві вміння й навички з чотирьох видів мовленнєвої діяльності;
- знання про мову й мовлення;
- мовні вміння та навички;
- досвід творчої діяльності;
- досвід особистого емоційно-ціннісного ставлення до світу.

Оцінювання результатів мовленнєвої діяльності

I. Аудіювання (слухання- розуміння)

1.Перевіряється здатність здобувача освіти сприймати на слух незнайоме за змістом висловлювання із одного прослуховування:

а) розуміти:

- мету висловлювання;
- фактичний зміст;
- причинно-наслідкові зв'язки;
- тему і основну думку висловлювання;
- виражально-зображувальні засоби прослуханого твору;

б) давати оцінку прослуханому.

Перевірка аудіювання здійснюється фронтально за одним із варіантів.

Варіант перший: викладач читає один раз незнайомий здобувачам освіти текст, а потім пропонує серію запитань з варіантами відповідей. Студенти повинні мовчки вислухати кожне запитання, варіанти відповідей до нього, вибрати один із варіантів і записати лише його номер поряд із номером запитання: (наприклад, 1.3, де цифра «1» – номер запитання, а цифра «3» – номер обраної відповіді).

Варіант другий: здобувачі освіти одержуть видрукувані запитання та варіанти відповідей на них і відзначають галочкою правильний з їхнього погляду варіант.

Для одержання достовірних результатів тестування кількість варіантів відповідей на тестове завдання не повинна бути меншою від чотирьох. Запитання мають торкатися всіх зазначених вище характеристик висловлювання і розташовуватися в порядку наростання їх складності.

2.Матеріал для контрольного завдання:

зв'язне висловлювання (текст) добирається відповідно до вимог програми для кожного класу(курсу).

Обсяг тексту (і відповідно тривалість звучання) орієнтовно визначається так:

Клас/курс	Обсяг та час звучання текстів, що належать до			
	Художнього стилю		Інших стилів	
10(I курс)	900-1000	9-10хв.	800-900	8-9хв.
11(II курс)	1000-1100	10-11хв.	900-1000	10-11хв.
12(II курс)	1100-1200	11-12хв.	1000-1100	11-12хв.

3.Одиниця контролю: відповіді студентів на запитання за прослуханим текстом, одержані в результаті виконання тестових завдань.

4.Оцінювання.

Правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, кожне із 12 запитань оцінюється одним балом. Оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид діяльності студент може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала належного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу). У тому разі, коли студент з певних причин не виконав завдання, він має пройти перевірку додатково, щоб одержати відповідний бал.

II. Говоріння та письмо (діалогічне та монологічне мовлення)

Під час перевірки складених здобувачами освіти висловлювань (діалогів, усних і письмових переказів та творів) ураховується ступінь повноти вираження теми, міра самостійності виконання роботи, ступінь вияву творчих здібностей, особистого ставлення до змісту висловлювання.

Діалогічне мовлення

Усне діалогічне мовлення перевіряється в 10-12 класах(I-II курсах).

1.Перевіряються здатність студентів:

а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що обговорюється;

б) демонструвати вміння:

-складати діалог відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування;

-самостійно досягати комунікативної мети;

-використовувати репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету;

-дотримуватися теми спілкування;

-додержуватися правил спілкування.;

-дотримуватись норм літературної мови;

-демонструвати певний рівень вправності у процесі діалогу (стилість, логічність, виразність,

доречність, винахідливість тощо);

в) висловлювати особисту позицію щодо теми, яка обговорюється;

г) аргументувати висловлені тези, ввічливо спростовувати помилкові висловлювання співрозмовника.

Зазначені характеристики діалогу є основними критеріями при його оцінюванні.

Перевірка рівня сформованості діалогічного мовлення здійснюється таким чином: викладач пропонує двом студентам вибрати одну із запропонованих тем чи мовленнєвих ситуацій(теми чи ситуації пропонуються різного рівня складності), обдумати її й обговорити із товаришем перед класом у формі діалогу протягом 3-5 хвилин. Оцінка ставиться кожному зі студентів.

2.Матеріал для контрольних завдань добирається з урахуванням тематики соціокультурної змістової лінії чинної програми, рівня підготовки, вікових особливостей та пізнавальних інтересів студентів.

3.Одиниця контролю: діалог, складений двома студентами.

Обсяг діалогу визначається так:

Клас/курс	Орієнтовна кількість реплік для двох здобувачів освіти
10 клас (I курс)	14-16 реплік
11 клас (II курс)	16-18 реплік
12 клас (II курс)	18-20 реплік

4.Оцінювання.

Критерії оцінювання

Рівень	Бали	Характеристика складених студентами діалогів
<i>Початковий</i> (Бали цього рівня одержують студенти, успіхи яких у самотійному складанні діалогу поки що незначні)	1	У студента виникають значні труднощі у підтриманні діалогу. Здебільшого він відповідає на запитання лише «так» чи «ні» або аналогічними уривчастими реченнями ствердного чи заперечного характеру.
	2	Студент відповідає на елементарні запитання короткими репліками, що містять недоліки різного характеру, але сам досягти комунікативної мети не може.
	3	Студент бере участь у діалозі за найпростішою за змістом мовленнєвою ситуацією, може не лише відповідати на запитання співрозмовника, а й формулювати деякі запитання, припускаючись помилок різного характеру. Проте комунікативна мета досягається ним лише частково.
<i>Середній</i> (Балів цього рівня заслуговують студенти, які досягли певних результатів у складанні діалогу за двома-чотирма показниками з нескладної теми, але за іншими критеріями результати поки що незначні)	4	Студент бере участь у діалозі з нескладної за змістом теми, в основному досягає мети спілкування, проте репліки його недостатньо вдалі, оскільки не враховують належним чином ситуацію спілкування, не відзначаються послідовністю, доказовістю; трапляється чимало помилок у доборі слів, побудові речень, їх інтонуванні тощо.
	5	Студент бере участь у діалозі за нескладною за змістом мовленнєвою ситуацією, додержує елементарних правил поведінки в розмові, загалом досягає комунікативної мети, проте допускає відхилення від теми, мовлення його характеризується стереотипністю, недостатньою різноманітністю і потребує істотної корекції тощо.
	6	Студент успішно досягає комунікативної мети в діалозі з нескладної теми, його репліки загалом є змістовними, відповідають основним правилам поведінки у розмові, нормам етикету, проте їм не вистачає самостійності суджень, їх аргументації, новизни, лаконізму в досягненні комунікативної мети, наявна певна кількість помилок у мовному оформленні реплік тощо.
	7	Діалогічне мовлення студента за своїм змістом спрямовується на розв'язання певної проблеми, загалом є змістовним, набирає деяких рис невимушеності; з'являються елементи особистісної позиції щодо предмета обговорення, правила спілкування в цілому додержуються, але ще є істотні недоліки(за 4-ма критеріями): невисокий рівень самостійності й аргументованості суджень, можуть траплятися відхилення від

		теми, помилки в мовному оформленні реплік тощо.
	8	Студент загалом вправно бере участь у діалозі за ситуацією, що містить певну проблему, досягаючи комунікативної мети, висловлює судження і певною мірою аргументує їх з допомогою загальновідомих фактів, у діалозі з'являються елементи оцінних характеристик, узагальнень, що базуються на використанні прислів'їв і приказок, проте допускаються певні недоліки за кількома критеріями(3-ма).
	9	Студенти самостійно складають діалог з проблемної теми, демонструючи загалом достатній рівень вправності і культури мовлення (чітко висловлюють думки, виявляють вміння сформулювати цікаве запитання, дати влучну, дотепну відповідь, здебільшого виявляють толерантність, стриманість, коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника), але в діалозі є певні недоліки за 2-ма критеріями, наприклад: нечітко виражається особиста позиція співбесідників, аргументація не відзначається оригінальністю тощо.
<p style="text-align: center;">Високий (Балів цього рівня заслуговують студенти, які продемонстрували високу культуру спілкування, переконливо аргументуючи свої думки з приводу проблемної теми, даючи можливість висловитися партнеру по діалогу; змогли зіставити різні погляди на той самий предмет, навести аргументи «за» і «проти» в їх обговоренні тощо)</p>	10	Студенти складають діалог за проблемною ситуацією, демонструючи належний рівень мовленнєвої культури, вміння формулювати думки, обґрунтовуючи власну позицію, виявляють готовність уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника, даючи можливість висловитися партнеру по діалогу; додержуються правил мовленнєвого етикету; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу звичайно відповідає нормам, проте за одним з критеріїв можливі певні недоліки.
	11	Студенти складають діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми(або ж самі визначають проблему для обговорення), переконливо й оригінально аргументують свою позицію, зіставляють різні погляди на той самий предмет, розуміючи при цьому можливість інших підходів до обговорюваної проблеми, виявляють повагу до думки іншого; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу відповідає нормам.
	12	Студенти складають глибокий за змістом і досконалий за формою діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми(або ж самі визначають проблему для обговорення), демонструючи вміння уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника,

	коротко, виразно, оригінально сформулювати свою думку, дібрати цікаві, влучні, дотепні, переконливі аргументи на захист своєї позиції, у тому числі й з власного життєвого досвіду, зіставити різні погляди на той самий предмет; здатні змінити свою думку в разі незаперечних аргументів іншого; додержуються правил поведінки і мовленнєвого етикету в розмові.
--	--

Монологічне мовлення

*Говоріння (усні переказ і твір);
письмо (письмові переказ і твір)*

1.Перевіряється здатність студента:

- а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що розкривається(усно чи письмово);
- б) демонструвати вміння:
- будувати висловлювання певного обсягу, добираючи і впорядковуючи необхідний для реалізації задуму матеріал (епізод із власного життєвого досвіду, прочитаний або прослуханий текст, епізод з кінофільму, сприйнятий(побачений чи почутий) твір мистецтва, розповідь іншої людини тощо);
 - ураховувати мету спілкування, адресата мовлення;
 - розкривати тему висловлювання;
 - виразно відображати основну думку висловлювання, диференціюючи матеріал на головний і другорядний;
 - викладати матеріал логічно, послідовно;
 - використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, дотримуючись норм літературної мови;
 - додержувати єдності стилю;
- в) виявляти своє ставлення до предмета висловлювання, розуміти можливість різних тлумачень тієї самої проблеми;
- г) виявляти певний рівень творчої діяльності, зокрема:
- трансформувати одержану інформацію, відтворюючи її докладно, стисло, вибірково, своїми словами, змінюючи форму викладу, стиль тощо відповідно до задуму висловлювання;
 - створювати оригінальний текст певного стилю;
 - аргументувати висловлені думки, переконливо спростовувати помилкові докази;
 - викладати матеріал виразно, доречно, економно, виявляти багатство лексичних граматичних засобів.

Організація контролю здійснюється за одним з двох варіантів.

Варіант перший: усі студенти виконують роботу самостійно.

Варіант другий: студенти складають висловлювання на основі диференційованого підходу (для початкового рівня пропонуються докладні допоміжні матеріали, для середнього (допоміжні матеріали загального характеру, а для одержання балів достатнього і високого рівнів необхідно написати переказ чи твір самостійно.

Перевірка здатності говорити(усно переказувати чи створювати текст) здійснюється індивідуально: викладач пропонує певне завдання (переказати зміст матеріалу докладно, стисло, вибірково; самостійно створити висловлювання на відповідну тему) і дає студентові час на підготовку.

Перевірка здатності письмово переказувати і створювати текст здійснюється фронтально: студентам пропонується переказати прочитаний викладачем (за традиційною методикою або самостійно прочитаний) текст чи інший матеріал для переказу або самостійно написати твір.

**Матеріал для контрольного завдання.
Переказ. Переказ із творчим завданням.**

Матеріалом для переказу (усного/письмового) можуть бути: текст, що читається викладачем, або попередньо опрацьований текст; самостійно прочитаний матеріал з газети, журналу, епізод кінофільму чи телепередачі, розповідь іншої людини про певні події, народні звичаї тощо. Якщо пишеться переказ із творчим завданням, студентам пропонується, окрім того, також завдання, що передбачає написання творчої роботи, обов'язково пов'язаної із змістом переказу.

У тому разі, коли матеріал читається безпосередньо перед контрольною роботою, обсяг тексту орієнтовно визначається так:

10-й клас/ I курс- 350-400слів

11-й клас/II курс -350-450слів

12-й клас/ II курс -400-450слів

Обсяг тексту для стислого чи вибіркового переказу має бути у 1,5-2 рази більшим за обсяг тексту для докладного переказу.

Якщо для контрольної роботи використовуються інші джерела, то матеріал добирається так, щоб обсяг переказу міг бути в межах пропонуваніх для певного класу(курсу) норм.

Тривалість звучання усного переказу – 3-5 хвилин.

Обсяг творчого завдання до переказу, виконаного письмово:

10-й клас/ I курс- 350-400слів

11-й клас/II курс -350-450слів 1,0/1,5 сторінки

12-й клас/ II курс -400-450слів

Твір

Матеріалом для твору(усного/письмового) можуть бути: тема, сформульована на основі попередньо обговореної проблеми, життєвої ситуації, прочитаного та проаналізованого художнього твору; а також пропонувані для окремих учнів допоміжні матеріали (якщо обирається варіант диференційованого підходу до оцінювання).

Одиниця контролю: усне/письмове висловлювання студентів.

Обсяг письмового твору, складеного учнем, орієнтовно визначається так:

10-й клас/ I курс- 3,0-3,5 сторінки

11-й клас/II курс -3,0-3,5 сторінки

12-й клас/ II курс -3,5-4,0 сторінки

Оцінювання.

У монологічному висловлюванні оцінюють його зміст і форму (мовне оформлення). За усне висловлювання (переказ, твір) ставлять одну оцінку – за зміст, а також якість мовного оформлення (орієнтовно, спираючись на досвід викладача і не підраховуючи помилок,-зважаючи на технічні труднощі фіксації помилок різних типів в усному мовленні).

За письмове мовлення виставляють також одну оцінку: на основі підрахунку допущених недоліків за зміст і помилок за мовне оформлення, ураховуючи їх співвідношення.

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			орфографічних і пунктуаційних	лексичних, граматичних і стилістичних
	1	Студент будує лише окремі, не пов'язані між собою речення;	15-16 і більше	9-10

<i>Початковий</i> (Бали цього рівня одержують студенти, які не досягають значного успіху за жодним із визначених критеріїв)		Лексика висловлювання дуже бідна*.		
	2	Студент буде лише окремі Фрагменти висловлювання; лексика і граматична будова мовлення бідна й одноманітна.	13-14	
	3	За обсягом робота складає менше половини від норми; висловлювання не є завершеним текстом, хибує на непослідовність викладу, пропуск фрагментів, важливих для розуміння думки; лексика і граматична будова збіднені.	11-12	
<i>Середній</i> (Балів цього рівня заслуговують студенти, які будують текст, що за критерієм обсягу, повноти відтворення інформації і зв'язності значною мірою задовольняє норму, але за іншими критеріями результати	4	Усне чи письмове висловлювання за обсягом складає дещо більше половини від норми і характеризується уже певною завершеністю, зв'язністю; проте є недоліки за рядом показників(до семи), наприклад: характеризується неповнотою і поверховістю в розкритті теми; порушенням послідовності викладу; не розрізняється основна та другорядна інформація; добір слів не завжди вдалий (у разі переказу – не використано авторську лексику).	9-10	7-8
	5	За обсягом робота наближається до норми, у цілому є завершеною, тема значною мірою розкрита, але трапляються недоліки за низкою показників(до шести): роботі властива поверховість висвітлення теми, основна думка не проглядається, бракує єдності стилю та ін.	7-8	
	6	За обсягом висловлювання сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але робота характеризується недоліками за кількома показниками (до п'яти): помітний її репродуктивний характер, відсутня самостійність суджень, їх аргументованість, добір слів не завжди вдалий тощо.	5-6	
<i>Достатній</i>	7	Студент самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст (у разі переказу – з урахуванням виду переказу), вдало добираються лексичні засоби (у разі переказу – використовує	4	5-6

(Балів цього рівня заслуговують студенти, які досить вправно будують текст за більшістю критеріїв, але за деякими з них ще припускаються недоліків)		авторські засоби виразності, образності мовлення), але в роботі є недоліки (до чотирьох),наприклад: відхилення від теми, порушення послідовності її викладу; основна думка не аргументується тощо.		
	8	Студент самостійно будує достатньо повне (у разі переказу – з урахуванням виду переказу), осмислене, самостійно і в цілому вдало написане висловлювання, проте трапляються ще недоліки за певними показниками(до трьох).	3	
	9	Студент самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст (у разі переказу – з урахуванням виду переказу); розкриває тему, висловлює основну думку (у разі переказу – авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (у разі переказу – використовує авторські засоби виразності, образності мовлення); однак припускається окремих недоліків (за двома показниками): здебільшого це відсутність виразної особистісної позиції чи належної її аргументації тощо.	1+1 (негруба)	
<i>Високий</i> (Балів цього рівня заслуговують учні, які вправно за змістом і формою будують текст; висловлюють і аргументують свою думку; вміють зіставляти різні погляди на той самий	10	Студент самостійно будує послідовний, повний (у разі переказу – з урахуванням виду переказу) текст, ураховує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему; (у разі переказу – зіставляє свою позицію з авторською), робота відзначається багатством словника,граматичною правильністю, додержанням стильової єдності і виразності тексту; але за одним з критеріїв допущено недолік.	1	3
	11	Студент самостійно будує послідовний, повний (у разі переказу – з урахуванням виду переказу) текст, ураховує комунікативне завдання; висловлює власну думку, зіставляє її з думками своїх однокласників (у разі переказу – враховує авторську позицію), вміє пов'язати обговорюваний предмет із	1(негруба)	2

предмет, оцінювати аргументи на їх доказ, обирати один із них; окрім того, пристосовують висловлювання до особливостей певної мовленнєвої ситуації,		власним життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота в цілому відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.		
	12	Студент самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, усвідомлює можливості використання тієї чи іншої інформації для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю.	-	1

*Окрім того, оцінюючи усне висловлювання, враховують наявність відхилень від орфоепічних норм, правильність інтонування речень; у письмових висловлюваннях-наявність: 1) орфографічних та пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція); 2) лексичних, граматичних і стилістичних (друга позиція).

Загальну оцінку за мовне оформлення виводять таким чином: до бала за орфографію та пунктуацію додають бал, якого заслуговує робота за кількістю лексичних, граматичних і стилістичних помилок, одержана сума ділиться на два.

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу чи твору, додається кількість балів за мовне оформлення їхня сума ділиться на два.

При цьому якщо частка не є цілим числом, то вона заокруглюється в бік більшого числа.

Оцінювання правописних (орфографічних і пунктуаційних) умінь студентів

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

1.Перевірці підлягають уміння правильно писати слова на вивчені орфографічні правила і словникові слова, визначені для запам'ятовування; ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації; належним чином оформляти роботу. Перевірка здійснюється фронтально за традиційною методикою.

2.Матеріал для контрольного завдання. Для контрольного текстового диктанту використовується текст, доступний для студентів даного курсу.

Обсяг слів у диктанті:

10-й клас/ I курс- 170-180 слів

11-й клас/II курс -180-190 слів

12-й клас/ II курс -190-200 слів

Для контрольних диктантів використовуються тексти, в яких кожне з опрацьованих протягом семестру правил орфографії та/чи пунктуації були представлені 3-5 прикладами.

3.Одиниця контролю: текст, записаний студентом з голосу викладача.

4. Оцінювання. Диктант оцінюється однією оцінкою на основі таких критеріїв:

-орфографічні та пунктуаційні помилки оцінюються однаково; виправляються, але не враховуються такі орфографічні і пунктуаційні помилки:

1) на правила, які не включені до навчальної програми;

2) на ще не вивчені правила;

3) у словах з написаннями, що не перевіряються, над якими не проводилась спеціальна робота;

4) у передачі так званої авторської пунктуації.

–повторювані помилки (помилка у тому самому слові, яке повторюється в диктанті кілька разів), вважається однією помилкою однотипні (помилки на те само правило), але в різних словах вважаються різними помилками; розрізняють грубі і негрубі помилки; зокрема, до негрубих відносяться такі:

1) у винятках з усіх правил;

2) у написанні великої букви в складних власних найменуваннях;

3) у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;

4) у випадках, коли замість одного знаку поставлений інший;

5) у випадках, що вимагають розрізнення не і ні (у сполученнях не хто інший, як...; не що інше, як...; ніхто інший не...; ніщо інше не...);

6) у пропуску одного із сполучуваних розділових знаків або в порушенні їх послідовності;

7) в заміні українських букв російськими;

Нормативи оцінювання:

Бали	Кількість помилок
1	15-16 і більше
2	13-14
3	11-12
4	9-10
5	7-8
6	5-6
7	4
8	3
9	1+1(негруба)
10	1
11	1(негруба)
12	-

13. Методичне забезпечення

1. Навчальна (типова) програма.
2. Робоча навчальна програма.
3. Плани занять.
4. Завдання для обов'язкової (директорської) контрольної роботи .
5. Інструкційно-методичні матеріали до самостійної роботи.
6. Питання до заліків із модулів.
7. Контрольні тестові завдання до заліків з модулів.
8. Тексти переказів для державної підсумкової атестації.
- 9.Роздатковий матеріал.

10. Тексти для аудіювання, читання мовчки, перекладів текстів.

14. Рекомендована література

Базова

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти/ Олександр Авраменко.-К.: Грамота., 2018., 208с., іл.
2. Глазова О.П. Українська мова (рівень стандарту) підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти/Олександра Глазова.-Харків.: вид-во «Ранок», 2019р.-224с., іл.
3. Глущик С.В., Дияк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери.-К., А.С.К. 2000 – 400 с.
4. Голуб Н.В. Українська мова (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти /Н.В.Голуб, В.І.Новоселова,-К.: Педагогічна думка, 2018р., 200с., іл.
5. Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування.- Донецьк: ТОВ ВКФ „БАО”, 2004.- 480 с.
6. Зубков М.П. Сучасна українська ділова мова.- Х.: Торсінг, 2002.- 448 с.
7. Коцюбинська Н.М., Коцюбинська А.І. Українська мова: Фонетика. Лексика. Будова слова. Словотвір. Морфологія. Синтаксис.-Х.:Країна мрій, 2007.-72
8. Навчаємось дебатовати: навч.-методичний посібник/ за заг. ред.Масютіної М.,- Бердянськ, 2010, - 202 с.
9. Олійник О. Українська мова – Підручник для 10-11 кл. середньої школи.-4-те перероб. і допов. – К.: Вікторія, 2002.-448 с.
10. Паламар Л.М., Кацавець Г.М. Мова ділових паперів: Практик. посібник, - К.: Либідь, 1996.- 208 с.
11. Паламар Л.М., Кацавець Г.М. Мова ділових паперів: Практик. посібник, - К.: Либідь, 1998.- 296 с.
12. Русанівський В.М., Пилинський М.М., Єрмоленко С.Я. Українська мова.: Посіб.для 10-11 кл.-5-те вид.- К.: Рад.шк., 1991.-238 с.
13. Шевчук С.В. Ділове мовлення. Модульний курс: К.: Літера ЛТД, 2003. – 448 с.
14. Шевчук С.В. Українська мова (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти /Шевчук С.В. .-К.:Ірпінь, ТОВ «Видавництво Перун», 2018, 256с.,іл.

Додаткова

1. Орфографічний словник української мови.-К., 1999, 589 с.
2. Російсько-український словник наукової термінології
3. Український правопис/НАН України, Ін-т мовознавства ім.. Потебні: Ін-т української мови - 7-ме від., випр. й доп. – К. .2007

15. Інформаційні ресурси

1. <http://e-bookua.org.ua/>
2. <http://javalibre.com.ua/>
3. <http://chtyvo.org.ua/>
4. <http://booksshare.net/>
5. <http://www.big-library.info/>
6. <http://www.many-books.org/>
7. <http://www.digilibraries.com/>
8. <http://www.bookyards.com/en/welcome>
9. <http://www.homeenglish.ru/Books.htm>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВСП «БЕРДЯНСЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Циклова комісія гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник директора
з навчальної роботи
_____ Єгор САПРИКІН
«__» _____ 2021 року

**ПІДСУМКОВА КОНТРОЛЬНА РОБОТА НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ**

УКРАЇНСЬКА МОВА

галузь знань 13 Механічна інженерія,
27 Транспорт

спеціальність 131 Прикладна механіка спеціалізація Обслуговування верстатів з програмним управлінням і робототехнічних комплексів;
спеціальність 274 Автомобільний транспорт спеціалізація Обслуговування та ремонт автомобілів і двигунів

відділення _____ механічне _____
(назва відділення)

Підсумкова контрольна робота навчальної дисципліни «Українська мова» для студентів спеціальностей: 274 Автомобільний транспорт, 131 Прикладна механіка

(вказати шифри і назви спеціальностей)

« » _____ 2022 року

Розробник: Кульбашенко О.М.

Підсумкова контрольна робота розглянута і схвалена на засіданні циклової комісії гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки

Протокол від « ____ » _____ 20__ року № ____

Голова циклової комісії _____ (_____)
(підпис) (прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 20__ року

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Підсумкова контрольна робота складена відповідно до навчальної та робочої програми з української мови для загальноосвітньої підготовки молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти та робочого навчального плану спеціальностей. Контрольна робота охоплює матеріал, який вивчався упродовж I курсу.

Завдання підсумкової контрольної роботи складаються з завдань, а саме: I - це аналіз тексту, II- тестові завдання, які охоплюють вивчені розділи: орфографію, лексику й фразеологію, морфологію, синтаксис, стилістику. Завдання містять 30 запитань. Максимальна кількість балів – 30.

Контрольна робота виконується упродовж 80 хвилин на відповідних аркушах.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

БАЛИ	ОЦІНКА	БАЛИ	ОЦІНКА
30	11	16	4
29	10	15-13	3
28	9	12-10	2
27-25	8	9 і менше	1
24-20	7		
19 - 18	6		
17	5		

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділів і тем	Обсяг роботи студента, годин				
	Всього	З викладачем			Самостійна робота
		Лекцій	Лабораторних робіт	Практичних (семінарських) занять	
1	2	3	4	5	6
Розділ 1. Вступ	1	1	-	-	-
Розділ 2. Функціональна стилістика і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики	2	2	-	-	-
Тема 1.1 Вступ. Мовлення як предмет стилістики і культури мовлення. Два рівні володіння українською літературною мовлення: мовлення правильне і комунікативно доцільне.	2	2	-	-	-
Розділ 3. Практична стилістика і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики	30	2	-	20	8
Тема 3.1. Загальна характеристика звукового складу мови. Норми вимови. Склад і наголос. Правила переносу слів. Тестування.	2	-	-	2	-
Тема 3.2. Складні випадки правопису м'якого знака, апострофа.	4	-	-	4	-
Тема 3.3. Складні випадки правопису великої літери.	4	-	-	2	2
Тема 3.4 Складні випадки правопису слів з ненаголошеними голосними	4	-	-	2	2
Тема 3.5. Ділові папери. Загальні вимоги до складання документів. Документація щодо особового складу. Автобіографія. Заява. Пояснювальна записка	4	2	-	2	-
Тема 3.6 Складні випадки правопису слів з подвоєння і подовження приголосних.	4	-	-	2	2
Тема 3.7 Складні випадки правопису слів з спрощенням в групах приголосних	2	-	-	2	-

Тема 3.8. Складні випадки правопису слів іншомовного походження	4	-	-	2	2
Тема 3.9. Тренувальні вправи. Диктант.	2	-	-	2	-
Розділ 4. Стилiстичнi засоби лексикологiї та фразеологiї	4	-	-	4	-
Тема 4.1. Слово i його лексичне значення. Лексико-стилістичні синоніми. Антоніми. Пароніми. Основні групи фразеологізмів.	2	-	-	2	
Тема 4.2. Ділові папери. Обліково-фінансові документи. Розписка. Доручення.	2	-	-	2	-
Розділ 5. Словотворчі засоби стилістики	12	-	-	6	6
Тема 5.1. Морфеми i словотвірна структура слова. Основні способи словотвору. Стилiстичне забарвлення значущих частин слова: префіксів i суфіксів. Основні орфограми.	4	-	-	2	2
Тема 5.2. Основні орфограми в коренях. Тренувальні вправи.	4	-	-	2	2
Тема 5.3. Правопис складних слів.	4			2	2
Розділ 6. Сприймання чужого мовлення. Відтворення готового тексту.	12	2	-	8	2
Тема 6.1. Сприймання чужого мовлення. Відтворення готового тексту. Конспект як різновид стислого переказу висловлювань, що сприймаються на слух..	4	2	-	2	-
Тема 6.2. Конспект прочитаного, тематичні виписки, план, тези	4		-	2	2
Тема 6.3. Контрольна робота. Переказ тексту.	2	-	-	2	
Тема 6.4. Аналіз контрольних робіт. Робота над помилками.	2	-	-	2	-
Розділ 7. Практична стилістика i культура мовлення. Морфологічні засоби стилістики	22	8	-	10	4
Тема 7.1. Стилiстичне забарвлення граматичних понять i граматичних форм. Поняття роду, числа. Власні i загальні назви. Ступені порівняння прикметників.	6	2	-	2	2

Тема 7.2. Правопис частки <i>НЕ</i> і <i>НИ</i> з різними частинами мови	6	2	-	2	2
Тема 7.3. Правопис прислівників.	4	2	-	2	-
Тема 7.4. Складні випадки правопису різних частин мови	4	2	-	2	-
Тема 7.5. Складні випадки правопису різних частин мови. Переклад тексту публіцистичного стилю	2	-	-	2	
Розділ 8. Стилїстика простих речень	10	2	-	6	2
Тема 8.1. Види простих речень і їх відтінки значень. Пунктограми у простому реченні.	4	2	-	-	2
Тема 8.2. Розділові знаки при однорідних членах речення	2	-	-	2	-
Тема 8.3. Відокремлені члени речення. Пунктограми.	4			4	
Розділ 9. Стилїстика складних речень	10	4	-	6	-
Тема 9.1. Пунктограми у складному реченні	4	2	-	2	
Тема 9.2. Пунктограми у складному реченні. Тренувальні вправи.	4	2	-	2	-
Тема 9.3. Контрольна робота	2			2	
Розділ 10. Стилїстика речень з різними способами вираження чужого мовлення	8	2	-	4	
Тема 10.1. Пряма і непряма мова, її призначення і граматично- смислові особливості. Пунктограми при прямій мові та діалозі.	4	2	-	2	
Тема 10.2. Аудіювання. Читання мовчки. Робота над темами, визначеними викладачем	4	-	-	4	-
Розділ 11. Студентський проект удосконалення власного мовлення	6	2	-	2	2
Тема 11.1 Діагностична робота мовлення студентів	2	2	-		-
Тема 11.2. Проектування змісту, форм і методів удосконалення мовної і мовленнєвої компетенції студента. Робота над темами, визначеними викладачем.	4		-	2	2
Розділ 12. Риторика	24	6	-	16	2
Тема 12.1 Виступ з тематичною промовою. Основні способи виступу. Робота над темами, визначеними	6	2	-	4	-

викладачем. Тема 12.2. Сприймання чужого мовлення. Вибір теми. Складання бібліографії. Робота з джерелами інформації. Складання усних висловлювань у публіцистичному, науковому стилях Діалогічне мовлення.	6	-	-	4	2
Тема 12.3. Монологічне мовлення. Підготовка публічної промови. Знайомство з основами дебатування.	6	2	-	4	
Тема 12.4. Контрольна робота (тестові завдання). Переклад тексту з майбутнього фаху.	2	-	-	2	-
Тема 12.5. Підсумкове заняття.	4	-	-	4	-
Всього:	140	19	-	116	5

Варіант 1

Українська мова

Завдання 1-7 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його в бланку тестування.

Прочитайте текст і виконайте завдання 1-7 до нього.

(1) Мотря розглядала *універсали* і письма Мазепи. (2) Довідалась багато дечого такого, про що їй і не снилось перше. (3) Не гадала, що таке трудне і складне діло – гетьманувати. (4) Треба боронити край і перед зовнішніми, і перед внутрішніми ворогами. (5) Одних і других багато. (6) І цареві годи, і своїх не зраджуй, - *по/між* дощ ходи, *не/замітно* скріпляючи й поширюючи свою владу. (7) Одно листування з полковником Новицьким яке цікаве. (8) Раз *величає* його гетьманом своїм *товаришом* і другом, то знову докоряє йому, що приказ не виконав *як/слід*. (9) А все такими важливими, *деколи* навіть хитрими словами. (10) *Не/легка* річ гетьманська булава. (За Б. Лепким)

1. Орфографічна помилка допущена в слові:

- А *універсали*
- Б *величає*
- В *товаришом*
- Г *деколи*

2. Окремо в цьому тексті треба писати:

- А *по/між*
- Б *не/замітно*
- В *як/слід*
- Г *не/легка*

3. Однокладним означено-особовим є речення:

- А *перше*
- Б *четверте*
- В *п'яте*
- Г *шосте*

4. Характеристиці «просте двоскладне неповне» відповідає речення:

- А *друге*
- Б *четверте*
- В *сьоме*
- Г *дев'яте*

5. У неозначеній формі вжите дієслово:

- А *розглядала*
- Б *боронити*
- В *скріпляючи*
- Г *виконав*

6. У реченні (3) дієслово *гетьманувати* виконує синтаксичну роль:

- А *підмета*
- Б *присудка*
- В *додатка*
- Г *означення*

7. Дієслівна форма в переносному значенні використана в реченні:

- А третьому
- Б четвертому
- В шостому
- Г восьмому

Завдання 8-23 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його у бланку тестування.

8. Усі приголосні дзвінки у групі слів:

- А жменя, зілля, дорога, книга
- Б білка, морози, райдуга, злива
- В гроза, ведмідь, ворона, літо
- Г берег, дзвін, вокзал, грань
- Д град, береза, дерево, зірка

9. Наголошений перший склад у всіх словах рядка:

- А приятель, вимова, виразний, ознака
- Б подруга, разом, спина, випадок
- В олень, ненависть, вісімдесят, ім'я
- Г дочка, дрова, нести, миски
- Д партер, дефіс, автори, вимога

10. Рядок словосполучень, у кожному з яких є слово, вжите в переносному значенні :

- А стіна дощу, лісове джерело
- Б пташине крило, залізничний вузол
- В лагідний голос, черства душа
- Г море вражень, операційне поле
- Д глибоке почуття, золотий браслет

11. Антонім до слова *пізній*:

- А вечірній
- Б вчорашній
- В нічний
- Г денний
- Д ранній

12. Не потребує редагування речення:

- А Наступив час розповісти тобі про все.
- Б На виробничу практику відведено дві неділі.
- В Вони здержали своє слово.
- Г Як ви відноситеся до нашого задуму?
- Д Термін карантину подовжено на три дні.

13. Усі слова з нульовим закінченням у рядку:

- А вересень, принтер, метро
- Б узвар, прилад, пюре
- В автомобіль, березень, корабель
- Г корінь, ключ, ліворуч
- Д деталь, олівець, навпростець

14. Правильно визначений спосіб словотвору:

- А водогінний – складання основ
- Б прибережний - префіксальний
- В списування - префіксальний
- Г чорноземний – суфіксальний
- Д відлетіти – префіксально-суфіксальний

15. Усі слова пишуться з префіксом *при-* в рядку:
- А пр...вернути, пр...гнічений, пр...красний, пр...свячений
 - Б пр...вабливо, пр...голомшити, пр...красити, пр...своїти
 - В пр...боркати, пр...мхливий, пр...вілля, пр...звище
 - Г пр...цінитися, пр...зирливо, пр...буття, пр...дбати
 - Д пр...бічник, пр...меншити, пр...старий, пр...скорити.
16. Усі іменники належать до одного роду в рядку:
- А акварель, вермішель, деталь, рояль
 - Б водоймище, пасовище, вогнище, вовчище
 - В трудяга, нероба, роззява, кравчиня
 - Г піаніно, ескімо, метро, фламінго
 - Д степ, полин, продаж, біль
17. Усі іменники у формі родового відмінка однини мають закінчення *-а (-я)* в рядку:
- А колір прапор..., не вистачає літр..., кордони Ізраїл...
 - Б вулиці Мілан..., кабіна трактор..., отвір капіляр...
 - В на березі Буг..., не поставив дефіс..., більше кілограм...
 - Г площа прямокутник..., ведення облік..., приїхав з Кіровоград...
 - Д вісь глобус..., довжина діаметр..., читання текст...
18. Не потребує редагування речення:
- А У долинах річок клімат більш сприятливіший для землеробства.
 - Б Задача розв'язана самим простим способом.
 - В Цей вид спорту найбільш травматичний.
 - Г Він поділився зі мною найзаповітнішою мрією.
 - Д У червні ночі самі найкоротші.
19. Усі числівники кількісні в рядку:
- А дванадцять, четвертий, тридцять шість
 - Б сімсот двадцять, сорок один, тринадцятий
 - В дві тисячі, вісімдесятий, триста
 - Г сто другий, двісті вісім, чотирнадцять
 - Д двадцять, вісімсот сорок, дванадцять
20. Не потребують редагування всі словосполучення в рядку:
- А виступили краще всіх, працював по сумісництву
 - Б опанувати мову, сміявся з нього
 - В приймають по понеділках, вибачили йому
 - Г прикласти всі зусилля, дотримувати правил
 - Д радіти з успіхів, завдати шкоду
21. Речення з простим дієслівним присудком:
- А А потім вже подвижники і вчені взялись вивчати кургани височенні. *(Л.Костенко)*
 - Б Вони будуть купатися й розважатися цілий день. *(О.Гончар)*
 - В Співати – це як дихати. *(Остан Вишня)*
 - Г Птахи по надбережжю готуються відлітати у вирій. *(О.Гончар)*
 - Д Все довкола здається ялинковими прикрасами, новорічною феєрією. *(Є.Гуцало)*
22. Додаток, виражений інфінітивом, є у реченні:
- А Роса ще не встигла розійтися туманом по зеленому полю. *(В.Винниченко)*
 - Б Мені не раз випадало раніш добре пожитися там на всяку дичину. *(Б. Антоненко-Давидович)*

- В Не знаю чому, але захотілося лягти і качатися по траві. (Б.Харчук)
Г Вона прислухається до них і ще не наважується втрутитися, висловити свою думку. (О. Іваненко)

Д На Слобожанщині господині просили посівальника обов'язково посидіти на порозі. (Р. Кобальчинська)

23. Складне речення:

- А Нестор ціпенів від страху, притулившись чолом до шибки, та відірвати погляду від вулиці не міг. (Р.Іваничук)
Б На клумбі цвіли жоржини, чорнобривці, пахло прив'ялим духом полину. (Є.Гуцало)
В Дівчата пряли починки, вишивали, готували сорочки на придане. (Р. Кобальчинська)
Г Туті, кошлаті гриви хлюпали в груди, повивали ноги, хапали за високо зведені копита й тягли в глибінь. (В. Дрозд)
Д Служки носили безліч страв: тетереви, гуси, журавлі, голуби, кури;
всілякі напої: вино, мед, чистий і варений з корінням, квас. (П.Загребельний)

24. У якому слові звуків на один більше, ніж букв:

- А підживлює
Б б`ється
В дзьобик
Г ящірка
Д дерево

25. Доберіть синонім до фразеологізму *розбити глека*:

- А насміхатися
Б ризикувати
В посваритися
Г зруйнувати
Д зворушувати

26. Виділені слова в реченні *Не вчи орла літати, а соловейка співати* виступають:

- А додатком
Б узгодженим означенням
В неузгодженим означенням
Г обставиною
Д присудком

27. Іменникова словоформа, виражена знахідним відмінком:

- А Рекомендації фахівців
Б Згадується літо
В Подарували квіти
Г Допомогли учневі
Д Порадилися з людьми

28. Визначте, якою частиною мови є виділене у реченні слово: *Лише Дніпро, брат вічності й краси, тече в лугах тих самих і так само.* (Л. Костенко)

- А займенник
Б прислівник
В прийменник
Г сполучник

Д частка

29. Кожне із складних слів пишеться разом у рядку:

- А (дво)тисячний, (три)мільйонний, (чотириста)десятий
- Б (півтора)метровий, (триста)перший, (тридцяти)тисячний
- В (сто)кілометровий, (семи)сотий, (двісті)восьмий
- Г (шести)мільярдний, (двадцяти)кілограмовий, (вісімсот)десятий
- Д (сімдесяти)сантиметровий, (дванадцяти)тонний, (сорока)тисячний

30. Правильно розставлені розділові знаки в реченні:

- А Незабаром він помітив у землі малюсіньку ямку, сховану в густій траві і в ній затишне гніздечко, вимощене з трав`яних стебел і м'яко встелене на дні пружинистим кінським волосом . (*Григорій Тютюнник*)
- Б Сизуватий колос, затиснутий з двох боків списами остюків перегойдує на тонких білих ниточках жовто-зелені палички квіту. (*М. Стельмах*)
- В Укріплення складалось з кількох рядів, зсунутих і скріплених між собою, возів. (*А. Кащенко*)
- Г Одним стрибком Добриня блискавично метнувся до Янки і, притиснувши дівчину до грудей, затулив її собою. (*В. Малик*)
- Д Янка провела поглядом по сірих колодах, і важко зітхнувши, опустивши плечі, пішла назад, до братів. (*В. Малик*)

Варіант 2

Українська мова

Завдання 1-7 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його в бланку тестування.

Прочитайте текст і виконайте завдання 1-7 до нього.

(1) Ніщо так не любила Ольвія, як степ. (2) З ранньої весни і до пізньої осені бувала вона в степу. (3) Тільки зникне зимова ковдра, як вона вже мчала батьковим конем за місто. (4) І хай ще по балках і яругах ховається сніг, а степ уже дихає свіжістю. (5) І вітри його – манливі і *тревожні*. (6) І на душі тоді *неспокій*, і кудись тебе тягне, а куди – сама не збагнеш. (7) *А виберешся* з міста ще через день-два, і степ уже інший – *золотисто/жовтий*. (8) То буває *першо/цвіт* весняний. (9) На початку травня степ *вбирається* в зелені шати. (10) І тоді від краю до краю – смарагдове море, у якому то тут, то там квітне *жовто/зілля*, синьо спалахує волошка. (11) Пішов у ріст *тонко/ніг*, та так дружно, так рясно, що кінь бреде немов земним шумовинням... (В. Чемерис)

1. Орфографічна помилка допущена в слові:

- А *тревожні*
- Б *неспокій*
- В *виберешся*
- Г *вбирається*

2. Через дефіс пишеться слово:

- А *золотисто/жовтими*
- Б *першо/цвіт*
- В *жовто/зілля*
- Г *тонко/ніг*

3. Антоніми вжито в реченні:

- А першому
- Б другому
- В третьому
- Г десятому

4. Присвійний прикметник ужито в словосполученні:

- А зимова ковдра
- Б батьковим конем
- В зелені шати
- Г смарагдове море

5. Частку вжито у фрагменті:

- А З ранньої весни і до пізньої осені бувала вона в степу...
- Б І хай ще по балках і яругах ховається сніг...
- В ...і кудись тебе тягне...
- Г ...тоді від краю до краю – смарагдове море...

6. Складнопідрядне речення з підрядним часу:

- А третє
- Б четверте
- В десяте
- Г одинадцятє

7. Неправильно визначений відмінок іменника у словосполученні:

- А з ранньої весни - *родовий*
- Б бувала в степу - *місцевий*
- В ховається по балках і яругах - *давальний*
- Г пішов у ріст - *знахідний*

Завдання 8-23 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його у бланку тестування.

8. Оглушення дзвінкого приголосного спостерігаємо у вимові всіх слів рядка:

- А луг, грибки, досягти
- Б зцілити, легкий, вогкість
- В дід, відкусити, грядка
- Г обпиляти, град, ложка
- Д зуб, борідка, мороз

9. Наголошений перший склад у всіх словах рядка:

- А симетрія, металургія, агрономія
- Б ненависть, мережа, показ
- В ознака, громадянин, яруги
- Г випадок, олень, дошка
- Д бюро, антоніми, пальто

10. Немає помилок у слововживанні в рядку :

- А думки співпадають, розробити міроприємства
- Б підведемо підсумки, розділяю вашу думку
- В виключення з правил, вмішатися в конфлікт
- Г приступимо до обговорення, доказувати протилежне
- Д розглянемо такі питання, завдання роботи

11. Пишеться *и* в усіх словах рядка:

- А закол..сати, т..хенький, зб..нтежений
- Б понів..чений, м..нувшина, кр..шталевий
- В ж..брак, зуп..нитися, сх...лився
- Г ц..булина, с..вина, л..шайник
- Д зал..шився, в..сілля, с..рдитий

12. Правильно утворені всі імена по батькові в рядку:

- А Дмитро Олексійович, Денис Ігоревич, Віктор Олегович
- Б Оксана Миколаївна, Зінаїда Георгіївна, Юлія Іллівна
- В Яків Васильович, Софія Андріївна, Павло Матвієвич
- Г Надія Віталіївна, Олександр Якович, Іван Дмитрович
- Д Геннадій Сергійович, Світлана Юр'ївна, Петро Григорович

13. Неправильне твердження:

- А Слова *нежить, біль, шампунь* в орудному відмінку однини мають однакові закінчення
- Б Слово *стаття* в родовому відмінку множини пишеться без подвоєння приголосних.
- В Слова *буря, зоря* в родовому відмінку множини пишуться з *ь* на кінці
- Г Слова *тонна, ванна, вілла* в родовому відмінку множини пишуться з подвоєнням приголосних
- Д Слова *фін, молдаванин, болгарин* в родовому відмінку множини мають неоднакові закінчення

14. Усі прикметники пишуться через дефіс у рядку:

- А (гірсько)лижний, (українсько)німецький, (вічно)зелений

Б	(темно)червоний, (науково)дослідний, хіміко(біологічний)
В	(кисло)солодкий, (північно)східний, (легко)атлетичний
- Г (хлібо)булочний, (військово)морський, (жовто)гарячий
Д (науково)технічний, (м`ясо)молочний, (сільсько)господарський
15. Не потребує редагування словосполучення:
А набере чинності у двох тисяч другому році
Б народився шостого березня тисячу дев`ятсот дев`яносто восьмого року
В документ від сьомого травня дві тисячі першого року
Г вибори призначено на тридцять перше жовтня двох тисяч десятого року
Д звіти за січень-червень двітисячного року
16. Присвійний займенник ужито в реченні :
А Друзі привітали її з днем народження.
Б Вперше я побачив її на концерті.
В У змаганнях брали участь і його учні.
Г Холод змусив їх добувати вогонь.
Д Батько повів його до спортивної секції.
17. Неправильно утворена дієслівна форма у рядку :
А вирушити – вирушу, вируш
Б їздити – їжджу, їздь.
В бряжчати – бряжчу, бряжчи
Г висіти – вишу, виси
Д чистити - чищу, чисти
18. Прислівник виступає обставиною в реченні:
А У садку було прохолодно.
Б Він зробив це ненавмисне.
В У будинку неподалік світилося.
Г Квартира праворуч ще не заселена.
Д У мене радісно на душі.
19. Правильно побудоване словосполучення з прийменником:
А не дивлячись на перешкоди
Б всупереч розпорядження адміністрації
В згідно наказу директора
Г відповідно правилам
Д у відповідності з інструкцією
20. Спонукальне речення:
А Які прекрасні ці квіти
Б Хто допоміг тобі підготуватися до контрольної.
В Нехай здійсняться ваші мрії.
Г Що за краса навкруги
Д Гарно як у лісі
21. Неозначено-особове речення:
А Розвійтеся з вітром, листочки зів`ялі! (*І. Франко*)
Б Починали пастушити звичайно з семи років. (*О. Воропай*)
В І мій народ, дорівняний до мене, уже ніхто не смів би обмовлять. (*Л. Костенко*)
Г Не називаю її раєм, тії хатиночки у гаї над чистим ставом край села. (*Т. Шевченко*)
Д На Великдень усі вітали один одного писанками (*Р. Кобальчинська*)
22. Зміст частин зіставляється у безсполучниковому складному реченні

- А Посадиш в грязь – будеш князь. (*Нар. тв.*)
 Б Чисте сумління маєш – спокійно спати лягаєш. (*Нар. тв.*)
 В Це ще не сльози – це квітуча вишенька. (*Л. Костенко*)
 Г Замість світла я по тих ярах поставлю варту – буде вам світити. (*І.Кочерга*)
 Д Защебетав соловейко – пішла луна гасм. (*Т.Шевченко*)
23. Правильно побудоване речення
- А Мовець повинен називати і висловлювати своє ставлення до співрозмовника.
 Б Частина депутатів налаштовані критично щодо законопроекту.
 В Це не стільки завдання школи, скільки батьків.
 Г Бібліотека одержує газети, журнали, періодику.
 Д Фермерські господарства забезпечують не тільки нашу область, а й інші регіони України.
24. Установіть відповідність між фразеологізмом *пекти раків* та його тлумаченням:
- А подобатись
 Б куховарити
 В лицемірити
 Г даремно
 Д червоніти
25. Підмет виражений займенником у називному відмінку у реченні:
- А А після тих проклятих вечорниць пройшло два дні. (*Л.Костенко*)
 Б При світлі смолоскипів лаштувались в дорогу кінні. (*В.Малик*)
 В Ніщо безслідно не мине. (*Л.Костенко*)
 Г Але найприємніша йому робота – розперезати снопик деревію і уквітчати ним стіни. (*Гр. Тютюнник*)
 Д Переможне "ура" лунало навкруги.
26. Складнопідрядне речення з підрядним з'ясувальним:
- А Скажи мені, порадице надземна, куди мені податись у просторі? (*Леся Українка*)
 Б Забула ти той чар розмови, що наші розпалив зіниці. (*Б.Лепкий*)
 В Буває – тужу за тобою, як тужать квіти по весні. (*Б.Лепкий*)
 Г Щовесни прилітатиму, брате, бо крилом я до тебе приріс. (*Б.Олійник*)
 Д Не до весіллям нам, шановний пане, якщо не смієм свічки засвітить. (*І.Кочерга*)
27. Усі займенники в рядку особові
- А ніякий, нічим, ні в кого
 Б цей, таку, тих
 В іншого, всіма, самим
 Г тобі, вами, мене
 Д декому, абиким, чийогось.
28. Визначте, якою частиною мови виражене виділене у реченні слово *Що можеш ти, розгублене дитя, зробити для вселюдського прогресу?* (*Л.Костенко*)
- А прикметник
 Б займенник
 В дієслово
 Г дієприкметник
 Д прийменник
29. Правильно розставлені розділові знаки в реченні із збігом двох сполучників:

- А О я знаю, що, коли б ти була на тій раді, то й ти була б стала за ними проти свого батька. (*І. Франко*)
- Б Не думай, що коли ти заступив собою Янку та зробив нам деяку послугу, то все тобі тут дозволяється. (*В. Малик*)
- В Груші терпляче стримували себе, щоб не зацвісти, бо, хоч горобці й порозпускали хвости та крила, але не треба поспішати з цвітінням. (*М.Вінграновський*)
- Г Школу Єльці довелось кинути, бо, якщо досі була тільки помічницею матері, то відтепер мусила про все дбати сама. (*О. Гончар*)
- Д Я знав, що хоч і не доведеться більше побувати мені в цьому лісі, згадка про нього заспокоюватиме мене. (*Є.Гуцало*)

30. Закінчення –*имо* мають усі дієслова рядка

- А усвідом.., вируш..., закінч...
- Б насміл..сь, засвіт.., прикин..сь
- В піджив.., захист.., обізв..сь
- Г виріш.., зворуш.., свисн..
- Д збільш.., перевір.., забуд...

Варіант 3

Українська мова

Завдання 1-7 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його в бланку тестування.

Прочитайте текст і виконайте завдання 1-7 до нього.

(1) І тоді сталося *несподіване* для хлопчика, для Степана і для самого Шептала. (2) Од того дотику його *бридливо* пересмикнуло і підняло. (3) Білий кінь шарпнувся, вирвав кінець повода, дико звівся на задні ноги, *біснувато* стріляючи страшними, *крававими* очима. (4) Цієї хвилини він був справжнім, білим конем, відважним та одчайдушним, як його далекі предки. (5) Хлопчик відсахнувся, у грізнім подиві зацікавився Степан. (6) Шептало легко опустився на передні ноги, збив копитами пісок, перестрибнув рів і помчав через гусячу царину в лугову синь. (За В. Дроздом)

1. Орфографічна помилка допущена в слові:

- А *несподіване*
- Б *бридливо*
- В *крававими*
- Г *біснувато*

2. Безсуфіксальним способом утворене слово:

- А *пересмикнуло* (2)
- Б *у подиві* (5)
- В *перестрибнув* (6)
- Г *помчав* (6)

3. Фразеологізмом є сполучення слів:

- А *стріляючи очима* (3)
- Б *далекі предки* (4)
- В *у подиві зацікавився* (5)
- Г *через гусячу царину* (6)

4. У значенні іменника вжито прикметник:

- А *несподіване* (1)
- Б *страшними* (3)
- В *далекі* (4)
- Г *передні* (6)

5. Зайва кома є в реченні:

- А першому
- Б другому
- В третьому
- Г четвертому

6. Відокремлена обставина є в реченні:

- А другому
- Б третьому
- В п'ятому
- Г шостому

7. Безсполучниковим складним є речення:

- А перше
- Б друге
- В четверте
- Г п'яте

Завдання 8-23 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його у бланку тестування.

8. Пара слів з однаковою кількістю звуків:

- А дятел, дубок
- Б злива, льодок
- В клен, липа
- Г сіль, слива
- Д тінь, тиша

9. Кожне слово багатозначне в рядку:

- А рукав, пливти, аркуш
- Б гніздо, скромний, дрімати
- В гілка, кімната, горіти
- Г чистий, летіти, буквар
- Д світлий, суниця, співати

10. Правильно визначена твірна основа слова:

- А зайчиків ← зайчик
- Б вишивка ← вишивання
- В деревце ← дерев`яний
- Г садочок ← садити
- Д бабусин ← бабуся

11. Правильне твердження:

- А Іменники *життя, повітря, листя* вживаються тільки в однині.
- Б Іменники *злива, грім, колосся* мають форми однини та множини.
- В Іменники *гілля, двері, окуляри* вживаються тільки в множині.
- Г Іменники *насіння, хитрощі, Альпи* вживаються тільки в множині.
- Д Іменники *коріння, людина, свято* мають форми однини та множини

12. Усі відносні та присвійні прикметники вжито в значенні якісних у рядку словосполучень:

- А барвінкові очі, малиновий сік, кам`яна огорожа
- Б залізна воля, солодкий голос, скляний посуд
- В бузкова сукня, медові очі, ведмежа послуга
- Г оксамитові брови, золотий годинник, вовчі закони
- Д сонячний погляд, лимонний сік, лисяча посмішка

13. Кожен числівник змінюється за родами, числами та відмінками в рядку:

- А дванадцятий, тридцять четвертий, сім тисяч
- Б одинадцятий, двадцять сьомий, десять
- В тридцятий, вісімдесят один, семисотий
- Г шістдесятый, сорок третій, сотий
- Д трьохсотий, вісімнадцятий, тисяча двісті

14. Особові форми дієслів складають рядок:

- А забудеш, розсіються, цвісти
- Б співаючи, понесуть, збираємо
- В засвоїте, катаємось, жартують
- Г розквітнуть, щебечуть, заперечувати
- Д винайти, поїдуть, зрадіють

15. Рядок дієприкметників:

- А квітучий, загорнений, готовий
- Б повчальний, байдужий, почутий
- В запрошений, вишитий, поживклий
- Г подертий, розкритий, болючий
- Д обдуманий, присутній, оновлений

16. Пара речень, у кожному з яких ужито прислівник:

- А Поблизу є криниця. Неподалік від озера будинок відпочинку.
- Б Нарешті всіх зібрали до купи. Навколо хати ростуть вишні.
- В Він здивовано дивився на нас. У нього здивоване обличчя.
- Г Ти вдало сьогодні виступив. Наша подорож була вдалою.
- Д Скрізь ростуть квіти. Тоді було холодно.

17. Сполучник ужито в реченні:

- А Скраю росли соняшники, між рядочками моркви зеленіли шпильки часнику.
- Б Ще тільки початок осені, однак на берегах уже жовкне листя.
- В На лузі зійшов сніг, попід кущами верболозу вже блищала вода.
- Г Літо – це найкраща пора для дітей: можна купатись у річці, бігати босоніж по траві.
- Д Він знає, де можна знайти довідку з правопису.

18. Правильно підкреслено підмет у реченні:

- А Туристське *спорядження* вони поклали в човен.
- Б *Турбуватися* про батьків – обов'язок дітей.
- В *Гетьмани, гетьмани*, якби то ви встали, встали, подивились на той Чигирин! (*Т.Шевченко*)
- Г *Стоять* віддалік одна від одної над річкою три верби (*Є.Гуцало*)
- Д Лісове *болото* обступили білокорі берези (*Ю. Яновський*).

19. Безособове речення:

- А Мені дали козацьку корогву і привілеї з королівським іменем. (*Л.Костенко*)
- Б Були полки і зброя розмаїта. (*Л.Костенко*)
- В З лози малої ольшини роблять свистки. (*О. Воропай*)
- Г Малим дітям часом набридає бути в полі. (*О. Воропай*)
- Д Проте щось кликало сюди вогнисте створіння з гострою мордочкою й нашупленими вухами. (*Є.Гуцало*)

20. Немає другорядних членів у реченні:

- А Ліс іще дрімає... (*М.Коцюбинський*)
- Б Були падіння, злети, поразки та перемоги. (*В. Шевчук*)
- В Сьогодні сонячно.
- Г Мені сумно.
- Д У нас затишно.

21. Речення з однорідними членами:

- А Над картою людською збірнотою відлунює розтіч голосів, ревище худоби, дзвін кіс, гучання гончарних виробів, сумні переливи сопілки, дрімотне квиління ліри й ще десятки згуків. (*М. Стельмах*)
- Б Почувся шерхіт босих хлоп'ячих ніг, чіпкі руки пригнули голову

білого коня . (В.Дрозд)

- В За городом срібною гладінню розлився ставок, за ставком верби до води прихилилися, за вербами на пагорбі хати біліють, і баня церкви невеликої з-за дерев виблискує. (І.Нечуй-Левицький)
- Г Хтось невидимим смичком провів по білих хмарах, і вони забриніли, як скрипка. (М. Стельмах)
- Д На левадах білими озерами розлігся туман, і в ньому неясно чорніли кущі верболозу, мов курені на бакші. (Гр.Тютюнник)

22. Просте речення з однорідними присудками:

- А Ніхто з присутніх не згадував сумних історій, бо це трапезування мало очистити всіх і об`єднати . (В.Скуратівський)
- Б Орда просувалась і просувалась, вона хотіла накрити чорними крилами Україну. (Б. Харчук)
- В Він пострибає і, розуміється, злякається й почне плакати . (В.Винниченко)
- Г Човен висувається з-під верболозу чорним клинцем, і на воду сповзає дядькова тінь . (Гр.Тютюнник)
- Д Загадка – це чарівний світ поетичної таємниці, і в цьому світі мороз поєднаний народною фантазією з весною. (Є.Гуцало)

23. Складнопідрядне речення

- А Думається батькові, чи то часом не син прилетів та й розписався тасьмою в небі над рідним вранішнім степом. (О.Гончар)
- Б Зоряно над селищами було, а там десь у степах хмара заходила і безгрішно ламалися стебла блискавок. (О.Гончар)
- В У різну пору дня лютневий сніг цвіте по-різному, проте зараз, ополудні, розцвів чи не найяскравіше. (Є.Гуцало)
- Г Миттю старий одстебнув геть лижви і, наставивши коляку, як спис, гайнув уперед. (І.Багрянний)
- Д Частіше задувають вітри з півночі, і сива трава на солончаках біжить, як вода. (О.Гончар)

24. У слові на один звук більше, ніж букв

- А лялька
- Б їжак
- В дзьобик
- Г щавель
- Д ящірка

25. Кількісний числівник в орудному відмінку:

- А вісімдесятьома шістьома
- Б сто третьому
- В у дев`яносто четвертому
- Г шістсот двадцятого
- Д сімдесятьох сімох

26. Укажіть допустовий сполучник:

- А хоч
- Б аби
- В оскільки
- Г якби
- Д проте

27. Яке речення відповідає характеристиці «просте, ускладнене однорідними членами»

- А Кінь, перервавши уздечку, щосили подався по дорозі вбік села.

(Д. Чуб)

- Б То були кроки осені, чи луни, чи печалі його. (М. Стельмах)
- В Вода, зятагнута тремкими скалками льоду, була схожа на застигле блакитне шумовиння. (Є. Гуцало)
- Г Король Бела, гадаю, не відмовить прислати військо на поміч. (В. Малик)
- Д В житі синіли волошки та сокирки, червоніла квітка польового маку. (М. Коцюбинський)

28. Визначте, якою частиною мови є виділене у реченні слово: Віра в свою силу, в своє право, холонокровність воїна, козацька гідність і, нарешті, сповнене краси, одверте, сміливе обличчя – *все* в мужній постаті Богуна подобалось Яремі. (Я. Качура)

- А займенник
- Б прислівник
- В прийменник
- Г сполучник
- Д частка

29. Правильно записані всі форми кличного відмінка в рядку:

- А Вікторе Петровичу, Ольго Олександрівно, Павло Івановичу
- Б Світлано Сергіївно, Інно Павлівно, Василе Борисовичу
- В Ганно Миколаївно, Дмитре Володимировичу, Петре Павловичу
- Г Ярославе Євгеновичу, Софію Олексіївно, Миколо Андрійовичу
- Д Віталіє Богдановичу, Ніно Романівно, Галино Савівно

30. На місці пропуску пишеться *ни* у кожному слові рядка:

- А незрівня..ий, свяще..ий, букве..ий
- Б притама..ий, широче..ий, бездога..ий
- В твари..ий, страше..ий, дерев`я..ий
- Г щоде..ий, невблага..ий, журавли..ий
- Д стара..ий, росли..ий, шале..ий

Варіант 4

Українська мова

Завдання 1-7 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його в бланку тестування.

Прочитайте текст і виконайте завдання 1-7 до нього.

(1) При *світлі* смолоскипів лаштувалася в дорогу *кінна* князівська дружина. (2) Князь стояв у товаристві боярина Федора та духівника Івана і тихо розмовляв з ними. (3) Михайло Всеволодович обняв тисяцького за плечі. (4) - Дмитре, я покликав тебе, щоб попрощатися і повідомити про свій від'їзд. (5) *Вранці* довкола Києва *стануть* татари, а в мене дружини – жменька одна. (6) Як із нею відстоювати столицю? (7) От я і вирішив поїхати у Володимир та в Галич до князя Данила просити підмоги. (8) Тайкома від киян, без почесей, без хвали чи хули залишив князь Михайло Київ. (За В.Маликом)

1. Приголосний, м`якість якого не позначається на письмі, є у слові:

- А *світлі*
- Б *кінна*
- В *вранці*
- Г *стануть*

2. Не є застарілим слово:

- А смолоскип (1)
- Б боярин (2)
- В духівник (2)
- Г тисяцький (3)

3. У переносному значенні в тексті вжите слово:

- А дружина (1)
- Б жменька (5)
- В столиця (6)
- Г хвала (8)

4. У знахідному відмінку вжито іменник:

- А у товаристві *боярина*
- Б обняв *тисяцького*
- В поїхати *до князя*
- Г тайком *від киян*

5. Не є прислівником слово:

- А тихо (2)
- Б вранці (5)
- В довкола (5)
- Г як (6)

6. Антоніми вжито у реченні:

- А другому
- Б четвертому
- В шостому
- Г восьмому

7. Два ряди однорідних членів є в реченні:

- А першому
- Б другому
- В третьому
- Г п'ятому

Завдання 8-23 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його у бланку тестування.

8. Слова, в яких усі приголосні тверді, складають рядок:

- А щогла, смуга, будинок, ковдра
- Б сосна, огорожа, береза, пролісок
- В яблуко, дорога, вудка, рибина
- Г черевик, вишня, листок, джерело
- Д коло, м'ята, бджола, щука

9. Рядок слів, кожне з яких має омонім:

- А слати, мул, літній, олівець
- Б здаватися, лава, кришка, морквина
- В вити, балка, ключ, тополя
- Г ласка, луг, лебідка, річка
- Д вал, захід, застава, зважуватися

10. Немає помилок в похідних словах рядка :

- А Петербург → петербурзький, Сиваш → сивашський
- Б Прага → празький, Буг → бугський
- В Дрогобич → дрогобицький, Запоріжжя → запоріжський
- Г Кременчук → кременчуцький, чех → чеський
- Д Кагарлик → кагарлицький, латиш → латиський

11. Всі іменники в орудному відмінку однини пишуться з подвоєними приголосними в рядку:

- А емаль, далеч, жовч
- Б акварель, тінь, мудрість
- В мазь, вісь, суміш
- Г мить, суть, скатерть
- Д розповідь, папороть, область

12. Прикметники, вжиті у формі найвищого ступеня порівняння, складають рядок:

- А найдрібніший, якнайкоротший, найменш прийнятний
- Б найбільш урожайний, абсолютно правильний, найлегший
- В найсолодший, зовсім темний, найбільш тривалий
- Г найбільш складний, дуже небезпечний, найвибагливіший
- Д якнайшвидший, надзвичайно важливий, найбільш популярний

13. Числівник ужито в реченні:

- А Козацька сотня розтанула в п'їтьмі.
- Б У спартакіаді взяли участь сто учнів.
- В З-поміж альпіністів лише одиниці змогли подолати цей маршрут.
- Г Четвірка друзів вирушила в мандрі.
- Д На майже голих гілках висіло з десятків останніх яблук.

14. Дієслова майбутнього часу першої особи множини складають рядок:

- А запрошуватимемо, візьмете, зруйнуємо
- Б наспіваєте, розхитуємо, вирішимо
- В перенесемо, вигадаєте, подумаємо
- Г заморозимо, заслухаємось, виховуватимемо

15. Усі дієприслівники пишуться з *не* окремо в рядку:
- А (не)зчувшись, (не)звертаючись, (не)подякувавши
 - Б (не)дочувши, (не)довиконуючи, (не)сказавши
 - В (не)обіцяючи, (не)вирішивши, (не)вгаваючи
 - Г (не)визначивши, (не)змовляючись, (не)хтуючи
 - Д (не)дослухавши, (не)руйнуючи, (не)знаючи
16. Головне слово стоїть перед залежним у групі словосполучень:
- А запросив на концерт, гніздо лелеки, зовсім дорослий
 - Б бажання жити, поставити кому, вільно дихається
 - В зустрічають гостей, розмова наодинці, добре слово
 - Г обладили кабінет, сповнений гумору, виробництво ліків
 - Д скошили жито, комусь із дорослих, надто яскравий
17. Односкладне речення:
- А Щось незбагненне і потаємне є в чарах природи. (*І.Цюпа*)
 - Б Стою по коліна в снігу зачарований. (*І.Цюпа*)
 - В Не пройде тут ніхто, не пройде. (*Б. Грінченко*)
 - Г Не раз у сні являється мені, о люба, образ твій чудовий. (*І.Франко*)
 - Д То була тиха ніч чарівниця. (*Леся Українка*)
18. Речення із складним іменним присудком:
- А По всій Україні справжні корали ще й тепер під назвою «доброго намиста» вважаються великою цінністю. (*О.Воропай*)
 - Б Поруч з обробкою хутра в Україні вже з давніх-давен люди вміли виробляти тканини з льону. (*О.Воропай*)
 - В Усе живе і мертво повинно зустріти Свят-вечір на своєму місці. (*Р.Кобальчинська*)
 - Г А з рідної півночі вітер поганий зовсім перестав подихати. (*Чайка Дністрова*)
 - Д Народжене й випромінюване розквітлим снігом сяйво можна порівняти з усмішкою. (*Є.Гуцало*)
19. Означено-особове речення:
- А Не страшні для мене вітри. (*Леся Українка*)
 - Б При вузлі залізниці його зігнали з потяга. (*В.Барка*)
 - В Умивай же біле личко дрібними сльозами. (*Т.Шевченко*)
 - Г Ще з юних літ мені відкрилась правда. (*Л.Костенко*)
 - Д Всі шляхи позамітало в полі. (*Б.Грінченко*)
20. Обставина, виражена інфінітивом, є в реченні:
- А Обрій почала огортати все густіша й густіша темрява. (*О.Кониський*)
 - Б І, наче на її очах, узявся рости горох. (*Ю. Яновський*)
 - В І зараз же довелося жінці порати подвір`я. (*Ю. Яновський*)
 - Г Жайворонки сідали відпочити на спинах лелек. (*Ю. Яновський*)
 - Д Василь Іванович боявся підвести зір на близький правий берег Дніпра. (*Ю. Яновський*)
21. Правильно виділено звертання в реченні:
- А Пісне, моя ти, підстрелена пташко, мусиш замовкнуть і ти. (*І.Франко*)
 - Б Мій брат Богдане, сповістив полковників, що ти живий і що чекаєш їх. (*Л. Костенко*)
 - В Безмежнеє поле в сніжному завою, ох, дай мені обширу й волі! (*І.*

- Франко)
- Г Ще краще було б, пане Лесю під спів колядок сісти в темному куточку або грітися біля вогню в грубці і слухати казку. (О. Іваненко)
- Д А що старий, якби ти попрохав ще й худоби та птиці? (Нар. тв.)
22. Складне речення, одна із частин якого – неповне речення
- А Сонце вже сховалося, зі сходу наповзають тихі сутінки, рівно куриться димок на погоду.
- Б Перед ним відслонилося море, і було воно фосфорично осяяне, мережке, повне німого руху й трепету. (В.Шевчук.)
- В Там вогко, сіно пахне цвіллю. (Гр. Тютюнник)
- Г А довкіл, ні в лісі, ні на річці ані лялечки, тільки луна котиться. (Гр.Тютюнник)
- Д Шибки, мов у пропасниці, тремтять від ревиська моторів, і стіни так само вібрують. (Є.Гуцало)
23. Розділове складносурядне речення
- А А пісок дедалі сипучіший, і мотоцикл з льоту раз у раз шугає в нього. (О.Гончар)
- Б Скинеться зрідка у воді рибина, або нічний птах залопоче у темряві крилами. (Б.Антоненко-Давидович)
- В Темніли стрілки щавлю, та смачно вабила конюшина. (В.Дрозд)
- Г І ввижається Олесеві маленька хата під кушем водяної папороті, а в тій хатинці – він сидить, рибку стереже. (Гр.Тютюнник)
- Д Стовбур ледь помітно розгойдувало, а внизу під підощвами в Олеся ворушилося коріння. (Гр.Тютюнник)
24. Слово, утворене префіксально-суфіксальним способом :
- А освітлити
- Б опитати
- В лісопарковий
- Г життєздатний
- Д опік
25. Дієслово у формі інфінітива:
- А перевірили б
- Б переходите
- В виховуватимемо
- Г поплавати
- Д поквартесь
26. Увесь рядок складають прислівники міри та ступеня:
- А на зло, навмисно, насміх
- Б споконвіку, тоді, навіки
- В спересердя, зозла, згарячу
- Г злегка, частково, дещо
- Д ліворуч, там, десь
27. Односкладне узагальнено-особове речення:
- А По всій Україні справжні коралі ще й тепер під назвою "добраго наміста" вважають великою цінністю. (О.Воропай)
- Б Стану в житті малою хвилиною, чорною гілкою на тополі. (А.Малишко)
- В За добро добром платять. (Нар.тв)
- Г Взимку та повесні курінь відчинено з ранку до вечора і цілу ніч. (Гр.Тютюнник)

Д В зів'ялих листочках хто може вгадати красу всю зеленого гаю?
(І.Франко)

28. Виділене слово в реченні: *Андрійко обнімав вовка руками й ногами, щоб вовкові було легше* (М.Вінграновський) є :

- А іменник
- Б займенник
- В дієслово
- Г прислівник
- Д сполучник

29. Не потребує редагування речення:

- А Обговорюючи екологічні проблеми, нас найбільше турбував стан води.
- Б Вітер збивав мене з ніг, гойдаючи дерева.
- В Вислухавши пацієнта, лікар дає йому рекомендації.
- Г Згадуючи дитинство, перед моїми очима постає батькова хата.
- Д Виконуючи замовлення, нам хочеться задовольнити найвибагливіші смаки наших клієнтів.

30. Пишеться одна й та ж буква у всіх словах рядка:

- А експер..мент, бр..ніти, інж...нер
- Б тр..вожний, м..нулий, мед..цина, мер..діан
- В м..стецтво, тр..валий, велос..пед, м..лодійний
- Г теор..тичний, тр..мати, м..тушитися, м..телик
- Д д..ван, с..кунда, р..тельний, реж..сер

Варіант 5

Українська мова

Завдання 1-7 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його в бланку тестування.

Прочитайте текст і виконайте завдання 1-7 до нього.

(1) І справді, ще до смерку *примчав* гонець із сусіднього зимівника. (2) Він сповістив, що кошовий Бородавка *рехтує* вісімдесят байдаків – іти морем на Туреччину. (3) Товариство відпливе за три дні. (4) Дев`ятеро молодих козаків поскакало з хутора найбистрішими кіньми . (5) А десятим скавав Михайлик. (6) Баскими кіньми домчали до перевозу, поромом перехопилися на той берег.(7) На березі *ніде* було пропхатися: вся Січ вийшла вантажити байдаки. (8) Козаки тягали *невеличкі* гармати-фальконети, приладнували їх по чотири, по шість на човен. (За В.Маликом)

1. Орфографічна помилка допущена в слові:

- А *примчав*
- Б *рехтує*
- В *ніде*
- Г *невеличкі*

2. У переносному значенні в тексті вжито слово:

- А гонець (1)
- Б зимівник (1)
- В товариство (3)
- Г Січ (7)

3. Застарілим є слово:

- А байдак (2)
- Б хутір (4)
- В баский (6)
- Г пором (6)

4. У значенні іменника вжито прикметник:

- А сусіднього (1)
- Б кошовий (2)
- В молодих (4)
- Г баскими (6)

5. Збірним є числівник:

- А вісімдесят
- Б три
- В дев`ятеро
- Г десятий

6. Вставне є слово в реченні:

- А першому
- Б третьому
- В четвертому
- Г шостому

7. Складним безсполучниковим є речення:

- А перше
- Б друге
- В сьоме
- Г восьме

Завдання 8-23 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді та позначте його у бланку тестування.

8. Усі слова розташовані за алфавітом у рядку:

- А почути, почухрати, пощедрувати, пошепки
- Б зичити, зійти, з`їхати, зйомка
- В підгрунтя, підготувати, підданий, підеш
- Г націлити, начинити, нащадок, нашити
- Д зжувати, ззовні, з`їсти, зітліти

9. Лексична помилка є в одному зі словосполучень рядка:

- А висвітлювати події, освітлювати приміщення
- Б приводити дитину, призводити до тяжких наслідків
- В зв'язаний з умовами життя, пов'язаний рушником
- Г познайомити з дівчиною, ознайомити з матеріалом
- Д громадська робота, громадянські права

10. У дієслівних формах на місці пропуску пишеться одна й та сама буква в рядку :

- А нагородити –нагоро..у, мазати – ма..у
- Б лазити – ла..у, радити – ра..у
- В сидіти – си..у, возити – во..у
- Г судити- су..у, відгородити – відгоро..у
- Д водити – во..у, в'язати – в'я..у

11. Усі іменники в орудному відмінку однини мають закінчення *-єю* в рядку:

- А огорожа, миша, голова
- Б гуща, тисяча, їжа
- В пісня, дорога, каша
- Г яблуня, вежа, стіна
- Д мережа, тиша, хата

12. Прикметник у формі вищого ступеня порівняння вжито в реченні:

- А Цього разу ти написав контрольну значно краще.
- Б Влітку птахи співають голосніше.
- В Треба висловлюватись лаконічніше.
- Г Це завдання набагато складніше за інші.
- Д Спробуй підстрибнути вище.

13. Кількісні та порядкові складені числівники вжито у правильних відмінкових формах у рядку:

А	двомастами шістдесятьома, трьохсот сімдесят восьмим
Б	чотирьохсот вісімдесятьох сімох, п'ятсот десятих
В	семистами тридцятьома чотирма, шістсот двадцять другим
Г	восьмистам сорока сімом, чотириста сімдесят четвертого
Д	на дев'ятистах вісімдесятьох шістьох, сімисот тридцять дев'ятому

14. Рядок дієслів із закінченням *-ете*:

А	розв`яж.., закінч.., прагн..
Б	відпочин.., усміхн..сь, знайд..
В	змокн.., залиш.., принес..
Г	одягн.., свисн.., віддяч..

15. Усі дієслова, які не мають складеної форми майбутнього часу, складають рядок:
- А прислати, співати, наблизитись
 - Б визначити, купувати, ловити
 - В встати, блищати, вихвалитися
 - Г рахувати, здійснити, відновити
 - Д поздоровити, обладнати, утворити
16. Рядок активних дієприкметників:
- А зчорнілий, зблідлий, вилікуваний
 - Б полоти, збіднілий, зігрітий
 - В здичавілий, побагровілий, зарослий
 - Г побілілий, уражений, змоклий
 - Д прив'ялий, здрібнілий, виграний
17. Одиначний дієприслівник не виділяється комами в реченні:
- А А він теж усіх обнімав цілував і не втримавшись на radoщах таки заплакав. *(В.Малик)*
 - Б А навкруги розвидняючись світліло. *(Є.Гуцало)*
 - В У траві прилігши лось міг сховатися до половини. *(Є.Гуцало)*
 - Г Остап стояв вагаючись. *(М.Коцюбинський)*
 - Д У халабуду зігнувшись зазирнув дозорець. *(К.Басенко)*
18. Простий дієслівний присудок виражений дієсловом *бути* в реченні:
- А Вечір був чарівний, зоряний, пісенний. *(О.Гончар)*
 - Б Цього разу він був одягнений аж надто пишно. *(Б.Комар)*
 - В Біля мосту й справді було стовпотворіння. *(В.Шевчук)*
 - Г Толя був син хазяїна того будинку, де вони жили. *(В.Винниченко)*
 - Д Вечір був м'який, теплий, густо настояний на степових пахощах. *(О.Гончар)*
19. Узагальнено-особове речення, яке має ті ж самі граматичні ознаки, що й неозначено-особове речення:
- А Уміє сказати, уміє і змовчати. *(Нар.тв.)*
 - Б Козацькому роду нема переводу. *(Нар.тв.)*
 - В Раз опечешся – другий остережешся. *(Нар.тв.)*
 - Г Не питай старого, а питай бувалого. *(Нар.тв.)*
 - Д Язиком поле не орють. *(Нар.тв.)*
20. Правильно розставлені розділові знаки в реченні:
- А І, може, ти, відбігши на хвилинку від повсякденних клопотів нікчемних, розгорнеш книжку і почнеш читати. *(Б.Лепкий)*
 - Б Може ж, трапитися так, що Батий зламає собі карк? *(В.Малик)*
 - В Чи скорий хід спирав нам дух у грудях, чи може, вітер розносив по полю від уст відірвані, украдені слова? *(Б.Лепкий)*
 - Г Може й, та сосна була нащадком тих реліктових велетів, на яких виводили пташенят страхітливі птеродактилі? *(Ю.Збанацький)*
 - Д -Невже сюди прийде Батий? Коли ж?
-От сього не знаю. Може, скоро, а, може, влітку чи восени. *(В.Малик)*
21. Складне речення зі сполучниковим зв'язком:
- А Тут срібно жебонить синя-синя долинка вода, я нахиляюсь до неї, п'ю її спів і прислухаюсь до шелесту отави. *(М.Стельмах)*
 - Б На іржання білого коня коротким клетотом обізвався лелека – клекіт захлинувся в урочистій задумі. *(В.Дрозд)*

- В Подвір`я аж сяло чистотою, і острівці квітів цвіли по ньому там і там. (М.Красуцький)
- Г Незабаром капітан із своїм юним радистом уже був на борту, серед практикантів: причал зрушився з місця й поплив од них разом з кремезною постаттю Сухомлина. (О.Гончар)
- Д Вже одних колядників забрали війни, других – сира земля, треті стали дідами. (М.Стельмах)

22. Поширене означення не відокремлюється на письмі в реченні:

- А Дядько скинув в`язку розмальованих у червоне й зелене кошиків. (Гр.Тютюнник)
- Б Гурт берізок оточений молодими дубками сприймається мало не як ефемерне видиво. (Є.Гуцало)
- В Козацьке військо розташоване чотирикутником стояло готове до бою. (А.Кащенко)
- Г Ось видніє стіжок сіна залишений лісником для диких тварин. (Є.Гуцало)
- Д І амфори прикопані в землі тримали довго вина прохолодні. (Л.Костенко)

23. Складнопідрядне речення, в якому засобом зв`язку є сполучник:

- А А я дивлюся на розпатлані дерева в саду, на віхті туману, що плутаються між їхніми кронами. (М.Стельмах)
- Б Я дивився й слухав цю осінню картину, що мала заворожуючий зоровий та звуковий ряд і поволі ступав схилом яру. (Є.Гуцало)
- В Звідси добре було видно поле, смужку зірваних соняшників під горою і ліс, що вже починав жевріти. (Гр.Тютюнник)
- Г Твоя душа готова вмістити в собі все, що вміщає в собі душа Княжої гори. (Є.Гуцало)
- Д Йому думалося, що сьогодні у їхній хаті не світитиметься. (Гр.Тютюнник)

24. Усі слова пишуться з малої літери:

- А (Х,х)харківський (Н,н)аціональний (У,у)ніверситет
- Б (О,о)рганізація (О,о)б`єднаних (Н,н)ацій
- В (П,п)ланети (С,с)онячної (С,с)истеми
- Г (К,к)иївські (В,в)улиці
- Д (Н,н)ародний (А,а)ртист (У,у)країни

25. Характеристика, якій відповідає дієприкметник, вжитий у реченні: *Кошлаті гриви хлюпали в груди, повивали ноги, хапали за високо зведені копита й тягли в глибіню.* (В.Дрозд)

- А Пасивний, у знахідному відмінку множини
- Б Пасивний, у називному відмінку множини
- В Пасивний, у родовому відмінку множини
- Г Активний, у знахідному відмінку множини
- Д Активний, в орудному відмінку

26. Установіть спосіб вираження обставини в реченні: *Я прийшов виконати княжу волю* (В.Малик)

- А обставина виражена прислівником.
- Б обставина виражена відмінковою формою іменника з прийменником
- В обставина виражена дієприслівником
- Г обставина виражена інфінітивом
- Д обставина виражена іменником

27. Установіть зв'язок між частинами безсполучникового речення:
Сойка підступна птиця: вона мастак нищити дрібне птаство і їхнім же голосом веселити себе. (М.Стельмах)
- А перша частина виражає умову, за якої можлива дія другої частини
 - Б друга частина розкриває причину дії, про яку йдеться в першій частині.
 - В друга частина розкриває, пояснює чи уточнює зміст першої частини
 - Г перша й друга частини повідомляють про події, які відбуваються одночасно
 - Д друга частина вказує на одночасність подій з першою частиною
28. Виділене слово в реченні *Хіба б він, смерд, посмів без усього цього на щось надіятись? (М.Вінграновський)* є :
- А іменник
 - Б займенник
 - В дієслово
 - Г прислівник
 - Д сполучник
29. Наголошений останній склад у всіх словах рядка:
- А джерело, сімдесят, навчання, каталог
 - Б кропива, хто-небудь, старий, завдання
 - В хутро, смужки, діалог, колесо
 - Г житло, новий, на грядках, черговий
 - Д квартал, кілометр, помилки, пізнання
30. Слова, у коренях кожного з яких пишеться *i* , складають рядок:
- А ч..льний, щ..чка, зач..пати
 - Б щ..льний, ч..тко, щ..риця
 - В веч..рній, оч..кувати, щ..пці
 - Г зач..сувати, ш..сть, ліщ..на
 - Д ш..тка, щ..т, ущ..льнений

Відповіді на тестові завдання

№	В.1	В.2	В.3	В.4	В.5
1.	В	А	В	А	Б
2.	В	А	Б	А	Г
3.	Г	Б	А	Б	А
4.	Г	Б	А	Б	Б
5.	Б	Б	Г	В	В
6.	А	А	Б	Г	А
7.	В	В	Г	Б	В
8.	Д	Б	В	А	Б
9.	Б	Г	Б	Д	В
10.	Г	Д	Д	Д	Г
11.	Д	Г	А	В	Б
12.	Д	Б	В	А	Г
13.	В	В	Г	Б	Г
14.	Г	Б	В	Г	Б
15.	Б	В	В	Д	А
16.	Д	В	Д	Г	В
17.	Б	Д	Б	Б	Г
18.	Г	Б	Б	А	В
19.	Д	Д	Г	В	Д
20.	Б	В	Б	Г	А
21.	Б	Б	А	В	В
22.	Д	Б	В	Г	А
23.	Б	Д	А	Б	Д
24.	А	Д	Б	А	Г
25.	В	В	А	Г	А
26.	А	А	А	Г	Г
27.	В	Г	Б	Г	В
28.	Б	А	А	Г	Б
29.	Д	Б	В	В	Г
30.	Г	А	Б	Б	А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВСП «БЕРДЯНСЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Циклова комісія гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової
підготовки

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник директора
з навчальної роботи

«___» ____ 2022 року

ДИРЕКТОРСЬКА КОНТРОЛЬНА РОБОТА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
УКРАЇНСЬКА МОВА

галузь знань 13 Механічна інженерія,
27 Транспорт

спеціальність 131 Прикладна механіка спеціалізація Обслуговування
верстатів з програмним управлінням і робототехнічних комплексів;
спеціальність 274 Автомобільний транспорт спеціалізація
Обслуговування та ремонт автомобілів і двигунів

відділення _____ механічне _____
(назва відділення)

Директорська контрольна робота навчальної дисципліни «Українська мова» для студентів спеціальностей: 274 Автомобільний транспорт, 131 Прикладна механіка

(вказати шифри і назви спеціальностей)

«30» серпня 2022 року

Розробник: Кульбашенко О.М.

Директорська контрольна робота розглянута і схвалена на засіданні циклової комісії гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки

Протокол від «___» _____ 20__ року № ___

Голова циклової комісії _____ (_____)
(підпис)

(прізвище та ініціали)

«___» _____ 20__ року

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Директорська контрольна робота складена відповідно до навчальної та робочої програми з української мови для загальноосвітньої підготовки молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти та робочого навчального плану спеціальностей. Контрольна робота охоплює матеріал, який вивчався упродовж I курсу.

Завдання підсумкової контрольної роботи складаються з завдань, а саме, тестові завдання, які охоплюють вивчені розділи: орфографію, лексику й фразеологію, морфологію, синтаксис, стилістику. Завдання містять 12 запитань. Максимальна кількість балів – 12 та має 31 варіант.

Контрольна робота виконується упродовж 30 хвилин на відповідних аркушах. Кожна правильна відповідь зараховується як один бал.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

БАЛИ	ОЦІНКА	БАЛИ	ОЦІНКА
12	12	5	5
11	11	4	4
10	10	3	3
9	9	2	2
8	8	1	1
7	7		
6	6		

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

В.№1

1. Усі слова в орудному відмінку написані правильно в рядку:
А вишнею, бджолярем, кущем, вдачею, піччю;
Б володарем, грушею, днем, матір`ю, пустирьом;
В роєм, гостем, площею, лікарем, їжою;
Г пам`яттю, піччю, подорожою, душею.
2. Помилку при утворенні імен по батькові допущено в рядку:
А Юрійович, Юрїївна;
Б Лукич, Луківна;
В Хомич, Хомівна;
Г Георгійович, Георгівна.
3. Помилку допущено в рядку:
А без шестисот кілограмів;
Б до п`ятидесяти гривень;
В після сімдесяти кілометрів;
Г більше семисот метрів.
4. Букву и пишемо в закінченнях усіх слів рядка;
А вар...мо, сад..мо, крич...те, смаж...те;
Б ріж...те, дзвон..те, сид..те, їд..те;
В сохн...те, біж..мо, гор..те, пиш..ш;
Г вір..мо, прос..мо, нес..мо, роб..мо.
5. Усі прислівники написано правильно в рядку:
А вряди годи, пліч-о-пліч, по-людськи;
Б десь інде, спідлоба, навпростець;
В нізвідки, раз-у-раз, як-не-як;
Г тим часом, вничію, з боку на бік.
6. Усі слова треба писати разом у рядку:
А кіно/зірка, крас/знавчий, диван/ліжка;
Б фото/гурток, воле/любний, міні/диктант;
В сон/трава, теле/шоу, кімната/музей;
Г пусто/цвіт, відео/салон, вело/спорт.
7. Літеру о пропущено в суфіксах обох прикметників у рядку:
А груш..ви й, січ..вий
Б дощ..вий, овоч..вий;
В грош..вий, малин..вий
Г степ..вий, помаранч...вий;
8. З –нн- треба писати усі прикметники в рядку:
А недоторка/..ий, свящ...ий, без ви...ий;
Б жада...ий, нескоре/...ий, неоцінне/..ий
В тума..ий, пташи..ий, де..ий;

Г блаже...ий, числе..ий, журавли..ий;

9. Частку НЕ зі словом потрібно писати разом у словосполученні:

А (не)здатна ні до чого людина;

Б ще (не)закінчена картина;

В вельми (не)уважний учень;

Г (не)позичена, а власна книга.

10. Вставне слово потрібно відокремити комами в реченні:

А нарешті машина вискочила на міст Патона, але міст чомусь тягся без кінця-краю.

Б По-моєму, кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого зеніту.

В Угорі над колотим яром дерева майже змикались гіллям і кидали на воду жовтаву тінь.

Г Сонце підбилося вже високо і починало припікати, а з яру по-осінньому віяло прохолодою.

11. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

А Вона посміхнулася красива і сива, як доля...

Б Зайва, не витрачена за день сила, дзвеніла й гула, шумувала в селі.

В Якось брів я звільна полем, весь заглиблений у себе.

Г Морозний сніг, блискучий та легкий, паде на серце прямо.

12. Тире потрібно поставити між частинами речення:

А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в'юни і вигинаються носаті щупаки.

Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.

В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.

Г І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант №2

1. Укажіть слово, у написанні якого допущено помилку:
А карабахський
Б гамбурзький
В черемоський
Г прилуцький
Д дамаський
2. Укажіть варіант, у якому не відбувається подвоєння:
А роз...броєння
Б Віннич...ина
В скажен...ий
Г юн...ат
Д закон...ий
3. Укажіть варіант, у якому можливе чергування голосних звуків:
А осінь
Б голота
В діловод
Г атом
Д горб
4. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:
А стань(бо)
Б чого(б)небудь
В ні(до)кого
Г (таки)роздивився
Д ось(так)
5. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):
А Скріпивши серце я ввійшов до хати.
Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулась з розгону на коліна.
Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.
6. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ- :
А пр...добрити
Б пр...берегти
В пр...своїти
Г пр...крашати
Д пр...славний
7. Укажіть варіант, у якому слово пишеться з однією буквою Н :

- А повіль...ий
Б електро...ий
В вогне...ий
Г бето...ий
Д благослове...ий
8. Укажіть варіант, у якому треба вставити букву І:
А шумов...ння
Б маков...ння
В кор...ння
Г гарбуз...ння
Д картопл...ння.
9. Укажіть варіант, де вживається велика літера:
А К(к)иївська молодь
Б Л(л)ьвів'яни
В Т(т)еатр опери
Г П(п)ушкінські твори
Д Ш(ш)евченківська премія
10. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
В Поснуло все і земля і вода і повітря.
Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.
11. Укажіть слово, у якому не ставиться апостроф:
А рутв...яний
Б Лук...янчук
В надвечір...я
Г бур...янистий
Д узголов...я
12. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:
А Чарівний світ пливе переді мною як-от сині води, білі піски, хати на високих берегах.
Б Осанні літні дні використовували решту трав.
В Ся дика, безтямна погоня тривала вже майже годину.
Г Іван сів і задумався над своєю долею.
Д Микола пішов подивитися на коней.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант №3

1. Укажіть слово, у якому не ставиться апостроф:

- А рутв...яний
- Б Лук...янчук
- В надвечір...я
- Г бур...янистий
- Д узголов...я

2. Укажіть слово, записане з дотриманням правил вживання великої літери:

- А Українець
- Б шевченкові поезії
- В базедова хвороба
- Г Нестор літописець
- Д генеральний прокурор України

3. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:

- А Чарівний світ пливе переді мною як-от сині води, білі піски, хати на високих берегах.
- Б Осанні літні дні використовували решту трав.
- В Ся дика, безтямна погоня тривала вже майже годину.
- Г Іван сів і задумався над своєю долею.
- Д Микола пішов подивитися на коней.

4. Укажіть слово, де замість крапок пишеться буква З :

- А ...сістися
- Б ...кладаночка
- В ...формувати
- Г ...творити
- Д ...пиняти

5. Укажіть слово, яке з НЕ пишеться разом:

- А (не)вигідний
- Б (не)друг, а приятель
- В до моря звідси (не)далеко, а зовсім близько
- Г зовсім (не)складний
- Д (не)дуже

6. Укажіть слово, у якому допущено помилку:

- А мережичка
- Б далеч
- В гарбузиння
- Г любитель
- Д вогничок

7. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
- А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*
8. Знайдіть слово з однією буквою Н :
- А зляка(нн)о
 - Б багатогра(нн)о
 - В сила-силе(нн)а
 - Г відмі(нн)о
 - Д стара(нн)ість
9. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І :
- А пекуч...й біль
 - Б лежач...й камінь
 - В миюч...й засіб
 - Г свіж... новини
 - Д поросяч...й виск
10. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:
- А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
 - Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
 - В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
 - Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
 - Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.
11. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
 - Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
 - В Поснуло все і земля і вода і повітря.

Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука
й твоя материнська любов.

Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з
дитинства і рідну хату і батьківський поріг.

12. Укажіть варіант, у якому наведена пара антонімів:

А виводити - заводити

Б кричати - галасувати

В співати - декламувати

Г чистити - чесати

Д білити – біліти

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей
Варіант № 4

1. Укажіть рядок, у якому всі слова мають м'який приголосний:
А) садиба, гайок, веселощі, коромисло;
Б) білочка, крашанка, степ, колиска;
В) малюнок, синь, люлька, ялинка;
Г) персик, світло, тигрєня, тисяча.
2. Укажіть рядок слів, у якому всі приголосні тверді:
А) дорога, книга, ручка, мости;
Б) міст, яма, зелений, техніка;
В) соняшник, хлопчик, хутірець, техніка;
Г) яблуна, єнот, їжак, їжа.
3. Виділіть ряд слів, у яких вживається буква Г:
А) (г,г) ай, о(г,г,)ірок, (г,г)руша, (г, г)рунт;
Б) (г,г)оріх, (г,г)юра, (г,г)рамотний;
В) (г,г)ава; (г,г)гедзь; (г,г)анок, а(г,г)рус;
Г) (г,г)іркий, (г,г)остинець, (г,г)одівниця, (г,г)одинник.
4. Укажіть рядок, де буква я позначає два звуки:
А) п'явка, яструб, ясний, Лук'яненко.
Б) рішення, тигрєня, рілля, ясочка;
В) заряд, ялівець, тихоня, краля;
Г) Ярослав, В'ячеслав, Святослав, Яків.
5. Укажіть рядок, де у всіх словах відбувається спрощення:
А) гігант_ський, зліс_ний, кіль кіс_ний, форпос_ний;
Б) радіс_ний, прис_расний, вартіс_ний, балас_ний;
В) виїз_ний, студен_ський, совіс_ний, хвас_ливий;
Г) жаліс_ний, пої_зний, тиж_невий, щас_ливий.
6. У якому реченні неправильно використано чергування у-в?
А) Все в нас є для щастя: море, небо, поля барвисті.
Б) Державною мовою в Україні є українська мова.
В) Ліс красивий будь-якої пори року: у травні, у жовтні, у грудні.
Г) Ці тварини століттями використовувалися для пошуків і рятування людей у горах.
7. Виділіть рядок, у якому всі слова вживаються з апострофом:
А) без_іменний, пор_ядок, бур_я, п_ята;
Б) з_економити, під_їхати, зв_язок, цв_ях;
В) об_єм, подвір_я, в_ялий, пір_я;
Г) в_ється, моркв_яний, інтерн_ю, п_є.
8. Розділ мовознавчої науки, який вивчає способи творення слів називається:
А) морфологією;
Б) морфемікою;
В) словотвором;
Г) орфографією.

9. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
- А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*
10. Знайдіть слово з однією буквою Н :
- А зляка(нн)о
 - Б багатогра(нн)о
 - В сила-силе(нн)а
 - Г відмі(нн)о
 - Д стара(нн)ість
11. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І :
- А пекуч...й біль
 - Б лежач...й камінь
 - В миюч...й засіб
 - Г свіж... новини
 - Д поросяч...й виск
12. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:
- А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
 - Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
 - В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
 - Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
 - Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей
Варіант №5

1. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
 - А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
 - Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
 - В Поснуло все і земля і вода і повітря.
 - Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
 - Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.
2. Укажіть варіант, у якому наведена пара антонімів:
 - А виводити - заводити
 - Б кричати - галасувати
 - В співати - декламувати
 - Г чистити - чесати
 - Д білити – біліти
3. Виділіть рядок, у якому всі слова вживаються з апострофом:
 - А) без_іменний, пор_ядок, бур_я, п_ята;
 - Б) з_економити, під_їхати, зв_язок, цв_ях;
 - В) об_єм, подвір_я, в_ялий, пір_я;
 - Г) в_ється, моркв_яний, інтерн_ю, п_є.
4. Розділ мовознавчої науки, який вивчає способи творення слів називається:
 - А) морфологією;
 - Б) морфемікою;
 - В) словотвором;
 - Г) орфографією.
5. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
 - А Мені казав розумний садівник Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.
 - Б Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість писав М. Сервантес.
 - В Ні не клич мене весно казала я їй не чаруй І не ваб надаремне.
 - Г А! подумав Марко дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.
 - Д Дорожить людина тим писав В.О. Сухомлинський у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.
6. Знайдіть слово з однією буквою Н:
 - А зляка(нн)о
 - Б багатогра(нн)о
 - В сила-силе(нн)а

- Г відмі(нн)о
Д стара(нн)ість
7. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І:
- А пекуч...й біль
Б лежач...й камінь
В миюч...й засіб
Г свіж... новини
Д поросяч...й виск
8. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:
- А Вона посміхнулася красива і сива, як доля...
Б Зайва, не витрачена за день сила, дзвеніла й гула, шумувала в селі.
В Якось брів я звільна полем, весь заглиблений у себе.
Г Морозний сніг, блискучий та легкий, паде на серце прямо.
9. Тире потрібно поставити між частинами речення:
- А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в'юни і вигинаються носаті щупаки.
Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.
В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.
Г І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.
10. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):
- А Скрипивши серце я ввійшов до хати.
Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулася з розгону на коліна.
Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.
11. Укажіть слово, записане з дотриманням правил вживання великої літери:
- А Українець
Б шевченкові поезії
В базедова хвороба
Г Нестор літописець
Д генеральний прокурор України
12. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:
- А Чарівний світ пливе переді мною як-от сині води, білі піски, хати на високих берегах.
Б Осанні літні дні використовували решту трав.
В Ся дика, безтямна погоня тривала вже майже годину.
Г Іван сів і задумався над своєю долею.
Д Микола пішов подивитися на коней.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант №6

1. Префікс пре вжито у всіх словах рядка:

А пр...сильний, пр...жовклий, пр...стол;

Б пр...гарний, пр...бережний, пр...рва;

В пр...жовтий, пр...дужий; пр...стол;

Г пр...оритет, пр...бережний, пр...красний.

2. Усі слова в орудному відмінку написані правильно в рядку:

А вишнею, бджолярем, кущем, вдачею, піччю;

Б володарем, грушею, днем, матір'ю, пустирьом;

В роєм, гостем, площею, лікарем, їжою;

Г пам'яттю, піччю, подорожю, душею.

3. Помилку при утворенні імен по батькові допущено в рядку:

А Юрійович, Юрійвна;

Б Лукич, Луківна;

В Хомич, Хомівна;

Г Георгійович, Георгівна.

4. Помилку допущено в рядку:

А без шестисот кілограмів;

Б до п'ятдесяти гривень;

В після сімдесяти кілометрів;

Г більше семисот метрів.

5. Букву *и* пишемо в закінченнях усіх слів рядка:

А вар...мо, сад...мо, крич...те, смаж...те;

Б ріж...те, дзвон...те, сид...те, їд...те;

В сохн...те, біж...мо, гор...те, пиш...ш;

Г вір...мо, прос...мо, нес...мо, роб...мо.

6. Фразеологічний словник – це словник, який пояснює:

А) значення слів;

Б) походження слів;

В) написання слів;

Г) значення стійких словосполучень.

7. Укажіть рядок, де буква **я** позначає два звуки:

А) п'явка, яструб, ясний, Лук'яненко.

Б) рішення, тигрєня, рілля, ясочка;

В) заряд, ялівець, тихоня, краля;

Г) Ярослав, В'ячеслав, Святослав, Яків.

8. Тире потрібно поставити між частинами речення:

А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в'юни і вигинаються носаті щупаки.

Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.

В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.
Г І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.

9. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):

- А Мені казав розумний садівник Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.
- Б Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість писав М. Сервантес.
- В Ні не клич мене весно казала я їй не чаруй І не ваб надаремне.
- Г А! подумав Марко дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.
- Д Дорожить людина тим писав В.О. Сухомлинський у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.

10. Укажіть варіант, у якому слово пишеться з однією буквою Н:

- А повіль...ий
- Б електро...ий
- В вогне...ий
- Г бето...ий
- Д благослове...ий

11. Вставне слово потрібно відокремити комами в реченні:

А нарешті машина вискочила на міст Патона, але міст чомусь тягся без кінця-краю.

Б По-моєму, кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого зеніту.

В Угорі над колотим яром дерева майже змикались гіллям і кидали на воду жовтаву тінь.

Г Сонце підбилося вже високо і починало припікати, а з яру по-осінньому віяло прохолодою.

12. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

- А (пів)яблука
- Б (легко)атлет
- В (жовто)синій
- Г (україно)мовний
- Д (трьохсот)тисячний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 7

1. Укажіть рядок, у якому всі слова мають м'який приголосний:
 - А) садиба, гайок, веселоці, коромисло;
 - Б) білочка, крашанка, степ, колиска;
 - В) малюнок, синь, люлька, ялинка;
 - Г) персик, світло, тигрєня, тисяча.
2. Укажіть рядок слів, у якому всі приголосні тверді:
 - А) дорога, книга, ручка, мости;
 - Б) міст, яма, зелений, техніка;
 - В) соняшник, хлопчик, хутірець, техніка;
 - Г) яблуна, єнот, їжак, їжа.
3. Виділіть ряд слів, у яких вживається буква Г:
 - А) (г,г) ай, о(г,г,)ірок, (г,г)руша, (г, г)рунт;
 - Б) (г,г)оріх, (г,г)юра, (г,г)рамотний;
 - В) (г,г)ава; (г,г)гедзь; (г,г)анок, а(г,г)рус;
 - Г) (г,г)іркий, (г,г)остинець, (г,г)одівниця, (г,г)одинник.
4. Укажіть рядок, де буква я позначає два звуки:
 - А) п'явка, яструб, ясний, Лук'яненко.
 - Б) рішення, тигрєня, рілля, ясочка;
 - В) заряд, ялівець, тихоня, краля;
 - Г) Ярослав, В'ячеслав, Святослав, Яків.
5. Укажіть рядок, де у всіх словах відбувається спрощення:
 - А) гігант_ський, зліс_ний, кіль кіс_ний, форпос_ний;
 - Б) радіс_ний, прис_расний, вартіс_ний, балас_ний;
 - В) виїз_ний, студен_ський, совіс_ний, хвас_ливий;
 - Г) жаліс_ний, пої_зний, тиж_невий, щас_ливий.
6. У якому реченні неправильно використано чергування у-в?
 - А) Все в нас є для щастя: море, небо, поля барвисті.
 - Б) Державною мовою в Україні є українська мова.
 - В) Ліс красивий будь-якої пори року: у травні, у жовтні, у грудні.
 - Г) Ці тварини століттями використовувалися для пошуків і рятування людей у горах.
7. Виділіть рядок, у якому всі слова вживаються з апострофом:
 - А) без_іменний, пор_ядок, бур_я, п_ята;
 - Б) з_економити, під_їхати, зв_язок, цв_ях;
 - В) об_єм, подвір_я, в_ялий, пір_я;
 - Г) в_ється, моркв_яний, інтерн_ю, п_є.
8. Розділ мовознавчої науки, який вивчає способи творення слів називається:
 - А) морфологією;
 - Б) морфемікою;
 - В) словотвором;

Г) орфографією.

9. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
- А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*
10. Знайдіть слово з однією буквою Н:
- А зляка(нн)о
 - Б багатогра(нн)о
 - В сила-силе(нн)а
 - Г відмі(нн)о
 - Д стара(нн)ість
11. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І:
- А пекуч...й біль
 - Б лежач...й камінь
 - В миюч...й засіб
 - Г свіж... новини
 - Д поросяч...й виск
12. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:
- А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
 - Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
 - В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
 - Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
 - Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

№8

1. Усі слова в орудному відмінку написані правильно в рядку:
А вишнею, бджолярем, кущем, вдачею, піччю;
Б володарем, грушею, днем, матір`ю, пустирьом;
В роєм, гостем, площею, лікарем, їжою;
Г пам`яттю, піччю, подорожю, душею.
2. Помилку при утворенні імен по батькові допущено в рядку:
А Юрійович, Юріївна;
Б Лукич, Луківна;
В Хомич, Хомівна;
Г Георгійович, Георгівна.
3. Помилку допущено в рядку:
А без шестисот кілограмів;
Б до п`ятидесяти гривень;
В після сімдесяти кілометрів;
Г більше семисот метрів.
4. Букву и пишемо в закінченнях усіх слів рядка;
А вар...мо, сад...мо, крич...те, смаж...те;
Б ріж...те, дзвон...те, сид...те, їд...те;
В сохн...те, біж...мо, гор...те, пиш...ш;
Г вір...мо, прос...мо, нес...мо, роб...мо.
5. Усі прислівники написано правильно в рядку:
А вряди годи, пліч-о-пліч, по-людськи;
Б десь інде, спідлоба, навпростець;
В нізвідки, раз-у-раз, як-не-як;
Г тим часом, вничію, з боку на бік.
6. Усі слова треба писати разом у рядку:
А кіно/зірка, крає/знавчий, диван/ліжка;
Б фото/гурток, воле/любний, міні/диктант;
В сон/трава, теле/шоу, кімната/музей;
Г пусто/цвіт, відео/салон, вело/спорт.
7. Літеру о пропущено в суфіксах обох прикметників у рядку:
А груш..ви й, січ..вий
Б дощ..вий, овоч..вий;
В грош..вий, малин..вий
Г степ..вий, помаранч...вий;
8. З –нн- треба писати усі прикметники в рядку:
А недоторка/..ий, свящ...ий, без ви...ий;
Б жада...ий, нескоре/...ий, неоцінне/..ий
В тума..ий, пташи..ий, де..ий;
Г блаже...ий, числе..ий, журавли..ий;

9. Частку НЕ зі словом потрібно писати разом у словосполученні:

А (не)здатна ні до чого людина;

Б ще (не)закінчена картина;

В вельми (не)уважний учень;

Г (не)позичена, а власна книга.

10. Вставне слово потрібно відокремити комами в реченні:

А нарешті машина вискочила на міст Патона, але міст чомусь тягся без кінця-краю.

Б По-моєму, кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого зеніту.

В Угорі над колотим яром дерева майже змикались гіллям і кидали на воду жовтаву тінь.

Г Сонце підбилося вже високо і починало припікати, а з яру по-осінньому віяло прохолодою.

11. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

А Вона посміхнулася красива і сива, як доля...

Б Зайва, не витрачена за день сила, дзвеніла й гула, шумувала в селі.

В Якось брів я звільна полем, весь заглиблений у себе.

Г Морозний сніг, блискучий та легкий, паде на серце прямо.

12. Тире потрібно поставити між частинами речення:

А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в'юни і вигинаються носаті щупаки.

Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.

В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.

Г І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант №9

1. Укажіть варіант, у якому допущена помилка в правописі:
А могутній
Б гринджоли
В гострий
Г гілля
Д сьогодні
2. Укажіть слово, у написанні якого допущено помилку:
А карабахський
Б гамбурзький
В черемоський
Г прилуцький
Д дамаський
3. Укажіть варіант, у якому не відбувається подвоєння:
А роз...броєння
Б Віннич...ина
В скажен...ий
Г юн...ат
Д закон...ий
4. Укажіть варіант, у якому не відбувається подовження:
А спросон...я
Б олов'ян...ий
В середньовіч...я
Г л...ються
Д ворон...я
5. Укажіть варіант, у якому можливе чергування голосних звуків:
А осінь
Б голота
В діловод
Г атом
Д горб
6. Укажіть варіант помилкового написання іншомовного слова:
А тонна
Б университет
В Тибет
Г прем'єра

- Д Мольєр
7. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:
- А стань(бо)
 - Б чого(б)небудь
 - В ні(до)кого
 - Г (таки)роздивився
 - Д ось(так)
8. Укажіть фразеологізм, який є антонімічним до «горобцям дулі давати»:
- А Вибілювати зуби
 - Б Бити байдики
 - В Врізати дуба
 - Г Давати драла
 - Д Не покладаючи рук
9. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):
- А Скріпивши серце я ввійшов до хати.
 - Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
 - В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
 - Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулась з розгону на коліна.
 - Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.
10. Укажіть варіант, де замість крапок треба ставити Ь:
- А дізнаєт...ся
 - Б беріз...ці
 - В Тетян...ці
 - Г кобзар...
 - Д Наст...я
11. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ-:
- А пр...добрити
 - Б пр...берегти
 - В пр...своїти
 - Г пр...крашати
 - Д пр...славний
12. Укажіть варіант, у якому НЕ пишеться разом:
- А (не)дев'ять
 - Б (не)сестра
 - В (не)мовля
 - Г (не)повернись
 - Д (не)вживаючи

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант №10

1. Укажіть варіант, у якому слово пишеться з однією буквою Н:
 - А повіль...ий
 - Б електро...ий
 - В вогне...ий
 - Г бето...ий
 - Д благослове...ий
2. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при прямій мові (пряму мову виділено курсивом):
 - А *«Чи бачили таке!»* – сказав батько і, помовчавши, додав: - *Готовий хлібороб, одним словом».*
 - Б *« А що, дітки ?- питає бабуся. – Чого прийшли, мої соколята?»*
 - В У цілого війська девіз був один: *«За волю, за рідну країну!»*
 - Г *«Ось я йду!»* - обізвалась Зима.
 - Д *«Літописець оповідає: князь Святослав ходив легко, як барс»* - сказала Уляна, звертаючись до учнів.
3. Укажіть варіант неправильного переносу слова:
 - А ли-мон-ний
 - Б роз-кри-ва-ти
 - В ван-на
 - Г ко-льо-ро-вий
 - Д ход-жу
4. Укажіть варіант, у якому треба вставити букву І:
 - А шумов...ння
 - Б маков...ння
 - В кор...ння
 - Г гарбуз...ння
 - Д картопл...ння
5. Укажіть слово, у якому треба писати -НН- :
 - А ячмі...ий
 - Б нездійсне...ий
 - В змії...ий
 - Г непереможе...ий
 - Д шале...ий
6. Укажіть варіант, де вживається велика літера:
 - А К(к)іївська молодь
 - Б Л(л)ьвів'яни
 - В Т(т)еатр опери
 - Г П(п)ушкінські твори
 - Д Ш(ш)евченківська премія

7. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
 - Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
 - В Поснуло все і земля і вода і повітря.
 - Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
 - Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.
8. Укажіть речення, записане з дотриманням правил пунктуації при відокремлених означеннях та прикладках:
- А Освітлені сонцем схили світяться смарагдом.
 - Б Мандрівник вічний невблаганний час іде вперед, його не зупинити.
 - В Ніколи ще не було в нього учнів таких цілеспрямованих і працьовитих.
 - Г І день спадає стиглим овочем в мої долоні,- знесені в простори.
 - Д Нагрітий за літо, яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими будяками.
9. Укажіть варіант, де замість крапок треба написати Ч :
- А ви...ий
 - Б ру...ниця
 - В во...ина
 - Г Чернігів...ина
 - Д пшени...ний
10. Укажіть слово, у якому не ставиться апостроф:
- А рутв...яний
 - Б Лук...янчук
 - В надвечір...я
 - Г бур...янистий
 - Д узголов...я
11. Укажіть варіант, у якому велика літера не вживається:
- А П(п)івденний степ
 - Б З(з)ахідна Європа
 - В Асканія-Н(н)ова
 - Г Організація Об'єднаних Н(н)ацій
 - Д Ш(ш)евченкові поезії
12. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:
- А Чарівний світ пливе переді мною як-от сині води, білі піски, хати на високих берегах.
 - Б Осанні літні дні використовували решту трав.
 - В Ся дика, безтямна погоня тривала вже майже годину.
 - Г Іван сів і задумався над своєю долею.
 - Д Микола пішов подивитися на коней.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів І-их курсів усіх спеціальностей
Варіант №11

1. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки:

- А Над столом схилилася Ірина Миколаївна. Серйозна, зосереджена чаклує над річним звітом.
- Б Я прийшов утомлений, розбитий, мовчазний і ніби не живий не молити, не плакати, не просити, я сказав лиш тихо: обігрій.
- В О, принеси мені пролісок з лісу, ніжний і чистий, як неба блакить.
- Г Повненька, жвава й весела, з сірими прудкими оченятами, з ямочками на щоках і двома косами каштанового волосся: вона справляла приємне враження.
- Д Ой матінко моя ріднесенька!

2. Укажіть неправильно написане слово:

- А стрілецтво
- Б молодецький
- В запорізьський
- Г пригощати
- Д річний

3. Укажіть слово, записане з дотриманням правил вживання великої літери:

- А Українець
- Б шевченкові поезії
- В базедова хвороба
- Г Нестор літописець
- Д генеральний прокурор України

4. Укажіть слово, де замість крапок пишеться буква З:

- А ...сістися
- Б ...кладаночка
- В ...формувати
- Г ...творити
- Д ...пиняти

5. Укажіть варіант, у якому велика літера не вживається:

- А П(п)івденний степ
- Б З(з)ахідна Європа
- В Асканія-Н(н)ова
- Г Організація Об'єднаних Н(н)ацій
- Д Ш(ш)евченкові поезії

6. Укажіть слово, яке з НЕ пишеться разом:

- А (не)вигідний
- Б (не)друг, а приятель
- В до моря звідси (не)далеко, а зовсім близько
- Г зовсім (не)складний

- Д (не)дуже
7. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:
- А Тут, на незнаємій горі, вартують хмари нерухомі.
 - Б «Слово о полку Ігоревім» написано в стилі пізньої готики, або орнаменталізму.
 - В У своїй творчості письменники вдаються до романтичного, або реалістичного методу.
 - Г Василько попросив мене допомогти, тобто розв'язати контрольні задачі за нього.
 - Д Саме наш варіант виявився оптимальним, чи найсприятливішим.
8. Укажіть варіант помилкового написання іншомовного слова:
- А Міссурі
 - Б башкир
 - В ассорті
 - Г ательє
 - Д кар'єра
9. Укажіть слово, у якому допущено помилку:
- А мережичка
 - Б далеч
 - В гарбузиння
 - Г любитель
 - Д вогничок
10. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
- А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*
11. Укажіть речення, у якому правильно розставлені розділові знаки при звертанні:
- А Ой чого ти почорніло зеленее поле?
 - Б Ой біжи, біжи досадо, не вертай до хати.
 - В Виростеш ти – сину, вирушиш в дорогу...
 - Г На світі за все наймиліше лиш юність, о друзі, мої.
 - Д Україно! Яка ж бо гарна ти!
12. Укажіть варіант, у якому допущено помилку:
- А Алексєєв
 - Б Тургенєв
 - В Белгород
 - Г Лісков
 - Д Плахотний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант №13

- Знайдіть слово з однією буквою Н :
 - зляка(нн)о
 - багатогра(нн)о
 - сила-силе(нн)а
 - відмі(нн)о
 - стара(нн)ість
- Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І :
 - пекуч...й біль
 - лежач...й камінь
 - миюч...й засіб
 - свіж... новини
 - поросяч...й виск
- Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:
 - Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
 - Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
 - Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
 - Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
 - На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.
- Укажіть речення, у якому ставиться тире між підметом і присудком (розділові знаки не розставлені):
 - Ліси наче світилися наскрізь.
 - Колись був у Києві князь.
 - То була тиха ніч чарівниці.
 - Пурпурове небо блідло червоніло потім стало рожевувато-блакитним.
 - Життя без книги хата без вікна.
- Укажіть слово, у якому треба писати -НН- :
 - ячмі...ий
 - нездійсне...ий
 - змії...ий
 - непереможе...ий
 - шале...ий
- Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
 - Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.

- Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
В Поснуло все і земля і вода і повітря.
Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука
й твоя материнська любов.
Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з
дитинства і рідну хату і батьківський поріг.
7. Укажіть речення, записане з дотриманням правил пунктуації при
відокремлених означеннях та прикладках:
А Освітлені сонцем схили світяться смарагдом.
Б Мандрівник вічний невблаганний час іде вперед, його не зупинити.
В Ніколи ще не було в нього учнів таких цілеспрямованих і
працьовитих.
Г І день спадає стиглим овочем в мої долоні,- знесені в простори.
Д Нагрітий за літо, яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими
будяками.
8. Укажіть слово, де замість крапок треба ставити м'який знак:
А донеч...ці
Б у буд...ці
В бул...йон
Г шонаймен...ший
Д камін...чик
9. Укажіть варіант, у якому наведена пара антонімів:
А виводити - заводити
Б кричати - галасувати
В співати - декламувати
Г чистити - чесати
Д білити – біліти
10. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:
А (пів)яблука
Б (легко)атлет
В (жовто)синій
Г (україно)мовний
Д (трьохсот)тисячний
11. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділовий
знак між підметом і присудком:
А Хліб усьому голова.
Б Найбільша мрія віртуоза – зробити чудо непомітно.
В Я зроду скіф. Я правнук Борисфена.
Г Це тобі не жарти.
Д Обов'язок держави: захищати життя людини.
12. Укажіть речення, у якому НЕ з дієприкметником написано
неправильно:
А Стіни на кухні не пофарбовані, а облицьовані кахлем.
Б І кликав день в неміряні світи.
В Трава на узліссі не скошена, не зім'ята.
Г Причайлися гори, заморожені красою ніколи небачених степів.
Д Будівельники не добували шкільну теплицю та так все й залишили

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів І-их курсів усіх спеціальностей
Варіант №14

1. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:
 - А (пів)яблука
 - Б (легко)атлет
 - В (жовто)синій
 - Г (україно)мовний
 - Д (трьохсот)тисячний
2. Укажіть варіант, у якому допущена помилка в правописі:
 - А могутній
 - Б гринджоли
 - В гострий
 - Г гілля
 - Д сьогодні
3. Укажіть слово, у написанні якого допущено помилку:
 - А карабахський
 - Б гамбурзький
 - В черемоський
 - Г прилуцький
 - Д дамаський
4. Укажіть варіант, у якому не відбувається подвоєння:
 - А роз...броєння
 - Б Віннич...ина
 - В скажен...ий
 - Г юн...ат
 - Д закон...ий
5. Укажіть варіант, у якому не відбувається подовження:
 - А спросон...я
 - Б олов'ян...ий
 - В середньовіч...я
 - Г л...ються
 - Д ворон...я
6. Укажіть варіант, у якому можливе чергування голосних звуків:
 - А осінь
 - Б голота
 - В діловод
 - Г атом
 - Д горб
7. Укажіть варіант помилкового написання іншомовного слова:
 - А тонна
 - Б университет
 - В Тибет

- Г прем'єра
Д Мольєр
8. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:
А стань(бо)
Б чого(б)небудь
В ні(до)кого
Г (таки)роздивився
Д ось(так)
9. Укажіть фразеологізм, який є антонімічним до «горобцям дулі давати»:
А Вибілювати зуби
Б Бити байдики
В Врізати дуба
Г Давати драла
Д Не покладаючи рук
10. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):
А Скріпивши серце я ввійшов до хати.
Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулась з розгону на коліна.
Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.
11. Укажіть варіант, де замість крапок треба ставити Ь :
А дізнаєт...ся
Б беріз...ці
В Тетян...ці
Г кобзар...
Д Наст...я
12. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ- :
А пр...добрити
Б пр...берегти
В пр...своїти
Г пр...крашати
Д пр...славний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей
Варіант № 15

1. Укажіть варіант, у якому НЕ пишеться разом:
А (не)дев'ять
Б (не)сестра
В (не)мовля
Г (не)повернусь
Д (не)вживаючи
2. Укажіть варіант, у якому слово пишеться з однією буквою Н :
А повіль...ий
Б електро...ий
В вогне...ий
Г бето...ий
Д благослове...ий
3. Укажіть варіант, у якому на місці крапок треба писати Ї :
А дискус...я
Б Ка...р
В клі...нт
Г акс...ома
Д гі...на
4. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ- :
А пр...милий
Б пр...звисько
В пр...тримати
Г пр...деснянський
Д пр...томитися
5. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при прями́й мові (пряму мову виділено курсивом):
А *«Чи бачили таке! – сказав батько і, помовчавши, додав: - Готовий хлібороб, одним словом».*
Б *« А що, дітки ?- питає бабуся. – Чого прийшли, мої соколята?»*
В *У цілого війська девіз був один: «За волю, за рідну країну!»*
Г *«Ось я йду!» - обізвалась Зима.*
Д *«Літописець оповідає: князь Святослав ходив легко, як барс» - сказала Уляна, звертаючись до учнів.*
6. Укажіть варіант неправильного переносу слова:
А ли-мон-ний
Б роз-кри-ва-ти
В ван-на
Г ко-льо-ро-вий
Д ход-жу

7. Укажіть варіант, у якому треба вставити букву І:

- А шумов...ння
- Б маков...ння
- В кор...ння
- Г гарбуз...ння
- Д картопл...ння

8. Укажіть слово, у якому треба писати -НН- :

- А ячмі...ий
- Б нездійсне...ий
- В змії...ий
- Г непереможе...ий
- Д шале...ий

9. Укажіть варіант, де вживається велика літера:

- А К(к)иївська молодь
- Б Л(л)ьвів'яни
- В Т(т)еатр опери
- Г П(п)ушкінські твори
- Д Ш(ш)евченківська премія

10. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):

- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
- Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
- В Поснуло все і земля і вода і повітря.
- Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
- Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.

11. Укажіть речення, записане з дотриманням правил пунктуації при відокремлених означеннях та прикладках:

- А Освітлені сонцем схили світяться смарагдом.
- Б Мандрівник вічний неблаганний час іде вперед, його не зупинити.
- В Ніколи ще не було в нього учнів таких цілеспрямованих і працьовитих.
- Г І день спадає стиглим овочем в мої долоні,- знесені в простори.
- Д Нагрітий за літо, яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими будяками.

12. Укажіть варіант, де замість крапок треба написати У :

- А ви...ий
- Б ру...ниця
- В во...ина
- Г Чернігів...ина
- Д пшени...ний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 16

1. Укажіть слово, у написанні якого допущено помилку:
А карабахський
Б гамбурзький
В черемоський
Г прилуцький
Д дамаський
2. Укажіть варіант, у якому не відбувається подвоєння:
А роз...броєння
Б Віннич...ина
В скажен...ий
Г юн...ат
Д закон...ий
3. Укажіть варіант, у якому можливе чергування голосних звуків:
А осінь
Б голота
В діловод
Г атом
Д горб
4. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:
А стань(бо)
Б чого(б)небудь
В ні(до)кого
Г (таки)роздивився
Д ось(так)
5. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):
А Скріпивши серце я ввійшов до хати.
Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулась з розгону на коліна.
Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.
6. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ- :
А пр...добрити

- Б пр...берегти
 - В пр...своїти
 - Г пр...крашати
 - Д пр...славний
7. Укажіть варіант, у якому слово пишеться з однією буквою Н:
- А повіль...ий
 - Б електро...ий
 - В вогне...ий
 - Г бето...ий
 - Д благослове...ий
8. Укажіть варіант, у якому треба вставити букву І:
- А шумов...ння
 - Б маков...ння
 - В кор...ння
 - Г гарбуз...ння
 - Д картопл...ння.
9. Укажіть варіант, де вживається велика літера:
- А К(к)иївська молодь
 - Б Л(л)ьвів'яни
 - В Т(т)еатр опери
 - Г П(п)ушкінські твори
 - Д Ш(ш)евченківська премія
10. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
 - Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
 - В Поснуло все і земля і вода і повітря.
 - Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
 - Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.
11. Укажіть слово, у якому не ставиться апостроф:
- А рутв...яний
 - Б Лук...янчук
 - В надвечір...я
 - Г бур...янистий
 - Д узголов...я
12. Укажіть слово, записане з дотриманням правил вживання великої літери:
- А Українець
 - Б шевченкові поезії
 - В базедова хвороба
 - Г Нестор літописець
 - Д генеральний прокурор України

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант №17

1. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:
 - А Чарівний світ пливе переді мною як-от сині води, білі піски, хати на високих берегах.
 - Б Осанні літні дні використовували решту трав.
 - В Ся дика, безтямна погоня тривала вже майже годину.
 - Г Іван сів і задумався над своєю долею.
 - Д Микола пішов подивитися на коней.
2. Укажіть слово, де замість крапок пишеться буква З:
 - А ...сістися
 - Б ...кладаночка
 - В ...формувати
 - Г ...творити
 - Д ...пиняти
3. Укажіть слово, яке з НЕ пишеться разом:
 - А (не)вигідний
 - Б (не)друг, а приятель
 - В до моря звідси (не)далеко, а зовсім близько
 - Г зовсім (не)складний
 - Д (не)дуже
- 4 Укажіть слово, у якому допущено помилку:
 - А мережичка
 - Б далеч
 - В гарбузиння
 - Г любитель
 - Д вогничок
5. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
 - А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво!* *Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*

6. Знайдіть слово з однією буквою Н:

- А зляка(нн)о
- Б багатогра(нн)о
- В сила-силе(нн)а
- Г відмі(нн)о
- Д стара(нн)ість

7. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І:

- А пекуч...й біль
- Б лежач...й камінь
- В миюч...й засіб
- Г свіж... новини
- Д поросяч...й виск

8. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:

- А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
- Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
- В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
- Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
- Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом

9. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):

- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
- Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
- В Поснуло все і земля і вода і повітря.
- Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
- Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.

10. Укажіть варіант, у якому наведена пара антонімів:

- А виводити - заводити
- Б кричати - галасувати
- В співати - декламувати
- Г чистити - чесати
- Д білити – біліти

11. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділовий знак між підметом і присудком:

- А Хліб усьому голова.
- Б Найбільша мрія віртуоза – зробити чудо непомітно.
- В Я зроду скіф. Я правнук Борисфена.
- Г Це тобі не жарти.
- Д Обов'язок держави: захищати життя людини.

12. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

- А (пів)яблука
- Б (легко)атлет
- В (жовто)синій
- Г (україно)мовний
- Д (трьохсот)тисячний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант №18

1. Укажіть слово, у якому не ставиться апостроф:

- А рутв...яний
- Б Лук...янчук
- В надвечір...я
- Г бур...янистий
- Д узголов...я

2. Укажіть слово, записане з дотриманням правил вживання великої літери:

- А Українець
- Б шевченкові поезії
- В базедова хвороба
- Г Нестор літописець
- Д генеральний прокурор України

3. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:

- А Чарівний світ пливе переді мною як-от сині води, білі піски, хати на високих берегах.
- Б Осанні літні дні використовували решту трав.
- В Ся дика, безтямна погоня тривала вже майже годину.
- Г Іван сів і задумався над своєю долею.
- Д Микола пішов подивитися на коней.

4. Укажіть слово, де замість крапок пишеться буква З :

- А ...сістися
- Б ...кладаночка
- В ...формувати
- Г ...творити
- Д ...пиняти

5. Укажіть слово, яке з НЕ пишеться разом:

- А (не)вигідний
- Б (не)друг, а приятель
- В до моря звідси (не)далеко, а зовсім близько
- Г зовсім (не)складний
- Д (не)дуже

6. Укажіть слово, у якому допущено помилку:

- А мережичка
- Б далеч
- В гарбузиння
- Г любитель
- Д вогничок

7. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
- А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*
8. Знайдіть слово з однією буквою Н:
- А зляка(нн)о
 - Б багатогра(нн)о
 - В сила-силе(нн)а
 - Г відмі(нн)о
 - Д стара(нн)ість
9. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І:
- А пекуч...й біль
 - Б лежач...й камінь
 - В миюч...й засіб
 - Г свіж... новини
 - Д поросяч...й виск
10. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:
- А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
 - Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
 - В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
 - Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
 - Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.
11. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
 - Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
 - В Поснуло все і земля і вода і повітря.
 - Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
 - Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.
12. Укажіть варіант, у якому наведена пара антонімів:
- А виводити - заводити
 - Б кричати - галасувати
 - В співати - декламувати
 - Г чистити - чесати
 - Д білити – біліти

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей
Варіант № 19

1. Укажіть рядок, у якому всі слова мають м'який приголосний:
 - А) садиба, гайок, веселощі, коромисло;
 - Б) білочка, крашанка, степ, колиска;
 - В) малюнок, синь, люлька, ялинка;
 - Г) персик, світло, тигрєня, тисяча.
2. Укажіть рядок слів, у якому всі приголосні тверді:
 - А) дорога, книга, ручка, мости;
 - Б) міст, яма, зелений, техніка;
 - В) соняшник, хлопчик, хутірець, техніка;
 - Г) яблуна, єнот, їжак, їжа.
3. Виділіть ряд слів, у яких вживається буква Г:
 - А) (г,г) ай, о(г,г,)ірок, (г,г)руша, (г, г)рунт;
 - Б) (г,г)оріх, (г,г)юра, (г,г)рамотний;
 - В) (г,г)ава; (г,г)гедзь; (г,г)анок, а(г,г)рус;
 - Г) (г,г)іркий, (г,г)остинець, (г,г)одівниця, (г,г)одинник.
4. Укажіть рядок, де буква я позначає два звуки:
 - А) п'явка, яструб, ясний, Лук'яненко.
 - Б) рішення, тигрєня, рілля, ясочка;
 - В) заряд, ялівець, тихоня, краля;
 - Г) Ярослав, В'ячеслав, Святослав, Яків.
5. Укажіть рядок, де у всіх словах відбувається спрощення:
 - А) гігант_ський, зліс_ний, кіль кіс_ний, форпос_ний;
 - Б) радіс_ний, прис_расний, вартіс_ний, балас_ний;
 - В) виїз_ний, студен_ський, совіс_ний, хвас_ливий;
 - Г) жаліс_ний, пої_зний, тиж_невий, щас_ливий.
6. У якому реченні неправильно використано чергування у-в?
 - А) Все в нас є для щастя: море, небо, поля барвисті.
 - Б) Державною мовою в Україні є українська мова.
 - В) Ліс красивий будь-якої пори року: у травні, у жовтні, у грудні.
 - Г) Ці тварини століттями використовувалися для пошуків і рятування людей у горах.
7. Виділіть рядок, у якому всі слова вживаються з апострофом:
 - А) без_іменний, пор_ядок, бур_я, п_ята;
 - Б) з_економити, під_їхати, зв_язок, цв_ях;
 - В) об_єм, подвір_я, в_ялий, пір_я;
 - Г) в_ється, моркв_яний, інтерн_ю, п_є.
8. Розділ мовознавчої науки, який вивчає способи творення слів називається:
 - А) морфологією;
 - Б) морфемікою;
 - В) словотвором;
 - Г) орфографією.

9. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
- А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*
10. Знайдіть слово з однією буквою Н:
- А зляка(нн)о
 - Б багатогра(нн)о
 - В сила-силе(нн)а
 - Г відмі(нн)о
 - Д стара(нн)ість
11. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І:
- А пекуч...й біль
 - Б лежач...й камінь
 - В миюч...й засіб
 - Г свіж... новини
 - Д поросяч...й виск
12. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:
- А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
 - Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
 - В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
 - Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
 - Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 20

1. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
 - А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
 - Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
 - В Поснуло все і земля і вода і повітря.
 - Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
 - Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.
2. Укажіть варіант, у якому наведена пара антонімів:
 - А виводити - заводити
 - Б кричати - галасувати
 - В співати - декламувати
 - Г чистити - чесати
 - Д білити – біліти
3. Виділіть рядок, у якому всі слова вживаються з апострофом:
 - А) без_іменний, пор_ядок, бур_я, п_ята;
 - Б) з_економити, під_їхати, зв_язок, цв_ях;
 - В) об_єм, подвір_я, в_ялий, пір_я;
 - Г) в_ється, моркв_яний, інтерн_ю, п_є.
4. Розділ мовознавчої науки, який вивчає способи творення слів називається:
 - А) морфологією;
 - Б) морфемікою;
 - В) словотвором;
 - Г) орфографією.
5. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
 - А Мені казав розумний садівник Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.
 - Б Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість писав М. Сервантес.
 - В Ні не клич мене весно казала я їй не чаруй І не ваб надаремне.
 - Г А! подумав Марко дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.
 - Д Дорожить людина тим писав В.О. Сухомлинський у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.
6. Знайдіть слово з однією буквою Н :
 - А зляка(нн)о
 - Б багатогра(нн)о

- В сила-силе(нн)а
- Г відмі(нн)о
- Д стара(нн)ість

7. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І :

- А пекуч...й біль
- Б лежач...й камінь
- В миюч...й засіб
- Г свіж... новини
- Д поросяч...й виск

8. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

- А Вона посміхнулася красива і сива, як доля...
- Б Зайва, не витрачена за день сила, дзвеніла й гула, шумувала в селі.
- В Якось брів я звільна полем, весь заглиблений у себе.
- Г Морозний сніг, блискучий та легкий, паде на серце прямо.

9. Тире потрібно поставити між частинами речення:

- А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в'юни і вигинаються носаті щупаки.
- Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.
- В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.
- Г І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.

10. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):

- А Скріпивши серце я ввійшов до хати.
- Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
- В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
- Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулася з розгону на коліна.
- Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.

11. Укажіть слово, записане з дотриманням правил вживання великої літери:

- А Українець
- Б шевченкові поезії
- В базедова хвороба
- Г Нестор літописець
- Д генеральний прокурор України

12. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:

- А Чарівний світ пливе переді мною як-от сині води, білі піски, хати на високих берегах.
- Б Осанні літні дні використовували решту трав.
- В Ся дика, безтямна погоня тривала вже майже годину.
- Г Іван сів і задумався над своєю долею.
- Д Микола пішов подивитися на коней.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 21

1. Префікс пре вжито у всіх словах рядка:
А пр...сильний, пр...жовклий, пр...стол;
Б пр...гарний, пр...бережний, пр...рва;
В пр...жовтий, пр...дужий; пр...стол;
Г пр...оритет, пр...бережний, пр...красний.
2. Усі слова в орудному відмінку написані правильно в рядку:
А вишнею, бджолярем, кущем, вдачею, піччю;
Б володарем, грушею, днем, матір`ю, пустирьом;
В роєм, гостем, площею, лікарем, їжою;
Г пам`яттю, піччю, подорожю, душею.
3. Помилку при утворенні імен по батькові допущено в рядку:
А Юрійович, Юріївна;
Б Лукич, Луківна;
В Хомич, Хомівна;
Г Георгійович, Георгівна.
4. Помилку допущено в рядку:
А без шестисот кілограмів;
Б до п`ятдесяти гривень;
В після сімдесяти кілометрів;
Г більше семисот метрів.
5. Букву *и* пишемо в закінченнях усіх слів рядка;
А вар...мо, сад...мо, крич...те, смаж...те;
Б ріж...те, дзвон..те, сид..те, їд..те;
В сохн...те, біж..мо, гор..те, пиш..ш;
Г вір..мо, прос..мо, нес..мо, роб..мо.
6. Фразеологічний словник – це словник, який пояснює:
А) значення слів;
Б) походження слів;
В) написання слів;
Г) значення стійких словосполучень.
7. Укажіть рядок, де буква **я** позначає два звуки:
А) п`явка, яструб, ясний, Лук`яненко.
Б) рішення, тигрєня, рілля, ясочка;
В) заряд, ялівець, тихоня, краля;
Г) Ярослав, В`ячеслав, Святослав, Яків.
8. Тире потрібно поставити між частинами речення:
А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в`юни і вигинаються носаті щупаки.

Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.

В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.

Г *І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.*

9. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):

А Мені казав розумний садівник Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.

Б Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість писав М. Сервантес.

В Ні не клич мене весно казала я їй не чаруй І не ваб надаремне.

Г А! подумав Марко дуже цікаво! Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.

Д Дорожить людина тим писав В.О. Сухомлинський у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.

10. Укажіть варіант, у якому слово пишеться з однією буквою Н:

А повіль...ий

Б електро...ий

В вогне...ий

Г бето...ий

Д благослове...ий

11. Вставне слово потрібно відокремити комами в реченні:

А нарешті машина вискочила на міст Патона, але міст чомусь тягся без кінця-краю.

Б *По-моєму, кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого зеніту.*

В Угорі над колотим яром дерева майже змикались гіллям і кидали на воду жовтаву тінь.

Г Сонце підбилося вже високо і починало припікати, а з яру по-осінньому віяло прохолодою.

12. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

А (пів)яблука

Б (легко)атлет

В (жовто)синій

Г (україно)мовний

Д (трьохсот)тисячний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 22

1. Укажіть рядок, у якому всі слова мають м'який приголосний:
 - А) садиба, гайок, веселоці, коромисло;
 - Б) білочка, крашанка, степ, колиска;
 - В) малюнок, синь, люлька, ялинка;
 - Г) персик, світло, тигрєня, тисяча.
2. Укажіть рядок слів, у якому всі приголосні тверді:
 - А) дорога, книга, ручка, мости;
 - Б) міст, яма, зелений, техніка;
 - В) соняшник, хлопчик, хутірець, техніка;
 - Г) яблуня, єнот, їжак, їжа.
3. Виділіть ряд слів, у яких вживається буква Г:
 - А) (г,г) ай, о(г,г,)ірок, (г,г)руша, (г, г)рунт;
 - Б) (г,г)оріх, (г,г)юра, (г,г)рамотний;
 - В) (г,г)ава; (г,г)гедзь; (г,г)анок, а(г,г)рус;
 - Г) (г,г)іркий, (г,г)остинець, (г,г)одівниця, (г,г)одинник.
4. Укажіть рядок, де буква я позначає два звуки:
 - А) п'явка, яструб, ясний, Лук'яненко.
 - Б) рішення, тигрєня, рілля, ясочка;
 - В) заряд, ялівець, тихоня, краля;
 - Г) Ярослав, В'ячеслав, Святослав, Яків.
5. Укажіть рядок, де у всіх словах відбувається спрощення:
 - А) гігант_ський, зліс_ний, кіль кіс_ний, форпос_ний;
 - Б) радіс_ний, прис_расний, вартіс_ний, балас_ний;
 - В) виїз_ний, студен_ський, совіс_ний, хвас_ливий;
 - Г) жаліс_ний, пої_зний, тиж_невий, щас_ливий.
6. У якому реченні неправильно використано чергування у-в?
 - А) Все в нас є для щастя: море, небо, поля барвисті.
 - Б) Державною мовою в Україні є українська мова.
 - В) Ліс красивий будь-якої пори року: у травні, у жовтні, у грудні.
 - Г) Ці тварини століттями використовувалися для пошуків і рятування людей у горах.
7. Виділіть рядок, у якому всі слова вживаються з апострофом:
 - А) без_іменний, пор_ядок, бур_я, п_ята;
 - Б) з_економити, під_їхати, зв_язок, цв_ях;
 - В) об_єм, подвір_я, в_ялий, пір_я;
 - Г) в_ється, моркв_яний, інтерн_ю, п_є.
8. Розділ мовознавчої науки, який вивчає способи творення слів називається:
 - А) морфологією;
 - Б) морфемікою;

В) словотвором;

Г) орфографією.

9. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
- А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй* *І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво!* *Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*

10. Знайдіть слово з однією буквою Н :

А зляка(нн)о

Б багатогра(нн)о

В сила-силе(нн)а

Г відмі(нн)о

Д стара(нн)ість

11. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І :

А пекуч...й біль

Б лежач...й камінь

В миюч...й засіб

Г свіж... новини

Д поросяч...й виск

12. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:

А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.

Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.

В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.

Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?

Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

.Варіант № 23

1. Усі слова в орудному відмінку написані правильно в рядку:
А вишнею, бджолярем, кущем, вдачею, піччю;
Б володарем, грушею, днем, матір`ю, пустирьом;
В роєм, гостем, площею, лікарем, їжою;
Г пам`яттю, піччю, подорожю, душею.
2. Помилку при утворенні імен по батькові допущено в рядку:
А Юрійович, Юрїївна;
Б Лукич, Луківна;
В Хомич, Хомівна;
Г Георгійович, Георгівна.
3. Помилку допущено в рядку:
А без шестисот кілограмів;
Б до п`ятидесяти гривень;
В після сімдесяти кілометрів;
Г більше семисот метрів.
4. Букву и пишемо в закінченнях усіх слів рядка;
А вар...мо, сад..мо, крич...те, смаж...те;
Б ріж...те, дзвон..те, сид..те, їд..те;
В сохн...те, біж..мо, гор..те, пиш..ш;
Г вір..мо, прос..мо, нес..мо, роб..мо.
5. Усі прислівники написано правильно в рядку:
А вряди годи, пліч-о-пліч, по-людськи;
Б десь інде, спідлоба, навпростець;
В нізвідки, раз-у-раз, як-не-як;
Г тим часом, вничію, з боку на бік.
6. Усі слова треба писати разом у рядку:
А кіно/зірка, крає/знавчий, диван/ліжка;
Б фото/гурток, воле/любний, міні/диктант;
В сон/трава, теле/шоу, кімната/музей;
Г пусто/цвіт, відео/салон, вело/спорт.
7. Літеру о пропущено в суфіксах обох прикметників у рядку:
А груш..ви й, січ..вий
Б дощ..вий, овоч..вий;
В грош..вий, малин..вий
Г степ..вий, помаранч...вий;
8. З –нн- треба писати усі прикметники в рядку:
А недоторка/..ий, свящ...ий, без ви...ий;
Б жада...ий, нескоре/...ий, неоцінне/..ий
В тума..ий, пташи..ий, де..ий;
Г блаже...ий, числе..ий, журавли..ий;

9. Частку НЕ зі словом потрібно писати разом у словосполученні:

А (не)здатна ні до чого людина;

Б ще (не)закінчена картина;

В вельми (не)уважний учень;

Г (не)позичена, а власна книга.

10. Вставне слово потрібно відокремити комами в реченні:

А нарешті машина вискочила на міст Патона, але міст чомусь тягся без кінця-краю.

Б По-моєму, кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого зеніту.

В Угорі над колотим яром дерева майже змикались гіллям і кидали на воду жовтаву тінь.

Г Сонце підбилося вже високо і починало припікати, а з яру по-осінньому віяло прохолодою.

11. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

А Вона посміхнулася красива і сива, як доля...

Б Зайва, не витрачена за день сила, дзвеніла й гула, шумувала в селі.

В Якось брів я звільна полем, весь заглиблений у себе.

Г Морозний сніг, блискучий та легкий, паде на серце прямо.

12. Тире потрібно поставити між частинами речення:

А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в'юни і вигинаються носаті щупаки.

Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.

В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.

Г І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 24

1. Укажіть варіант, у якому допущена помилка в правописі:
А могутній
Б гринджоли
В гострий
Г гілля
Д сьогодні
2. Укажіть слово, у написанні якого допущено помилку:
А карабахський
Б гамбурзький
В черемоський
Г прилуцький
Д дамаський
3. Укажіть варіант, у якому не відбувається подвоєння:
А роз...броєння
Б Віннич...ина
В скажен...ий
Г юн...ат
Д закон...ий
4. Укажіть варіант, у якому не відбувається подовження:
А спросон...я
Б олов'ян...ий
В середньовіч...я
Г л...ються
Д ворон...я
5. Укажіть варіант, у якому можливе чергування голосних звуків:
А осінь
Б голота
В діловод
Г атом
Д горб
6. Укажіть варіант помилкового написання іншомовного слова:
А тонна
Б университет
В Тибет
Г прем'єра
Д Мольєр

7. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

- А стань(бо)
- Б чого(б)небудь
- В ні(до)кого
- Г (таки)роздивився
- Д ось(так)

8. Укажіть фразеологізм, який є антонімічним до «горобцям дулі давати»:

- А Вибілювати зуби
- Б Бити байдики
- В Врізати дуба
- Г Давати драла
- Д Не покладаючи рук

9. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):

- А Скріпивши серце я ввійшов до хати.
- Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
- В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
- Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулась з розгону на коліна.
- Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.

10. Укажіть варіант, де замість крапок треба ставити Ь:

- А дізнаєт...ся
- Б беріз...ці
- В Тетян...ці
- Г кобзар...
- Д Наст...я

11. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ-:

- А пр...добрити
- Б пр...берегти
- В пр...своїти
- Г пр...кращати
- Д пр...славний

12. Укажіть варіант, у якому НЕ пишеться разом:

- А (не)дев'ять
- Б (не)сестра
- В (не)мовля
- Г (не)повернись
- Д (не)вживаючи

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 25

1. Укажіть варіант, у якому слово пишеться з однією буквою Н:
 - А повіль...ий
 - Б електро...ий
 - В вогне...ий
 - Г бето...ий
 - Д благослове...ий
2. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при прямій мові (пряму мову виділено курсивом):
 - А *«Чи бачили таке!»* – сказав батько і, помовчавши, додав: - *Готовий хлібороб, одним словом».*
 - Б *« А що, дітки ?»*- питає бабуся. – *Чого прийшли, мої соколята?»*
 - В У цілого війська девіз був один: *«За волю, за рідну країну!»*
 - Г *«Ось я йду!»* - обізвалась Зима.
 - Д *«Літописець оповідає: князь Святослав ходив легко, як барс»* - сказала Уляна, звертаючись до учнів.
3. Укажіть варіант неправильного переносу слова:
 - А ли-мон-ний
 - Б роз-кри-ва-ти
 - В ван-на
 - Г ко-льо-ро-вий
 - Д ход-жу
4. Укажіть варіант, у якому треба вставити букву І:
 - А шумов...ння
 - Б маков...ння
 - В кор...ння
 - Г гарбуз...ння
 - Д картопл...ння
5. Укажіть слово, у якому треба писати -НН- :
 - А ячмі...ий
 - Б нездійсне...ий
 - В змії...ий
 - Г непереможе...ий
 - Д шале...ий
6. Укажіть варіант, де вживається велика літера:
 - А К(к)іївська молодь
 - Б Л(л)ьвів'яни

- В Т(т)еатр опери
- Г П(п)ушкінські твори
- Д Ш(ш)евченківська премія

7. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):
- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
 - Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
 - В Поснуло все і земля і вода і повітря.
 - Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
 - Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.
8. Укажіть речення, записане з дотриманням правил пунктуації при відокремлених означеннях та прикладках:
- А Освітлені сонцем схили світяться смарагдом.
 - Б Мандрівник вічний невблаганний час іде вперед, його не зупинити.
 - В Ніколи ще не було в нього учнів таких цілеспрямованих і працьовитих.
 - Г І день спадає стиглим овочем в мої долоні,- знесені в простори.
 - Д Нагрітий за літо, яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими будяками.
9. Укажіть варіант, де замість крапок треба написати Ч :
- А ви...ий
 - Б ру...ниця
 - В во...ина
 - Г Чернігів...ина
 - Д пшени...ний
10. Укажіть слово, у якому не ставиться апостроф:
- А рутв...яний
 - Б Лук...янчук
 - В надвечір...я
 - Г бур...янистий
 - Д узголов...я
11. Укажіть варіант, у якому велика літера не вживається:
- А П(п)івденний степ
 - Б З(з)ахідна Європа
 - В Асканія-Н(н)ова
 - Г Організація Об'єднаних Н(н)ацій
 - Д Ш(ш)евченкові поезії
12. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:
- А Чарівний світ пливе переді мною як-от сині води, білі піски, хати на

високих берегах.

Б Осанні літні дні використовували решту трав.

В Ся дика, безтямна погоня тривала вже майже годину.

Г Іван сів і задумався над своєю долею.

Д Микола пішов подивитися на коней.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 26

1. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки:
 - А Над столом схилилася Ірина Миколаївна. Серйозна, зосереджена чаклує над річним звітом.
 - Б Я прийшов утомлений, розбитий, мовчазний і ніби не живий не молить, не плакати, не просити, я сказав лиш тихо: обігрій.
 - В О, принесіть мені пролісок з лісу, ніжний і чистий, як неба блакить.
 - Г Повненька, жвава й весела, з сірими прудкими оченятами, з ямочками на щоках і двома косами каштанового волосся: вона справляла приємне враження.
 - Д Ой матінко моя ріднесенька!
2. Укажіть неправильно написане слово:
 - А стрілецтво
 - Б молодецький
 - В запоріжський
 - Г пригощати
 - Д річний
3. Укажіть слово, записане з дотриманням правил вживання великої літери:
 - А Українець
 - Б шевченкові поезії
 - В базедова хвороба
 - Г Нестор літописець
 - Д генеральний прокурор України
4. Укажіть слово, де замість крапок пишеться буква З:
 - А ...сістися
 - Б ...кладаночка
 - В ...формувати
 - Г ...творити
 - Д ...пиняти
5. Укажіть варіант, у якому велика літера не вживається:
 - А П(п)івденний степ
 - Б З(з)ахідна Європа
 - В Асканія-Н(н)ова
 - Г Організація Об'єднаних Н(н)ацій
 - Д Ш(ш)евченкові поезії

6. Укажіть слово, яке з НЕ пишеться разом:
- А (не)вигідний
 - Б (не)друг, а приятель
 - В до моря звідси (не)далеко, а зовсім близько
 - Г зовсім (не)складний
 - Д (не)дуже
7. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:
- А Тут, на незнаємій горі, вартують хмари нерухомі.
 - Б «Слово о полку Ігоревім» написано в стилі пізньої готики, або орнаменталізму.
 - В У своїй творчості письменники вдаються до романтичного, або реалістичного методу.
 - Г Василько попросив мене допомогти, тобто розв'язати контрольні задачі за нього.
 - Д Саме наш варіант виявився оптимальним, чи найсприятливішим.
8. Укажіть варіант помилкового написання іншомовного слова:
- А Міссурі
 - Б башкир
 - В асорті
 - Г ательє
 - Д кар'єра
9. Укажіть слово, у якому допущено помилку:
- А мережичка
 - Б далеч
 - В гарбузиння
 - Г любитель
 - Д вогничок
10. Укажіть речення, у якому треба ставити двокрапку при прямій мові (знаки не розставлені, пряму мову виділено курсивом):
- А Мені казав розумний садівник *Коли ти пересаджуєш ялинку відзнач північний і південний бік і так сади ростиме добре й гінко.*
 - Б *Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого як ввічливість* писав М. Сервантес.
 - В *Ні не клич мене весно* казала я їй *не чаруй І не ваб надаремне.*
 - Г *А!* подумав Марко *дуже цікаво!* *Здається, се чоловік не тієї породи що всі оці.*
 - Д *Дорожить людина тим* писав В.О. Сухомлинський *у чому вона залишила часточку свого життя крихітку серця свого крапельку крові.*
11. Укажіть речення, у якому правильно розставлені розділові знаки при звертанні:

- А Ой чого ти почорніло зеленє поле?
- Б Ой біжи, біжи досадо, не вертай до хати.
- В Виростеш ти – сину, вирушиш в дорогу...
- Г На світі за все наймиліше лиш юність, о друзі, мої.
- Д Україно! Яка ж бо гарна ти!

12. Укажіть варіант, у якому допущено помилку:

- А Алексєєв
- Б Тургенєв
- В Белгород
- Г Лісков
- Д Плахот ний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни **українська мова**

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 27

1. Знайдіть слово з однією буквою Н:

- А зляка(нн)о
- Б багатогра(нн)о
- В сила-силе(нн)а
- Г відмі(нн)о
- Д стара(нн)ість

2. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І:

- А пекуч...й біль
- Б лежач...й камінь
- В миюч...й засіб
- Г свіж... новини
- Д поросяч...й виск

3. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:

- А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
- Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
- В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
- Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
- Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.

4. Укажіть речення, у якому ставиться тире між підметом і присудком (розділові знаки не розставлені):

- А Ліси наче світилися наскрізь.
- Б Колись був у Києві князь.
- В То була тиха ніч чарівниці.
- Г Пурпурове небо блідло червоніло потім стало рожевувато-блакитним.
- Д Життя без книги хата без вікна.

5. Укажіть слово, у якому треба писати -НН- :

- А ячмі...ий
- Б нездійсне...ий
- В змії...ий
- Г непереможе...ий
- Д шале...ий

6. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не

розставлені):

А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.

Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.

В Поснуло все і земля і вода і повітря.

Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука
й твоя материнська любов.

Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з
дитинства і рідну хату і батьківський поріг.

7. Укажіть речення, записане з дотриманням правил пунктуації при
відокремлених означеннях та прикладках:

А Освітлені сонцем схили світяться смарагдом.

Б Мандрівник вічний невблаганний час іде вперед, його не зупинити.

В Ніколи ще не було в нього учнів таких цілеспрямованих і
працьовитих.

Г І день спадає стиглим овочем в мої долоні,- знесені в простори.

Д Нагрітий за літо, яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими
будяками.

8. Укажіть слово, де замість крапок треба ставити м'який знак:

А донеч...ці

Б у буд...ці

В бул...йон

Г шонаймен...ший

Д камін...чик

9. Укажіть варіант, у якому наведена пара антонімів:

А виводити - заводити

Б кричати - галасувати

В співати - декламувати

Г чистити - чесати

Д білити – біліти

10. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

А (пів)яблука

Б (легко)атлет

В (жовто)синій

Г (україно)мовний

Д (трьохсот)тисячний

11. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділовий
знак між підметом і присудком:

А Хліб усьому голова.

Б Найбільша мрія віртуоза – зробити чудо непомітно.

В Я зроду скіф. Я правнук Борисфена.

Г Це тобі не жарти.

Д Обов'язок держави: захищати життя людини.

12. Укажіть речення, у якому НЕ з дієприкметником написано неправильно:

А Стіни на кухні не пофарбовані, а облицьовані кахлем.

Б І кликав день в неміряні світи.

В Трава на узліссі не скошена, не зім'ята.

Г Причаїлися гори, заворожені красою ніколи небачених степів.

Д Будівельники не добували шкільну теплицю та так все й залишили.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 28

1. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

- А (пів)яблука
- Б (легко)атлет
- В (жовто)синій
- Г (україно)мовний
- Д (трьохсот)тисячний

2. Укажіть варіант, у якому допущена помилка в правописі:

- А могутній
- Б гринджоли
- В гострий
- Г гілля
- Д сьогодні

3. Укажіть слово, у написанні якого допущено помилку:

- А карабахський
- Б гамбурзький
- В черемоський
- Г прилуцький
- Д дамаський

4. Укажіть варіант, у якому не відбувається подвоєння:

- А роз...броєння
- Б Віннич...ина
- В скажен...ий
- Г юн...ат
- Д закон...ий

5. Укажіть варіант, у якому не відбувається подовження:

- А спросон...я
- Б олов'ян...ий
- В середньовіч...я
- Г л...ються
- Д ворон...я

6. Укажіть варіант, у якому можливе чергування голосних звуків:

- А осінь
- Б голота
- В діловод
- Г атом
- Д горб

7. Укажіть варіант помилкового написання іншомовного слова:

- А тонна
- Б университет
- В Тибет
- Г прем'єра
- Д Мольєр

8. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

- А стань(бо)
- Б чого(б)небудь
- В ні(до)кого
- Г (таки)роздивився
- Д ось(так)

9. Укажіть фразеологізм, який є антонімічним до «горобцям дулі давати»:

- А Вибілювати зуби
- Б Бити байдики
- В Врізати дуба
- Г Давати драла
- Д Не покладаючи рук

10. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):

- А Скріпивши серце я ввійшов до хати.
- Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
- В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
- Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулась з розгону на коліна.
- Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.

11. Укажіть варіант, де замість крапок треба ставити Б:

- А дізнає...ся
- Б беріз...ці
- В Тетян...ці
- Г кобзар...
- Д Наст...я

12. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ-:

- А пр...добрити
- Б пр...берегти
- В пр...своїти
- Г пр...крашати
- Д пр...славний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 29

1. Укажіть варіант, у якому НЕ пишеться разом:

- А (не)дев'ять
- Б (не)сестра
- В (не)мовля
- Г (не)повернись
- Д (не)вживаючи

2. Укажіть варіант, у якому слово пишеться з однією буквою Н:

- А повіль...ий
- Б електро...ий
- В вогне...ий
- Г бето...ий
- Д благослове...ий

3. Укажіть варіант, у якому на місці крапок треба писати Ї:

- А дискус...я
- Б Ка...р
- В клі...нт
- Г акс...ома
- Д гі...на

4. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ-:

- А пр...милий
- Б пр...звисько
- В пр...тримати
- Г пр...деснянський
- Д пр...томитися

5. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при прямій мові (пряму мову виділено курсивом):

- А *«Чи бачили таке!»* – сказав батько і, помовчавши, додав: - *Готовий хлібороб, одним словом».*
- Б *« А що, дітки ?»*- питає бабуся. – *Чого прийшли, мої соколята?»*
- В У цілого війська девіз був один: *«За волю, за рідну країну!»*
- Г *«Ось я йду!»* - обізвалась Зима.
- Д *«Літописець оповідає: князь Святослав ходив легко, як барс»* - сказала Уляна, звертаючись до учнів.

6. Укажіть варіант неправильного переносу слова:

- А ли-мон-ний
- Б роз-кри-ва-ти

- В ван-на
- Г ко-льо-ро-вий
- Д ход-жу

7. Укажіть варіант, у якому треба вставити букву І :

- А шумов...ння
- Б маков...ння
- В кор...ння
- Г гарбуз...ння
- Д картопл...ння

8. Укажіть слово, у якому треба писати -НН- :

- А ячмі...ий
- Б нездійсне...ий
- В змії...ий
- Г непереможе...ий
- Д шале...ий

9. Укажіть варіант, де вживається велика літера:

- А К(к)иївська молодь
- Б Л(л)ьвів'яни
- В Т(т)еатр опери
- Г П(п)ушкінські твори
- Д Ш(ш)евченківська премія

10. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):

- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
- Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
- В Поснуло все і земля і вода і повітря.
- Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
- Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.

11. Укажіть речення, записане з дотриманням правил пунктуації при відокремлених означеннях та прикладках:

- А Освітлені сонцем схили світяться смарагдом.
- Б Мандрівник вічний невблаганний час іде вперед, його не зупинити.
- В Ніколи ще не було в нього учнів таких цілеспрямованих і працьовитих.
- Г І день спадає стиглим овочем в мої долоні,- знесені в простори.
- Д Нагрітий за літо, яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими будяками.

12. Укажіть варіант, де замість крапок треба написати У :

- А ви...ий

Б ру...ниця

В во...ина

Г Чернігів...ина

Д пшени...ний

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 30

1. Знайдіть слово з однією буквою Н :

- А зляка(нн)о
- Б багатогра(нн)о
- В сила-силе(нн)а
- Г відмі(нн)о
- Д стара(нн)ість

2. Укажіть варіант, у якому слово в закінченні має І :

- А пекуч...й біль
- Б лежач...й камінь
- В миюч...й засіб
- Г свіж... новини
- Д поросяч...й виск

3. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділові знаки при уточнюючих відокремлених членах:

- А Він був дуже розлючений, навіть страшний у своїй злості.
- Б Мої друзі, Степан та Василько, люблять вудити рибу.
- В Нам, дітям дуже подобалося купатися в тій калюжі.
- Г Чому ж ви там, за брамою Варшави, чий брук співа під кроком ніжних ніг?
- Д На фоні інших, низеньких, будинок здавався майже гігантом.

4. Укажіть речення, у якому ставиться тире між підметом і присудком (розділові знаки не розставлені):

- А Ліси наче світилися наскрізь.
- Б Колись був у Києві князь.
- В То була тиха ніч чарівниця.
- Г Пурпурове небо блідло червоніло потім стало рожевувато-блакитним.
- Д Життя без книги хата без вікна.

5. Укажіть слово, у якому треба писати -НН- :

- А ячмі...ий
- Б нездійсне...ий
- В змії...ий
- Г непереможе...ий
- Д шале...ий

6. Укажіть речення, у якому вживається тире (розділові знаки не розставлені):

- А Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою.
- Б Усе чарує зір кругом роса і луг і вода.
- В Поснуло все і земля і вода і повітря.
- Г І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов.
- Д Кожна людина свято береже в пам'яті все, що супроводить її з дитинства і рідну хату і батьківський поріг.

7. Укажіть речення, записане з дотриманням правил пунктуації при відокремлених означеннях та прикладках:

- А Освітлені сонцем схили світяться смарагдом.
- Б Мандрівник вічний невблаганний час іде вперед, його не зупинити.
- В Ніколи ще не було в нього учнів таких цілеспрямованих і працьовитих.
- Г І день спадає стиглим овочем в мої долоні,- знесені в простори.
- Д Нагрітий за літо, яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими будяками.

8. Укажіть слово, де замість крапок треба ставити м'який знак:

- А донеч...ці
- Б у буд...ці
- В бул...йон
- Г шонаймен...ший
- Д камін...чик

9. Укажіть варіант, у якому наведена пара антонімів:

- А виводити - заводити
- Б кричати - галасувати
- В співати - декламувати
- Г чистити - чесати
- Д білити – біліти

10. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

- А (пів)яблука
- Б (легко)атлет
- В (жовто)синій
- Г (україно)мовний
- Д (трьохсот)тисячний

11. Укажіть речення, у якому неправильно поставлено розділовий знак між підметом і присудком:

- А Хліб усьому голова.
- Б Найбільша мрія віртуоза – зробити чудо непомітно.
- В Я зроду скіф. Я правнук Борисфена.
- Г Це тобі не жарти.
- Д Обов'язок держави: захищати життя людини.

12. Укажіть речення, у якому НЕ з дієприкметником написано неправильно:

А Стіни на кухні не пофарбовані, а облицьовані кахлем.

Б І кликав день в неміряні світи.

В Трава на узліссі не скошена, не зім'ята.

Г Причаїлися гори, заворожені красою ніколи небачених степів.

Д Будівельники не добували шкільну теплицю та так все й залишили.

ВСП «Бердянський машинобудівний фаховий коледж
НУ «Запорізька політехніка»
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
Назва дисципліни українська мова

Шифр та назва спеціальності для студентів I-их курсів усіх спеціальностей

Варіант № 31

1. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

- А (пів)яблука
- Б (легко)атлет
- В (жовто)синій
- Г (україно)мовний
- Д (трьохсот)тисячний

2. Укажіть варіант, у якому допущена помилка в правописі:

- А могутній
- Б гринджоли
- В гострий
- Г гілля
- Д сьогодні

3. Укажіть слово, у написанні якого допущено помилку:

- А карабахський
- Б гамбурзький
- В черемоський
- Г прилуцький
- Д дамаський

4. Укажіть варіант, у якому не відбувається подвоєння:

- А роз...броєння
- Б Віннич...ина
- В скажен...ий
- Г юн...ат
- Д закон...ий

5. Укажіть варіант, у якому не відбувається подовження:

- А спросон...я
- Б олов'ян...ий
- В середньовіч...я
- Г л...ються
- Д ворон...я

6. Укажіть варіант, у якому можливе чергування голосних звуків:

- А осінь
- Б голота
- В діловод
- Г атом
- Д горб

7. Укажіть варіант помилкового написання іншомовного слова:

- А тонна
- Б университет
- В Тибет
- Г прем'єра
- Д Мольєр

8. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс:

- А стань(бо)
- Б чого(б)небудь
- В ні(до)кого
- Г (таки)роздивився
- Д ось(так)

9. Укажіть фразеологізм, який є антонімічним до «горобцям дулі давати»:

- А Вибілювати зуби
- Б Бити байдики
- В Врізати дуба
- Г Давати драла
- Д Не покладаючи рук

10. Укажіть речення, у якому обставина не відокремлюється (розділові знаки не розставлені):

- А Скріпивши серце я ввійшов до хати.
- Б Хлопці цілий день просиділи б'ючи байдики.
- В Почуваючи себе свіжим молодим і вродливим після цієї операції хлопець бадьоро вийшов з хати простуючи до критого ринку.
- Г Отже кинувшись через тютюн у сад прабаба бухнулась з розгону на коліна.
- Д Підеш собі зажурившись гаєм по долині.

11. Укажіть варіант, де замість крапок треба ставити Б:

- А дізнаєт...ся
- Б беріз...ці
- В Тетян...ці
- Г кобзар...
- Д Наст...я

12. Укажіть варіант, у якому пишеться префікс ПРЕ-:

- А пр...добрити
- Б пр...берегти
- В пр...своїти
- Г пр...крашати
- Д пр...славний

Самодиктант

Найбли...а нам та земля по якій ми робили перші кроки де ми ще бе..порадні й боя..кі відкривали навколишній світ повний (не)сподіванок. Зга..ка про неї завжди і в щас(т,тт)і і в горі і в хвилини сумнівів супроводить нас і мабу(б,т)ь, супровод...тимає до кінця наших днів.

Коли я втомлююся або коли сум облягає душу в уяві моїй постає бат..ківс..ка хата. Обрамлена кронами виш...нь біліє вона ні(би) маяк серед (не)озорого моря де око (не) має на чому спинитися що(б) відпочити.

(На)весні вона слухає дз...рча(н,нн)я струмків що виблискуюч.. грайливо (де)(не)де біж..ть (з)під снігу. Слухає як у бе..до(н,нн)ій блакиті неба жайворонки (в)різно(біч..) ро...сипають радісну зіткану з пром...нів сонця пісню. В одне вікно до неї заз..рає гілка яблуні о(б,п)сипана (блідо)рожевими (квітами) метел..ками а під другим духм...яніє бузок.

Настає літо і розлившись (не)стримною пові(н,нн)ю хату затоплює зел...нь здіймают..ся (темно)зелені хвилі кукурудз..и водоспадами л..ється в..юнка квасоля пливуть задумл...во погойдуючись ясноч..лі соняшники. Обвівають її вітри напоєн..і медв..яними пахощами поля.

Рідний край

Найбли(ш,ж)ча нам та земля по якій ми робили перші кроки, де ми ще бе(с,з)порадні й боя(з, с)кі відкривали навколишній світ, повний несподіванок. Згадка про неї завжди і в щасті, і в горі, і в хвилини сумнівів супроводить нас і мабу(д,т)ь супроводитиме до кінця наших днів.

Коли я втомлююся або коли сум облягає душу, в уяві моїй постає бат..ківс..ка хата. Обрамлена кронами виш...нь, біліє вона ніби маяк серед неозорого моря, де око (не) має на чому спинитися щоб відпочити.

(На)весні вона слухає д..юрча(н,нн)я струмків, що виблискуюч.. грайливо, де(не)де біжить (з)під снігу. Слухає як у бездо(нн,н)ій блакиті неба жайворонки в(різно)біч ро(з,с)сипають радісну, зіткану з пром...нів сонця пісню. В одне вікно до неї зазирає гілка яблуні, о..сипана (блідо)рожевими (квітами)метеликами, а під другим духм...яніє бузок.

Настає літо, і розлившись (не)стрим(н,нн)ою пові...ю, хату затоплює зелень: здіймают...ся (темно)зелені хвилі кукуру...зи, водоспадами л...єт..ся в..юнка квасоля, пливуть задумливо погойдуюч..сь (ясно)чолі соняшники. Обвівають її вітри, напо...ні медв...яними пахощами поля.

Наближається осінь, і дорогою повз хату прої...жають навантаж(и,е)ні зерном (авто)машини. А над нею (в)день і (в)ночі ключами, і зграями, і (по)одинці пролітають птахи журавлі і лелеки дикі гуси і стрижі і граки.

Зима (по)святковому прибирає опустілі ниви, і тоді (Ч,ч)умацький (Ш,ш)лях довго дивиться (з)гори на засніжену хату і будить мрії про (ні)ким ще (не) бачені досі далекі світи.

Людину прив..язує до певного місця дім, де вона народилася, природа, знайома їй змалку. Звідси, від цього острівця землі, й починає...ся (в,В)ітчизна – близька й неосяжна, єди(нн,н)а в світі (за А. Чайк).

Андріївський узвіз

На порослих дерезою крутих пагорбах, що взимку затуляють Андріївський узвіз од шалених вітрів з Дніпра і на яких рано – ще по низових торф'яних місцях сніги лежать – зеленіє молода трава, хлопчаки грають у футбол. Коли із них там, на рівній, зіструганій вітрами вершині, сильно влучить по м'ячеві, той на мить, здається, зовсім нерухомо зависає в повітрі над Андріївським узвозом, потім падає на бруківку й, підскакуючи на цегляних східцях, котиться мимо давніх цегляних будиночків аж до Подолу. Переймати його – найбільша втіха не тільки для узвозівської дітвори, а й для дорослих. На вулиці зчиняється веселий завзятий гвалт: "Лови!", "Держи його!", "Переймай!" – одчиняються навстіж вікна, грюкають парадні двері, бо всі думають, що ловлять людину. А зрозумівши в чому річ, розчаровано зачиняють вікна й двері, і на Андріївському узвозі знову запановує спокій, що нагадує миротворний сон дитини.

Я йду Андріївським узвозом до Подолу – мого улюбленого, брудненького, але найдемократичнішого в цілому місті Подолу, з його найдемократичнішим Житнім базаром, старенькими церковцями, вологим вітром з Дніпра, що доносить медвяні пахощі лугових трав, і незліченними школами.

На Андріївському узвозі мало перехожих. Субота. Люди або ще сплять, або ж базарують. Тільки в сквері біля Андріївської церкви сидять на лавочках пенсіонери з онучатами в колясках. Однак тільки-но я поминаю останній, низовий будинок нашої вулиці, від спокою, що огортав мене там, нагорі, не лишається й сліду: співають і дзвякають на крутих звивах трамваї, коротко й різко сигналять машини, скриплять гальма, підтюпцем біжать від автобусної зупинки до базару сільські жінки з кошиками та клунками за плечима – припізнались. Місто живе буденним життям *(за Г. Тют.)*.

Андрі..вс..кий узвіз

На порослих дер...зою крутих пагорбах що (в)зимку затуляють (а,А)ндрі..вс..кий узвіз од шале...их вітрів з Дніпра і на яких рано – ще по низових торф...яних місцях сніги лежать – зелене молода трава хлопчачки грають у фу...бол. Коли із них там на рівній (зі,іс)струганій вітрами в..ршині сильно влучить по м..ячеві той на мить здає...я зовсім (не)рухомо зависає в повітрі над (А,а)ндрі...вс..ким узвозом потім падає на бруківку й підскакуюч.. на цегля..их схі..цях котит...я мимо давніх цегля(нн,н)их будиночків аж до (П,п)одолю. Переймати його найбільша втіха не тільки для узвозівської дітвори а й для дорослих. На вулиці (с,з)чиняється в..селий завзятий (г,г)валт Лови! Держи його! Переймай! – одчиняю...ся навсті(ш,ж) вікна грюкають парадні двері бо всі думають що ловлять людину. А зрозумівши в чому річ.. ро(з,с)чаровано зач...няють вікна й двері і на (а,А)ндрі..вс..кому узвозі знову запановує спокій що нагадує миротворний сон дитини.

Я йду (а,А)ндріівс..ким узвозом до (п,П)одолю мого улюбленого брудненького але найдемократичнішого в цілому місті (п,П)одолю з його найдемократичнішим (ж,Ж)итнім базаром старенькими церковцями вологим вітром з Дніпра що доносить медв..яні пахощ.. лугових трав і незліче(н,нн)ими школами.

На (а,А)ндріівс...кому узвозі мало перехожих. Субота. Люди або ще сплять або ж базарують. Тільки в сквері біля (а,А)ндріівс...кої церкви сидять на лавоч..ках пенсіонери з онучатами в колясках. Однак тільки(но) я поминаю оста..ій низовий будинок нашої вулиці від спокою що огортав мене там (на)горі не лишається й сліду співають і дзв...якають на крутих звивах трамваї коротко й рі(з,с)ко сигналять машини скр...плять гальма (під)тющем біжать від автобусної зупинки до базару сіл...с...кі жінки з кош(е,и)ками та клунками за плеч...ма – пр(и,е)пізнились. Місто живе буде(н,нн)им жи...ям (за Г. Тют.).

СТУДЕНТСЬКИЙ ПРОЄКТ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЛАСНОГО МОВЛЕННЯ

ТЕМА: Говоримо по-модному чи говоримо правильно? Чи має право на

...Спочатку було Слово...

(Святе Письмо)

Коли ти плекаєш слово,
Мов струна, воно бринить.
Калиново, барвінково
Рідна мова пломенить.
Коли мовиш, як належить –
Слово чисте, як роса...
І від тебе теж залежить
Мови рідної краса.
М.Білоус

Вдумайтеся в ці слова. Від того, як ви володієте мовою, залежить ваше духовне багатство. На жаль, ми не можемо сказати зараз, що молоде покоління володіє зразковим мовленням.

Український педагог, письменник, поет Василь Сухомлинський писав: "Убозтво слова – це убозтво думки, а убозтво думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної товстошкірості. Говорити скаліченою мовою – все одно, що грати на не налаштованій скрипці".

Отже, сьогодні на занятті ми говоримо про проблеми культури мовлення студентської молоді.

Завжди мова й думка йдуть у парі. Культура мовлення – це духовне обличчя людини. Недаремно мудрий філософ Сократ сказав: «Заговори, щоб я тебе побачив».

Ви вже дорослі люди, молоді та енергійні, і зовсім небагато часу залишилось до того моменту, коли підете в самостійне життя. І неодмінно замислитесь над тим, як зробити це життя гідним та забезпеченим. З цього приводу американський педагог, психолог, письменник Дейл Карнегі писав, що про людину судять з 4 речей :

- який вона має вигляд;
- що вона робить;

- як вона говорить;
- що вона говорить.

Отже, на 50% ставлення до людини у світі залежить від її мови.

Мова — інтелектуальний портрет людини. Не забуваймо про це! І якщо зовнішній портрет можна змінити за допомогою одягу, макіяжу, то з мовним — набагато складніше.

Отже, головною метою є виявлення рівня володіння студентською молоддю українською літературною мовою.

У зв'язку з цим ми повинні віднайти відповідь на **ключове питання проекту**: «Студентський сленг: джерело засмічення чи збагачення мови студента?».

Тлумачення слова "проект". Слово "проект" у європейських мовах запозичене з латини й означає "викинутий уперед. Потім це слово починають розуміти як ідею, за якою суб'єкт може й має право розпоряджатися власними думками. Сьогодні цей термін часто й широко застосовується в різних сферах людської діяльності. Існують різні сучасні тлумачення, за якими [проект – це](#):

- будь-яка діяльність, спрямована на визначення комплексу окремих кроків;
- задум певного нового об'єкту, матеріалізований у кресленнях, схемах, іншій документації ;
- проблемні задачі високого ступеня складності, розраховані на довготривалість вирішення в процесі діяльності;
- певна форма організації великих і відносно самостійних починань;
- дія, яка виконується в природних умовах і містить вирішення порівняно складного завдання;
- оригінальна практико-орієнтована робота інтегрованого, міжпредметного й творчого змісту, у якій студент (викладач) вирішує конкретні навчальні, культурні, соціальні задачі дослідницького й прикладного характеру, наповнюючи роботу новим освітнім (для викладача – педагогічним) змістом і практичним смислом.

Тлумачення слова "сленг" - 1. Розмовний варіант професіонального мовлення; жаргон.

2. Жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення.

А також дати відповіді на **тематичні питання проєкту**: «Студентський сленг: міф чи реальність?», «У чому полягають особливості студентського сленгу?», «Що впливає на молодіжний жаргон?», «Чи є студентський жаргон одним із шарів розмовного стилю сучасної української мови?», «Якою є структура студентського сленгу?», «У чому полягають функції студентського сленгу?», «Як змінюється контекст, якщо студентські сленгізми замінити літературними словами чи навпаки?», «Чи є шляхи щодо удосконалення мовлення студентського середовища?».

I етап - передпроектної підготовки:

Формування 5 груп, які отримують завдання.

- **ЖУРНАЛІСТИ** – виявити в студентів нашого закладу освіти рівень володіння українською літературною мовою;
- **ІСТОРИКИ** – дослідити розвиток молодіжного сленгу в Україні;
- **СОЦІОЛОГИ** – виявити та проаналізувати функціонування сленгових виразів у мовленні студентів нашого навчального закладу;
- **ДОСЛІДНИКИ** – дослідити фактори, що впливають на розвиток студентського сленгу;
- **УПОРЯДНИКИ** – отримали завдання оформити «Словники сленгових виразів».

II етап : пропозиції щодо шляхів удосконалення мовлення студентської молоді.

Існує така легенда. Створив Господь на світі тварин прудкими, сильними, птахів з крилами, які допомагали їм шугати високо в небі. Тільки людині він не дав ні великої сили, ні міцних крил. Зажурилася людина й прийшла до Бога, почала нарікати на свою долю. Всевишній вислухав скарги людини на важке життя і сказав, що має вона найцінніший скарб, якого не дано ні тваринам, ні птицям – мову. Адже мова сильніша за будь-яку силу, скоріша за найпрудкішу тварину. Пообіцяв Бог, що мова замінить все людині, ніде не

дасть загинути. Однак людина повинна розуміти, який неоціненний скарб отримала – берегти мову, як зіницю ока. А якщо втратить вона її, то загубить і душу, і силу.

«Спілкування – це єдина розкіш, що гідна людини», - зауважив французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері. Тож виникає питання: «Чому ж молодь ставиться до цієї розкоші так недбало?».

«Спочатку було СЛОВО...» — знайомі рядки зі Святого Письма змушують ще раз замислитися над важливістю слова в повсякденному житті, вдуматися в сутність буденних фраз.

**Критерії оцінювання проєкту
ЖУРНАЛІСТИ**

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
12		Всього	

**Критерії оцінювання проєкту
ІСТОРИКИ**

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
12	Всього		

**Критерії оцінювання проєкту
СОЦІОЛОГИ**

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
12		Всього	

Критерії оцінювання проєкту
ДОСЛІДНИКИ

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумков а кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
12	Всього		

**Критерії оцінювання проєкту
УПОРЯДНИКИ**

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумков а кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
12		Всього	

Критерії оцінювання проєкту координатором

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Активність кожного учасника відповідно до його можливостей</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відчутна участь кожного учасника проєкту? • Чи розкрився творчий потенціал студентів в ході проєкту? • Чи всі потенційні можливості були використані? 	
3	<i>Колективний характер прийнятих рішень</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи використовувався демократичний підхід при виконанні завдань? • Чи всі дії команди узгоджувалися? 	
3	<i>Характер спілкування та взаємодопомоги</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи узгоджувалися питання виконання проєкту? • Чи надавалася взаємодопомога у досягненні результату? 	
3	<i>Вміння презентувати проєкт</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи всі результати виконання поставлених завдань представлено? • Чи цікаво презентовано результати проєкту? • Чи вплинув презентований проєкт на глядачів? 	
12		Всього	

Анкета

Шановний учаснику!

Наша мова – це виразник наших думок, але не завжди ми вміємо грамотно висловити свою думку, дібрати відповідні мовні засоби, що призводить до грубих помилок у слововживанні.

Наше мовлення не відрізняється правильністю, вихованістю, культурою мови. Саме з цією метою ми пропонуємо взяти участь проєкті «Проблема культури усної мови молодіжного середовища», метою якого є дослідження мови молодіжного середовища та трансформування сленгових виразів у літературну мову.

Пропонуємо Вам відповісти на кілька питань, які допоможуть дізнатися про те, як спілкується сучасна молодь, які слова та вирази є найбільш вживаними. Просимо не наводити приклади ненормативної лексики. Сподіваємось, що наша пропозиція буде корисною, цікавою і змусить Вас зрозуміти важливість проблеми культури усної мови серед молоді.

1. Як Ви ставитеся до молодіжного сленгу?	☐ - позитивно ☐ - негативно ☐ - ніколи про це не думав(ла)
2. Чи вживаєте Ви у своєму мовленні сленгові вирази?	☐ - так ☐ - ні ☐ - не завжди
3. Чи дозволяє спілкування мовою сленгу виражати повно і змістовно Ваші думки?	☐ - так ☐ - ні ☐ - не завжди
4. Як найчастіше Ви звертаєтесь до своїх друзів? Наведіть приклад звертання.	
5. Зараз всюди по-різному можна почути, як називають поняття «дівчина» чи «хлопець». А як це трактуєте Ви?	<input type="text" value="Дівчина"/>
	<input type="text" value="Хлопець"/>
6. Наведіть приклади сленгових слів та виразів, які побутують у Вашому мовному середовищі, поряд запишіть, що вони означають.	

7. Чи є якісь вирази, які Ви вживаєте дуже часто? Наведіть приклади.

III. ОСНОВНА ЧАСТИНА.

- *Слово надається проектній групі НЬЮЗМЕЙКЕРІВ, тобто ЖУРНАЛІСТАМ.*

СЛОВО ВИКЛАДАЧА: формулювання висновку.

- *Слово надається проектній групі КСЕНОФОНТИ, тобто ІСТОРИКАМ.*

СЛОВО ВИКЛАДАЧА: формулювання висновку.

Хибною є думка, ніби молодіжний сленг — здобуток ХХ століття. Йосип Дзензелівський у своїй праці «Українська соціальна діалектологія» говорить про існування шкільного діалекту ще у ХVІІІ ст. Предметом дослідження вченого стала повість А. Свидницького «Люборацькі». Це ніби словник бурсацько-семінарського жаргону середини ХІХ ст.

- *Слово надається проектній групі МАРКСИ, тобто СОЦІОЛОГАМ.*

СЛОВО ВИКЛАДАЧА: формулювання висновку.

На сучасному етапі розвитку мов молодіжний сленг є одним з головних джерел поповнення словникового складу. Вчені зазначають, що елементи сленгу або швидко зникають, або входять у літературну мову. Запозичення слів та словосполучень сленгу і жаргонів у літературну лексику зумовлюється насамперед необхідністю поповнення експресивних засобів. Більшість одиниць сленгу і жаргонів – це літературні одиниці, які здобули специфічні значення, тому запозичення з нелітературних підсистем в багатьох випадках веде до появи семантичних неологізмів.

Адже грамотне мовлення — ознака освіченої людини, а мудре й щире слово — найсправжнісінька зброя.

- *Слово надається проектній групі ШУШКАЧІ, тобто ДОСЛІДНИКАМ.*

СЛОВО ВИКЛАДАЧА: формулювання висновку.

- *Слово надається проектній групі КОРЄША, тобто ЛІНГВОДИДАКТАМ.*

СЛОВО ВИКЛАДАЧА: формулювання висновку.

- *Слово надається проектній групі ДАЙДЖЕСТИ, тобто УПОРЯДНИКАМ.*

СЛОВО ВИКЛАДАЧА: формулювання висновку.

СЛОВО ВИКЛАДАЧА:

Презентація: «У світі цікавого»

1. У середньому за своє життя людина вживає нецензурні слова 230 000 разів.
2. У московському царстві в часи царювання Михайла Романова по базарах і майданах ходили перевдягнені чиновники, які хапали матюкальників і на пострах іншим прилюдно сікли їх різками.
3. Автор збірки "Поза межами російських словників" Флегон наводить у цій праці 6 тисяч лайливих слів, що побутують серед росіян.
4. У медицині описано багато випадків, коли паралізовані пацієнти не могли вимовити односкладних слів " так" і " ні", але легко проговорювали цілі тиради недрукованої лексики. Це пояснюється тим, що брутальні слова проходять зовсім іншими нервовими ланцюжками порівняно зі звичайною лексикою. Були випадки, коли під дією анестезії люди вимовляли такі "перли", від яких в'янули вуха.
6. Учені з'ясували, що лайливість – це хвороба. Наприклад, римський імператор Клавдій у звичайному житті був цілком пристойною людиною, але іноді на нього находили приступи лайливості; при цьому він дригався, розмахував руками і ногами, жахаючи підданих. Від таких приступів, за деякими даними, потерпали Петро I, Моцарт, Пушкін, Наполеон.
7. У давні часи поведінку лайливості пояснювали просто: " біс вселився". Нині доведено, що ці люди страждали синдромом Туретта (за ім'ям французького

психіатра минулого століття). Синдром передається спадково й особливо схильні до нього чоловіки.

СЛОВО ВИКЛАДАЧА: Не таємниця, що на таку хворобу страждають і студенти нашого навчального закладу, причому не тільки хлопці.

Я хочу наголосити на тому, що не бажано вживати сленг у мовленні, щоб не стати сучасними Еллочками Людоїдками із кінофільму «Дванадцять стільців» за твором Ільфа і Петрова, котра висловлювала свої думки тридцятьма словами.

IV. ВИСНОВКИ.

- ***Рефлексія.***

- Студентський сленг: джерело засмічення чи збагачення мови студента?

- Чи має право на існування сленг, жаргон?

- Чи існують шляхи удосконалення мовлення студентів?

- ***Шляхи удосконалення мовлення студентів.*** Слово надається учасникам проектних груп.

- ***Резюме.***

Мова наша українська – це золотий запас голосу душі народної, з якого виростаємо, яким живемо і завдяки якому маємо велике право і гордість іменуватися народом українським. Ніколи не забувайте про те, звідки ви родом та яка ваша рідна мова.

ВІДЕОКЛІП «РОЗМОВЛЯЙ УКРАЇНСЬКОЮ»

- ***Критерії оцінювання проекту.*** НАДАЄТЬСЯ СЛОВО ЗАПРОШЕНИМ. Пропоную оцінити роботу кожної проектної групи (кожен з присутніх ставить у бланках «Критерії оцінювання проекту» загальну кількість балів щодо роботи проектних груп).

- ***Моніторинг якості проведеного заняття.*** У Вас на столах лежать аркуші. Будь ласка, оцініть роботу групи в цілому на занятті за дванадцятибальною шкалою.
- ***Рекомендації щодо виконання самостійної роботи (домашньої роботи).***
 - Високий рівень. Написати твір-перевтілення «Я-українська мова» або листа українській мові.
 - Достатній та середній. Скласти тлумачний словничок (10-15 прикладів вашого сленгу та їх літературні відповідники). Знайти висловлювання видатних людей про мову.

Виконайте тестові завдання

Варіант №4

1. Помилку при утворенні імен по батькові допущено в рядку:
А Юрійович, Юрїївна;
Б Лукич, Лукївна;
В Хомич, Хомївна;
Г Георгїйович, Георгївна.
2. Букву *и* пишемо в закінченнях усіх слів рядка;
А вар...мо, сад..мо, крич...те, смаж...те;
Б рїж...те, дзвон..те, сид..те, їд..те;
В сохн...те, бїж..мо, гор..те, пиш..ш;
Г вір..мо, прос..мо, нес..мо, роб..мо.
3. Літеру *о* пропущено в суфіксах обох прикметників у рядку:
А груш..ви й, січ..вий
Б дощ..вий, овоч..вий;
В грош..вий, малин..вий
Г степ..вий, помаранч...вий;
4. Усі слова в орудному відмінку написані правильно в рядку:
А вишнею, бджолярем, кущем, вдачею, піччю;
Б володарем, грушею, днем, матір`ю, пустирьом;
В роєм, гостем, площею, лікарем, їжою;
Г пам`яттю, піччю, подорожю, душею.
5. Усі слова треба писати разом у рядку:
А кіно/зірка, крає/знавчий, диван/ліжка;
Б фото/гурток, воле/любний, міні/диктант;
В сон/трава, теле/шоу, кімната/музей;
Г пусто/цвіт, відео/салон, вело/спорт.
6. Усі прислівники написано правильно в рядку:
А вряди годи, пліч-о-пліч, по-людськи;
Б десь інде, спідлоба, навпростець;
В нізвідки, раз-у-раз, як-не-як;
Г тим часом, вничію, з боку на бік.
7. З –нн- треба писати усі прикметники в рядку:
А недоторка/..ий, свящ...ий, без ви...ий;
Б жада...ий, нескоре/...ий, неоцінне/..ий
В тума..ий, пташи..ий, де..ий;
Г блаже...ий, числе..ий, журавли..ий;
8. Помилку допущено в рядку:
А без шестисот кілограмів;
Б до п'ятидесяти гривень;
В після сімдесяти кілометрів;
Г більше семисот метрів.
9. Тире потрібно поставити між частинами речення:
А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в'юни і вигинаються носаті щупаки.

Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.

В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.

Г І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.

10. Частку НЕ зі словом потрібно писати разом у словосполученні:

А (не)здатна ні до чого людина;

Б ще (не)закінчена картина;

В вельми (не)уважний учень;

Г (не)позичена, а власна книга.

11. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

А Вона посміхнулася красива і сива, як доля...

Б Зайва, не витрачена за день сила, дзвеніла й гула, шумувала в селі.

В Якось брив я звільна полем, весь заглиблений у себе.

Г Морозний сніг, блискучий та легкий, паде на серце прямо.

12. Вставне слово потрібно відокремити комами в реченні:

А нарешті машина вискочила на міст Патона, але міст чомусь тягся без кінця-краю.

Б По-моєму кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого zenіту.

В Угорі над колотим яром дерева майже змикались гіллям і кидали на воду жовтаву тінь.

Г Сонце підбилося вже високо і починало припікати, а з яру по-осінньому віяло прохолодою.

ВАРІАНТ 1

1. Що вивчає фонетика?
А) правила вимови слів
Б) звуки мови
В) звуки мови і знаки письма
Г) правила написання слів
2. Літеру ___ треба писати в слові
А)рунт Б).....оробець В).....аразд Г).....учний
3. Правильно поділено на частини для переносу слово
А) ві-дкри-ти Б) мрі-я В) при-йти Г) без-'якір-ний
4. Літеру – е – треба писати в слові
А) ц...тата Б) жн...ва В) к...рувати Г) вкр....вається
5. Спрощення приголосних відбувається в слові
А) корис...ний Б) шіс...надцять В) студен...ський Г) гіган...ський
6. В якому слові слід писати апостроф
А) мавп...ячий Б) бур...янець В) відсв...яткувати Г) грав...юра
7. Префікс с – є у слові
А) ...цідити Б) ...шити В)...чорнілий Г)...казати
8. Фразеологізм зуби з'їсти означає
А) торкнутися найболючішого В) укрити ганьбою
Б) мати великий життєвий досвід Г) почати кричати
9. Яке складне слово потрібно писати через дефіс
А) північно/західний Б) важко/хворий В) чотирьох/елементний
Г) перекоти/поле
10. М'який знак вживається в слові
А) просиш... Б) Хар...ків В) здаєт...ся Г) сер...йозний
11. У якому слові допущено орфографічну помилку
А) Північна Буковина В) піфагорова теорема
Б) Шевченкові поезії Г) каменярь
12. При утворенні прикметника з суфіксом – ськ – чергування не відбулося
А) Цюрих Б) Париж В) Буг Г) Запоріжжя
13. Знайдіть слово, яке з – не – пишеться разом
А) роботу (не) виконано В) (не) засаджена квітами клумба
Б) (не) закінчений твір Г) (не) веселий, а сумний
14. В якому слові не відбувається подовження
А) стат...я Б) спросон...я В) радіст...ю Г) зіл...єш

Г) Став перед нами острів із моря

23. Реченням із вставним словом є (розділові знаки пропущено)

- А) З дитячих літ мені цей берег милий
- Б) Я буду у вас сьогодні мабуть увечері
- В) Люди посадили кілька кущів горобини
- Г) Я виростав серед пісень що їх співала мати

24. Безособовим реченням є:

- А) За що, не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм
- Б) Здобудеш освіту – побачиш більше світу
- В) Мовчи та свою біду товчи
- Г) Гримнуло ближче, загуркотіло й покотилось у небі

25. Вкажіть речення, у якому правильно розставлені розділові знаки при звертанні.

- А) Зоре моя вечірня, зійди над горою
- Б) Зачерпнімо, любі друзі ми води одним відерцем
- В) Ох, Боже, мій милий! Серця свого вколупав би та дав своїм дітям
- Г) Гей Орфею небораче! Де ти змандрував від нас?

26. Зазначте безсполучникове складне речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки

- А) Бачу здалека: хвиля іскриста грає вільно по синьому морі
- Б) Ще сонячні промені сплять, досвітні огні вже горять
- В) Хочеш їсти калечі – не сиди на печі
- Г) На схід сонця квітнуть рожі: будуть дні погожі

27. Вкажіть складнопідрядне речення, у якому правильно розставлено розділові знаки

- А) Ми ті: кому судилося ще жити
- Б) Лиш той уміє жити – хто вмів ще любити
- В) Мене цікавить, не як це сталося, а які наслідки цього факту
- Г) Коли він торкався до струн скрипки, все на світі зникало і залишалася тільки музика

28. Визначте речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки

- А) А літо йде полями і гаями, і вітер віє, і цвіте блакить
- Б) Десь спереду гукнув паровоз, і здригнулись вагони
- В) А вдалині хитались дерева і синів задуманий прибій
- Г) Прийде гроза, і одшумить весни пахуча злива

29. Складносурядним реченням є:

- А) Легкий туман перує над ставком, як прозора хмарка
- Б) Осіннє сонце позолотило листя на деревах, пофарбувало його в жовті й червоні кольори
- В) Добре пригріває вже весняне сонечко, підсихає в лісі земля

Г) Сичі в гаю перекликались, та ясен разу раз скрипів

30. Реченням з однорідними підметами є:

А) Хочу бачити, знати, чути і творити красу

Б) Іноді з'являлись перед очима міражі, дивовижні палаці, міста, сади, озера

В) На темнім листі де-не-де видніє осіння позолота

Г) Широкою долиною тече невеличка річка Раставиця

ВАРІАНТ 2

1. Який складний іменник пишеться через дефіс
А) лісо(смуга) Б) ново(будова) В) людино(день) Г) прем'єр (міністр)
2. Спрощення відбувається в слові
А) захис...ник Б) форпос...ний В) балас...ний Г) хвас...ливий
3. В якому слові не відбувається подвоєння приголосних
А) покликан...я Б) навман...я В) повноліт...я Г) безсмерт...я
4. М'який знак пишеться у слові
А) людс...кість Б) спіл...ці В)ковз...кий Г) верф...ю
5. Префікс с- пишеться у слові
А) ...шити Б) ...жарити В) ...чинити Г) ...формувати
6. Апостроф пишеться у слові
А) торф...яний Б) ф...юзеляж В) б...язь Г) морков...яний
7. Літеру –е- треба писати в слові
А) пал...во Б) п'ят...ро В) ластов...ння Г) промов...стий
8. Вкажіть слово, що пишеться через дефіс
А) важко (хворий) Б) видимо (невидимо) В) середньо (вічний)
Г) багато (тисячний)
9. Літеру –а- треба писати в слові
А) кр...хмаль Б) х...зяїн В) кр...пива Г) п...ганий
10. Допущено помилку при творенні чоловічого імені по батькові
А) Вікторович Б) Миколайович В) Іванович Г) Юрієвич
11. Прийменник –в- треба писати в реченні
А) Десь (у,в) натхненні молодім Каменяр будує дім.
Б) Не спитавши броду, не лізь (у,в) воду
В) Небо безхмарне, ніби виполоскане (у,в) синьці.
Г) Я його зустрів (у,в) вестибюлі.
12. Неправильно написана форма прикметника в рядку
А) галицький Б) норвезький В) гаазький Г) золотонішський
13. Потребує редагування словосполучення
А) подорожуючий по країні В) пожовкле листя
Б) визначений правильно Г) створений натхненно
14. Частку –не- треба писати разом у рядку
А) це (не)біла фарба Б) (не)весела розповідь В) (не)читаючи Г) (не)високо

15. Потребує редагування словосполучення
- А) провідний спеціаліст
 - Б) копіювальна машина
 - В) оточуюче середовище
 - Г) колишній офіцер
16. Правильно поставлено розділові знаки при прямій мові в реченні
- А) Кажуть "Не забуду ніколи" а вітер шумить: не клянись.
 - Б) Не вірили, сміялися, глумилися- "Ото придумав: серед степу – гай!"
 - В) А він востаннє мовив – "Ми́ла" – на квіти глянув край стола.
 - Г) "Тільки любов – захист од тиранів", - зірницею спалахнуло в Платоновій голові.
17. Визначте означено – особове речення
- А) Посиджу над рікою, помовчу і подумаю.
 - Б) У чужому домі не порядкуй
 - В) Мені показували з кручі Дніпро
 - Г) Нам дано одне життя прожити
18. Визначте правильне тлумачення фразеологізму
- А) підніматися вгору
 - Б) триматися гордовито
 - В) знущатись з когось
 - Г) стримувати гнів
19. Між підметом і присудком пропущено тире в реченні
- А) Не будь тією людиною що догори щетиною
 - Б) Думай не думай а вище себе не плигнеш
 - В) Небо над дорогою синій кришталь
 - Г) На гривеник покупки а на карбованець крику
20. Знайдіть просте речення
- А) Хліб пахне солодко, як пахнуть медом соти
 - Б) Ще поля вкриті снігом, ще з'явилися тільки перші таловини, а вже чути жайворонка
 - В) Співаючи, птах сидить на гільці нерухомо, і тоді видно, як вібрує його горлечко
 - Г) Колоски, наче з чавуну вилиті, яскрили аж до самого обрію
21. У якому реченні означення не відокремлюється (розділові знаки вилучено)?
- А) Стоять налиті сонцем дні
 - Б) Виводить лісова стежинка до верб заснулих край села
 - В) Єднає нас над кругами Дніпра земля на хліб і сіль багата
 - Г) По дворах навантажені всяким збіжжям стоять вози готові в дорогу
22. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?
- А) Правду кажучи, його вабив не розкішний палац, а столітні дуби в лист
 - Б) Так чудно її звать на ймення, що їй-богу, ніяк не второпаю
 - В) У поля виходжу і, здається бачу і цвіт очей, і посмішку гарячу
 - Г) Чи, може, у мене настав отой момент , коли чоловік сам собі дивується?

23. У якому реченні неправильно вжито тире
- А) Собака на сіні – це саме той, хто сам не гам і другому не дам
 - Б) На наших озерах – ми бачимо гагару лиш на початку вересня
 - В) Старшого дідового сина звали Карпом, меншого – Лавріном
 - Г) Пізня осінь із дощами та вітрами – суцільний смуток на душі
24. У якому реченні правильно поставлено двокрапку
- А) Так і живу я нині: матері мову шаную, море, глибоке море, в рідному слові я чую
 - Б) Є в нашій місті вулиця: там птиці гнізда в'ють
 - В) Подивилась ясно: заспівали скрипки!
 - Г) Так тихо, так любо: так ніжно у полі
25. Складений дієслівний присудок є в реченні
- А) Я берусь за важку роботу – виглядати синів
 - Б) Мені дальня зоря буде слати листи вересневими журавлями
 - В) У Марії хата була збудована по-новому
 - Г) Я хочу вам про рідний край сказати
26. Поширеним є речення
- А) Батько був щасливим
 - Б) Хай він принесе
 - В) Минула тривожна година
 - Г) Світає...
27. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
- А) Був дощ м'який, і гречка пахне душно
 - Б) Осінь, увійшовши у свої права повелась спочатку суворо
 - В) У хліб зійшов, як гімн весні і літу
 - Г) Хлопець не спав, думаючи про райську квітку щастя
28. Відокремлену прикладку містить речення
- А) Я добре пам'ятаю ту дівчину, дитя з двома кісками
 - Б) Я молитись мушу за Україну, за народну душу
 - В) Людина без Вітчизни – соловій без пісні
 - Г) Освіжений водами Скрабного, неквапно рушив Лобода лісовою стежиною
29. Вкажіть речення з відокремленим означенням (розділові знаки пропущено)
- А) Заходили в гавань малі й великі кораблі обходячи малий маяк
 - Б) У раптом якомось несподівано ліс озивається гортанними звуками
 - В) Соняшники кивали своїми жовтими круглими повними головами
 - Г) Вбрана у бенгальські вогні серпантин ялинка вся світилася
30. Граматична основа складається з підмета й присудка в реченні
- А) Як люблю тебе, мій рідний краю!
 - Б) Ах, з синім небом уже щось діється
 - В) Співалося й снилося мені увечері
 - Г) Любуєшся тихою українською ніччю, зорями незліченними

ВАРІАНТ № 3

1. Написання якого слова не відповідає нормам правопису?
А) пишешь Б) будь-хто В) староіндійський Г) напіврозвалений
2. Префікс з- треба писати в слові
А) ...формувати Б)...ховати В)... питати Г)...їздити
3. Виберіть синонім до іншомовного слова "бонус":
А) стипендія Б) премія В) гонорар Г) пенсія
4. Виберіть правильне значення наведеного фразеологізму "пролізти крізь вушко голки"
А) запобігати ласки В) зробити щось неймовірно складне
Б) бути старанним Г) посваритися з начальством
5. Літеру _____ треба писати в слові
А)...рунт Б) ...руша В)...оворити Г)...аразд
6. Який складний прикметник пишеться через дефіс:
А) лісо...степовий Б) жовто...зелений В) двадцяти...разовий
Г) жовто...гарячий
7. Подвоєння літер відбувається в слові:
А) шос...е Б) тер...иторія В) ім...іграція Г) коміс...ія
8. Слово пишеться окремо в рядку
А) (казна) як Б) аби (кого) В) не (мов)би Г) дарма (що)
9. Правильно поділено на частини для переносу слово
А) ака-де-мія Б)зас-ти-ла-ти В) май-ор Г) бур-'ян
10. Не відбувається спрощення приголосних у слові:
А) ненавис...ний Б) зап'яс...ний В) бряз...нути Г) щас...ливий
11. У якому рядку найменування написано правильно
А) Франківські сонети В) Авгієві стайні
Б) стадіон динамо Г) піфагорова теорема
12. З м'яким знаком у формі М.в. однини треба писати іменник
А) нянька Б) хатинка В) хустинка Г) русалка
13. В якому рядку ставиться апостроф
А) різ...бяр Б) бур...яно В) пів...Європи Г) дзв...якнути
14. Слово з не пишеться окремо в рядку
А) не/вгаваючи Б) не/доля В) не/долік Г) не/закінчений

орями

15. Знайдіть правильний переклад словосполучення "в должности директора":
А) в посаді директора
Б) на посаді директора
В) у посаді директора
Г) в должности директора
16. Правильно поставлено розділові знаки при прямій мові в реченні:
А) Чується немолодий голос хозяйки "та двері, двері зачиняйте".
Б) Лёня одразу спитав: "Ти звідки"?
В) "А, це ти, Максиме ? – зрадів Карпо. Заходь, заходь!"
Г) І пані з дверей каже: "Йдіть за ним!"
17. Тире не ставиться між підметом і присудком у простому реченні (розділові знаки пропущено):
А) Плід людини її милосердя.
Б) Я не кобзар і не співець.
В) Сиротою жити сльози лити.
Г) Диплом без праці гарненька цяця.
18. Кальку з російської мови вжито в реченні:
А) Словник має стати в нагоді всім.
Б) Гарна оплата зумовила і якісну роботу.
В) Не можна допускати поверхового відношення до такої серйозної справи
19. Узагалено-особовим є речення:
А) На перерві коней не міняють.
Б) Потемніло, завітрило, закрутила курява.
В) Світе калиновий, жити нам ще, жить.
Г) А надворі так місячко, ясно, хоч голки збирай.
20. Позначте речення, у якому дієприкметниковий зворот стоїть перед означуваним словом:
А) В лісі бродив туман, підзолочений сонячним промінням.
Б) Тільки часом шелесне по гіллі вальок снігу, струшений вітром з верховіття.
В) Палахкотить у ранкових святочних туманах монастирська клуня, напхема намолоченим збіжжям.
Г) Перед нею, на великому талірі, перев'язані червоною стрічкою чоботи.
21. Позначте речення із звертанням, у якому правильно поставлені розділові знаки:
А) Видиш, брате, мій, товаришу, мій відлітають сірим шнурком журавлі в вирій.
Б) Юначе мій чиєсь мами сину, зодягнений на джинсовий мотив, я вже завмер, коли ти півхлібини "в дев'ятку" натреновано вгатив.
В) Щовесни, прилітатиму брате, бо крилом я до тебе приріс.
Г) Коли, ти мила, дійсно з неба родом, то чистою останешся навіки.

22. Слід поставити тире у безсполучниковому складному реченні (розділові знаки пропущено)
- А) Багато листя на дереві мало плодів
 - Б) Надвечір лихо склалось страшенна буря зразу заревла
 - В) Відбились зорі у воді летять до хмар тумани
 - Г) Упала злива стрімголов дах обіззався барабанам
23. Вкажіть речення, у якому поширене означення відокремлюється (розділові знаки пропущено)
- А) Побити дощем поле ще й град поб'є
 - Б) Наука то викопана голкою криниця
 - В) У горщик посаджене дерево не дуже й розростається
 - Г) Виводить лісова стежинка до верб заснулих край села
24. Вкажіть складносурядне речення, у якому правильно розставлено розділові знаки
- А) Срібне дощик проливається іскристо: і веселка обіймає небокрай
 - Б) Злітає листя із дібров, і материнка відцвітає
 - В) В селі тому вдова жила – а у вдови дочка росла
 - Г) Тікає ніч у нетрі таємничі і торжествує времійня зоря
25. До двоскладних належить речення
- А) Коли не тямши, той не берися
 - Б) Куй залізо, поки гаряче
 - В) В умілого і долото рибу ловить
 - Г) Ненагріте залізо не зігнеш
26. Однородні означення є в реченні (розділові знаки пропущено)
- А) Якась невимовна краса була розлита в тих білих синіх та рожевих фарбах неба
 - Б) Погідне блакитне небо дихало на землю теплом
 - В) Спиваю сік густий з терпких морозних грон
 - Г) Падав тихий лапятий сніг
27. Граматичну помилку допущено в реченні
- А) Дівчата проспівали кілька українських пісень
 - Б) Відповідно наказу бійці вишикувалися в шеренгу
 - В) Свіжий аромат недавньої грози стояв над селом
 - Г) Лісова стежка зітхає шелестом опалого листя
28. Складним реченням з різними типами синтаксичного зв'язку (сполучниковим і безсполучниковим) є реченню
- А) Облітають квіти, обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині
 - Б) Був час обідньої перерви – і все живе поховалося в затінки, визухло, принишкло
 - В) Цвіте липа так буйно й розкішно, що все місто плаває в задумленому мареві
 - Г) Ще сніг кругом, ще голі віти в дуба, і не курличуть в небі журавлі
29. Неузгоджене означення є в реченні
- А) У нього була думка поїхати до міста
 - Б) Чутко у реві морському дикі розкати грому
 - В) З куців підліска линує черни трелі солов'я
 - Г) Свіжозорені ниви обсівалися великими вечерніми з

ВАРІАНТ № 4

1. Скільки букв у сучасному українському алфавіті:
А) 33 Б) 32 В) 36 Г) 34
2. Яке словосполучення слід писати з великої літери:
А) (А,а)ріаднина нитка В) (Ш,ш)євченківські традиції
Б) (Ш,ш)євченківська премія Г) (К,к)іївські вулиці
3. В якому слові вживається м'який знак:
А) промін...чик В) гір...кий В) Гор...кий Г) ніч...
4. В якому слові не вживається апостроф
А) в...язати Б) кар...єра В) без...ядерний Г) п...юре
5. Подвоєння відбувається:
А) священ...ий Б) нескінчен...ий В) Галич...ина Г) груп...а
6. Апостроф пишеться у слові:
А) цв...ях Б) св...ятковий В) медв...яний Г) верф...ю
7. Префікс прі- пишемо у слові:
А) пр...бій Б) пр...звисько В) пр...мат Г) пр...парувати
8. Спрощення відбувається в слові:
А) піаніс...ці Б) роз'із...ний В) гіган...ський Г) аспіран...ці
9. Який складний іменник пишеться через дефіс:
А) екс(прем'єр) Б) напів(сон) В) газо(провід) Г)перекати(поле)
10. Знайдіть помилку в правописі прислівників:
А)день у день Б) по-українськи В) аби-куди Г) будь-що-будь
11. Укажіть іншомовне слово, яке пишеться з буквою і:
А) ант...біотик Б) м...ля В) сп...рт Г) соц...олог
12. Частку не зі словом потрібно писати разом у словосполученні
А) (не)позичена, а власна книга В) вельми (не)уважний учень
Б) (не)здатна ні до чого людина Г) (не)співав пісню
13. Яке слово поділене неправильно для переносу:
А) від-жив Б) си-джу В) під-звіт Г) ра-джу-ся
14. Де порушено правило милозвучності
А) глянув угору Б) наші вчителі В) дощ іде Г) знов встиг
15. Виберіть правильне значення наведеного фразеологізму "з мухи робити слона"
А) перебільшувати В) розпускати плітки
Б) займатися клонуванням Г) фальсифікувати результати

16. Яка з наведених форм є формою кличного відмінка

- А) Богдан Степанович
- Б) Богдану Степановичу
- В) Богдане Степановичу
- Г) Богдане Степановиче

17. Вкажіть речення, у якому неправильно поставлено розділовий знак між підметом і присудком:

- А) Двічі по три-шість
- Б) Вірний приятель-то найбільший скарб
- В) Жити-Вітчизні служити
- Г) Я-сирота з Вільшаної

18. Вкажіть речення, у якому неправильно вжито пунктограми при однорідних членах:

- А) За що, не знаю, а караюсь, і тяжко каралось
- Б) А по вулиці йде пританцьовує сміхом заливається молодість
- В) Любіть Україну, як сонце, любіть, як вітер, і трави, і води...
- Г) Візьми чорнила і паперу та напиши мені листа

19. Укажіть варіант, у якому неправильно розставлені розділові знаки при прямій мові

- А) Льоня одразу спитав: "Ти звідки?"
- Б) "А я чув, - сказав Жадан. – І не тільки чув. Бачив."
- В) "А, це ти, Максиме?" – зрадів Карпо. – Заходь, заходь!"
- Г) "Мамо, - каже старший брат, - ходім додому!"

20. Не означено – особовим є речення:

- А) На ланах співають ще не часто, і сьогодні в полі день важкий
- Б) Що посієш, то й пожнеш
- В) Тим часом розвиднялося, світало
- Г) Дай же руку мені, і ходімо у даль

21. Знайдіть простий дієслівний присудок

- А) Україні, її люди хочу я служити
- Б) В труді твори красу життя
- В) Поезія – це праця зрима, думка смілої весни
- Г) Хотіла б я піснею стати у свою хвилину ясну

22. Вкажіть, яке з наведених речень потребує стилістичного редагування

- А) Ця газета має велику популярність у кили
- Б) У кафе великий попит на пирожки з клубничним джемом
- В) Яке уявлення склалося у вас про цього художника
- Г) Наша команда здобула ще одну вагому перемогу

23. У якому реченні неправильно видокремлено дієприкметниковий зворот

- А) Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою
- Б) Роз'ятрений нудьгою, затоплений в задумі, плентався я тихою ходою берегом річки
- В) Довкола йшли високі вали збудовані з каміння і землі, з дерев'яними і муrowаними вежами, з глибоким ровом
- Г) Далеко-далеко на південь засиніли смугою гори, вкриті лісом

24. У якому реченні перед сполучником і треба поставити кому?
А) А щось в душу моїй холоне і землю ту наздоганя
Б) Який простір і як легко дихати під високим небом Кавказу
В) Вїхали в лісок. Тут було затишно і пахло смолою
Г) Був уже вечір і над хащами парку сходив великий місяць
25. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку при виділенні звертання
А) Можна все на світі вибирати сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину
Б) Мамо, голубко! В співи тремтячі
Ти при мені виливала нудьгу
В) Гей, батьку мій, степе широкий!
Г) Ти, поете, з давніх пір сам собою тільки втішний
26. Укажіть, в якому реченні допущено пунктуаційну помилку
А)Тремтять, летять вабливі звуки, а ними радощі, і сум, і гніт душевної розлуки
Б) Взяв каганець, пішов, дивитись у клас
В) Дощик нитками плететься, в'ється, сипляться і ллється по ріллі
Г) Заспівали, защебетали пташки
27. У якому реченні неправильно розставлені розділові знаки при однорідних означеннях
А) Край гаю чорніє один на поляні змарнілий, потухлий лист
Б) День не хмарний, не сонячний, не золотий, а якийсь ніби срібний
В) З кленового пагона зірвався широкий, жовтий лист
Г) Якись солодкі, любі спогади та думки колисали його серце
- 28.У якому реченні на місці риски треба поставити двокрапку?
А) Струмки полощуть срібло тиші/в росі купається трава
Б) Куди не глянь/просто й ясно всюди
В) Сонце впало/на сизу хмару/обрій полум'ям запалав
Г) Ось послухай десь за гаєм соловей заплакав враз
- 29.У якому реченні перед порівняльним сполучником наче треба поставити кому
А) Малі діти грілися на весняному сонці й голосно щебетали наче пташки
Б) Горпина наче й чула його слів
В) Він наче знепритомнів
Г) Зорі між дрібними хмарами наче таночки заводять
- 30.В якому реченні допущено пунктуаційну помилку при відокремленні вставного слова
А) Зрештою, щастя – це найвищий тонус душі
Б) А єдиних слів, на жаль було не сказано
В) Досі дні стояли теплі, сонячні, а сьогодні, мов на гріх, задощило
Г) Словом, я до безумства люблю небо, трави, зорі, задумливі береги, ніжні осінні ранки...

ВАРІАНТ № 5

1. Вкажіть варіант неправильного вживання великої літери:
А) великий віз Б) Біловезька Пуща В) кіт Мурик Г) Голосіївський ліс (сузір'я)
2. Знайдіть помилку в написанні
А) брязкіт Б) казка В) могти Г) кіхти
3. Вкажіть неправильно написане слово
А) товариство Б) запоріжський В) піщаний Г) цюрихський
4. Апостроф не вживається у слові:
А) Лук...ян Б) роз...єднати В) рутв...яний Г) тім...я
5. Префікс пре- пишемо у слові:
А) пр...міський Б) пр...горяти В) пр...чепити Г) пр...спокійний
6. М'який знак пишеться у слові:
А) ін...ший Б) мен...ший В) вишен...ці Г) Хар...ків
7. В якому слові не відбувається подвоєння приголосних
А) колос...я Б) молодіст...ю В) облич...я Г) сіл...ю
8. Спрощення відбувається в слові
А) захис...ник Б) шіс...надцять В) студен...ський Г) контраст...но
9. Знайдіть помилку в правописі складних іменників:
А) щастя-доля Б) півпельсина В) пів-України Г) вакуумапарат
10. Знайдіть помилку в правописі прислівників
А) нінащо Б) до завтра В) на впростець Г) убік
11. Продовжіть речення: Морфологія вивчає...
А) члени речення Б) будову слова В) частини мови Г) звуки і букви
12. Позначте іменник:
А) слово Б) високо В) він Г) співати
13. Позначте кількісний числівник
А) перший Б) сто три В) сотий Г) сорок другий
14. Позначте дієслово, що пишеться з часткою не разом
А) (не)кричить Б) (не)знати В) (не)навиджу Г) (не)хворіти

15. Знайдіть дієприслівник
А) курячий Б) завітчані В) потерпім Г) проводячи
16. Знайдіть прислівник з нн:
А) повіль...о Б) спросон...я В) характер...о Г) бездарн...о
17. Виберіть правильне значення наведеного фразеологізму
А) добре напитися В) зазнати невдачі
Б) не змогти перебрести річку Г) сісти на мокре сидіння
18. Виберіть синонім до іншомовного слова рентабельний
А) прибутковий Б) збитковий В) неприбутковий Г) платіжний
19. Виберіть правильний український відповідник російської прийменниковій конструкції:
А) за привычкою Б) по привычці В) по звичці Г) за звичкою
20. Укажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при прямій мові
А) Говорить розум: "Боротьба і праця"
Б) Я сказала: "Я згодна, тату,- і поцілувала йому руку"
В) Цар подумав: "Щось тут є"
Г) "Молодець", - похвалив його Степан
21. Вкажіть означено-особове речення
А) Тут добувають руду
Б) Решетом воду не носять
В) Нахилися до мене
Г) Сонця не видно, світу бракує
22. Вкажіть складений іменний присудок
А) Потемніло море
Б) Антон почав уже щось розуміти в алгебрі
В) Він зуби з'їв на цьому
Г) І зробився я знову незримий
23. Вкажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки
А) Кручені паничі й інші квіти – айстри, чорнобривці росли кругом хати
Б) У чоловіка друзі: батько, мати та вірна жінка
В) Засвітились молодістю вдруге дід, бабуся, тато, мамо – вся родина
Г) Гості: пани й пані, молодь і старші люди – сиділи і стояли
24. Вкажіть відокремлений дієприкметниковий зворот (розділові знаки пропущено)
А) Стоять налиті сонцем дні
Б) У тиші настояній духом гречаним сиджу перед дідом
В) Добру віщують погоду скупані в сонці хмарки
Г) Зимовий вечір закуривши люльку розсипав зорі

25. Вкажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при звертанні:

- А) Згода, хлопчику, чи ні?
- Б) Болять мені, мамо, руку твої
- В) Широкий, Дніпре мій, з тобою ми в розлуці
- Г) Люблю тебе, моя ти пісне!

26. Вкажіть складносурядне речення з тире (розділові знаки пропущено)

- А) Дніпро тече і хвиля в серце б'є
- Б) Ідуть зі мною чесні люди і хліб росте без гіркоти
- В) Земніють жита і любов одцвіта і волошки у полі синіють
- Г) Ударив грім і зразу шкереберть пішло життя

27. Вкажіть безсполучникове складне речення з двокрапкою (розділові знаки пропущено)

А) У нашому лузі сталася новина заувіла біленьким цвітом червона калина

- Б) Дешева рибка погана юшка
- В) Прийшла Покрова – сиди чумаче вдома
- Г) Червоний місяць аж горить з діброви місяць виступає

28. Вкажіть речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки при порівняльному звороті

- А) Мов оси, дзижчали лихі язики
- Б) Дощ линув, наче з відра
- В) Голоси, як птиці, крильми обнялись
- Г) Карпо стояв, неначе скеля

29. Вкажіть речення з неправильним відокремленим уточнюючим членом речення

- А) Сторож кумедно, по-сорочи, зиркнув
- Б) Вони, тобто вся наша сім'я, живі й здорові
- В) Тут у Парижі, відбувся літературний конгрес
- Г) Прийшла старенька бабуся, аж біла

30. Вкажіть складнопідрядне речення

- А) Люди дякують дощеві, а подорожній його лає
- Б) Тікає ніч у нетрі таємничі, і торжествує вранішня зоря
- В) Добра дівка: як старости йдуть, вона хату мете
- Г) Як ти біді піддався, то мала сила в тебе

ВАРІАНТ № 6

1. Вкажіть варіант неправильного вживання великої літери
А) Великдень Б) гори Карпати В) Леся Українка Г) Київські вулиці
2. Знайдіть помилки в написанні
А) рискнути Б) зморшка В) щасливий Г) шістнадцять
3. Вкажіть слово з апострофом
А) різдв...яний Б) бур...ян В) р...яст Г) п...юре
4. Вкажіть слово з м'яким знаком
А) тр...ох Б) голуб... В) ніч... Г) тепер...
5. Укажіть слово, де замість крапок пишеться буква С:
А) ...чинити Б) ...хвалити В) ...сипати Г) ...житися
6. Вкажіть слово з подвоєнням букв:
А) кас...а Б) груп...а В) тон...а Г) сес...ія
7. Знайдіть слово, у якому приголосний не випадає
А) сер...це Б) проїз...ний В) щас...ливий Г) кіс...лявий
8. Укажіть варіант, у якому вживається –зьк:
А) пари...ий Б) оде...ий В) тка...ий Г) черка...ий
9. Укажіть варіант, у якому замість крапок пишеться Й:
А) к...шеня Б) чов...н В) прав...дний Г) ч...ревик
10. Укажіть слово з префіксом при-
А) ...звище Б) ...сісти В)...мудрий Г)...красний
11. Укажіть варіант, у якому слово пишеться через дефіс
А) (авто)біографія Б) (червоно)гарячий В) синій-синій Г) (кілька)тисяч
12. Укажіть варіант помилкового написання слова:
А) напівавтомат Б) півлимона В) пів-Африки Г) пів-огірка
13. Укажіть слово, де не пишеться окремо:
А) (не)читав Б) (не)великий кухоль В) (не)хтувати Г) (не)мовля
14. Фразеологізм "перебувати на сьомому небі" означає
А) досягти високого поста В) бути нещасливим
Б) бути льотчиком Г) бути щасливим
15. Знайдіть помилку в правописі прислівників
А) по-моєму Б) справа В) попід віконню Г) пліч-о-пліч

16. Продовжіть фразу: Прикметник називає...
- А) назву предмета Б) ознаку предмета В) порядок при лічбі Г) дію
17. Позначте іменник
- А) село Б) щиро В) глибока Г) я
18. Позначте іменник спільного роду
- А) степ Б) сирота В) біль Г) собака
19. Позначте дієприслівник:
- А) прочитаний Б) розглянутий В) розуміючи Г) спіяний
20. Позначте, яким членом речення є виділене слово: Серед неба горить **білолицій**
- А) присудок Б) додаток В) означення Г) підмет
21. Знайдіть речення з неправильно розставленими розділовими знаками при прямій мові
- А) Ти сказала: "Будь щасливий"
Б) Ой співав я "Буде жити наше слово, буде!"
В) "Скільки живе лелека?"- у дядька Павла питаю
Г) "Тут заночуєм, - сказали люди, - у вдовиній хаті"
22. Знайдіть односкладне речення:
- А) Я так люблю зимові вечори
Б) Час тече, немов пісок з долоні
В) Біля воріт дві тополі
Г) І стало тихо скрізь
23. Двокрапка ставиться в реченні (розділові знаки пропущено):
- А) Усе ясно й прозоро відступати опозиція не збирається
Б) Обов'язок лікаря лікувати хворого
В) Небо ясно й березове рідко бачили мандрівники
Г) Сніжинки з інеєм крутилися в купу
24. Реченням із вставним словом є (розділові знаки пропущено):
- А) З дитячих літ мені цей берег милий
Б) Люди посадили кілька кущів горобини
В) Я буду у вас сьогодні мабуть увечері
Г) Я виростав серед пісень що їх співала мати
25. Вкажіть складнопідрядне речення:
- А) На небі гуляв повний місяць
Б) Ми нові гаї посадим, щоб земля була весела
В) Тепло було, й вишні цвіли рясно
Г) Місяць на небі, зіроньки сяють

26. Вкажіть речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки при звертанні
- А) Дозвольте ж, друзі, і мені відкрити серце
 - Б) Привіт тобі, Сонце!
 - В) Прощай, моє, ясне сонечко!
 - Г) О, вічні книги, сестри білочолі!
27. Знайдіть речення з неправильно розставленими розділовими знаками:
- А) Є така і ніжна, сильна, і мужня, недоторкана і незламна річ – гідність людської особистості
 - Б) Все минає: горе, відчай
 - В) На річці, в лісі, на полі – усюди німо, тихо
 - Г) Була темна, осіння ніч
28. Знайдіть односкладне називне речення:
- А) На човнику й веслі нас відїхав травень
 - Б) Уночі Андрієві не спалося
 - В) Завчасно виходжу з дому, боячись спізнитися
 - Г) Осіння золота пора
29. В якому безсполучниковому складному реченні ставиться двокрапка (розділові знаки пропущено):
- А) І пригадалося йому дитинство над водами хиляться лози, лелека пливе на висоті
 - Б) Повіяв вітер по доммі пішла дібровою луна
 - В) Танцюють зорі на мороз чималий показують
 - Г) Гляне холодною водою обіллє
30. Вкажіть складносурядне речення:
- А) Благословен, хто викопав криницю
 - Б) Дмухнув вітер над ставом – і сліду не стало
 - В) Любіть працю, бо в ній найбільше щастя!
 - Г) Не спить племета

ВАРІАНТ № 7

1. Вкажіть варіант правильного вживання великої літери:
А) Шевченків альбом В) Збройни Сили України
Б) республіка Білорусь Г) софіїн вінок
2. Вкажіть слово з апострофом:
А) бур...як Б) рия...ячий В) р...юш Г) Св...ятогорськ
3. Вкажіть слово з м'яким знаком
А) степ... Б) хустин...ці В) друкерен... Г) збіж...я
4. Букву –е- пишемо у слові
А) пр...міський Б) пр...чепити В) пр...горяти Г) пр...спокійний
5. Вкажіть слово з подвоєнням букв:
А) глинян...ий Б)повноліт...я В) згуртован...ий Г) якіст...ю
6. Спрощення невідбувається в слові
А) корис...ний Б) навмис...ний В) контраст...ний Г) улес...ливий
7. Знайдіть помилку в написанні:
А) хазяїн Б) різдвяний В) душчий Г) зхуднути
8. Укажіть слово, яке пишеться через дефіс:
А) історико/культурний В) срібно/воде
Б) народно/пісенний Г) сільсько/господарський
9. Укажіть слово з префіксом при-
А) пр...білий Б) пр...красний В) пр...мружити Г) пр...гіркий
10. Знайдіть помилку в правописі прислівників:
А) по-батьківському Б) мимо волі В) вдвох Г) казна-коли
11. Укажіть варіант неправильного написання слова з пів-:
А) півдюжини Б) пів-Європи В) пів'Ялти Г) пів'їдальні
12. Укажіть слово, що з часткою не пишеться окремо:
А) (не)зважаючи на В) (не)абихто
Б) (не)абиякий Г) (не) роботи
13. Присвійним прикметником є
А) атмосферний Б) густий В) батьків Г) шовковий
14. Який фразеологізм є антонімом до вислову стояти як пень?
А) бігти стрімголов В) стояти на краю безодні
Б) сидіти склавши руки Г) стояти на власних ногах

26. Вкажіть складений дієслівний присудок
- А) Україні, її люду хочу я служити
 - Б) В труді твори красу життя
 - В) Темрява в садку стала густіша
 - Г) В сердечнім співі та розмові як непомітно відпливає час
27. Вкажіть словосполучення з приляганням:
- А) рідна земля Б) прибув удосвіта В) любити Вітчизну Г) вогонь і вода
28. Вкажіть неоднорідні означення (розділові знаки пропущено)
- А) Я живу і борюсь і творю для людей
 - Б) У полі зацвітуть пахучі ніжні голубі фіалки
 - В) В густім зеленім березовім гаю над Дністром весело щебетали пташки
 - Г) За шкільними партами схилились чорняві біляві русяві голівки
29. Вкажіть речення з невідокремленим узгодженим означенням (розділові знаки пропущено)
- А) Гордий і волелюбний він нагадував сокола
 - Б) Лиш народи явлені у Слові достойно жити можуть на землі
 - В) Налита сонцем і вітрами хлюпоче веслами весна
 - Г) Омиті росами квітки розтулюють повіки
30. Визначте речення, у якому неправильно розставлені розділові знаки
- А) Хвилина ще, і схід розпише в сліпучі барви небосхил
 - Б) Думає, доля зустрінеться – спіткалося горе
 - В) Зліва, при мокрій долинці, кінчались жита і починалась лука
 - Г) Тепло було, й вишні цвіли рясно

ВАРІАНТ № 8

1. Знайдіть слово, в якому 5 звуків:
А) мрія Б) щастя В) бур'ян Г) дзвін
2. Знайдіть рядок, в якому є тільки голосні звуки:
А) а,ю,е,и Б) ї,я,і,у В) и,о,у,і Г) е,и,ї,а
3. Знайдіть однокореневі слова:
А) синюватий Б) синок В) усиновити Г) синівський
4. Знайдіть слово, яке правильно поділене для переносу:
А) прий-шов Б) поз-на-йо-мив В)ра-діс-ний Г) прик-ра-си-ти
5. Знайдіть слово, утворене за допомогою префікса с-:
А) ...шити Б)...робити В)...цідити Г) ...хопити
6. Знайдіть слово, в якому пишеться ь:
А) ад...ютант Б) порт...ера В)бар...ер Г) комп...ютер
7. Знайдіть слово, в якому пишемо и:
А) бл...зенько Б) дж...рело В) ос...литися Г) справ...дливий
8. Знайдіть слово, в якому не відбувається чергування головних:
А) тіпь Б) школа В) промінь Г) береза
9. Знайдіть слово, в якому не відбувається чергування кінцевого приголосного
А) товариш Б) громада В) Волга Г) юнак
10. Назвіть слово, в якому зберігається подвоєння:
А) шос...е Б) пер...он В) тон...а Г) ал...ея
11. Знайдіть слово, де є суфікс – цьк - :
А) громад...кий Б) гігант...кий В) брат...кий Г) коза...кий
12. Назвіть слово, що не змінюється:
А) кіно Б) око В) вікно Г) місто
13. Знайдіть словосполучення, де прийменник пишеться через дефіс:
А) по...над усе Б) по...між дерев В) по...серед лісу Г) з...під землі
14. Назвіть словосполучення, де частка пишеться разом:
А) казна(що) Б) аби(хто) В) коли(небудь) Г) будь(хто)
15. Знайдіть слово, де частка не пишеться разом:
А) (не)написаний мною В) (не)вивчений учнем
Б) (не)зроблений стілець Г) (не)зібране ли

16. Знайдіть іменник, ужитий у множині:
А) листя Б) колосся В) двері Г) каміння
17. За метою висловлювання речення не бувають:
А) з'ясувальні Б) розповідні В) питальні Г) спонукальні
18. При керуванні залежне слово завжди стоїть:
А) у називному відмінку В) обов'язково з прийменником
Б) у певному непрямому відмінку Г) без прийменника
19. У реченні фразеологізми виступають:
А) як один член речення В) як декілька членів речення
Б) як два члена речення Г) не виступають членами речення
20. Визначте речення, в якому не виділено вставне слово
А) Я, чуєш, навіть раю не хочу без вітряка.
Б) За татарським бродом молода ніч темніла і висвічувала присілок.
В) Там, кажуть, з гір усю країну видно.
Г) Вважай майже двадцять років минуло відтоді, коли він утікав од неї.
21. Визначте кількість видів членів речення в поданому реченні:
Старий Грицько вийняв з кишені люльку, набив тютюном і викресав огню.
А) два Б) три В) чотири Г) п'ять
22. Визначте складне речення
А) Дівчата пряли починки, вишивали, готували сорочки на придане.
Б) На клумбі цвіли жоржини, чорнобривці, пахло прив'ялим духом полину.
В) Тугі кошлаті гриви хлюпали в груди, повивали ноги, хапали за високо зведені копита й тягли в глибіню.
Г) Одразу ж за селом горять кульбаби.
23. Визначте складносурядне речення, між частинами якого не ставиться кома (окремі розділові знаки пропущено)
А) Над річкою прошелестіла гайвороняча зграя і знову стало чути густе комарине гудіння.
Б) Яблука, наляті холодним соком, світяться і їх видно здалеку.
В) Срібно-холодні роси слалися і дикі кози, струнки й полохливі, виходили пастись на полянку.
Г) Мине час і піде вода аж за Перекоп.
24. Визначте просте речення, в якому ставиться двокрапка (окремі розділові знаки пропущено)
А) Конвалії можна вирощувати в саду, у дворі в кімнатах на підвіконні.
Б) Проти місяця заблищали стремена, забряжчала зброя під копитами м'яко застогоніла земля
В) Проміння сонця лежало на дорозі наче розгублена вівсяна солома
Г) За склянку солі можна виміняти всякого добра мисочку чи й дві кукурудзи, відерце картоплі чи й хліба.

25. Визначте складне речення, в якому ставиться двокрапка (окремі розділові знаки пропущено)
- А) Василько не обминав калюж бо вода була тепліша, ніж земля, і зогривала ноги.
 - Б) Батьки з нетерпінням чекали бажаних гостей господар виходив назустріч, одчиняв ворота.
 - В) Не копай іншому яму сам упадеш
 - Г) Погасли вечірні вогні усі спочивають у сні.

ВАРІАНТ № 9

1. Позначте слово, у якому літера ю позначає два звуки:
А) радістю Б) любити В) юшка Г) бюст
2. Укажіть слово, у якому звуків більше, ніж букв:
А) льон Б) щавель В) джміль Г) з'їзд
3. Укажіть слово, в якому відбулося спрощення:
А) зліс_ний Б) гіган_ський В) форпос_ний Г) балас_ний
4. У якому реченні неправильно використано чергування у –в:
А) Все в нас є для щастя: море, небо, поля барвисті.
Б) Державною мовою в Україні є українська мова.
В) Ліс красивий будь-якої пори року: у травні, у жовтні, у грудні.
Г) Ці тварини століттями використовувалися для пошуків і рятування людей у горах
5. Укажіть слово, у якому вживається апостроф:
А) в_ялий Б) морков_яний В) пор_ядок Г) бур_я
6. Укажіть рядок, у якому пишеться и :
А) т_атр Б) р_спубліка В) м_тодика Г) у_стерна
7. Укажіть рядок, у якому відбувається чергування (е) з (о) після шиплячих
А) ос_ні – ос_нь В) н_жа – н_ж
Б) ж_нити – ж_натий Г) ш_вк – ш_вком
8. Виділіть пару слів, у яких вживається м'який знак:
А) дон_ка – дон_чин В) бал_ка – у бал_ці
Б) граба_ка – грабар_чин Г) косар_ка – у косар_ці
9. Вкажіть слово з буквосполученням –йо:
А) літн_ого Б) у_ого В) баталь_он Г) с_огодні
10. Основа, від якої утворюється нове слово, називається:
А) основною Б) твірною В) морфемною Г) слотовірною
11. Слова з пів-,напів-, полу- здебільшого пишуться:
А) через дефіс Б) окремо В) з апострофом Г) разом
12. Укажіть слово, від якого неможливо утворити іменник жіночого роду із суфіксом –ин(а):
А) поліський Б) німецький В) полтавський Г) черкаський

13. Виділіть речення, у якому наявні слова, що утворилися внаслідок переходу однієї частини мови в іншу:
- А) Черговий учень стояв біля дверей.
 - Б) Черговий стояв біля дверей.
 - В) Чергування відбувається відповідно до графіка.
 - Г) Чергували учні охоче.
14. Як називається словник, який пояснює значення слів?
- А) етимологічний
 - Б) орфографічний
 - В) фразеологічний
 - Г) тлумачний
15. Укажіть слово, у якому пишеться префікс пре- :
- А) ...ярок
 - Б) ...тулок
 - В) ...пишний
 - Г) ...вабливо
16. На місці пропуску пишеться –о- у слові:
- А) ово...сховище
 - Б) груш...подібний
 - В) прац...любний
 - Г) яйц...подібний
17. Не є словосполученням поєднання слів:
- А) сиди тут
 - Б) зібрали вражай
 - В) їм легко
 - Г) то сміється, то плаче
18. Фразеологічний зворот ужито в реченні:
- А) Блискучий лиман розливався вшир на вісім верст, мов розтоплене скло
 - Б) Тимко бив байдики: цілими днями тинявся по дворах, шукав розваг.
 - В) Богатирського здоров'я, видно, хлопець.
 - Г) Пишається проти сонця гай, увесь у блискучих краплинах, як у дорогому намисті.
19. Тире між підметом і присудком становиться в реченні (розділові знаки пропущено)
- А) Поезія це завжди неповторність якийсь безсмертний дотик до душі.
 - Б) Земля мов казка.
 - В) Але життя не сон воно не склянка чаю.
 - Г) Кров людська не водиця проливати не годиться.
20. Визначте, яке з речень не можна вважати називним:
- А) Літня зоряна ніч
 - Б) Дощ: вітер, осіння негода
 - В) Поля зеленіють
 - Г) Крутий берег, весь засіяний ромашками
21. Вкажіть серед поданих синонімічних пар ту, одне або обидва слова мають експресивно-стилістичне забарвлення
- А) півники-ірис
 - Б) скрізь-усюди
 - В) письменник-писака
 - Г) охоче-радо
22. Двокрапка перед однорідними членами, а тире після них ставиться в реченні
- А) Усе і це повітря і покручені лози і зів'яла трава все залите сяйвом південного сонця.
 - Б) Все змішалось в одну мить і злилось до купи і земля й море
 - В) Увесь двір садок хата все було залите червоним світлом ніби кров'ю
 - Г) Блакитне море небо і чарівні земні береги затоки все залите сяйвом південного сонця

23. Складносурядним є речення:

- А) Гумор такою ж мірою відображає духовний світ народу, як його казки, пісні, легенди.
- Б) Шевченко став першим духовним посланцем України в чужоземних світах.
- В) За всіх часів і всіх народів було найбільшою святістю, коли хліб лежав на столі.
- Г) Сиві вечори присмерки сповивають поля дрімотою, і слідом за ними в степи

приходить ніч.

24. Простим реченням є:

- А) Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе.
- Б) Тільки млява людина не любить і боїться ризику.
- В) Людина створила культуру, а культура – людину.

Г) Хай була гарно прибранна, у ній смачно пахло пирогами і кутею з медом, а ще – морозом від житнього снопа.

25. Однорідні члени вжиті в реченні:

- А) Після серпневих теплих днів настала золота осінь.
- Б) Далеко чути звуки, гучно линуть голоси.
- В) Вулицями й стежками, шляхами й полями поспішають хлопчики й дівчатка до школи.
- Г) У полі зацвіли пахучі ніжні квіти.

26. Визначте двоскладне речення:

- А) Я поборю найтяжчі перешкоди.
- Б) Треба дуже багато потрудитись, щоб подарувати людям радість.
- В) Мої літа давжно вже на схилі, а я все знову пориваюсь до зірок.
- Г) Повіяло свіжістю.

27. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

- А) "Лише праця, - підкреслює Іван Франко, - світ таким як є зробила".
- Б) І гукнуло військо хором: "Ми готові йти до бою".
- В) "Ходять тут усякі... бурмоче дід. Недавно двоє пройшло".
- Г) "Чого їй зараз плакати?" – подумав я.

28. Вкажіть, речення з не відокремленою прикладкою (розділові знаки пропущено)

- А) Польова билина вона не призвичається до густої садової тіні.
- Б) Пішов степом сіромаха сльози утирає.
- В) Тимчасом надійшов голова привітний червонацокий чоловік.
- Г) Шевченко- художник залишив багату творчу спадщину.

29. Вкажіть, речення з дієприслівниковим зворотом (розділові знаки пропущено)

- А) Степ струснувши з себе росу горить рівним жовто-зеленим кольором.
- Б) Дівчата працювали не покладаючи рук.
- В) Можна вміти добре плавати й не будучи спортсменом.
- Г) Навіки праведний заснув.

30. Вкажіть порівняльний зворот, який не відокремлюється

- А) Навкруги мов дніпрові круті береги стіни жителя червоні та сірі.
- Б) Панас бігав по хатах як навіжений.
- В) Час летів немов на крилах і мов сон життя минало.
- Г) Іній блищав як сіль.

ВАРІАНТ № 10

- Знайдіть рядок, в якому є тільки приголосні звуки:
А) г,ц,а,щ Б) е,і,ї,л В) н,с,б,а Г) п,ф,ш,ь
- Вкажіть слово з апострофом:
А) об'їзд Б) по...яснення В) тел...я Г) про...їзд
- Позначте слово, у якому потрібно вставити ненаголошену –е-:
А) ж...ве Б) кл...котіти В) ш...рокий Г) тр...мати
- Позначте слово, у якому на місці пропущеної літери потрібно вставити літеру –ь-:
А) тюр...ма Б) ніжніс...ть В) тр...ом Г) л...ється
- Позначте слово з префіксом пре:
А) ...погано Б) ...тулок В) ...вабливо Г) ...їхати
- Позначте іншомовне слово, яке написано неправильно:
А) атестат Б) аля В) портъера Г) п'юре
- Позначте слово, у якому потрібно вставити одне –н-:
А) зако...о Б) скля...ий В) вибіле...ий Г) вогня...ий
- Позначте слово з подвоєнням:
А) від...знака Б) лист...я В) від...аний Г) повіст...ю
- Позначте слово, у якому потрібно вставити з:
А)...шиток Б) ре...пондент В)...фабрикований Г)...питати
- Позначте слово, що потрібно писати разом:
А) гідро/механіка Б) людино/день В) пів/Європи Г) екс/чемпіон
- Позначте прислівник, що потрібно писати через дефіс:
А) по/правді Б) коли/не/коли В) по/під/віконню Г) зроду/віку
- Розділ словотвір вивчає:
А) граматичні ознаки слова В) способи творення слів
Б) будову слова Г) значення слова
- Фразеологізм "на вагу золота" означає:
А) відсутність чогось В) характеристику ювелірних прикрас
Б) щось дуже дороге Г) вагову міру
- Знайдіть слово, де відбувається чергування голосних:
А) Київ Б) зерно В) мета Г) дерево

24. Знайдіть речення, між частинами якого не ставиться кома (розділові знаки пропущено)

- А) Гаї спинились над водою і тихо входять в клекіт рік і хмелем бродить під корою в берегах чистий, свіжий сік.
- Б) Не сплять лише цвіркуни й фонтани та кліна очима-зорями небо.
- В) Довкола будиночків цвів бузок і на білі стіни падала прозора тінь.
- Г) Де-не-де біля вирв сивіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець.

25. Знайдіть речення, між частинами якого ставиться тире:

- А) Дуби встають в сутінках величаво і плещуть зорями в гіллі і лунко жолудь падає на трави і припадає ревно до землі.
- Б) Враз поплавець затанцював зненацька і вся душа напружилась рибацька, угадуючи таємниці дна.
- В) В одну мить розсунувся простір і стали ближчими зорі.
- Г) Столітні дерева підпиралися молодими а міцні, широкі їх віти лежали на молоденьких, гнучких верховинах і гнули їх додому своєю важкою силою.

26. Знайдіть речення, між частинами якого ставиться крапка з комою (розділові знаки пропущено)

- А) На полях ми з Вишнею бродили восени, шукаючи зайців і бур'ян пожовклий, посивілий під ногами срібно хрупотів
- Б) Уже вишневі зацвіли сади і сніг пахучий падає на воду.
- В) Край берега, у затишку прив'язані човни а три верби схилилися, мов журяться вони.
- Г) Разом орали і молотили і все виходило краще та швидше у них, ніж інших людей.

27. Знайдіть правильно записане речення:

- А) Ударив гучно стріл огненний, і цілий світ нараз потух.
- Б) Ударив гучно стріл огненний, і цілий світ нараз потух.
- В) Ударив гучно стріл огненний - і цілий світ нараз потух.
- Г) Ударив гучно стріл огненний і цілий світ нараз потух.

28. Знайдіть речення, в якому ставиться двокрапка (розділові знаки пропущено)

- А) Посієш зерно золоте забринить пшениця, як струна.
- Б) Шумів травою степ шовковий сміявся день пісні лились.
- В) Продержало з тиждень морозом земля залякла, як кістка
- Г) Брянський бачив сьогодні бійці з більшим нетерпінням, ніж будь-коли, чекали бою.

29. Знайдіть речення, в якому ставиться тире (розділові знаки пропущено)

- А) Небо осіннє, мов квітка, марніє сохне стерня затихають лани
- Б) Стукнули дверима у сусідній хаті сусідка вийшла з дому.
- В) Сусіднє вікно було зачинене але скрізь скло видно було цілу родину довкола довгого столу.
- Г) Можете бути певним ми зробили його (місто) казково гарним.

30. Знайдіть складне речення з безсполучниковим зв'язком:

- А) Пригріло сонечко, обсохла земля, потягло орача в поле.
- Б) Ти будь мені, як королева з казки, що заснула серед срібних рож.
- В) Люди кажуть: "Посієш вчасно – збереш рясно".
- Г) Своїм мовним багатством і змістовим розмаїттям українські прислів'я і приказки охоплюють усі сторони суспільні явища життя людини: і погляди на світ, побут тощо.

Рекомендовано
цикловою комісією
гуманітарної, соціально-
економічної та природничо-
наукової підготовки

Протокол від
« ____ » _____ 20 ____
року № ____

Голова циклової комісії

(_____)

(підпис)
(прізвище та ініціали)
« ____ » _____ 20 ____
року

Протокол № ____
від " ____ " _____ 2020р.
Голова комісії

Збірник містить стислий виклад тем, згідно з робочою навчальною програмою та завдання, рекомендовані для роботи в аудиторії та вдома. Збірник тем містить гіперпосилання, які допоможуть здобувачам освіти у підготовці та виконанні завдань. Методичний посібник можна використовувати в умовах змішаного та дистанційного навчання

Призначений для студентів І-их курсів.

Укладач: викладач вищої категорії, викладач-методист Кульбашенко О.М.

Вхідне тестування (Стартовий рівень)

Виконайте тестові завдання

1. Усі слова в орудному відмінку написані правильно в рядку:
А вишнею, бджолярем, кущем, вдачею, піччю;
Б володарем, грушею, днем, матір`ю, пустирьом;
В роєм, гостем, площею, лікарем, їжою;
Г пам`яттю, піччю, подорожю, душею.
2. Помилку при утворенні імен по батькові допущено в рядку:
А Юрійович, Юрїївна;
Б Лукич, Лукївна;
В Хомич, Хомївна;
Г Георгїйович, Георгївна.
3. Помилку допущено в рядку:
А без шестисот кілограмів;
Б до п`ятидесяти гривень;
В після сімдесяти кілометрів;
Г більше семисот метрів.
4. Букву и пишемо в закінченнях усіх слів рядка:
А вар...мо, сад...мо, крич...те, смаж...те;
Б ріж...те, дзвон...те, сид...те, їд...те;
В сохн...те, біж...мо, гор...те, пиш...ш;
Г вір...мо, прос...мо, нес...мо, роб...мо.
5. Усі прислівники написано правильно в рядку:
А вряди годи, пліч-о-пліч, по-людськи;
Б десь інде, спідлоба, навпростець;
В нізвідки, раз-у-раз, як-не-як;
Г тим часом, вничію, з боку на бік.
6. Усі слова треба писати разом у рядку:
А кіно/зірка, крає/знавчий, диван/ліжко;
Б фото/гурток, воле/любний, міні/диктант;
В сон/трава, теле/шоу, кімната/музей;
Г пусто/цвіт, відео/салон, вело/спорт.
7. Літеру о пропущено в суфіксах обох прикметників у рядку:
А груш..ви й, січ..вий
Б дощ..вий, овоч..вий;
В грош..вий, малин..вий
Г степ..вий, помаранч...вий;
8. З –нн- треба писати усі прикметники в рядку:
А недоторка/..ий, свящ...ий, без ви...ий;
Б жада...ий, нескоре/...ий, неоцінне/..ий
В тума..ий, пташи..ий, де..ий;
Г блаже...ий, числе..ий, журавли..ий;

9. Частку НЕ зі словом потрібно писати разом у словосполученні:

А (не)здатна ні до чого людина;

Б ще (не)закінчена картина;

В вельми (не)уважний учень;

Г (не)позичена, а власна книга.

10. Вставне слово потрібно відокремити комами в реченні:

А нарешті машина вискочила на міст Патона, але міст чомусь тягся без кінця-краю.

Б По-моєму, кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого зеніту.

В Угорі над колотим яром дерева майже змикались гіллям і кидали на воду жовтаву тінь.

Г Сонце підбилося вже високо і починало припікати, а з яру по-осінньому віяло прохолодою.

11. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

А Вона посміхнулася красива і сива, як доля...

Б Зайва, не витрачена за день сила, дзвеніла й гула, шумувала в селі.

В Якось брів я звільна полем, весь заглиблений у себе.

Г Морозний сніг, блискучий та легкий, паде на серце прямо.

12. Тире потрібно поставити між частинами речення:

А І справді на прибережнім сухопутті звиваються посивілі в'юни і вигинаються носаті щупаки.

Б Сива пелена заслала поле й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл.

В Бабуся поралась біля печі а дідусь сидів при столі й попивав чай.

Г І враз Максим підбігає до стояків, хутко виймає скрипку з футляра і вже бринить, квилить дивовижний інструмент.

Функціональна [стилістика](#) і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики. Заняття 1.

Вступ. Мовлення як предмет стилістики і культури мовлення. Два рівні володіння українською літературною мовлення: мовлення правильне і комунікативно доцільне.

Мовна стійкість — намір та поведінка особистості чи групи людей спрямовані на послідовне, непохитне користування в щоденному спілкуванні певною мовою чи **мовними** засобами, незалежно від мови співрозмовника.

Спілкування – це передавання певної інформації, обмін нею між людьми. Процес спілкування являє собою різні види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письмо. Форми спілкування бувають різні: полілог (групова розмова), діалог (розмова двох людей), монолог (наявність співрозмовника не обов'язкова). Отже, мовлення – це діяльність, пов'язана з функціонуванням мови, це спілкування засобами мови, тобто через посередництво мовних одиниць. Мова і мовлення нерозривні. Розмежовують поняття *загальнонародна мова* і *літературна мова*.

Загальнонародна мова - це сукупність слів, граматичних форм, особливостей вимови й наголошення, що їх використовують люди, для яких українська мова рідна. Загальнонародна мова охоплює діалекти, просторіччя, професійну лексику, жаргони, тощо. Вищою формою загальнонародної мови є *літературна мова*. *Літературна мова* - відшліфована форма загальнонародної мови, що постає на основі її писемної форми і в усному та писемному виявах обслуговує життя нації: державну діяльність, законодавство, науку, культуру, художню літературу, театр, засоби масової інформації. Сучасна українська літературна мова опрацьовується науковцями, письменниками та іншими діячами культури і науки. Шанобливе та дбайливе ставлення до літературної мови є ознакою патріотизму й високої духовності.

Завдання. 1. Від поданих слів утворіть нові слова за допомогою префіксів роз-, без-, с-, з-, пре-, при-, пере-. Складіть речення з виділеними словами.

Ходити, писати, творити, бити, **кидати**, цідити, фотографувати, в'язати, хворіти, клеїти, мішати, багато, **мало**, сипати, мудрий, хотіти, грати, носити, азовський, міський, хитрий, хороший, дужий, сильний, киснути, валити, чистити, шумний, сердечний, душевний, **хворий**, їздити, мити.

Завдання 2. Перекладіть текст українською мовою. Порівняйте правопис слів в українській та російській мовах. З виділеними словосполученнями скласти речення українською мовою.

Отступить от пропасти, прибрежное кафе, выполнивший задание, принимать участие, повестка дня, выписка из протокола, получить уведомление, на сквозняке, в течение дня, окружающая среда, работающее предприятие, выступить с предложением, ходатайство, пожелание, создание, раскрыть глаза, открыть дверь.

Завдання 3. Спишіть речення. Вставте пропущені букви та розділові знаки.

1. Ро... відники ро... ташувались навколо п...чки. Грілись чаєм і ро...повідали про свої враження від острова й подорожі. (М.Гірник).
2. Сергій ...тупав ...боку пр...минаючи чобітьми ...жовклу траву і сухі стебла бур..янів (Я.Стецюк).
3. Г..ряче сонце ...котилось вже за обрій і на трави непомітно ...падала роса. (П.Панч).
4. Ви щасливі пр...чисті зорі ваше проміння ваша ро..мова. (Леся Українка).

Завдання 4. Запишіть складні слова разом, окремо або через дефіс. З підкресленим словом складіть і запишіть речення, ускладнивши його звертанням.

Довго/тривалий, пів/Києва, екс/президент, із/за, по/нашому, загально/відомий, казна/на/чому, пів/огірка, все/таки, авіа/квиток, червоно/щокій, суспільно/корисний, культурно/корисний, сто/мільйонний, віч/на/віч, подай/но, з/поміж.

Домашнє завдання. Написати есе на одну із запропонованих тем: Весна у моєму місті. Вечір біля моря. Шторм на морі. Вихідний на дачі. Знову цвітуть акації. Добре слово зігріє. За бар`єром життя. Самоосвіта: користь чи шкода. Брати наші менші

Для довідки:

Есе́, есе́й (фр. *essai* — «спроба», «начерк») — невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми; це жанр, який лежить на перетині художньої та публіцистичної (часом науково-популяризаторської) творчості. Хоча художні тексти в стилі есе відомі з часів античності, появу цього жанру пов'язують з ім'ям https://uk.wikipedia.org/wiki/Мишель_де_Монтень який з 1572 року й до кінця життя працював над своїм найбільшим літературним твором, що мав назву «*Essai*» (*Проби*).

Визначальними рисами есе, як правило, є незначний обсяг, конкретна тема, дана в підкреслено вільному, суб'єктивному її тлумаченні, вільна композиція, парадоксальна манера мислення. Як правило, есе виражає нове, суб'єктивне слово про щось. Стель есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. Він здавна формувався у творах, в яких на перший план виступає особистість автора.

Зразок есе.

НАБЛИЖЕННЯ ГРОЗИ.

Гроза наступала зі сходу. Все частіше й частіше над потемнілими полями проносилися гуркоти грому. Обтяжені вологою хмари обійняли весь степ, опустилися низько й рухалися неквапливо, точно роздумуючи, як би їм зручніше лягти на суху й ще гарячу землю.

Вітер затих, наступив спокій, що передвіщав близькість дощу... І молоді, лапчасті соняшники, і соковита лобода, що стояла біля дороги, і лопухи, і татарники, що підняли свої червоні голови, – усе насторожилося й підставило хмарам свої листи.

Зачувши захід дощу, замовкли птахи, і все живе забилося або в нори, або в густу траву. Єдиний жайворонок ще свердлив небо й наспівував щось своє, веселе, наче сперечаючись із грозою, але гуркоти грому оглушили й гордого співака, і він упав на землю й забився під лопушину. Сіра пташка, настобурчившись, сховала голівку в пір'я і чи то дрімала, чи слухала громові розкати під звуки дощової зливи.

Розділ 2.

Практична стилістика і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики.

Тема: Загальна характеристика звукового складу мови. Норми вимови. Склад і наголос. [Правила переносу слів.](#)

Фонетика - розділ мовознавчої науки, який вивчає звуки мови. Предметом вивчення фонетики є звук. Звук – це найменша одиниця мовного потоку, з яких в мові складаються слова. Щоб на письмі розрізнати букви і звуки, звуки беремо в квадратні дужки. Звукова система нараховує 38 звуків, з них – 6 голосних і 32 приголосних. Букви пишемо і читаємо, звуки чуємо і вимовляємо. В українській абетці 33 букви.

Голосні звуки: [а, о, у, и, і, е]. Голосні звуки – це звуки створені мовленнєвим апаратом, при вимові яких струмінь видихуваного повітря на своєму шляху не зазнає перешкод (язик зуби, губи язик). Голосні звуки можуть бути наголошені або ненаголошені, лабіалізовані та не лабіалізовані, тобто голосні звуки, які творяться за участю губ (о,у), усі інші не лабіалізовані.

[Приголосні звуки](#) поділяємо:

- за місцем творення: язикові, губні, глоткові. Губні: [б], [п], [в], [м], [ф],

Язикові: [д], [д'], [т], [т'], [з], [з'], [с], [с'], [дж], [дж], [ц], [ц'], [р], [р'], [л], [л'], [н], [н'], [ж], [ч], [ш], [дж], [й]. Глотковий: [г]

- за переважанням шуму або голосу: сонорні й шумні. Сонорні: [в], [й], [м], [н], [н'], [л], [л'], [р], [р'] усі інші – шумні.

- Дзвінки й глухі:

- Тверді й м'які.

Для українського правопису притаманний в переважній більшості фонетичний принцип, тобто як говоримо-чуємо, так і пишемо. Однак, все ж таки є винятки, які слід знати, бо це важливо при визначенні кількості букв і звуків у слові при фонетичному розборі або при написанні транскрипції. Так, це наприклад африкат [дз̥] [дж̥]. На письмі вони позначаються двома буквами д, з, д, ж і рахуються як дві букви, а у фонетичній транскрипції рахуються як один звук і позначаються обов'язково з дужечкою вгорі. Увага! Не слід сплутувати звуки дз і дж, які опинились на межі значущих частин слова. Наприклад: підживлювати (префікс під- і корінь -живл-), Підзамчя (префікс під- і корінь зам).

Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв *я, ю, є, ї, ЙІ*
щ ШЧ

В українській мові є букви, які передають два звуки на письмі: букви *я, ю, є* можуть позначати два звуки: [й + а], [й + у], [й + е], коли вони стоять:

- на початку слова: *ялинка, юшка, єдність*; ґ=ґ
- після букв, які позначають голосні: *приятель, скраю, маєток*;
- після апострофа: *м'язи, в'юнок, п'еса*;
- після м'якого знака: *бракон'єр, Третьяков*; *яблун'я* *йаблун'"а*
- в окремих словах після *й*: *майя, фойє*.

Буква *ї* завжди позначає два звуки [йі]: *їхати, круїз, їжак, виїзд, об'їзд*.

Буква *щ* також позначає два звуки [шч]: *борщ, краще*.

Слова в українській мові поділяються на склади.

Склад - це частина слова, що складається з одного чи кількох звуків і вимовляється одним поштовхом видихуваного повітря: *кни-га, по-ле, га-зе-та, на-го-лос, Ін-тер-нет*. Склад може бути утворений з одного чи кількох звуків, причому один з них повинен обов'язково бути голосним. В зв'язку з тим, що саме голосні звуки утворюють склад, їх називають складотворчими. Склад, що закінчується на голосний звук, називають відкритим (*а-рі-я, ка-ли-на*). Склад, який закінчується на приголосний звук - закритим (*ліс, май-дан*).

Існує декілька правил поділу слів на склади:

- Якщо між голосними звуками є один приголосний, то він належить до наступного складу (*о-лень, жи-то*).
- Якщо між голосними є кілька приголосних, то звуки *в, р, л, й*, що стоять після голосного, належать до попереднього складу, а звуки, які знаходяться після них - до наступного (*зір-ка, май-ка*).
- Якщо другим приголосним є звук *й, л* або *р*, то разом з попереднім приголосним він відходить до наступного складу (*ме-тро, ку-плю*).
- Якщо між голосними є кілька приголосних, то після наголосу один з них відходить до попереднього, а решта до наступного складу (*кис-лий, стер-ти*).
- Якщо після ненаголошеного складу стоїть кілька приголосних, то всі вони, крім *й, в, р*, лвідходять до наступного (*про-сте-жити, се-стра*).

НАГОЛОС

Наголос - це вимова одного із складів з більшою силою. Наголос завжди падає на голосний звук в складі, напр., чудо'во, бі'гати, вече'ряти. Наголос може переміщуватися з однієї частини слова на іншу при зміні форми цього слова (нога' - но'ги). За допомогою наголосу іноді розрізняються лексичні значення слів (за'мок - замо'к, му'ка - мука') та їхні граматичні форми (сті'ни - називний відмінок множини і стіна'- родильний відмінок однини). Більшість слів в українській мові має один наголос, але складні слова можуть мати два і навіть більше наголосів (багатомільйонний).

Смисловий наголос - це вимова одного із слів чи словосполучення в реченні з посиленням голосу (Це я' хотів піти звідси - не хтось інший, а саме я).

ФОНЕТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ

Транскрипція (від лат. transcriptio -переписування) - спеціальний спосіб запису звуків у повній відповідності з їх звучанням. Фонетичний алфавіт - система букв та додаткових знаків, за допомогою яких записується жива мова.

В українському мовознавстві використовують такі знаки:

позначка	що означає	приклад
[]	знак запису звука, слова чи цілого уривка у вигляді фонетичної транскрипції	[а]-голосний звук; [лех'ко]-так вимовляється слово легко
[']	знак наголосу; розташовується над голосним, на який падає наголос	[вэ дка] [дідь]
[']	знак, що позначає м'якість приголосного; ставиться вгорі після цього приголосного	[син'е] [с'н'іг]
[']	знак, що позначає	[с'в'ато]

	пом'якшеність приголосного; ставиться також вгорі після цього приголосного	[затиш'ш'а]
[:]	позначення довготи приголосного; розташовується після цього приголосного	[жи ^е т':б]
[дж] [дз] [дз']	позначення фонетичної єдності звуків [дж], [дз], [дз']; ставиться вгорі над буквою	[джэ ра] [гедз'] гедзь
[я] [і]	позначки, що передають специфічну у деяких положеннях вимову нескладових звуків [я], [і]	[робъ я] [мії]
:[еи]	знак, що позначає, до якого звука наближається звучання голосного; розташовується вгорі після цього голосного	[в'ід':ачи ^е ти ^е] [засили ^е на]

Основні правила запису фонетичних транскрипцій:

- м'який знак та букви я, ю, є, ї у транскрипції не вживаються;
- кожному звуку відповідає окрема буква транскрипції (інколи разом з допоміжними позначками);
- у кожному слові, що записується у вигляді фонетичної транскрипції, якщо у нього більше ніж один склад, позначається наголос;

- у транскрипції не вживаються великі букви; всі слова пишуться з малої букви.

ЗВУКО-БУКВЕННИЙ РОЗБІР СЛОВА

Застосування аналізу слова допомагає розкрити його внутрішню будову та організацію.

Схема розбору така:

1. Записати слово.
2. Вказати у ньому кількість букв, кожену букву назвати.
3. Поділити слово на склади, кожному складу дати характеристику.
4. Записати слово фонетичною транскрипцією, вказати, скільки в ньому звуків, кожен звук назвати. Якщо кількість звуків і букв не збігається, пояснити, чому.
5. Виконати фонетичний розбір, по порядку записавши кожен звук і давши йому характеристику.
6. Проаналізувати слово з погляду фонетичних змін: вказати на можливість чергування чи спрощення груп приголосних звуків.

Запитання для повторення та самоперевірки:

1. Що вивчає фонетика?
2. Скільки букв і скільки звуків в українській мові?
3. Чим відрізняються звуки мови від букв?
4. Назвіть [голосні звуки](#). Чим голосні звуки відрізняються від приголосних?
5. Що таке [склад](#)?
6. Що ми розуміємо під наголосом у слові?
7. В українській мові [наголос](#) в словах постійний чи змінний? Свою відповідь ілюструйте прикладами з української та інших мов.
8. Які букви в українській мові позначають завжди два звуки?
9. Які букви в українській мові позначають завжди один [звук](#)?
10. Що таке фонетична транскрипція? Чим вона відрізняється від слова?

Завдання 5. Зробити звуко-буквенний аналіз слів: *яблуна, ящірка, підживлення, дзеркало, медвяний*. З цими словами складіть речення та введіть їх у текст.

Завдання 6. Прочитайте текст. Перекажіть його усно, доповнивши своїми міркуваннями. Переказ тексту запишіть. Знайдіть слова в тексті, де букви дз позначають два звуки. Знайдіть слово, де букви дж позначають один звук.

ІСТОРІЯ ТРАДИЦІЇ ВІТАННЯ

Словесне вітання має свою історію. Наприклад, «здрасуйте» вже мало хто сприймає як просте побажання здоров'я. Так само і слова «добридень» або «на добраніч» передусім означають, що ти бажаєш знайомому приємно відпочити.

«Привіт» та аналогічні вітання можна використовувати винятково у своєму середовищі, коли ти разом із ровесниками й друзями.

Великого значення під час вітання набувають і жести. Скажімо, справжні джентльмени обов'язково торкнуться чи навіть трохи піднімуть свого капелюха. Історія цього жесту теж чималенька: ще в Стародавньому Римі раби, зустрівши господаря, мали знімати шапку, аби показати голену голову – знак рабства. Згодом так само мали чинити й кріпаки перед поміщиком.

А сучасний жест означає буквально: «Моя повага до вас настільки сильна, що ви можете використовувати мене, як свого раба». Аналогічний жест у відповідь знімає двозначність цього підтексту.

Практично в усіх арміях світу існує традиційний жест вітання: військовий підносить руку до кашкета. Історія цієї відзнаки теж ховається в сивій давнині. Лицарі середньовіччя носили металевий одяг. А замість кашкета на голові мали шолом із опущеним заборолом. Вітаючись, вони хотіли знати, кого саме вітають, тому-то й піднімали рукою забороло. Ця традиція вітання залишилась й до наших часів серед військових.

(З часопису)

Домашнє завдання.

Запишіть слова та поставте в них наголоси. У разі потреби зверніться до словника. З трьома на вибір словами складіть складні речення.

Агент, алкоголь, алфавіт, атлас (карта), атлас (тканина), багатоскладовий, безбоязний, близький, ваги, [вальдшнеп](#), видання, відсотковий, Водохреще, гелікоптер, граблі, гуртожиток, довести, забавка, застібка, захворіти, камбала, кропива, лікарський (від лікар), лікарський (ліки), насмішка, начинка, обплести, олень, ортопедія, параліч, піднести, почасти, разом, роздріб, соняшниковий, сум'яття, течія, тонкий, хутровий, центнер, черпати, якось (одного разу), ялинковий.

Тема 3.2. Складні випадки правопису м'якого знака, апострофа.

Правила вживання м'якого знака

М'який знак пишуть:

1) після м'яких приголосних д, т, з, с, дз, ц, л, н у кінці слова та складу: тінь, молодь, гедзь, сіль, суть, загальний, близько, восьмий, боротьба;

2) після м'яких приголосних усередині складу перед о: трьох, льон, сьогодні, сьомий, чотирьох;

3) у суфіксах -ськ(о, ий), -зьк(о, ий), -цьк(о, ий), -еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-: Військо, сільський, близько, близький, хвацька, дивацький, людськість, тоненько, сторононька, тонесенький, гарнісінький, малюсінький;

4) після м'якого приголосного л перед приголосним: вільний, польський, сільський. За винятком груп -лц-, -лч-, коли вони походять із -лк-: футболка — футболці, спілка — спілці, спілчанський;

5) у родовому відмінку множини іменників жіночого й середнього роду на -н, -нн(я), -ц(я, е): їдалень, друкарень, крамниць, дільниць, матриць, працівниць, колгоспниць, рахівниць, залізниць, знань, вмінь, місць, сердець або серць;

6) у дієсловах на -ться, а також у дієслівних формах дійсного, наказового способу: будується, робиться, роблять; будьте, станьте, зробіть, напишіть, накресліть.

М'який знак не пишуть:

1) після р у кінці складу або слова: перевірте, договір, секретар, тепер, інженер, тренер, Харків;

2) після губних приголосних б, п, в, м, ф: дріб, короп, кров, верф і після шиплячих ж, ч, ш, щ: піч, наріжте, дишеш, куш;

3) після н перед ж, ч, ш, щ та суфіксами -ськ(ий), -ств(о): кінчик, тонший, банщик, інженер, громадянський, громадянство, селянство;

4) після м'яких приголосних, крім л, якщо за ним ідуть інші м'які приголосні: кінцівка, ланцюг, радість, кузня, свято, цвях;

5) після л в іменникових суфіксах -алн(о), -илн(о): держално, ціпилно;

6) між подовженими м'якими приголосними: життя, каміння, ллється, буття, знаярдя;

7) у прізвищах після д, н, т перед суфіксами -ченк(о), -чук, -чишин: Федченко, Безбатченко, Панченко, Радчук, Федчишин, Грінчишин;

8) після ц у кінці слів іншомовного походження: шприц, палац, кварц та ін.

Апостроф

(') Апостроф пишуть перед я, ю, є, ї:

а) після б, п, в, м, ф: п'ять, торф'яний, здоров'я, м'ясо, В'ячеслав, зв'язок, сім'я, Стеф'юк;

б) після р: бур'ян, кур'єр, кар'єр, подвір'я;

в) після к у власних назвах типу Лук'ян та похідних від нього: Лук'яненко, Лук'янчук, Лук'янівка та ін.;

г) після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: від'їзд, під'їхати, з'єднати, з'їхати, роз'яснити, об'єднати.

Апостроф не пишуть:

а) після губних приголосних б, п, в, м, ф, коли перед ними стоїть інший приголосний, крім р, який належить до кореня слова: свято, дзвякнути, цвях (але верб'я, торф'яний). Якщо попередній приголосний належить до префікса, то апостроф пишуть: зв'язок, розв'язка, зв'ялили;

б) після м'якого р на початку складу: ряд, рясно, буря, крюк, гарячий;

в) після префіксів із кінцевим приголосним перед і, е, а, о, у: безіменний, загітувати, зекономити, зокрема, зуміти.

Запитання для самоперевірки

1. Назвіть випадки, коли м'який знак пишеться.

2. У яких випадках м'який знак не пишеться.

3. Поясніть правопис апострофа в українській мові.

4. Чому в словах медвяний апостроф не пишеться, а в слові зв'язок пишеться?

Завдання 7 Запишіть слова, вставляючи там, де це потрібно, м'який знак. Виділені слова затранскрибуйте.

Молот...ба, різ...ба, учител...с...кий, майбут...не, повір...те, ковал...с...кий, домен...щик, тр...ох, т...ма, гарнен...кий, **скринь.ка**, у скриньці, скриньчин, донька, доньці, доньчин, донка (піддон), дончин, у донці, усміхається, т...охкають..., л...одовик, Хар...ків, Натал...чин, пул..с, князівс...кий, стрільці, сіл...с...кий, роз...кіш, степ..., вдар..те, плач..., їхн...ого, стат...тя, сторон...ка, у сторон...ці.

Завдання 8. Перепишіть речення, вставляючи, де це потрібно, апостроф. Поясніть вживання апострофа, користуючись поданими вище правилами.

Україно! Україно! Ти розквітла солов...на (М. Рильський). М..яка торф..яна земля пружилась під колесами (М. Стельмах). Та єдиною рукою в дружбі з...єднані народи розв...язали білі руки край Славутича-ріки (М. Рильський). І зазоріло надвечір...я, і я побачив далечінь, де вкрила голубі уз гір...я і диму, й хмар мінлива тінь (М. Бажан). Гарячі, пожовклі від болю, стелились листки осені, ялички пеньок із любов...ю від снігу вкривали вони (Д. Павличко).

Завдання 9 Перепишіть слова, поставте замість крапок, де потрібно, апостроф. З виділеними словами складіть речення.

Хлоп...ята, св..ято, **полум...я**, зів...янув, бур...як, пір...я, від...ємник, цв...ях, здоров..я, відв...язати, солом...яний, реп...яхи, солов...ї, дерев...яний, м...ята, дзв...якнути, тьм...яний, р...ябий, **сузір...я**, хом...як, міжгір...я, мавп..ячий, торф...яний, черв..як, зв..язківець, бур..як, бур..ян, р..юкзак, **магір..ю**, мор..як.

Завдання 10. Перекладіть слова й запишіть їх українською мовою, зіставте їх написання.

Мягкий, объединение, мяч, объявление, матерью, пять, память, премьера, отъезд, кровью, любовью, семья, вялый, объездить, подъезд, девять, оловянный, славянский, съестъ, связать.

Завдання 11. Перекладіть тексти українською мовою. Зіставте написання слів в обох мовах.

Истинные хлеборобы говорят, что счастье людское из земли растет. С первой борозды, проложенной трактором, начинается борьба за хлеб. Сколько человеческого труда требуется, чтобы вырастить хлеб! (В. Сухомлинський).

Жимолость — опасное для человека растение. Красные ягоды ее ядовиты. Но кто знает и любит природу, не пройдет мимо волчьей ягоды. Это растение — барометр. Оно хорошо предсказывает погоду.

В сухую погоду цветы жимолости совсем не пахнут. Запах цветов у жимолости — предвестник дождя. Даже если ненастье ожидается через

несколько часов и небо совершенно безоблачно, жимолость своим запахом скажет о предстоящем дожде (За Ю. Дмитрієвим).

Южная степь — это царство ковылей. Внешний облик растительности своеобразен, неповторим — серебристое, седое море, волнующееся от ветра. На этом фоне лишь кое-где разбросаны яркие пятна цветущего разнотравья. А местами его и совсем нет (В. Петров).

Завдання 12. Від іменників утворіть форми давального відмінка, зверніть увагу на правопис м'якого знака.

Річка, донька, скринька, читачка, малярка, книжка, сопілка, мушка, дитинка, рибалка, сопілка, Галька, галка.

Завдання 13. Перекладіть слова українською мовою і складіть з ними речення. Поясніть зміни в поданих словах.

Вратарь, сажень, степь, Сибирь, меньшинство, стул, карандаш, путь, секретарь, дробь, запорожский, французский.

Домашнє завдання.

Завдання 14. Перекладіть текст українською мовою. Запишіть українською мовою, продовживши його.

К концу апреля исчезают последние пятна снега. Пробиваются свежие зеленые травинки, набухают почки деревьев, цветет медуница. Все новые и новые голоса вливаются в птичий хор. Когда деревья начинают одеваться листвой, прилетает соловей. Все ночи звучат над уснувшим лугом, над садами его раскатыстые трели (В. Флінт).

Тема 3. 3. Складні випадки правопису великої літери.

1 З великої літери пишуться індивідуальні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська

Іван Петрович Котляревський, Леся Українка (Лариса Петрівна Косач), Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська), Юрій Клен (Освальд Бургардт), Данило Галицький, Нестор Літописець, Олександр Невський, Ярослав Мудрий; також: Кобзар (про Тараса Шевченка), Каменяр (про Івана Франка) тощо.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, які пишуться через дефіс, кожна складова частина починається великою літерою

Квітка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький, Сергєєв-Ценський; Жан-Жак, Зиновій-Богдан, Марія-Тереза

1.1 Різні частки (прийменники, сполучники, прийменники з артиклями) в середині прізвищ та імен іншомовного походження пишуться з малої літери
Абд ель Керім, Бретіон де лос Еррерос, Варнгоген фон Ензе, Кур де Жебелен, Нур ед Дін

1.2 Китайські прізвища та складні імена, які завжди стоять після них, пишуться з великої літери

Мао Цзедун, Сунь Ятсен, Тао Юаньмін

1.3 У корейських, в'єтнамських, бірманських, індонезійських і тайландських прізвищах та іменах усі складові частини пишуться з великої літери Кім Ір Сен, Лім Хоч Ін; Фам Ван Доне, Хо Ші Мін; У Ну Мунг, У Чин Су; Вілуйо Пуспоудо, Суджоно Хадіното; Кулаб Сайпрадіт, Луанг Вічит Ватакан

1.4 Про правопис східних власних імен (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами **бей, огли, паша**) див. § 106, п. 1 г.

1.5 Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами людей і предметів, а також загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ), пишуться з малої літери

донжуан, ловелас, ментор, меценат, робінзон, браунінг (пістолет), галіфе (штани), дизель (двигун), макінтош (одяг), максим (кулемет), рентген (апарат), френч (одяг); бонапартизм, мічурінець, пушкініст, шевченкіана.

1.6 Прізвища людей, уживані в загальному значенні, але які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишуться з великої літери

Нові появляються вчені з різних галузей науки й техніки — нові Мічуріни й Цюлковські (Тичина). Потрібні нам і Гоголі, і Щедріни (Сліпчук).

1.7 Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, вони пишуться з малої літери

квіслінги

1.8 Назви народів, племен, а також назви людей за національною ознакою або за місцем проживання пишуться з малої літери

араби, африканці, латиноамериканці; ацтеки, ірокези, поляни; білорус, латвієць, росіянка, українець; запоріжці, киянин, львів'яни, полтавець, полтавка

2.1 З великої літери пишуться індивідуальні назви міфологічних істот і божеств.

Антей, Аполлон, Афіна, Ахіллес, Будда, Венера, Молох, Перун

2.1.1 Родові назви міфологічних істот пишуться з малої літери.

ангел, демон, лісовик, муза, німфа, русалка, титан, фавн, фея

2.1.2 Індивідуальні міфологічні назви, що перетворилися в загальні або вживаються в переносному значенні, пишуться з малої літери.

молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси.

2.2 Дійових осіб у байках, казках, драматичних творах, хоч у звичайній мові вони вживаються як загальні імена

Ворон, Заєць, Лисиця, Осел, Щука; Лісовик, Мавка, Перелесник; Дід Мороз; Той, що греблі рве; Червона Шапочка; Будяк, Троянда, Хліб

2.2.1 Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. не виступають дійовими особами окремих творів, а використовуються як загальні, вони пишуться з малої літери

баба-яга, дід-мороз, іван-покиван

3 З великої літери пишуться назви найвищих державних посад України та міжнародних посад, а також найвищих державних посад інших країн згідно з вимогами дипломатичного протоколу (під час візитів до України тощо)

Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Генеральний прокурор України, Президент Сполучених Штатів Америки, Прем'єр-міністр Канади і т. ін.

3.1 Назви посад, звань, учених ступенів тощо пишуться з малої літери.

голова, декан, директор, міністр, ректор, президент АН України, секретар; академік, генерал-лейтенант, заслужений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії ім. Тараса Шевченка, член-кореспондент; доктор наук, кандидат наук

3.2 З малої літери пишуться також назви титулів, рангів, чинів.

барон, герцог, граф, імператор, князь, колезький асесор, король, принц, цар, шах

3.3 Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення, урочистості можуть писатися з великої літери

Міністр освіти України, Посол Республіки Польща, Президент Академії наук України

3.4 Умовні власні назви в актах, договорах та інших офіційних документах пишуться з великої літери

Високі Договірні Сторони, Автор і Видавництво тощо

4 Клички свійських тварин, а також приручених чи дресированих звірів і птахів пишуться з великої літери

Сірко (собака); Сніжинка (кішка); Гнідко, Стріла (коні); Круторогий, Сивий (воли); Рекордистка, Лиска (корови); Раві, Шаші (слони); Красень, Фараон (папуги) та ін.

Назви груп тварин, хоч вони й походять від індивідуальних кличок, пишуться з малої літери. Так само з малої літери пишуться назви порід тварин.

3 випасу поверталися рекордистки й лиски; бульдог, вівчарка, пінчер

5 Назви сортів рослин у спеціальній літературі пишуться з великої літери

Антонівка, Білий налив, Сніговий кальвіль, Паперівка (яблуни); Українська глива, Лісова красуня (груші); Рекорд, Угорка (сливи); Шпанка рання (вишня)

Але в загальному вжитку вони пишуться з малої літери

антонівка, глива, угорка

6 Астрономічні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери. Так само пишуться народні назви сузір'їв і галактик

Велика Ведмедиця, Козеріг, Марс, Молочний Шлях, Сатурн, Юпітер; Великий Віз, Квочка, Пасіка, Чумацький Шлях тощо.

6.1 Родові означення при астрономічних назвах звичайно пишуться з малої літери

зірка Альтаїр, комета Галлея, Тунгуський метеорит, сузір'я Великого Пса, туманність Андромеди

6.2 Слова *земля*, *місяць*, *сонце* пишуться з великої літери тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви.

Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем. Але: обробіток землі, схід сонця

7 Назви сторін світу звичайно пишуться з малої літери. Якщо під цими назвами розуміються краї чи народи, тоді вони пишуться з великої літери

захід, південь, північ, схід, норд-ост, південний захід; Далекий Схід, Західна Україна, країни Заходу, курорти Півдня, народи Півночі, Південне Полісся, Північна Буковина, Схід прокинувся.

8 Географічні й топографічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери, крім службових слів і родових означень (затока, мис, море, острів, пік, хребет)

Азія, Антарктида, Балканський півострів, Берингове море, Північнокримський канал, Володимир-Волинський, гора Говерла, Грибова губа, Зелений мис, озеро Ільмень, Кавказький хребет, пік Шевченка, Москва-ріка, Нагаєва бухта, протока Па-де-Кале, Панамський перешийок, Перська затока, Північний полюс, Східноєвропейська рівнина, Урало-Кушумський степ

8.1 Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не виражає родового поняття, то воно пишеться з великої літери. Так само з великої літери, пишуться складові частини географічних назв, що означають титули, посади, фах та ін.

Біла Церква, Біловезька Пуца (заповідник), Булонський Ліс (парк.), Великі Луки, Жовті Води, Залізні Ворота, Зелений Гай, Микільська Слобідка, Нова Гвінея (острів), Товста Могила, Ясна Поляна, мис Капітана Джеральда, набережна Лейтенанта Шмідта; затока Святого Лаврентія

8.2.1 Прийменники, артиклі й сполучники в складі географічних назв пишуться з малої літери й відокремлюються дефісом.

Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Сен-е-Уаз, Фонтен-сюр-Рон, Франкфурт-на-Майні

8.2.2 Артиклі й частки, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишуться з великої літери й приєднуються дефісом.

Де-Брейне, Ла-Манш (протоки), Ле-Крезо, Лос-Анджелес (міста), Лос-Фрайлес (острови)

8.3. В іншомовних складних географічних назвах, що пишуться через дефіс, з великої літери пишуться й родові позначення.

8.3 Іссик-Куль (куль — озеро), Муюн-Кум (кум — пісок), Порто-Алегре (порто-порт), Рір-Негро (ріо — річка), Хара-Нур (нур — озеро), але: Алатау, Амудар'я, Дихтау, Сирдар'я.

8.3.1 Якщо ж складова частина такої назви увійшла в українську мову як загальна родова назва, то вона пишеться з малої літери. Так само з малої літери пишуться й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів

Варангер-фіорд, Дю-фіорд, Кайзер-плац, Лібкнехт-штрассе (штрассе — вулиця), Трафальгар-сквер (сквер — площа), Трептов-парк, Уолл-стрит (стрит — вулиця)

8.4 Географічні назви, вжиті в переносному значенні, зберігають написання з великої літери

Версаль (у значенні «Версальський мир»), Канни (у значенні «оточення та розгром»), Мюнхен (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), Парнас (у значенні «світ поезії»)

9.1 Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських), а також майданів (площ), парків і т. ін. пишуться з великої літери. а їхні родові позначення — з малої

Андріївський узвіз, Байкало-Амурська магістраль, бульвар Тараса Шевченка, Військово-Грузинська дорога, вулиця Петра Сагайдачного, Житомирська автострада, Львівська площа, майдан Незалежності, Музейний провулок, Стрийський парк, Південно-Західна залізниця, Північний морський шлях, проспект Дружби народів, Ромоданівський шлях, течія Гольфстрім

9.2 Якщо в назвах вулиць, проспектів, населених пунктів тощо, слова брід, вал, ворота, міст, шлях, яр і т. ін. вже не сприймаються як родові позначення, то вони пишуться з великої літери

Боричів Тік, Добрий Шлях, Козиний Брід, Красні Ворота, Кузнецький Міст, Ярославів Вал (вулиці); Гола Пристань (місто), Козинські Горби (урочище), Сухий Яр (село)

10 Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин і т. ін. пишуться з малої літери

бостон (тканина), йоркшир (порода свиней), легорн (порода курей), мадера (сорт вина), саяни (напій), свальява (мінеральна вода)

11 У назвах груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій усі слова, крім родових позначень, пишуться з великої літери

Антанта, Балканські країни, Європейське Економічне Співтовариство, Співдружність Незалежних Держав, Всесвітня Рада Миру, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Організація Об'єднаних Націй, Рада Безпеки, Троїстий зоюз

12.1 Назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць пишуться з великої літери. Причому, коли назва держави чи автономної республіки скаладеться з кількох слів, то всі слова пишуться з великої літери

Арабська Республіка Єгипет, Держава Бахрейн, Республіка Білорусь, Карельська Автономна Республіка, Китайська Народна Республіка, Корейська Народно-Демократична Республіка, Князівство Монако, Королівство Бельгія, Республіка Болгарія, Республіка Куба, Республіка Польща, Соціалістична Республіка В'єтнам, Сполучені Штати Америки

12.2 У назвах автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад, колгоспів, радгоспів з великої літери пишеться тільки перше слово. Це правило поширюється і на назви старого адміністративно-територіального поділу

Волинська область, Єврейська автономна республіка, Краснодарський край, Мусіївський колгосп ім. Тараса Шевченка, Новомлинівська сільрада, Рожищенський район; Сосницька сотня, Березівський округ, Вітебське воєводство, Лоховицький повіт, Стародубський полк, Черкаське староство, Новоросійська губернія

12 Неофіційні назви держав, одиниць територіального поділу та образні назви географічних об'єктів пишуться з великої літери. У спеціальному стилістичному вживанні пишуться з великої літери і загальні назви

Приазов'я, Вінниччина, Закарпаття, Прикарпаття, Поділля, Побужжя, Приуралля, Покуття, Полісся, Золотоверхий (Київ), Славутич (Дніпро), Буковина, Закавказзя, Слобожанщина; Батьківщина

13.1 У словосполученнях - назвах державних, партійних, громадських, профспілкових та інших установ і організацій як України, так і інших держав з великої літери пишеться тільки перше слово, що входить до складу назви. Це стосується і назв державних установ минулого

Веховний суд США, Генеральні штати Королівства Нідерландів, Збройні сили України, Народна палата Республіки Індії, Національна рада Демократичної партії України, Національна гвардія, Центральне управління Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Тараса Шевченка; Державна дума, Земський собор, Тимчасовий уряд, Центральна рада

13.2 Але в назвах найвищих державних установ України з великої літери пишуться всі слова

Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України

13 Традиційні неофіційні назви закордонних державних органів, які періодично скликаються, пишуться з малої літери

бундесрат, ждирга, конгрес, ландтаг, меджліс, національні збори, парламент, сейм, сенат, стортинг

14 У назвах міністерств і їхніх головних управлінь, а також у назвах інших установ та організацій, що складаються з кількох слів, з великої літери пишеться тільки перше слово

Національний банк України, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Цивільний повітряний флот України, Палата вимір і вимірних приладів, Міністерство культури України

14.1 Це правило поширюється і на офіційні назви установ місцевого значення

Виконавчий комітет Донецької обласної ради народних депутатів, Шевченківський районний відділ народної освіти міста Києва, Чернігівська облспоживспілка, профком Київського державного університету, страйкком, фабком

14.2 Партій України та інших країн світу: Лейбористська партія Великобританії, Республіканська партія США, Українська республіканська партія.

14.3 Міжнародних і закордонних професійних, громадських та інших організацій Всесвітній конгрес прихильників миру, Гельсінська спілка, Міжнародна асоціація українців, Товариство об'єднаних українських канадців

15. Правопис складених назв заводів, фабрик, комбінатів, виробничих об'єднань, шахт, підприємств, установ, а також наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, театрів, парків культури та відпочинку, клубів тощо

15.1 Якщо підприємство, установа, заклад і т. ін. мають символічну назву, номер чи носять чиєсь ім'я, то їх можна писати повністю або скорочено. При цьому в повних назвах початкове слово та перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви, ім'я тощо пишуться з великої літери, а всі інші слова - з малої. У скорочених назвах перше слово звичайно пишеться з малої літери, символічна назва (в лапках) - з великої

Республіканське виробниче об'єднання «Поліграфкнига», Донецька шахта «Вітка-Глибока», Львівська середня школа № 1 імені І. Франка, Десятий міжнародний з'їзд славістів, Центральна наукова бібліотека АН України ім. В. І. Вернадського, ансамбль пісні і танцю імені П. Вірського, виробниче об'єднання "Кристал", стадіон "Динамо", фабрика дитячих іграшок «Перемога». Якщо скорочена назва вживається замість повної (на вивісках, етикетках тощо), то її початкове слово пишеться з великої літери Радгосп «Маяк», Середня школа № 2, Кооператив "Садівник"

15.2 Перше слово власних назв академій, інститутів, науково-дослідних установ, кінотеатрів, театрів, музеїв, парків культури та відпочинку тощо пишеться з великої літери, незважаючи на те, що воно є родовим позначенням Державний музей українського образотворчого мистецтва, Український поліграфічний інститут ім. Івана Федорова, Академія наук України, Державний академічний театр опери та балету імені Тараса Шевченка

15.3 Якщо до складу найменування установи входить словосполучення, яка може виступати як самостійна назва установи (без початкових слів), то вона пишеться з великої літери: Оперний театр (від Державний академічний театр опери та балету імені Тараса Шевченка), Третяковська галерея (від Державна Третяковська галерея) та ін.

15.4 З великої літери пишеться перше слово складених назв типу *Київський будинок мод, Львівський палац одруження, Харківський клуб метробудівців*. З великої літери може писатися перше слово і скороченої назви, якщо відповідна повна назва вже згадувалася в тексті, а також - на вивісках

Будинок учителя, Клуб письменників, Палац урочистих подій і т. ін.

16. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *актив, збори, з'їзд, конференція, президія, сесія, симпозіум, рада* (інституту тощо) пишуться з малої літери:

шоста сесія Київської обласної ради, відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН України, кафедра української літератури Полтавського педінституту, засідання президії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, рада філологічного факультету

17.1 У складених назвах іноземних телеграфних агентств усі слова, крім родового імені, пишуться з великої літери й без лапок:

агентство Пренса Латіна, агентство Франс Пресс

17.2 Щодо назв іноземних фірм, компаній, банків і т. ін., то вони беруться в лапки й з великої літери пишеться тільки перше слово чи власне ім'я, що входить до складу цієї назви: фірма «Філко корпорейшн», компанія «Дженерал моторс», нафтохімічна компанія «Оксиденталь петролеум корпорейшн», банк «Гаранті траст компані».

18. У назвах творів художніх, музичних і т. ін., наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток тощо перше слово пишеться з великої літери, а назва береться в лапки газети: «Вечірній Київ», «Вісті з України», «Голос України», «Дейлі Експрес», «Літературна Україна», «Слово», «Трибуна люду»; журнали: «Всесвіт», «Дзвін», «Наука і суспільство», «Кобета і жице», поема "Енеїда", повість "Тіні забутих предків", пісня "Стоїть гора висока", підручник "Історія України".

18.1 У подвійних складених назвах творів, газет і т. ін. з великої літери пишеться також перше слово другої назви: «Андрій Соловейко, або Вчення світ, а невчення — тьма», «Глитай, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Морнінг пост»

18.2 З великої літери, але без лапок пишуться назви культових книг, а також назви релігійних понять Біблія, Коран, Веди, Псалтир, Євангеліє, Бог (але бог Перун), Божа Матір, Син Божий, Святий Дух і т. ін.

19. Назви вокзалів, станцій, портів, пристаней і т. ін. пишуться з великої літери Київський вокзал (у Москві), станція Фастів-Перший, станція метро «Контрактова площа», порт Балаклава, пристань Ржищів (на Дніпрі) тощо.

20. Умовні назви будинків відпочинку, пансіонатів, санаторіїв, дитячих таборів, готелів, кемпінгів, ресторанів, кав'ярень і т. ін. пишуться в лапках і з великої літери: ресторан «Либідь», кав'ярня «Мрія», кемпінг "Чайка".

21. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів тощо пишуться з великої літери: Андріївська церква, Золоті ворота, Колізей, Печерська лавра, Хотинський замок, Софійський собор.

22.1 Назви історичних подій, епох, війн, революцій, народно-визвольних рухів, повстань, революційних свят, знаменних дат і т. ін. пишуться з великої літери: Велика французька революція, епоха Відродження, Вітчизняна війна, Коліївщина, Хмельниччина, Семирічна війна, Кривава неділя, Лютнева революція, Львівське збройне повстання 1848 р., Революція 1905 р., Паризька комуна, Льодове побоїще, Полтавська битва, Ренесанс.

22.2 З великої літери пишуться й назви релігійних свят і постів:

Покрова, Різдво, Теплою Олексі, Успіня, Великий піст, Масниця, Петрівка, Пилипівка, Спасівка

22.2.1 Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишуться з малої літери греко-перські війни, громадянська війна, хрестові походи, доба феодалізму, античний світ, середні віки, палеоліт, трипільська культура, палеозойська ера, середньовіччя.

22.2.2 Якщо початковий порядковий числівник у складеній назві написаний цифрою, то наступне слово пишеться з великої літери 8 Березня, 1 Травня

23. З великої літери пишуться назви конгресів, конференцій, договорів, найважливіших документів тощо: Програма ДемПУ, Потсдамська угода, Версальський мир, Акт проголошення незалежності України, Декларація прав людини.

24. У назвах орденів, відзнак, що складаються з кількох слів, тільки перше слово (крім родових) пишеться з великої літери: орден Незалежності, орден Почесного легіону, орден Пошани. Якщо така назва береться в лапки, то теж із великої літери пишеться тільки перше слово та власне ім'я, що входить до складу цієї назви орден "Мати-героїня", медаль "За відвагу", медаль "За бойові заслуги", медаль "Партизанові Вітчизняної війни".

25. З великої літери в лапках пишуться назви літаків, автомобілів, тракторів та інших машин, пов'язані з найменуванням моделі, заводу, фірми, що їх виготовляють: літак «Антей», автомобіль «Таврія», автобус «Турист», комбайн «Нива», трактор «Білорусь».

Це правило поширюється і на назви виробів, продуктів, що стали фірмовим або сортовим їх означенням печиво "Столичне", цигарки "Українські", вино "Перлина степу".

26.1 З великої літери пишуться прикметники, утворені від власних особових назв за допомогою суфіксів **-ів (-ова, -ове, -еве)**, **-їв (-єва, -єве)**, **-ин (-ина, -ине)**, **-їн (-їна, -їне)**, якщо вони означають належність чогось даній особі:

Андрієві книжки, Грінченків словник, Маріїн лист, Тичинине слово, Шевченкові поезії.

26.2 З великої літери пишуться прикметники, які входять до складених особових назв людей як прізвиська: Костянтин Багрянородний, Олександр Невський, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Дюма Старший, Данило Галицький, Карл Сміливий.

26.3 Прикметники, утворені від іменників - власних назв, якщо вони входять до складу назв, які за змістом дорівнюють словосполучкам "імені когось", "пам'яті когось" Нобелівська премія, Франківська кімната, Шевченківська премія

26.1.1 З малої літери пишуться присвійні прикметники, утворені від власних особових імен за допомогою суфіксів **-івськ- (-ївськ-)**, **-инськ- (-їнськ-)**:

бальзаківські традиції, франківські сонети, пушкінські рукописи, шевченківський стиль.

26.2.1 З малої літери пишуться присвійні прикметники, утворені від власних особових імен, якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполук або наукових термінів: авгієві стайні, ахіллесова п'ята, гордіїв вузол, дамоклів меч, езопівська мова, прокрустове ложе, юдині срібняки; архімедова спіраль, базедова хвороба, бертолетова сіль, віттова хвороба, гайморова порожнина, піфагорова теорема.

(З українського правопису)

Завдання 15. Відкриваючи дужки, запишіть подані назви з великої чи малої літери, поясніть їхній правопис.

(О, о)рганізація (О, о)б'єднаних (Н, н)ацій, (Р, р)еспубліка (М, м)олодова, (В, в)олодимир (В, в)еликий, (Б, б)алет «(З, з)апорожець за (Д, д)унаєм», (Б, б)удинок (Х, х)удожника, (Г, г)азета «(В, в)ечірні (В, в)істі», (У, у)країнська (П, п)равославна (Ц, ц)ерква, (Д, д)ід (М, м)ороз, (Б, б)удда, (П, п)резидент (А, а)кадемії (Н, н)аук (У, у)країни, (М, м)авка, (В, в)еликий (В, в)із, (В, в)улиця (П, п)етра (С, с)агайдачного, (П, п)ерська (З, з)атока, (М, м)іжнародний (К, к)омітет (Ч, ч)ервоного (Х, х)реста, (М, м)іністерство (К, к)ультури (У, у)країни, (Р, р)еспубліканське (В, в)иробниче (О, о)б'єднання «(П, п)оліграфкнига», (Г, г)отель «(З, з)олотий (К, к)олос», (Ш, ш)оста (С, с)есія (К, к)иївської (О, о)бласної (Р, р)ади, (Н, н)обелівська (П, п)ремія, (Д, д)амоклів (М, м)еч, (С, с)вято (П, п)еремоги.

Завдання 16. Від поданих нижче іменників у дужках утворіть прикметники, запишіть їх з великої чи малої літери.

Твори (Шевченко), місця (Шевченко), мова (Езоп), схили (Дніпро), поезії (Франко), батіг (Петро), теорема (Піфагор), лист (Катерина), сонати (Бетховен), рукописи (Пушкін), вузол (Гордій), слово (Тичин).

Завдання 17. Перепишіть, розкриваючи дужки, ставлячи, де потрібно, велику літеру й лапки. Поясніть правопис власних назв.

1. Крищуківі виднілося неба небагато, якась мізерія, що вміщувалася у вікні, та він знав його, міг із заплющеними очима показати (Ч, ч)умацький (Ш, ш)лях, (В, в)еликого й (М, м)алого (В, в)оза, (П, п)олярну (З, з)ірку й (В, в)ечірню (М. Олійник). 2. (М, м)арія на всі боки озирається. (У, у)війшла до церкви, купила за копійку свічечку й сама понесла перед вівтар до (М, м)атері (Б, б)ожої (У. Самчук). 3. Тисячоліття слов'янство на (Д, д)ніпрі благословляло подвиги потомків, і святі (К, к)иївські зруйнованої (П, п)ечерської (Л, л)аври дивилися зі своїх золочених уламків на зелену воду великої слов'янської ріки (О.Довженко). 4. З (Ч, ч)орного (М, м)оря, з (І, і)ндійського (О, о)кеану, через (М, м)алу (А, а)зію прилетів перший тепловий (М. Хвильовий). 5. 1902 року з ініціативи студентів (Ч, ч)ернівецького університету видана збірка поезій (Л, л)есі (У, у)країнки. (В, в)ідгуки (Журнал). 6. На другий день після початку експедиції (Ш, ш)евченко виконав перший малюнок (П, п)ожежа в степу (Журнал). 7. Першим (Р, р)ектором (К, к)иївського (У, у)ніверситету (С, с)вятого (В, в)олодимира, заснованого в 1934 році, став видатний (У, у)країнський історик (М, м)ихайло (М, м)аксимович, автор праць з історії (У, у)країни (О. Кучерук). 8. Кожен народ має свого національного генія: в (А, а)нглії це — (В, в)ільям (Ш, ш)експір, у (П, п)ольщі — (А, а)дам (М, м)іцкевич, у (Р, р)осії — (О, о)лександр (П, п)ушкін. (У, у)країна також має свого генія — (Т, т)араса (Ш, ш)евченка, який певний час, з 1845 по 1847 роки, працював у (А, а)рхеологічній (К, к)омісії при (К, к)иївському (У, у)ніверситеті (О. Кучерук).

Тема 3. 4 Складні випадки правопису слів з ненаголошеними голосними

В українській мові ненаголошені звуки [е] та [и] наближаються один до одного. Коли виникає сумнів, яку букву писати, змінюємо слово або добираємо до нього споріднене так, щоб ненаголошений звук став наголошеним. А під наголосом голосні завжди чуються чітко. Якщо не можна перевірити написання слова за допомогою наголосу, застосовуємо правила.

1. Буква е пишеться:

- а) у сполученнях -ере-, -еле-: берег, передмістя, ожеледь, селезень;
- б) якщо е при зміні випадає або чергується з і: осені - осінь, серпень - серпня;
- в) у суфіксах -ець, -ень, -тель, -еро, -елезн-, -ен-, -енн-, -еньк-, -есеньк-, -ечок-, -ечк-: кошеня, запрошення, батенько, малесенький, подушечка, учитель.

2. Буква и пишеться:

- а) у сполученнях -ри-, -ли- між приголосними у відкритих ненаголошених

складах: бриніти, гриміти, стриміти;

б) у суфіксах -ик, -иц(я), -ищ(е), -иськ, -ив(о), -ин-, -инн(я), -ичок-, -ичк-:
братик, хлопчик, мереживо, плет..во, печ..во, мар..во, чудовисько, палиця.
вуличка.

3. Буква о пишеться:

а) у звукосполученнях -оро-, -оло-: боротися, волосся, молотити;

б) у словах: гончар, корявий, погано, лопата, монастир, богатир (силач), багатир
(багатство) борсук, отаман.

У деяких словах написання літер не можна перевірити: апельсин, левада, кишенья, леміш, лимон, пиріг. Тоді треба звернутися до орфографічного словника.

Завдання 18. Перепишіть речення. Вставте пропущені букви, поясніть правопис слів.

1. Вранці пусте було небо, хмари убогі пливли над собором, а вітер улігся, на сході краєчок неба холодно, кр...ваво ч...рвонів (*О. Гончар*). 2. Гілки д...рев мокро бл...щали, зволожені по-в...сняному (*О. Гончар*). 3. Кр...ло зорі рум'янить тучі у голубій дал...ч...ні (*В. Сосюра*). 4. Схололі в хмарах крап...льки води п...рлинами котилися в сади (*М. Бажан*). 5. Під в...селкою у голубіні голуби л...тять (*В. Лучук*). 6. З пш...ничного поля Данило поглянув на той обш...р, який густіше проростав туманом та й зн...кав у тумані (*М. Стельмах*). 7. У небі віт...р куч...рявий колише темну блакить, і на землі гойдає трави, і зат...хає, й знов шумить (*М. Рильський*).

Завдання 19. Перекладіть речення з російської мови на українську. Порівняйте правопис букв е та и в обох мовах.

Листва на березах была еще почти вся зеленая (*І. Тургенєв*). Вода заблестела, как расплавленный металл (*В. Шишков*). Серебристые поля сверкали в темном небе над спящей деревней, и одна из звезд, зеленая, по-летнему нежная, особенно добро мерцала мне из далеких глубин галактики (*Ю. Бондарев*).

Завдання 20. Перепишіть текст і вставте пропущені букви е та и.

Сонце давно вже зайшло. Але його проміння освітлювало ще з-за гор...зонту верхи в...л...т...нського нагромадж...ння хмар, що насувалися з заходу на все небо. Хмара була важка, темно-темно-синя, внизу зовсім чорна, а самий верх її здавався жовтим. В...личні німі зловісні бл...скавиці горобиної ночі палахкотіли, не вгасаючи, між шарами хмар. І все це одб...валося в воді, і здавалося, що ми стояли не на з...млі, що ріки немає, а є міжхмарний темний простір, і ми, розгубл...ні в ньому, мал...нькі, як річні піщинки. Небо було надзвичайне. Природа була ніби в змові з подіями і поп...р...джала нас своїми грізними знаками.

(*О. Довженко*).

Завдання 21. Перепишіть текст і вставте пропущені букви о та е. Поясніть їх правопис.

Довгі гармати з витягнутими далеко вперед ж...рлами було закрито новими брезентовими ч...хлами. Люди в шлюпці мали ш...стеро весел, і, хоч звичайно вона ходила під ч...тирма веслами, тепер вони налягли на всі шість. Двоє

хлопців, яким прийшла ч...рга, кинулись у ч...вен і зайняли місця на лаві. Маяли над ними метелики, маленькі, ж...вті, голубі, ч...рвоні, сині. Лиш трутень звик солодкі ж...рти соки, бдж...ла ж для меду й серце віддала. Ми рвемо над дорогою стиглі ч...рниці.

(Є. Гуцало).

Завдання 22. Перепишіть текст. Поясніть правопис слів з ненаголошеним е, и.

1. Я все забуду тільки лиш за те, що знову небокрай веселкою цвіте, що грає піснею весняний виднокруг, що йду по борозні, узявшись за плуг. 2. Думко тривожна, куди ти летиш?! Серце моє, ну чого ти щеміш? 3. І я подивився у очі йому, погладив шинель, поруділу в диму. 4. В моїм краю зелені трави і неба синя глибина. 5. Нехай вітрами з високості крилата молодість зліта і на гучнім кленовім мості мої не спиняться літа. 6. Повільним кроком проїхали через село. Темні силуети хат, присипані снігом дерева, тини, чорні руки колодязних журавлів, простягнуті в передсвітанкове небо.

(З творів Г. Тютюнника).

Завдання 23. Перепишіть слова і вставте пропущені букви е, и. Поясніть їх правопис. Виділіть слова, написання яких перевіряється за словником.

Розд...влятися, т...хнічний, гал...рея, пробл...матичний, кр...вавий, стр...міти, заб...рати, невм...рущий, завм...рати, т...рплячий, прод...ш...вити, мат...мат...ка, усвідомл...ний, зб...р...гти, кр...тичний, б...р...жливий, нем...лосердний, пов...ртатися, ущ...мити, неприм...ренний, справ...дливий, м...нулий, тр...мтіти, дзв...нить, ос...литися, зв...чайний, гр...міти, дж...р...ло, вс...р...дині, в...селка, ш...л...стіти, принц...повий, р...кторат.

Тема 3.6. Складні випадки правопису слів з подвоєнням і подовженням приголосних.

Подвоєні приголосні пишуть при збігу однакових приголосних:

а) префікса й кореня: відділ, ввічливий, віддати, заввишки, оббити, роззброїти;

б) префікса і префікса: ззовні, ззамолоду, возз'єднання;

в) кінця першої й початку другої частини складноскорочених слів: військкомат, міськком, юннат;

г) кореня або основи, що закінчується на -н- (-нь-) і суфіксів, що починаються на н: день — денний, ранок — ранній, причина — причинний, закон — законний; годинник, письменник, кіннота.

Подвоєння н зберігається в іменниках перед суфіксом -ість і прислівниках, утворених від прикметників із подвоєним н: безвинний — безвинність — безвинно, законний — законність — законно, туманний — туманність — туманно;

д) основи дієслова минулого часу на с і частки -ся: винісся, розрісся, трясся.

Сполучення nn пишуть:

а) у збільшувально-підсилювальному суфіксі -енн(ий): здоровенний, силенний, численний;

б) у прикметниках із суфіксами -анн(ий), -енн(ий), -янн(ий) зі значенням можливості або неможливості дії: здійснений, вблаган-ний, недозволенний, недоторканий, незрівнянний, нечисленний, непримиренний, неказаний, нескінченний, а також у прикметнику старанний з відтінком підсилення;

в) у прикметниках із суфіксом -енн(ий) старослов'янського походження: благословенний, блаженний, священний, огненний;

г) в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: здійсненність, старанність, старанно, численність, численно;

д) у наголошених прикметникових суфіксах -анн-, -енн-: здоровенний, священний, невблаганний, нездоланий (але священник).

У дієприкметниках и не подвоюється: вихований, сказаний, індустріалізований, зроблений, спечений, вивершений, як і в прикметниках на -ений з відповідних дієприкметників (з іншим наголосом): варений (пор. варений), печений (пор. печений).

Приголосні ц, т, з, с, л, н, ж, ш, щ, ч подовжуються, коли вони стоять між голосними:

а) знання, знанню, у знанні; сторіччя, сторіччю, у сторіччі; життя, життю, у житті; знаряддя, знаряддю, у знарядді; зілля, зіллю, у зіллі; Запоріжжя, Запоріжжю, у Запоріжжі; волосся, волоссю, у волоссі; питання, питанню, на питанні; почуття — почуттів, відкриття — відкриттів та ін.;

б) перед я, ю, і, е в усіх відмінках деяких іменників чоловічого та жіночого роду I відміни (за винятком родового відмінка множини із закінченням -ей): суддя, судді, суддю, суддів; стаття, статті, статтю, статтею (але статей); рілля, ріллі, ріллю, ріллею;

в) перед ю в орудному відмінку іменників жіночого роду однини III відміни, якщо в називному відмінку основа їх закінчується на один м'який або шиплячий приголосний: тінь—тінню, мить—миттю, молодь—молоддю, вісь—віссю, міць—міццю, подорож—подорожжю, ніч—ніччю, розкіш—розкішшю, Рось—Россю;

г) перед я, ю у прислівниках типу зрання, спросоння, навмання;

д) перед ю, є у формах теперішнього часу дієслова лити (литися): ллю, ллещ, ллє, ллємо, ллєте, ллють, ллється, ллються, а також у похідних: виллю, наллю, наллємо, наллють та ін.

Увага! Подовження приголосних не відбувається, якщо поряд стоїть інший приголосний. Наприклад: юністю, смертю.

Завдання 25 . Від поданих слів утворіть нові, в яких було б подвоєння або подовження приголосни. Складіть з ними речення.

Година, день, закон, стіна, багаття, заповідь, зелень, клітина, корінь, молодь, мить.

Завдання 26. Перекладіть подані російською мовою слова українською. Порівняйте написання слів в обох мовах. Складіть із цими словами речення.

Прикарпатьє, Полесьє, Поволжье, беззаветный, обочина, побережье, безделье, бесследный, кассир, нежданный, священный, кроссворд, иллюстрация, опенок, оттепель, бездорожье, уверенность, бассейн, жужжать, рассчитывать, знания, массаж, соломенный, воссоединение.

Домашнє завдання 27. Перекладіть тексти українською мовою. Підготуйтеїх усний переказ.

Язык — духовное богатство народа. "Сколько я знаю языков, столько раз я человек", — говорит народная мудрость. Но богатство, воплощенное в сокровищницах языков других народов, остается для человека недоступным, если он не овладел родной речью, не почувствовал ее красоты. Чем глубже человек познает тонкости родного языка, тем тоньше его восприимчивость к игре оттенков родного слова, тем больше подготовлен его ум к овладению языками других народов, тем активнее воспринимает сердце красоту слова (В. Сухомлинський).

Орешник, или лещина, — один из самых распространенных кустарников в дубравах. Этот кустарник знаком многим из нас: у него к осени созревают вкусные орехи. Плоды орешника привлекают не только человека, ими питаются некоторые животные, обитающие в лесу, — белки, лесные мыши (В. Петров).

Олифа — маслянистая жидкость, которая после нанесения на поверхность высыхает, образуя прочную водонепроницаемую пленку. Промышленность выпускает много видов различных олиф, применяемых в малярных работах для изготовления окрасочных составов, грунтовок и шпатлевок. Все олифы можно разделить на четыре вида: натуральные, уплотненные, комбинированные, синтетические (В. Чмир).

Тема 3.7. Складні випадки правопису слів зі спрощенням в групах приголосних

Для милозвучності вимови в українській мові спостерігається таке явище як спрощення в групах приголосних. Найчастіше в мові спостерігається два приголосних, які стоять у слові поряд. Якщо ж при творенні прикметників, наприклад, поряд опиняється три і більше приголосних, то відбувається так зване явище спрощення: один приголосний, найчастіше середній, випадає, як у вимові, так, частково, й у графіці.

Спрощення відбувається в таких групах приголосних:

-ждн- -жн- тиждень – тижневий

-здн- -зн- проїзд н– проїзний

-стн- -сн- честь –н чесний

-стц- -сц- містити – місце

-рдц- -рц- серденько - серце

- скн- -сн- тріск тріснути

Спрощення відбувається тільки у словах українського походження. У словах шістнадцять, шістсот кістлявий, пестливий, хвастливий, хворостняк, зап'ястний і похідних від цих слів спрощення не відбувається.

У словах іншомовного походження, наприклад, компостний, студентський та інших спрощення відбувається лише у вимові, про що треба пам'ятати при фонетичному розборі слова. Агентство агент+ство=

Завдання 28. Виберіть правильний варіант написання, обґрунтуйте відповідь.

Медалістці – медалісці, компостний – компосний, інтригантський –інтрига+n+ськ інтриган

інтриганський, проїздний – проїзний, брязкнути – брязнути, агенство – агентство, доблесний – доблестний, хруснути – хрустнути, капосний – капостний, ад'ютанський – ад'ютантський, очисні – очистні, дилетанський – дилетантський, прихвостні – прихвосні, зап'ястний – зап'ястний, писнути – пискнути, хвасливий – хвастливий, невістці – невісці.

Завдання 29. Перепишіть, вставте, де треба, пропущені букви; обґрунтуйте написання слів.

Пристрас...ний, проїз...ний, випус...ний, верес...нути, облас...ний, свис...нути, перехрес...ний, піс...ний, пис...нути, шелес...нути, шіс...надцятий, радіс...ний, бриз...нути, гіган...ський, студен...ський, перс...ні, ях...смен, корис...ливий, передвіс...ник, учас...ник, безвііз...но, швидкіс...ний, буревіс...ник, тис...нути, улес...ливий, у повіс...ці, влас...ний, кож...ний, совіс...ні, жаліс...ливий, зліс...ний, прихвос...ні, ціліс...ний, навмис...не, надкіс...ниця, турис...ський, захис...ний, аген...ство, зап'яс...ний, контраст...ний, доблес...ний, дилетан...ський, форпос...ний, плюс...нути, очис...ний, балас...ний, медаліс...ці.

Завдання 30.

Перекладіть слова українською мовою і запишіть.

Позначте орфограми і поясніть їх.

Местный, несчастный, сердце, проездной, гигантский, комендантский, качественный, президентский, участник, каждый, бесстрастный, радостный, агентство, контрастный, балансный, костлявый, недельный, солдатский, завистливый, целостный, шестьсот, невестке.

Тема 3.8. Складні випадки правопису слів іншомовного походження.

Передача голосних у словах іншомовного походження

Російська літера и у словах іншомовного походження в українській мові передається трьома буквами — залежно від позиції у слові: и, і, ї.

ПРАВОПИС И

а) у загальних назвах після приголосних д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р перед наступним приголосним: супозиторій, ноноксинол, стеарин, кандидоз,

клемастин, цитрат, режим, шизофренія, але перед наступним голосним пишеться і: діаліз, фізіологія, емульсія, операція;

б) у географічних назвах з кінцевими буквосполученнями -ида, -ика: Атлантика, Корсика, Флорида, Атлантида;

в) у географічних назвах після приголосних дж, ж, ч, ш, щ, ц перед наступним приголосним: Йоркшир, Лейпциг, Чикаго, Чилі але перед наступним голосним та в кінці слова пишеться і: Віші, Шіофок; Алжир алжирець чилійці

г) у географічних назвах із буквосполученням -ри- перед наступним приголосним, крім й: Крит, Мадрид, Цюрих, але Австрія;

д) в інших географічних назвах після приголосних д, т і у випадках з узвичаєною вимовою: Аргентина, Скандинавія, Сирія, Сицилія, Бразилія, Єгипет, Пакистан, Китай, Єрусалим, Вифлеєм та у похідних від них: єгиптянин, єгипетський, сицилійка, сицилієць;

е) у деяких словах іншомовного походження, давно засвоєних українською мовою, відповідно до вимови після б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н перед наступним приголосним: імбир, спирт, мирт, нирка, скипидар, кипарис, єхидна;

є) у словах церковного вжитку: єпископ, єпитрахиль, миро, дякон, митра, митрополит.

ПРАВОПИС І

а) на початку слова (загальні і власні назви): Індія, Ібсен, інсульт, інтерфаза, інтернатура, інтоксикація;

б) після будь-якого приголосного перед наступним голосним та й: систолія, інгредієнт, біовіталь, епігастрій, радій;

в) у середині слова після б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н перед наступним приголосним: інгібітор, кліренс, мікоз, ністатин, епідерміс, фібра, гідроліз, твін;

г) після приголосного у кінці невідмінюваних слів: візаві, таксі, попурі;

д) після приголосного у деяких особових іменах і в географічних назвах, а також у похідних словах перед наступним приголосним і в кінці слова: Нагасакі, Сочі, Дідро, Лісабон.

ПРАВОПИС ІІ

а) у середині слова після голосного: новокаїн, алкалоїд, Каір.

Російська літера е у запозичених словах в українській мові залежно від позиції у слові передається як е та є.

ПРАВОПИС Е

На місці російського е:

а) у середині слова після твердого приголосного: бесалол, вестибуліт, гебефренія, мезотелій, нефропексія;

б) після префіксів і споріднених із ними елементів: діетил, поліембріонія, реекспорт.

На місці російського э:

а) у будь якій позиції: етногенез, еластаза, електрограф, аеропоніка, аероемболія.

ПРАВОПИС Є

а) на початку слова за узвичаєною вимовою: єнамін, єрник, єрсей, єюнїт, Європа, Єгипет, європій;

б) у середині слова після **е, і, й**: реєстр, феєрія, дієн, дієтотерапія, лієніт, мієломатоз, Фейєрбах;

в) у середині слова після апострофа і м'якого знака: п'єзометр, об'єкт, барельєф, Готье, вольєра.

ПРАВОПИС У

а) у словах, запозичених із французької мови після ж, ш: журі, брошура, а також у словах парфуми, парфумерія.

Для позначення роздільної вимови на письмі у словах іншомовного походження вживається знак апострофа та м'який знак.

Вживання апострофа

а) у середині слова після **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р** перед **я, ю, є, ї**: б'єф, комп'ютер, миш'як, прем'єра, п'єдестал, Руж'є, Монтеск'є;

б) у середині слова після кінцевого приголосного префікса перед **я, ю, є, ї**: ад'юнктура, кон'юнктура, ін'єкція, ад'ютант

Вживання м'якого знака

а) у середині слова після **д, т, з, с, л, н** перед **я, ю, є, ї**о: ательє, бульйон, мільйон, Лавуазье, Ньютон, мінйон;

б) у середині та в кінці слова після **д, т, з, с, л, н** перед наступним приголосним: більгарціоз, нефрокальциноз, ригідність, равіоль;

в) у середині слова після **л** перед наступним **о**: браульоз, міогельоз, туберкульоз.

Передача подвоєних і неподвоєних приголосних

ПОДВОЄННЯ ВІДБУВАЄТЬСЯ

а) у середині слова при збігу однакових приголосних на межі префікса й кореня (якщо у мові-реципієнті вживається паралельне непрефіксальне слово): імміграція (є міграція), ірраціональний (є раціональний), апперцепція (є перцепція)

б) у власних назвах та похідних від них словах: Калькутта, Ніцца, Шиллер, шиллерівський, Уссурі, уссурійський.

ПОДВОЄННЯ НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ

а) у загальних назвах: комісія, колектив, територія, беладона, акомодация, група, клас, коледж
Запам'ятайте

Лише в деяких загальних назвах іншомовного походження зберігається подвоєння: аннали, бонна, брутто, ванна, мадонна, манна, мотто, нетто, панна, пенні, тонна, білл, булла, вілла, мулла, дурра, мірра.

Завдання 31. Записати слова українською мовою. Пояснити написання голосних и, і, ї, е, є, у подвоєних приголосних.

Ассистент, аккредитив, каса, анотація, асортимент, іррадіація, *інновація, барокко, аттестація*, преса, місія, комерсант, *комісія*, комерсант, комісія, емісія, іона, ефект, нетто, бруто, колектив, територія, інтелект, диференціація, *дискусія, оппонент*, інкасатор, Брюссель, *імміграція*, мадонна, Калькутта, голландський, финн, група, апарат, вілла, мільярдер, конгрес, жюри, парфюм, парашют, Міссісіпі, ренесанс, іррегулярний, ілюмінатор, інтелігенція.

Завдання 32. Переписати речення, розкриваючи дужки. Пояснити правопис слів.

1. Ма(н)а з неба не падає і не впаде (М.Вінграновський). 2. Вся величезна те(р)иторія станції в цей день переповнена військовими (О.Гончар). 3. Мадо(н)а – це жінка з маленьким дитям на руках (Л.Забашта). 4. Моє небо підперте коло(н)ами димарів, а земля оперезана поясом лану (В.Лучук). 5. Я слухаю, як свищать, ніби реї, анте(н)и на дахах у ніч бліду (Д.Павличко).

Завдання 33. Перекласти української мовою. Порівняти вживання подвоєних букв в іншомовних словах у російській та українській мовах.

1. Я слышал эти рассказы под Аккерманом, в Бессарабии (М.Горький). 2. Шоссе было сухо, прекрасное апрельское солнце сильно грело (А.Чехов). 3. Деревья сливались в одну сплошную массу (В.Короленко). 4. Перед террасой красовалась продолговатая клумба (І.Тургенєв). 5. Призводит эффект – их наслаждение (М.Лермонтов).

Завдання 34. Переписати слова й вставити, де потрібно, пропущені букви або апостроф. Пояснити правопис слів.

Р..шел..є, Ц..ц..рон, Т..ц..ан, Вандрі..с, Фе..рбах, П..ємонт, Барб..юс, К..юв..є, Н..ютон, Мол..єр, Рос..іні, Рус..о, Лес..інг, Монтеск..є, Лавуаз..є, Руж..є, Тор..іч..ел..і, Верг..лій, Гал..лей, гр...г, Д..ро, К..пл..нг, Паган..ні, У..тмен, Хем..нгуей, Шексп..р, Ш..л..єр, Пал..адій, Бокач..о, Гр...м..

Завдання 35. Поставте, де потрібно, м'який знак чи апостроф у словах іншомовного походження.

Слова випишіть у три колонки: у першу – з м'яким знаком, у другу – з апострофом, у третю – без м'якого знака й апострофа. Поясніть правопис та значення поданих слів.

Суб..єкт, Пхен..ян, Х..юстон, авен..ю, автопавіл..йон, прем..єра, батал..йон, бл..юз, бл..юмінг, бутон..єрка, б..юро, вал..юта, ін..єкція, вар..єте, В..єтнам, вол..єра, дез..інформація, дос..є, дубл..яж, комп..ютер, П..ємонт, Ф..єзоле, бар..єр, кон..юнктура, п..юпірт, ад..ютант, б..єр, ар..єргард, ател..є, г..яур, б..язь, транс..європейський, ф..юзеляж, верф..ю, порт..є, шев..йот, ад..ю, Руж..є, монпас..є, д..юшес, ж..урі, з..економити, камарил..я, конферанс..є, Мін..юст, ал..янс, кс..ондз, кур..йоз, к..юрі, Лавуаз..є, л..юкс, л..ютня, мад..яр, барел..єф, мезал..янс, кон..як, модел..єр, Мол..єр, м..юзик-хол, н..юанс, Н..юфаундленд, п..єдестал, порт..єра, прес-пап..є, рант..є, Рив..єра, інтерв..ю, б..юджет,

грав..юра, деб..ют, інтер..єр, к..ювет, ком..юніке, кон..юктивіт, кур..єр, к..юре, Лур..є, Монтеск..є, б..юлетень, лл..є, об..єкт, Д..Артаньян, О..Хара.

Завдання 36. Вставте, де треба пропущені літери, поясніть правопис . Невідомі для вас значення іншомовних слів з'ясуйте за «Словником іншомовних слів».

Асп..рант, аж..отаж, А..да, ам..доп..р..н, антагон..зм, ар..тм..я, д..дакт..ка, д..ад..ма, д..в..з..я, кру..з, мас..а, Д..ана, Атлант..ка, Ток..о, Ка..р, Л..ван, Х..рос..ма, Гр..г, Кал..форн..я, Л..тва, Ваш..нгтон, кум..с, р..ф..рат, кл..єнт, фе..ричний, ал..гор..я, фой.., компром..тац..я, інт..л..кт, ф..рв..рк, ал..т..рнат..ва,с..л..кц..я, тра..ктор..я, м..тац..я, експресивний, факс..м..ле, р..туал, р..тор..ка, д..п..гм..нтац..я, д..ф..р..нц..ац..я, р..страц..я, р..кв..з..ц..я, р..ф..р..ндум, ан..отац..я, кор..ктор, кас..ир, д..с..рт, б..л..тр..ст..ка, д..с..ртац..я, ..люз..я, ком..юн..ке, д..фуз..я, абв..в..атура, атура, Н..ц..а, Д..юс..л..дорф, Марок..о, Тор..ч..л..і, Жан..а, Ал..а, ф..юз..ляж, м..юз..к-хол, н..юанс, Мол..р, Лавуаз..є, ал..янс, кол..є, Н..юфаундл..рд, мад..яр, Тб..л..с.., ж..р, ..н..єкц..я, об..єкт, дон..я, пав..л..он, вуал..ю,кон..юнктура.

Завдання 37. Вставте пропущені літери, обґрунтуйте правопис. За «Словником іншомовних слів» з'ясуйте спільне і відмінне у значенні і написанні поданих слів.

1. Автомоб..л.., автовакц..на, авторгра..юра, авто..кспр..с, автомат..ка, автоном..я, автооп..ратор, автор..т..т, авторфрат, автоп..лот, автор..зац..я, автоб..ограф..я.

2. Абон..м..нт, абон..нт, ад..птац..я, ад..птац..я; адр..сант, адр..сант; ант..ква, ант..квар; в..за, в..з..т, в..зав..; ..ф..ктний, ..ф..ктивний; в..траж, в..трина; д..ал..ктний, д..ал..ктичний; ім..тувати, ем..тувати; ..мпул..с..вний, ..мпул..сний; ..нт..рполяц..я, ..нт..рпр..тац..я; м..грац..я, ..м..грац..я, ..м..грац..я; соц..ал..ний, соц..алістичний.

Завдання 38. Замініть словосполучення синонімами – словами іншомовного походження. Поясніть правопис.

Відступ у першому рядку тексту. 2. Розмова між двома чи кількома особами. 3. Керівник хору, оркестру. 4. Проїзд, прокладений під землею, або пробитий у горі. 5. Завіса з тканини на дверях. 6. Словесний текст опери.

Розділ 4. Стилiстичні засоби лексикології та фразеології

Тема 4.1. Слово і його лексичне значення. Лексико-стилістичні [синоніми](#). [Антоніми](#). [Пароніми](#). Основні групи [фразеологізмів](#).

Лексикологія — наука про лексику (словниковий склад нашої мови). Лексика сучасної української літературної мови з погляду стилістичної диференціації поділяється на стилістично нейтральну (міжстильову), що вживається в усіх стилях мови та стилістично забарвлену, що співвідноситься з одним чи з кількома (але не з усіма) функціональними стилями. Уживаючись у переносному значенні, нейтральні слова набувають додаткових емоційно-

експресивних відтінків (переважно — художній та публіцистичний стилі). Особливу групу лексики становлять слова вузького стилістичного призначення: терміни, професіоналізми, жаргонізми, розмовна та просторічна лексика, застарілі слова, неологізми, зокрема поетичні.

- Для потреб повсякденного спілкування досить невеликої кількості слів. Але для читання і розуміння книг їх треба знати дуже багато. Встановлено, що дитина 7 років уже використовує близько 5 000 слів, а в 14 років — до 10 000; обсяг словника конкретної людини залежить від роду її занять, освіченості і здібностей.

- Словник мови прозових творів Т. Г. Шевченка охоплює 20 000 слів, а поетичних — понад 10 000.

- Лексичне значення слова хоч і стійке, але не залишається незмінним. Наприклад, запозичене слово білет первісно означало «водяна бульбашка», «брунька», «золота капсула з амулетом», з часом набуло нового значення — «записка з печаткою», пізніше — «Картка з екзаменаційними питаннями»; розмовне — те саме, що квиток.

Слово є однією з основних одиниць мови. Воно дає найменування для всіх пізнаних людиною предметів і явищ природи та суспільства, відношень і залежностей, для вираження людиною почуттів, емоційних реакцій і волевиявлень. Слово бере на себе **НОМІНАТИВНУ** (називальну) функцію. Слово розглядається у двох аспектах:

Лексичним значенням називається співвіднесеність слова з предметами, явищами, процесами, відношеннями, закономірностями реальної дійсності та поняття про них. Слово називає предмет, і це є його лексичним значенням. Воно само по собі є складним явищем і змінним, воно може мати в собі є складним явищем і змінним, воно може мати в собі окремі відтінки, які в процесі життя слова набувають здатності переростати у нові значення. Слова виникають з одним лексичним значенням, але поступово в ньому під впливом різних мовних ситуацій виникають мовні зміни, що ведуть до появи нових значень - похідних.

Слова, що мають первинне і вторинне /похідне/ значення, називається **БАГАТОЗНАЧНИМИ** /полісемічним/. Первинне значення називають **ПРЯМИМ**, вторинні - **ПЕРЕНОСНИМ**.

Багатозначність виникає від того, що мовці помічають схожі риси предметів,

подібність явищ у житті і тому переносять назву одних предметів на інші.

АНТОНІМИ - слова протилежні за значенням (чорний-білий).

СИНОНІМИ - слова близькі за значенням та різні за написанням (йти, чимчикувати, пересуватися, швендяти, шкандибати).

ПАРОНІМИ - слова близькі за звучанням та різні за значенням (абонент, абонемент).

ОМОНІМИ - слова різні за значенням, але однакові за написанням (ключ).

Лексикологією називають науку, яка вивчає лексику. Слово лексика походить від грецького слова - "словесний", "словниковий". Ним називають усі слова мови, а також окремі шари чи групи слів та слова письменників і їх творів.

Підрозділи лексикології:

Семасіологія - вивчає значення слова, багатозначність, омоніми, синоніми, антоніми.

Етимологія - вивчає походження слів, спорідненість з іншими словами.

Ономастика - вивчає власні назви.

Топоніміка - вивчає власні географічні назви.

Гідроніміка - вивчає власні назви водних артерій.

Антропоніміка - вивчає власні назви істот - прізвища, імена, клички)

Термінологія - вивчає терміни.

Лексикографія - охоплює укладання словників.

Художні засоби української мови.

На перенесенні значення слів за якоюсь певною ознакою формуються художні засоби мови: **епітети, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха.**

Метафора - це перенесення назви з одного предмета на інший за схожістю якихось ознак, форм, якостей, властивостей, функцій (цвіте Казахстан).

Епітет - прикладка, **прізвисько** - різновид метафори. Це переносне значення, яке виконує роль образного означення (золоте серце).

Метонімія - перейменування - це тип переносного значення за спільністю (випив склянку, читав Шевченка).

Синекдоха - спільне сприймання, витлумачення - це вид переносного значення, яке формується на заміні назви цілого його частиною (білий парус).

Іронія - вжиття слова в протилежному значенні, утворюється тонка усмішка (благоденствіє).

Антитеза - різко протиставлені прямо протилежні поняття (мужик-пан).

Синоніми

Одна з найприкметніших рис української мови – її синонімічне багатство.

Синоніми – слова, близькі за значенням і різні за звучанням; тобто вони відрізняються семантичними відтінками, стилістичним забарвленням або обома цими ознаками. Для лексикології синонімія – це повний або частковий збіг значень двох чи кілька слів як одиниць словника у відриві від контексту. Офіційно-діловий стиль, якому притаманне прагнення до граничної точності вислову (щоб уникнути неправильного тлумачення), використовує синоніми обмежено, бо вони майже завжди вносять у мовлення зміни відтінків значення. Окремі слова відрізняються лише префіксами, і тут треба бути надзвичайно обережними, бо заміна однієї літери може позначитись на значенні слова та тексту.

Слід запам'ятати значення окремих слів.

Замісник. Заступник.

Замісник – посадова особа, яка тимчасово виконує чийсь обов'язки, тобто заміщає відсутнього керівника.

Заступник – офіційна назва.

Суспільний. Громадський.

Суспільний – лад, клас, система, праця, становище, виробництво, буття.

Громадський – обов'язок, осуд, порядок, діяч; робота, справа, думка.

Квиток. Білет.

Квиток – театральний, залізничний, студентський.

Білет – кредитний, банківський, екзаменаційний.

Скоро. Швидко.

Скоро – вживається, коли йдеться про час.

Швидко – позначення інтенсивності руху.

Тепер. Зараз. Нині. Сьогодні.

Ці слова різні за лексичним значенням. Слово **тепер** виражає теперішній час. З таким же значенням вживаються слова **нині, сьогодні**. Слово **зараз** характеризує момент розмови, тобто цієї миті, цієї хвилини.

Наступний. Подальший.

Наступний – вживається лише з конкретним поняттям: наступна зупинка, наступний тиждень.

Подальший – вживається на означення абстрактного поняття: подальше життя, подальша доля.

Запитання. Питання.

У прямому значенні це близькі слова, які взаємозамінюються. У переносному значенні вживається тільки слово питання. Наприклад: спинимось на цьому питанні, але поставити запитання.

Спиратися. Опиратися.

Спиратися – на знання, досвід, уміння.

Опиратися - чинити опір.

Положення. Становище. Стан.

У російській мові на ці слова існує один відповідник – **положение**. Щоб правильно добрати потрібне слово, визначаємо значення кожного з них. Слово **положення** вживається у словосполученнях горизонтальне чи вертикальне положення. **Становище** – міжнародне, офіційне; вживається і в значенні: знайти вихід з певного становища.

Стан – економіки, фінансів, справ, хворого.

Пароніми

Часто у мові вживаються слова, близькі за звучанням, але різні за значенням – пароніми. Не всі слова, схожі за звучанням, можна вважати паронімами. До паронімічних належать тільки ті, що мають невелику відмінність у вимові:

Уява – уявлення,

Дефектний – дефективний,

Декваліфікація – дискваліфікація.

Часто вони мають один корінь, а відрізняються лише суфіксом, префіксом, закінченням, наявністю чи відсутністю частки (-ся). Серед паронімів є слова з різними коренями (плюш і плющ).

Незначна різниця у вимові паронімів спричинює труднощі у їх засвоєнні, призводить до помилок, зокрема до неправильної заміни одного слова іншим. Тому треба особливо уважно стежити за вживанням малознайомих слів і завжди звертатися до відповідних словників, щоб уточнити значення, правопис і вимову потрібного слова.

У діловому мовленні найчастіше зустрічаються такі пароніми.

Виборний. Виборчий

Виборний - посада, агітація.

Виборчий - кампанія, право, бюлетень.

Виключно. Винятково

Виключно - тобто лише, тільки.

Винятково - дуже, особливо, надзвичайно.

Фразеологія та фразеологізми

У лексиці української мови поряд з окремими словами існують стійкі словосполучення, вирази і навіть цілі речення, які мають одне лексичне значення і воно подібне до значення окремого повнозначного слова:

*клювати носом - дрімати,
кров з молоком - здоровий,
ні пари з уст - мовчати.*

Такі стійкі вирази називають фразеологізмами, а розділ мовознавства, що їх вивчає, називається ФРАЗЕОЛОГІЄЮ.

Джерело фразеології:

- * народна творчість - на ладан дише,
- * професійна лексика - дати задній хід,
- * біблійна лексика - святая святих,
- * антична література - сізіфова праця,
- * влучні вирази - сміх крізь сльози - Гоголь.

Вправа 39. Укажіть «зайві» слова, що не мають ознак решти слів, ужитих в рядку:

малина, явір, лисиця, ромашка; доброзичливість, охайність, вимогливість, довгий; — сукня, матеріали, документи, доповідь.

Вправа 40. Запишіть слова та з'ясуйте групу поданих слів за способом використання (загальноживана та маркована лексика). Чи до всіх можна дібрати синоніми, антоніми?

Пюпітр, зошит, цитоплазма, клітина, культура, хата, прикраси, політика, витримка, генетика, зорі, світло.

Вправа 41.

Пригадайте що вивчає фразеологія та доберіть по три фразеологізми про лінощі, людські вади (характеру, наприклад).

Вправа 42.

Які слова називаємо синонімами. Чи потрібно використовувати синоніми в мовленні? Чому? Доберіть синоніми до слів: дотепний, йти, лаштувати, праця, успіх.

Вправа 43. Перекладіть російською

Мороз завдав шкоди сходам, через лінощі, через технічні причини, поїхати у справі, щоб не було, справа налагоджується, громадянський обов'язок, службовий злочин, будинок примусової праці, день-у-день, щодня, підстава, спадкове розпорядження, скласти умову, собівартість, є у продажу, коли-не-коли, штучне освітлення, цими днями, на разі.

Вправа 44. Поясніть лексичне значення фразеологізмів. Три (на вибір) уведіть до самостійно складених речень.

З легкої руки, злий на язик, п'яте колесо до воза, від серця одлягло, влучати в яблуко, викинути з голови, крізь землю провалитись, на ноги поставити, сісти на мілину, терпець урвавсь, теревені правити, збити з пантелику, ні за холодну воду братися, облизня піймати, пороги оббивати.

Вправа 45. Поміркуйте та проведіть філологічне дослідження щодо того, як виникли крилаті вислови: акробати благодійності, парфянська стріла, летючий голландець, мавр зробив свою справу. Що вони означають? Матеріали на допомогу

АКРОБАТИ БЛАГОДІЙНОСТІ

Цей вислів характеризує марнославних філантропів, які перебільшують розміри своєї дуже невеликої допомоги тим, хто її потребує, і мають з цієї благодійності особисту користь. Виник із повісті Д. В. Григоровича «Акробати благодійності» (1885), в якій сатирично зображено діяльність філантропічних товариств.

ПАРФЯНСЬКА СТРІЛА

Парфяни славилися як влучні стрільці. В битвах вони часто застосовували хитрий прийом: удавано тікали, а коли ворог, заспокоївшись, утрачав пильність, неждано поверталися і, осипаючи не приятеля градом стріл, перемагали. Відтоді парфянською стрілою жартівливо називають винахідливий доказ, який приборігався на кінець суперечки і збентежував співрозмовника.

ЛЕТЮЧИЙ ГОЛЛАНДЕЦЬ

Нідерландська легенда зберегла розповідь про моряка, який присягнувся в сильну бурю обігнути мис, що загороджував йому шлях, навіть якщо на це знадобиться вічність. За свою гординю він був приречений вічно носитися на кораблі по морю, що вирує, і ніколи не пристати до берега. Легенда ця, ймовірно, виникла в епоху великих відкриттів. Можливо, історичною основою її була експедиція Васко де Гами, який обігнув у 1497 році мис Доброї Надії. У XVII столітті цю легенду пов'язували з кількома голландськими капітанами, що й відобразилося в її назві. Летючими голландцями називають непосидючих

людей, «летунів», а також постійних мандрівників. Іронічно вживають щодо тих, хто вперто гне свою лінію.

МАВР ЗРОБИВ СВОЮ СПРАВУ, МАВР МОЖЕ ЙТИ

Цитата із драми Фрідріха Міллера (1759-1805) «Змова Фіаско в Генуї». Цю фразу промовляє мавр, який став непотрібним після того, як допоміг графу Фіаско організувати повстання республіканців проти тирана Генуї. Вислів став приказкою, що характеризує цинічне ставлення до людини, послуги якої більше не потрібні.

Тести

1. У поезії М.Вінграновського (Вже небо не біжить тим синьо-білим бігом в своєму зорехмарному ряду) підкреслене слово є:

А Загальновживаним.

Б Терміном.

В Неологізмом.

Г Діалектизмом.

2. Фразеологізм «пекти раків» означає:

А Червоніти (від сорому).

Б Дорікати за сором.

В Наполягати.

Г Допікати чимось.

3. Поєднайте стрілками вірний переклад фразеологізмів.

Українською

Російською

Робить, як море горить

Задирать нос

Терпець урвався

Глуп, как пробка

Крутиться, як муха в окропі

Два сапога пара

Ні в сих ні в тих

Было, да сплыло

Дурний, аж крутиться

Из рук все валится

Кирпу гнути

Терпенье лопнуло

Обоє рябоє

Крутится, как белка в колесе

Було та загуло

Не в своей тарелке

4. Вкажіть ряд слів з абстрактним значенням.

А М'якість, м'якуш, м'язи, океан, безвілля.

Б Розум, рік, сніг, мова, докори, корінь.

В Злість, радість, ніжність, синь, промінь, шлях.

Г Кохання, дружба, мужність, сердечність, воля.

5. Вкажіть сполучення слів, вжите у переносному значенні.

А Золотий годинник.

Б Танець дітей.

В Свіжий хліб.

Г Сталеві м'язи.

6. Слова дорога — дорогА, уранці — у ранці є:

- А Пароніми.
- Б Синоніми.
- В Омоніми.
- Г Антоніми.

7. До якої лексичної групи належить слово ключ у поданих реченнях

1. Ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе у невідомі краї (М. Рильський).
2. Ключем позиції була ота двогорба висота (М. Бажан).
3. Гірським ключем він пахне (М. Бажан).
4. Манісінька ручка цупко повертає ключ (С. Васильченко)?

- А Антоніми.
- Б Пароніми.
- В Омоніми.
- Г Синоніми.

8. Синоніми буква — літера — графема є:

- А Абсолютні.
- Б Стилістичні.
- В Семантичні.
- Г Семантико-стилістичні.

9. Краще погано їхати, ніж гарно йти. У цьому прислів'ї наявні:

- А Антоніми.
- Б Пароніми.
- В Омоніми.
- Г Синоніми.

10. Слова вареники, сніданок, линути, очолити, кремезний, розкішний, чарівний є:

- А Запозичені.
- Б Власне українські.
- В Іншомовні.
- Г Діалектні.

11. Вкажіть ряд слів-діалектизмів.

- А Газда, плай, лібрето, вар'ят.
- Б Файно, вуйко, тайстра, вивірка.
- В Штрек, ватра, вуйко, на-гора.
- Г Бовдур, телепень, беркицьнутися, роззява.

12. У якому реченні є просторічна лексика?

- А Жита скошили за два дні, пшениця ще достигала (Ф. Бурлака).
- Б Десь збоку, у високості закурликали журавлі (Б. Калита).

В Усі свої заробітки я проциндрив (Р. Іваничук).

Г Скажи мені правду, мій любий козаче (Т. Шевченко).

Питання для самоконтролю:

1. Що вивчає лексикологія?
2. Як визначається слово як основна лексична одиниця? Які ознаки його характеризують? Які функції виконує слово?
3. Які слова мають конкретне значення, а які - абстрактне?
4. Які слова називаються однозначними, які – багатозначними?
5. Яке значення слова називається прямими, а яке – переносним?
6. Які слова називаються омонімами? У чому полягає відмінність між омонімами і багатозначними словами? На які групи поділяються омоніми? Чим відрізняються від омонімів пароніми?
7. Які слова називаються синонімами? Дайте визначення синонімічного ряду. На які групи і за якими ознаками поділяються синоніми? З якою метою вживаються у мовленні?
8. Які слова називаються антонімами? На якій основі будуються антонімічні відношення? Чим зумовлене вживання антонімів?
9. Чим визначається належність слова до активної чи пасивної лексики?

9. Домашнє завдання:

Створіть три речення зі словами, що належать до [лексики іншомовного походження](#).

Розділ 5. Словотворчі засоби стилістики.

Тема 5.1. Морфеми і словотвірна структура слова. Основні способи словотвору. Стилiстичне забарвлення значущих частин слова: префіксів і суфіксів. Основні орфограми.

Морфеміка - це розділ мовознавства, що вивчає морфемний склад слова. Слово морфеміка називає також сукупність морфем мови. Об'єктом вивчення морфеміки є морфеми. **Морфема** - це найменша неподільна значуща частина слова. Морфеми існують тільки в складі слова і є його найменшою частиною. Характерною особливістю всіх різновидів морфем є їхня регулярна відтворюваність і повторюваність у процесі мовлення. Поєднуючись і розміщуючись у певній послідовності, вони є засобом вираження певного лексичного і граматичного значень.

Морфемна будова слова - це єдність взаємопов'язаних складових частин, розташованих у певній послідовності відповідно до їх ролі в організації слова як цілісної одиниці лексичного і граматичного рівнів мови¹³. Слова української мови за структурою неоднотипні: вони переділяються на змінювані і незмінювані.

У змінюваних словах виділяються **дві частини**: та, що змінюється, поєднуючись з іншими словами, і та, що залишається незмінною. У **незмінюваних словах** наявна лише незмінна частина. До **змінюваних** належать іменники, прикметники, числівники,

займенники, дієслова, дієприкметники. До незмінюваних – прислівник і дієприслівник.

§ 2. ОСНОВА СЛОВА І ЗАКІНЧЕННЯ

Основа слова - це частина слова без закінчення, що виражає його лексичне значення. Наприклад, у словах верба, сільський, надводний виділяються основи верб-, сільськ-, надводн- шляхом відкидання закінчень -а, -и и, -ии. **Незмінювані повнозначні** слова складаються лише з основи, що називається **чистою**: восени, додому. Чисту основу мають:

- 1) незмінювані іменники: *бюро, таксі, депо*;
- 2) інфінітив: *перемагати, активізувати*;
- 3) дієприслівники: *танцюючи, малюючи, пишучи*;
- 4) прислівники: *швидко, тут, там*

Іменники, прикметники та дієслова з нульовим закінченням не мають чистої основи: ніч, сталь, син, сестрин, стій, читав. Це змінювані слова, що мають нульове закінчення. За морфологічним складом **основа** може бути кореневою (простою), тобто складатися тільки з кореня: саду, пишеш, вода. Крім кореневої є афіксальна (комплексна) основа, що складається з кореня і одного або кількох словотворчих афіксів: передмов[^], підлісок⁰. За словотвірними зв'язками **основа** може бути непохідною (немотивованою) і похідною (мотивованою). **Непохідна** - це основа, що складається лише з кореня або кореня і закінчення. У складі такої основи не виокремлюються словотворчі афікси: *степ, книг-а, сір-ий*.

Похідна - це основа, що складається з кореня і одного чи кількох словотворчих афіксів: *столік⁰, передвечірні*.

Основа слова як носієві лексичного значення протиставляється **закінчення (флексія)** як показник граматичного значення.

Закінчення - це змінна частина слова, що виражає синтаксичні відношення слова до інших слів у словосполученні й реченні. Звідси впливає, що **закінчення мають лише змінювані слова**. Щоб виокремити закінчення, треба утворити кілька слобформ певного слова, змінна частина яких і буде закінченням: біл-ий, біл-ого, біл-ому, біл-им, біл-а, біл-ої. Закінчення може виражатися фонемою чи послідовністю фонем і бути нульовим, що умовно зображується символом 0: *вистав-а, вистав-ою, бік-0, сіл-0, земель-0*.

У типових випадках закінчення знаходиться в абсолютному кінці слова: *слухач-а, слухач-ем, слухач-у; пиш-у, пиш-еш, пиш-емо, пиш-уть*.

Проте у структурі українського слова маємо **розташування постфіксів** після закінчення, наприклад: *як-ого-сь, відбуд-уть-ся*.

**Афікси – це частини, які приєднуються до кореня: суфікс і префікс.
Див.визначення нижче**

ТИПИ МОРФЕМ

За роллю у структурі слова морфема переділяється на кореневі й афіксальні (службові).

Корінь - основна обов'язкова для кожного слова морфема, що виражає його лексичне значення. Це **спільна частина споріднених слів**: *біг, біг-ун, біг-ати; вод-а, вод-яний, під-вод-ний, за-вод-нити*. Необхідно розмежовувати омонімічні (однозвучні) корені, що виражають різне значення: **заводський, заводити, розводити, заводчани, доводити**. Тут дві групи споріднених слів: **1) заводити, розводити, доводити - корінь вод - (від дієслова водити); 2) заводський, заводчани - корінь завод -(від іменника завод)**. Слова, в основі яких лежить один корінь (співпадають не лише звуки, але й значення слова), називають спільнокореневими.

УВАГА! Слід пам'ятати, що найважливіше не буквене співпадання, а саме співпадання значень. В тестах ЗНО на визначення спільнокореневих слів важливо чітко зрозуміти значення кожного слова. Також не забуваймо, що українській мові притаманне чергування як голосних, так і приголосних, тож корінь слова може зазнавати звукових змін у різних спільнокореневих словах: *стіл – столи, віск – вощина, нога – ніженька*. Порівняймо друге слово із останньої пари із першим з наступної: *ніж – ножик*. Хоч у звуках (буквах) вони абсолютно ідентичні (*ніж – ніж*), однак не можуть бути спільнокореневими, адже мають абсолютно різне лексичне значення.

Найчастіше корінь поєднується з афіксами, що приєднуються до нього у певній послідовності. Корені, що вільно сполучаються з різними словотворчими афіксами і можуть вживатися без них, називаються вільними: *берег, берег-овий, при-береж-ний, береж-ок*. Корені, що не можуть себе виявляти самостійно, а лише в поєднанні із суфіксами і префіксами називаються зв'язаними: *в-зу-ти, роз-зу-ти*. До афіксальних (службових) морфем належать префікси, суфікси, закінчення, постфікс.

Афікс - це службова морфема, що є "носієм словотвірного і граматичного значень слова і служить засобом творення похідних слів або вказує на відношення його до інших слів"¹⁴. Ці значення афікси реалізують тільки в єдності з коренем, щодо якого займають препозицію (префікс) - або постпозицію (суфікс). **За функціями афікси поділяються на формотворчі й словотворчі.**

Префікс - афікс, що стоїть перед коренем або іншим префіксом і надає слову нового лексичного чи граматичного значення: *дослухати, виспівати, возз'єднання*. За функцією у слові префікси поділяються на словотворчі й формотворчі. **Словотворчі префікси** надають слову нового лексичного значення (*баба - прабаба, хмарний - безхмарний*) чи модифікують його в тому чи іншому плані (*дов'язати - перев'язати*). **Формотворчі префікси**

виражають нове граматичне значення слова (читати - дочитати, робити - зробити - префікси творять дієслівні видові пари). **Словотворчі префікси в українській мові є більш поширені, вони виражають певне словотвірне значення**, наприклад: *без-* вказує на відсутність чогось - безхліб 'я; *над-* наближення чогось, неповноту дії -*надходить*, *надламати*.

Префікси не змінюють частиномовної належності слова: *гіркий -прегіркий*, *модний - супермодний*(прикметники); ніхто, абихто, дехто (займенники).

Формотворчі префікси беруть участь у творенні форм найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників (*найдосконаліший, найвище*) та форми доконаного виду дієслів (*малювати - перемалювати, реєструвати - зареєструвати*).

Префікси в українській мові здебільшого співвідносяться з прийменниками *в-*, *від-*, *під-*, *над-*, *пред-*, *по-*, *за-* тощо. Частина префіксів іншомовного походження: *а-*, *анти-*, *гіпер-*, *гіпо-*, *де-*, *дез-*, *екс-*, *екстер-*, *інтер-*, *квазі-*, *контр-*, *ре-*, *суб-*, *супер-*, *ультра-*, які використовують переважно в іменниках і рідше в дієсловах.

Суфікс - афікс, що стоїть після кореня або іншого суфікса у слові й надає йому нового значення або відтінку. Суфікси приєднуються переважно до твірної основи, а не до слова в цілому, як префікси: *нагріти - нагрі-ва-ти*, *білий - біл-уват-ий*. За значенням суфікси поділяються на словотворчі й формотворчі. **Словотворчі суфікси використовують як словотвірний засіб. Вони видозмінюють значення твірного слова:** *тесати - тес-ак*, *сірий -сір-к-о*.

Суфікси можуть надавати слову найрізноманітніших відтінків стосовно головного лексичного значення: *яблуко - яблуч-к-о*, *хвіст-хвост-ищ-е*, *зелений - зелен-есеньк-ий*.

Формотворчі суфікси використовують для творення граматичних форм: дієслів у минулому часі: писа-в, прикметників вищого ступеня порівняння: холод-іш-ий, тепл-іш-ий. За допомоги формотворчих суфіксів -я- (-єн-), -т- утворюються дієприкметники минулого часу; за допомоги суфіксів -уч- (-юч-), -ач- (~яч-), -л- творяться активні дієприкметники теперішнього і минулих часів: написати - написа-н-ий, зробити - зробл-ен-ий, пломеніти - пломені-юч-ий.

Суфікс вживається лише у поєднанні з іншими морфемами, а тому належить до зв'язаної морфемі. У слові може бути кілька суфіксів: *друж-ин-а - друж-ин-н-ик*.

Постфікс - службова морфема, розташована в слові після закінчення і виконує словотворчу і граматичну роль. В українській мові постфікс -ся приєднується до дієслів як словотворчий афікс і виражає граматичне значення пасивного стану: *лікуватися, виднітися, умиватися*. До постфіксів належать також: *-сь* (*хтось, десть*), *-небудь* (*який-небудь, як-небудь*); *-будь* (*хто-будь, куди-будь*); *-то* (*десь-то, хтось-то*).

СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ

Розрізняють морфологічні й неморфологічні способи словотворення. До морфологічних відносять всі способи, за яких похідне слово утворилося за

допомоги афіксальних морфем, всі інші - до неморфо-логічних. Морфологічні способи словотворення поділяються на афіксальні, безафіксальні (осново- і словоскладання, абревіація). Залежно від того, які афікси використовуються для творення похідних слів, серед афіксального словотворення виокремлюють такі його різновиди: суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, постфіксальний, безафіксний.

Суфіксальним називається такий спосіб, за якого похідне слово утворюється з допомоги суфікса. Цей спосіб застосовується для творення всіх повнозначних частин мови, крім займенників: іменників *-пасіч-ник, шахт-ар, молод-ець*; прикметників - *гірк-уват-ий, виріш-альн-ий, пари-зък-ий*; числівників - *сем-ер-о*; дієслів-*заморож-ува-ти, кліп-ну-ти*; прислівників - *добр-е, пішк-и, три-чі*. Найпродуктивніше суфіксальний спосіб виявляється під час творення іменників, що зумовлено найбільшою кількістю іменникових суфіксів в українській мові, серед яких розрізняють:

1) суфікси, для творення назв осіб за різними ознаками: *-ар (-яр) (косар, друкар, маляр)*; *-ець (-івець, -овець, -анець, -инець) (фахівець, динамівець, республіканець, кубинець)*; *-ник (керівник, будівник)*; *-тель (вихователь, учитель)*; *-ій (водій, палій, крутій)*; *-ун (бігун, балакун)*; *-к- (незнайко, забудько)*; *-ер (котро-лер, тренер)*; *-ак (співак, вояк)*; *-ист (-іст) (таксист, пропагандист, шахіст, машиніст)*; *-чук (бондарчук, шевчук)* тощо;

2) суфікси із узагальненим та абстрактним значенням: *-нн- (читання, малювання)*; *-інн- (сидіння, ходіння)*; *-к- (загадка, пам'ятка)*; *-от- (робота, скорбота)*; *-б- (журба, ганьба)*; *-т- (битва, гонитва)*; *-ість (сміливість, гордість, мужність)*; *-изн- (білизна, новизна)*; *-от- (чеснота, доброта)*; *-ощ- (хитрощі, любові)'*,

3) суфікси для утворення збірних назв: *-ств-(-цтв-) (студенство, козацтво, садівництво)*; *-в- (мишева, мушва)*; *-няк (вишняк, березняк)*; *-инн- (квасолиння, гарбузиння)*; *-ин- (озимина, садовина)*;

4) суфікси на означення здрібнілості й позитивної оцінки: *"ик- (котик, столик, братик)*; *-ок- (дубок, жучок, синок)*; *-оньк-, -еньк- (голівонька, рученька)*; *-ачк- (здоров'ячко)*;

5) суфікси для вираження негативної суб'єктивної оцінки: *-ищ- (носище, домище, стовпище)*; *-ук- (-юк-) (багнука, пилюка)*; *-ань- (здоровань, головань)*; *-аг- (-яг-) (бродяга)*.

Прикметники, як і іменники, творяться суфіксальним способом. Серед суфіксів виділяють:

1) суфікси якісних прикметників: *-н- (сонний, розумний, міцний, авторитетний)*; *-ив- (лінивий, правдивий)*; *-ат- (зубатий, головатий, губатий)*; *-ав- (-яв-) (кучерявий, дірявий)*; *-ист- (-іст-) (гонористий, плечистий, вибоїстий)*; *-уват- (-юват-) (сучкуватий, гіркуватий)*; *-к- (ламкий, липкий)*; *-альн- (-яльн-) (геніальний, вирішальний)*;

2) суфікси відносних прикметників: *-н- (житний, рибний, народний)*; *-ан- (-ян-) (гречаний, пшоняний, солом'яний)*; *-ов-, -ев- (-єб-) (березовий, вишневий,*

життєвий); -ськ- (-зьк-, -цьк-) (*учнівський, запорізький, кременчуцький*); -ичн- (-ічн-) (*педагогічний, історичний*); -арн- (-ярн-) (*гуманітарний, молекулярний*); -ч- (*споживчий, творчий*); -ин-, -жн- (*завтрашній, справжній*);

3) суфікси присвійних прикметників: -ів-(-їв-) (*братів, ковалів, Сергіїв*); -ин- (-їн-) (*сестрин, Надіїн, материн, солов "иий*).

Від основ якісних прикметників суфіксальним способом утворюються прислівники за допомоги суфіксів -о, -е: *близький - близько, жадібний - жадібно; ворожий - вороже, хороший - хороше*.

Суфіксальним способом творяться і дієслова. До іменникових, прикметникових та прислівникових основ додаються безпосередньо такі дієслівні суфікси: -ува- (-юва-) (*учителювати, гордувати, зимувати, жалкувати*); -и-, -ї-, (хвалити, мирити, клеїти, веселити, радіти, молодіти); -а- (-я-) (*слухати, добрішати, ширшати, вечеряти*); -аува-(-изува-) (*екранізувати, вітамінізувати*); -ну- (*сліпнути, худнути*).

Префіксальним називається такий спосіб, за якого похідне слово утворюється за допомоги префікса.

Префіксація найчастіше застосовується для творення дієслів, рідше іменників, прикметників, прислівників.

Похідні дієслова префіксальним способом утворюються тільки від дієслів. Вибір твірного префікса зумовлюється лексичним значенням дієслова. У префіксальному дієслівному словотворенні беруть участь власне українські префікси: в- (*у-, уві-*) (*встояти, увійти, удавати*); ви- (*винести, викрутити*); від-, од- (*відламати, відзвучати, одрубати*); до- (*ді-*) (*долетіти, дійти*); за- (*засумувати, записати, засіяти*); з- (*зі-, із-, зо-, с-*) (*змести, зіскочити, сфотографувати, схилити*); на- (*наловити, накреслити*); над- (*надбудувати, надколоти*); о- (*об-, обі-*) (*описати, обкопати, обікрати*); пере- (*перекреслити, перепитати*); під- (*піді-*) (*підфарбовувати, підкинути, підійти*); перед- (*передбачати, передчути*); по- (*покликати, посіяти*); при- (*притрусити, приклеїти, прибігти*); роз- (*розі-*) (*розказати, розрубати, розібратися*).

Дієслова творяться й за допомоги запозичених префіксів: *де-* (*дез-*) (*демобілізувати, дезінфікувати, дезорієнтувати*); *дис-* (*дискваліфікувати, дисасоціювати*); *ре-* (*реорганізувати, ретранслювати*); продуктивними є префікси іншомовного походження: *анти-* (*антивірус, антициклон, антитеза*); *архі-* (*архідиякон, архієпископ*); *де-* (*дез-*) (*денаціоналізація*); *віце-* (*віце-президент, віце-консул*); *дис-* (*дисгармонія, диспропорція*); *екс-* (*екс-журналіст, екс-чемпіон*); *екстра-* (*екстраклас, екстрамо-да*); *суб-* (*субінспектор, субконтинент*); *прото-* (*протодиякон, протопресвітер*); *ре-* (*ревакцинація, репреватизація*); *супер-* (*супертип, суперкультура*); *ультра-* (*ультраскло, ультрафільтр, ультрамода*).

Прислівники в українській мові утворюються за допомоги префіксів прийменникового походження: *за-* (*забагато, заблизько*); *від-* (*віднині, відколи, відтепер*); *до-* (*допоки, дотепер, донедавна*); *на-* (*надаремно, надалі, назавжди*); *поза-* (*позавчора, позаторік*); *перед-* (*передучора*); *після-* (*післязавтра*); *по-* (*повсякчас, повсякдень*).

Префіксально-суфіксальним називається такий спосіб словотворення, коли до твірної основи одночасно приєднуються префікс і суфікс: *без-+меж+н-ий, при-+руч+и-ти*.

Префіксально-суфіксальні прикметники здебільшого утворюються на базі прийменниково-іменникових сполучень. У словотворчому їх оформленні беруть участь такі префіксально-суфіксальні пари: *без-...-н,-ов,-ев,-ан* (*безводний, безкласовий, безстатевий, безвітряний*); *від-...-н,-ов-* (*віддієслівний, відприкметниковий*); *до-.-ев-, -ов-, -ськ-, -ичн-* (*дошкільний, докласовий, дореформений, дорадянський, доісторичний*); *за-., -н-, -ов-, -ськ- (-зьк, -цьк-)* *понад-.. -ов-, -ев-, -ськ-* (*понадхмарний, понадстеповий, понад-кореневий, понаддеснянський*); *при-...,-н,-ов,-ев,-ськ-* (*прибережний, прирусловий, приамурський*); *не-...-н,-анн,-енн-* (*незламний, невпізнаний, незліченний*); *не-...-м-* (*невловимий*).

Дієслова творяться префіксально-суфіксальним способом від іменних частин мови, тобто твірними основами служать іменникові, прикметникові, займенникові та числівникові основи. До цих основ можуть приєднуватися такі префіксально-суфіксальні пари: *о-...-і,-и,-ува-* (*охижити, осиротити, оподаткувати*); *у-...,-и,-і-* (*узагальнити, усиновити, у двоїти*); *ви-...-и-* (*вивітрити, вивільнити, висловити*); *з-...-и,-і-* (*зменшити, спорожнити, зволожити*); *роз-...-и-* (*розрідити, розсекретити, розкуркулити*); *по-...-і,-и,-а-* (*покрасивити, погіршити, побаранити, подужати*); *зне-...-и,-і-* (*знеболити, знецінити, знесилити*); *збез-...-і-* (*збезводнити, збезлюднити*); *про-...-и-* (*продешевити, прояснити*).

Віддієслівні префіксально-суфіксальні дієслова утворюються за допомоги таких пар: *під-...-ува,-ва-* (*підсвистувати, підтакувати, під' вивати*); *при-...-ува, -овува-* (*приговорювати, притупцювати*); *ви-...-и,-овува-* (*виховувати, вивойовувати*); *від-...-и-* (*відломити*); *пере-...-и-* (*перевісити, перечипити*); *про-...-и-* (*прокусити, проломити*); *з-...-и-* (*зіскочити*); *роз-...-ува-* (*розбалакувати*). За допомоги префіксально-суфіксального способу прислівники утворюються найчастіше від прикметників приєднанням таких префіксально-суфіксальних пар: *по-...-ому,-и* (*по-доброму, по-чесному, по-братськи*); *по-...-у* (*поблизу, понизу, порівну*); *по-...-о* (*порожньо, посотенно*); *по-...-е* (*по-друге, по-четверте*); *в-...-у* (*вручну, всліпу*); *в-., -о* (*вправо, вліво*); *до-., -а* (*дотемна, дочиста, допізна*); *за-...-о* (*заживо, замертво*); *з-/с-...-а* (*зрідка, скося, здалека*); *на-...-о* (*намертво, наглухо*); *на-...-і* (*нарівні, наодинці*); *з-(зо-)...-у* (*здуру, зосліпу*).

Постфіксальним способом творяться дієслова - постфікс *-ся* вживається з дієслівними основами: *витирати - витиратися, ласувати - ласуватися, любити-любитися*; займенники і прислівники - постфікси *-сь,-небудь* вживаються із займенниковими і прислівниковими основами: *хтось, якийсь, чийсь, чомусь, колись, кудись, відкілясь, звідкілясь, який-небудь, хто-небудь, де-небудь, куди-небудь*. Нерегулярні постфікси *-будь* і *-то* теж вживаються із займенниковими і прислівниковими основами: *хто-будь, що-будь, коли-будь, якимсь-то, десь-то, хтось-то*.

Осново- і словоскладання. [Абревіація](#)

Складання - це спосіб творення слів шляхом об'єднання в одне ціле кількох слів або основ: чорно-білий (від *чорний* і *білий*), чорнозем (від *чорна земля*).

Основним способом творення складних слів - іменників, прикметників, прислівників є основоскладання.

Основоскладання - це спосіб творення похідних слів шляхом поєднання кількох основ у цілісну лексичну одиницю. Поєднання основ може відбуватися за допомоги сполучних голосних (інтерфіксів) -о-, -е-(*землемір, лісостеп, життєпис*) або без них (*стопкран, п'ятирічний*).

Перважна більшість складних слів постає з основ відповідних слів (чорнослив, сизокрилий) або з основ та цілих слів (яскраво-синій, двовірш). У багатьох випадках основоскладання супроводжується суфіксацією (*чорні брови - чорнобровці - чорн+о+брив+ці*).

Поєднання кількох слів в єдину лексичну одиницю називається словоскладанням. Словоскладанням утворюються такі групи слів:

- 1) синонімічні єдності (стежки-доріжки);
- 2) семантичні єдності (батько-мати, хліб-сіль, діди-прадіди);
- 3) прикладкові сполучення (місто-герой, дівчина-красуня);
- 4) повторення (великий-великий, давно-давно, ледве-ледве). Різновидом складних слів є складноскорочені слова, або аббревіатури. Аббревіація - це спосіб творення похідних слів шляхом об'єднання

скорочених основ (технічний редактор - техред), скорочених і повних основ (медичне училище - медучилище) або довільного скорочення твірної одиниці.

Серед аббревіатур розрізняють часткові, ініціальні й комбіновані (змішані).

Часткові аббревіатури утворюються:

- 1) поєднанням частини першого твірного слова і повного другого слова (санітарний інспектор - санінспектор, профспілка);
- 2) поєднанням частин усіх твірних слів (юний натураліст - юннат, універсальний магазин - універмаг).

Ініціальні аббревіатури утворюються поєднанням перших звуків твірних основ (загс - запис актів громадянського стану) або назв букв, що позначають початкові звуки (*МВС України* - читається емвеес).

Комбіновані аббревіатури утворюються поєднанням частини першого твірного слова та ініціальної аббревіатури від інших твірних слів (*міськучоно* - міське управління народної освіти).

Неморфологічні способи словотворення

До неморфологічних способів словотворення належать: морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний і лексико-семантичний.

Морфолого-синтаксичним називається такий спосіб, за якого слово набуває нового значення у результаті переходу його із однієї частини мови до іншої. Наприклад, у реченнях Чергові учні зустрічали гостей і *Чергові зустрічали гостей* однозвучні слова *чергові* різняться лексичним значенням і морфологічними ознаками.

У першому реченні слово *чергові* називає ознаку осіб (учні) за родом діяльності (це його лексичне значення), виступає означенням (це його синтаксична функція), що виражене прикметником. У другому реченні *чергові* вже називає осіб, у реченні виконує синтаксичну роль підмета, що виражений іменником. Отже, слово *чергові* набуло нового лексичного значення внаслідок зміни синтаксичної функції і морфологічних ознак (прикметник-іменник), воно є похідним словом: прикметник перейшов у іменник.

Найчастіше в українській мові відбувається перехід прикметників і дієприкметників у іменники (минуле, майбутнє, вартовий, уповноважений); перехід дієприкметників у прикметники (сушений, печений, стиглий, освічений); перехід іменників у прислівники (приїду весною, напишу листа днями); перехід повнозначних самостійних частин мови у службові (*велике коло - коло річки*). Похідне слово зовні нічим не відрізняється від мотивуючого.

Лексико-синтаксичним називається такий спосіб словотворення, за якого похідне слово, утворюється внаслідок злиття (зрощення) в одне слово синтаксичного словосполучення: натщесерце, утридорога, впівголоса, запанібрата, перекотиполе, Горицвіт. Словосполучення втрачає синтаксичні ознаки, застигає у своїй формі і зливається в одне слово (*пройди світ-^пройдисвіт, перебий ніс-^Перебийте*).

Отже, твірні слова поєднуються в одне складне безпосередньо, не зазнаючи будь-яких змін.

Лексико-семантичний спосіб словотворення - це утворення нових слів внаслідок переосмислення вже наявних у мові слів. У будові похідного слова не відбувається ніяких змін, змінюється лише його лексичне значення - воно вживається для називання нових предметів, понять: *дерево береза* і *село Береза*, *птиця сокіл* і *авіаклуб "Сокіл"*, *держжава Україна* і *часопис "Україна"* чи *Палац культури "Україна"*, *захід* (одна з чотирьох сторін світу) і *Захід* (країни Західної Європи).

Домашнє завдання. Скласти конспект статті підручника. Дати (письмово) відповіді на питання для самоперевірки.

- 1. Що таке морфема?**
- 2. Як називається наука, що вивчає морфему?**
- 3. Що складає основу слова? Як визначити закінчення в слові? Поясніть на власному прикладі.**
- 4. Слова яких частин мови мають чисту основу?**

5. Чи можуть мати іменники, прикметники, дієслова з нульовим закінченням чисту основу? Чому?
6. Як визначити корінь слова? Які це спільнокореневі слова?
7. Назвіть приклади афіксів.
8. Які це афікси формотворчі й словотворчі? Наведіть приклади.
9. Що таке постфікс? Наведіть приклад.
10. У чому полягає сутність морфологічних і неморфологічних способів творення слів?
11. Назвіть морфологічні способи творення слів.
12. Наведіть приклади неморфологічних способів творення слів. (по два слова)
13. Наведіть приклади слів з чистою основою і слова з нульовим закінченням (по два слова)

Тема 5.2. Основні орфограми в коренях. Тренувальні вправи.

1. У складах із буквами на позначення ненаголошених *е, и, о* пишеться та сама буква, що й під наголосом: *зачесати* - *че^оше*, *злегенька* - *ле^огше*, *затемнити* - *те^омний*, *вишневий* - *ви^ошня*, *примирити* - *ми^орний*, *голубка* - *го^олуб*.

2. Пишеться *е*:

- а) у сполученнях *-ере-*, *-еле-* : *черевик*, *пелена*;
- б) коли *е* при зміні слова випадає: *шевця* (швець), *праведний* (правда);
- в) при чергуванні з *і*: *летіти* - *літати*, *променя* - *промінь*, *каменя* — *камінь*.

3. Пишеться *и* у сполученнях *-ри-*, *-ли-*: *бриніти*, *дрижати*, *кривавий*, *тривожитися*.

Голосні наголошені й ненаголошені, їх вимова і позначення на письмі

Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом

Є слова, у яких написання *е, и, о* не можна перевірити правилом. Правопис таких слів треба запам'ятати. До них належать: *абрикоса*, *апельсин*, *бобіна*, *вимпел*, *директор*, *дистанція*, *качан*, *кишеня*, *катушка*, *кочерга*, *кремезний*, *левада*, *либонь*, *медаль*, *минулий*, *пелюстка*, *пенал*, *печера*, *пиріг*, *пшениця*,

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ

[О]-[И]-[Е]

•
Ненаголошені *Зуринятися*
голосні в *- зупи'нка,*
процесі *риплять –*
мовлення *ри'нули,*
втрачають *розумний –*

<p>своє виразне звучання і наближаютьс я до інших, близьких за вимовою голосних. У коренях діслів пишуться літери «Е,И,О», коли вони відповідають цим же звукам у наголошеному складі того самого чи спорідненого слова.</p>	<p>ро'зум, село - се'лище. Багатий, багатир, гарячий, багаття, лопата, гончар, богатир (велетень), левада, медаль, леміш</p>
--	---

• Проте є такі слова, у яких сумнівні голосні не можна перевірити і написання уточнюється за орфографічним словником.

[O]-[I],

[E]-[I]

• У сучасній українській мові звуки [O], [E] увідкритих складах часто

<p>Водопій – водопою, камінь – каменя, лід – льоду, будівник –</p>
--

чергуються з будова,
 [І] у закритих вільний –
складах при воля,
 словозміні чи робітник –
 словотворенні робота,
 зілля -
 зелений

[Е]

після
 Ж, Ч, Ш, Щ, ДЖ, Й

- перед наступним м'яким приголосним
 Честь, челюсті, щеня
- перед складом з голосним «І»
 Щеміти, женіть, увечері
- перед складом з «Е»
 Шестеро, через, очерет, джерело, чернетці
- складом з голосним «И», якому в російській мові відповідає «и»
 Пшениця (рос. пшеница), женити (рос. женить)

[О]

після
 Ж, Ч, Ш, Щ, ДЖ, Й

- вживається після шиплячих та «й»
 Жом, жовч, шовк

перед твердим
 приголосним

- перед складом
 Щока,

з голосними «о», «а», «у» звечора,
чому, чоло,
жолудь

- перед складом з «и», якому в російській мові відповідає «ы» Чотири (рос. четыре)
- в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі –ОСТ- Свіжості, меншості, пекучості
- у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду Гарячої, нашої, першої, безкрайною
- у похідних утвореннях типу Вечоріти, вечоріє (вечора, вечорові); чорніти, чорниці, чорнити (чорний, чорного)

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ У КОРЕНЯХ ДІЄСЛІВ

	•	
	На	Ломити –

<p>[O]-[A]</p>	<p>сучасному етапі в дієсловах кореневий [a] вживається перед наголошеним суфіксальним -а'.</p> <ul style="list-style-type: none"> Однак більшість дієслів має кореневий [o], що не чергується з [a]. 	<p>ламати, гонити – ганяти, скочити – скакати, допомогти – допомагати.</p> <p>АЛЕ: вимовити-вимовляти, виростити – вирощувати, простити – прощати.</p>
----------------	--	--

<p>[E]</p> <p>невипадний-</p> <p>[I] невідповідний</p>	<ul style="list-style-type: none"> [E] виступає в префіксальних морфемах дієслів доконаного виду, [I] – у дієсловах недоконаного виду. Чергується в дієсловах 	<p>Вигребти – вигрібати, випекти – випікати, замести – замітати.</p> <p>Викоренити – викорінювати, викоренення – викорінювання, чекання – очікування.</p>
--	---	---

з суфіксом
–УВА-, -
ЮВА- та
похідних
від цих
дієслів
іменниках
на -ННЯ

<p>[Е] випадний-[И]</p>	<ul style="list-style-type: none"> У дієсловах кореневий [u] вживається перед наголошеним суфіксом -а'-. Випадний [Е] чергується з [И] перед -Л, -Р 	<p>Дерти-зди<u>ра</u>ти-драти, те<u>р</u>ти-в<u>и</u>ти<u>ра</u>ти-в<u>и</u>тру. Зав<u>м</u>ер-зам<u>р</u>и-зав<u>м</u>ирати, сте<u>р</u>-зі<u>т</u>ри-сте<u>р</u>ати.</p>
<p>[И] після шиплячих та Г,К,Х</p>	<ul style="list-style-type: none"> У коренях дієслів після шиплячих та Г,К,Х 	<p>Ш<u>и</u>рокий, щ<u>и</u>т, ж<u>и</u>то, х<u>и</u>трий, к<u>и</u>слий</p>
<p>[И] після шиплячих та Г,К,Х</p>	<ul style="list-style-type: none"> У коренях дієслів після шиплячих та Г,К,Х пишеться тоді, коли 	<p>Г<u>и</u>рка-г<u>о</u>ра, ш<u>и</u>сть – ш<u>е</u>сти, ж<u>и</u>нка – ж<u>о</u>на, за<u>г</u>ін – за<u>г</u>он.</p>

*вона
позначає
звук, який
при
словозміні
чергується
з [O] , [E]*

2.2. ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Вправа 46. Списати, вставляючи пропущені букви та знімаючи ризик.
Посянати можливі чергування в словах.

1. Тиха вода бер...ги ломить. 2. Осінь пі...ганяє, зима не жде. 3. Не кажи гоп,
поки не перескоч...ш. 4. Хто два зайці гонить, той жодного не зловить. 5. Колос
повний до землі гнет...ся, а пустий у/гору дереться. 6. Дівка заплет...на, а хата
не мет...на. 7. Кинь ячм...нь в болото —убере тебе в золото. 8. Гей, звідкіль ти
пр...летіла, ластівочко мила? 9. Хто знан...я має, той і мур зл...має. 10. Зробив
справу — віднеси, п'ять нових захопи. 11. Від народного гніву зрадник
не вт...че. 12. Хто батьківщину люб...ть, того і батьківщина бер...же.

Вправа 47. Переписати, вставляючи, де потрібно, пропущені букви або
вибираючи потрібно.

1. Ходить пісня яснолика між дерев, ми її в сер...ця навіки заб...рем (Мал).
2. Два вітри пі(д, т)кralись (с,з)тиха, в баби вирвали нитки і порвали на
шматки (О. П.). 3. Біла ромашко, як ти цвітеш! З медом від тебе л...тить бджола.
Дівчинка в коси тебе запл...ла (Синг.). 4. Ми повибіга(ї,є)мо, снігу нак...чаємо
купу за садком. 5. Баба буде плакати, будуть сльози капати, знівечать кожух.
Голова пок...титься і в калюжу — бух! (Гл.). 6. Можна все на світі виб...рати,
сину, вибрати (не)можна тільки Батьківщину (Сим.). 7. У зеленому намисті,
(синьо)ока, чарівна, ст...ле килими барвисті, йде дібровами весна. 8. Осінь
ялинки не ч...пає, доглядає, наче мати, — все про неї тільки й дбає, щоб зимі
подарувати (Дон.). 9. Дож(е,и)даю із роботи маму. І на кухні, і в світлиці
підм...ла, пр(и,е)брала (О. П.). 10. Внучка сміливо прод...рається лісовими
хащами. 11. Сидимо собі, ліс кругом завм...р. 12. Сьогодні дідусь уже зб...рався
пов...зти дівчинку до Тихого океану. 13. Через хвилину судно (з,с)тишувало хід,

перем...гаюч(і,и) піняві хвилі (Із тв. М. Яненка). 14. Бабуся заг...няє нас до хати (Ст.).

Вправа. 48. Доберіть до поданих слів їхні форми і спільнокореневі слова: Київ, новий, п'ять, читач, білий.

Чим різняться між собою дібрані вами спільнокореневі слова і форми одного і того ж слова? Якими частинами мови вони є?

Вправа 49. Прочитайте пари слів. Чи можна вважати їх спорідненими? Висновок обґрунтуйте.

Поле (іменник) — поле (дієслово); сік (дієслово) — сік (іменник); мати (іменник) — мати (дієслово); заплачу (дієслово) — заплачу (дієслово); ніс (іменник) — ніс (дієслово); віз (іменник) — віз (дієслово); засіяти (дієслово) — засіяти — (дієслово).

Вправа 50. I. Прочитайте подані групи слів; доведіть, що спільнокореневі слова, кожне зі своїм лексичним значенням, мають різні основи, а форми одного й того ж слова мають однакове лексичне значення.

Брат, брататися, братові, братній, братик, братія, братом, братство; грак, граченя, граку, грачиний, граком, грака.

Знайдіть чергування приголосних в аналізованих словах. Пригадайте, які ще приголосні у коренях слів можуть чергуватися, наведіть приклади.

Вправа 51. Позначити орфограми у виділених словах.

Свободи сонце стало нашим дахом, під ним Дніпро прибої *розгортає*, стара Говерла плечі *розправляє*... (І. Гуцак.) Не дістається батьківщина в *спадок*. Вона – довічний невідплатний борг. (В. Затулівітер.) Зло заподієш людині – її ж і *зненавидиш* люто; вчиниш *зненацька* добро – любою стане тобі. (І. Качуровський.) Востаннє гукнули з ночі *притомлені* дикі гуси, бо вже десь малий Телесик чека рятівних крилат. (Г. Білоус.)

Вправа 52. Записати та виділити в словах префікси. Вказати орфограми в префіксах. Від яких слів утворено виділені слова?

Розклад, безслідно, розсіяння, розхитаний, розм'якшити, роззброєний, роз'юшити, розходження, сказати, звузити, стишити, змусити, зшити, стривожити, зцідити, стриманий, стрибнути, зцілити, стриножити, зчіплювач, стурбувати, стягнений, *збарложений*, *зворохобити*, *скоцюбритись*.

Пречудовий, примарний, презавзятий, пребагато, Причорномор'я, Придунав'я,

Приуралля, Приазов'я, Прикарпаття, приозер'я, принаджувати, прещасливий, принизити, предужий, Прип'ять, прірва, прізвисько.

Вправа 53. Списати речення. Пояснити правопис виділених слів.

Хмари-шати розпливлися, розпливлись по всьому небі. (М. Рильський.) З кривих гілок звисає сніг лапатий, спустився сон до білого села.

(Л.Вишеславський.) Неначе дерево *безлисте*, стоїть моя душа в полях.

(Д.Павличко.) А дерево росло *безгрішно* і наївно, лиш промені верба вбирала

щохвилини... *(Л. Вишеславський.)* Безвітря *спечне*, як і в літі... *(М. Братан.)*

Думки-метелики знімаються на крилах, ламають їх і падають *безсило*...

(Олександр Олесь.) Шумить *безперестанку* сіра злива, *періщить* злива *скошені* лани. Ламає руки дичка сиротлива серед пустого поля восени. *(А.Патрус-*

Карпатський.) Іще не *розписали* журавлі печальними автографами небо. *(Г.*

Хмільовська.) *Тривожаться* птиці у плавнях *безсонних*, ключами курличуть

далекі путі, нападало яблук пашистих, червоних на жовті, у срібній різьбі,

скатерті. *(М. Стельмах.)*

Митець створив із мarmуру *прекрасну Галатею*, усе, чим жив, чим марив, в її красі знайшов... Я долі дякую за те, що *привела* не на *Парнас* мене, хиткий в своїй основі, а до *сердець*, де я хоч день жила, комусь здалась чарівною у слові. Промчались бурі і громи, *вп'ялись* в фортецю ядра давні... *Кармалюка* діла *преславні* легенди сіють між людьми. *(З творів Л. Забайти)*

Вправа 54 *Переписати, добираючи з дужок потрібний префікс.*

Чи я до тебе, Україно, (при-, пре-)б'юсь, мов крапля у Дніпро... Як синяя птиця із казки, на трави (з-, с-)пускається вечір... (З-, с-) жовкне лист уліті, відчахнеться віття. В твоїх (при-, пре-)тінених очах я бачу небо ясно-синє. *(З творів М. Стельмаха)*

Вправа 55 *Диктант із коментуванням.* Виділені слова розібрати за будовою. Зроби добра свого краплину. На крихту здатен – а зроби. Не *розпускай* ядучу слину в ярмі безплідної злоби. Бо горітимеш ти на повільнім вогні, все тобі пригадають розтринькані дні. *(В. Чуйко.)* Хочеш бути безгрішним? Не йди попереду, напхай рота і чекай, поки затвердне. А по тому звий собі кокон зі слини, скиглення й страху і спокійно заляж у ньому, але не серед шляху. Наше суспільство не терпить аутсайдерів і безпорадних, бо воно саме є таким – пасе задніх. *(Н. Колєв-Босія, переклад з болг.)* Якщо не вчув призначення свого – ти ще не жив... *(Ю. Липа.)* До колосків, налитих *туго*, моя *прихилена* душа. *(О.*

Довгий.) Придорожні трави до всього звиклі: цвіте лобода в тріскотні мотоциклів. *(М. Самійленко.)*

С л о в н и к.

Аутсайдер – спортсмен або команда, що у змаганнях посідає останнє місце.

Тема. Правопис складних слів.

Правопис складних слів

Разом пишуться:

1. Усі складноскорочені слова й похідні від них: *держбанк, колгосп, міськом, держстрах, універмаг; колгоспний, комсомольський*. Сюди належать і всі складноскорочені слова з першими частинами *авіа-, авто-, біо-, зоо-, водо-, газо-, гідро-, електро-, мета-, метео-, соціо-, стерео-, супер-, теле-, термо-, турбо-, фото-* й подібні: *стереосистема, газопостачання, метеослужба, агрокомплекс*.
2. Складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник (коли він не позначається цифрою): *двобічний, трипроцентний, сімдесятиріччя, трикутник, двадцятишеститисячний, двовладдя*.
3. Складні іменники, утворені шляхом поєднання за допомогою сполучного звука двох або кількох основ: *самокат, лісосплав, краснопис, чорнозем, верболіз*.
4. Складні іменники, утворені шляхом поєднання дієслова в 2-й особі однини наказового способу з іменником: *вернигора, горицвіт, перекотиполе*.
5. Іменники, утворені шляхом поєднання трьох і більше основ: *веломотоспорт*.
6. Складні прикметники, співвідносні з складними іменниками, що пишуться разом: *електросиловий, самохідний*.
7. Складні прикметники, утворені від сполучення іменника та узгоджуваного з ним прикметника: **народно-поетичний, первіснообщинний**.
8. Складні прикметники з другою дієслівною частиною: *деревообробний*.
9. Складні прикметники, у яких перша частина співвідноситься з прислівником: *доброзичливий*.
10. Складні прикметники, утворені з 2-х або кількох прикметників, якщо основне смислове навантаження передається останнім прикметником: *вузькодіалектний*.
11. Складні прикметники, що виступають як наукові терміни: *головоногі, грудочеревна (перепона), умовнорефлекторна (дія)*.
11. З першою частиною напів-, полу-: *напівавтомат, полумисок*. 6. З першою частиною віце-, екс-, лейб-, альфа-, бета-, максі-, міні-, міді-, обер-, член-, унтер-, штабс-, контр-, поп-, веб- : *віцеректор, експрезидент, попмузика, вебсторінка, максіпрограма, мінімаркет (але контр-адмірал)*. **ОКРЕМО!!!** 1. Власні і загальні назви з числівником пів (половина від чогось): *пів Луганська, пів Японії, пів яблука, пів огірка (але півострів, півкуля, півоберт, піваркуш)*

Через дефіс пишуться:

2. Повторення того самого слова з метою підсилення його повного значення, зокрема, в дієсловах для підсилення інтенсивності дії: *писав-писав, ходив-ходив*; у прикметниках і прислівниках для вираження великої міри, ознаки: *білий-білий, легенький-легенький, багато-багато, синьо-синьо, тихо-тихо.*

2. Поєднання синонімічних слів: *гидко-бридко, зроду-віку, тишком-нишком, часто-густо*; антонімічних слів: *більш-менш, видимо-невидимо*; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *батько-мати (батьки), хліб-сіль (їжа)*; слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами і суфіксами: *великий-превеликий, давним-давно, з давніх-давен, з діда-прадіда, мало-помалу, повік-віки, радий-радісенький, сила-силенна, тихий-тихесенький.*

Примітка. Два однакових іменники, з яких один має форму називного відмінка, а другий – орудного, пишуться окремо: *кінець кінцем, одним одна, честь честю, чин чином.* Так само й займенники: *сама самотою.*

3. Поєднання слів, що означають приблизність: *день-другий, година-дві, не сьогодні-завтра, три-чотири.*

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У таких випадках між ними ставиться тире 3–4 (дні), учні 8–11 класів.

4. Складні вигуки та звуконаслідування: *гей-гей, ого-го, бом-бом.*

5. Звуки в словах, що вимовляються протяжно: *По-о-дай, то во-о-ни наморились уже йта-а-к біля мене. (Тесленко); По-о-лк, стій!*

6. Літерні абрєвіатури з належними до них цифрами: *Ту-154, ЗІЛ-131.*

7. Літерні найменування паралельних класів у школах: *7-А, 10-В.*

8. Терміни, до складу яких входить літера алфавіту: *П-подібний, Т-подібний.*

9. Літерні скорочення складних слів, які пишуться разом або через дефіс: *с.-г. — сільськогосподарський; с.-д. — соціал-демократ, соціал-демократичний; ст.-сл. — старослов'янський.*

Але скорочення, утворені від словосполук, пишуться окремо: *с. г. — сільське господарство.*

10. Іменники, що означають науковий ступінь, спеціальність, професію:

магнітолог-астроном, член-кореспондент.

11. Іменники, що означають державні посади, військові звання: *генерал-губернатор, генерал-майор, прем'єр-міністр.*

12. Іменники, у яких перше слово підкреслює основну прикмету чи особливість предмета, що передається другим словом: *блок-система, жар-птиця, крекінг-процес.*

13. Іменники, що означають складні одиниці виміру: *кіловат-*

година.

14. Складні іменники з першою складовою частиною пишемо **РАЗОМ!** *віце-, екс-, лейб-, максі-, міні-, обер-, унтер-, штаб- (штабс-): віцепрезидент, ексчемпіон, штабскapітан.*

15. Складні прикметники, що співвідносяться із складними іменниками, що пишуться через дефіс: *дизель-моторний, соціал-демократичний, блок-системний.*

16. Складні прикметники, утворені з двох чи більше прикметникових основ, що означають рівноправні поняття (між компонентами можна ставити і): *аграрно-сировинний, плоско-опуклий, столярно-механічний.*

17. Складні прикметники з першою частиною на *-ико (-іко): діалектико-матеріалістичний, політико-економічний, ритміко-інтонаційний.*

18. Складні прикметники з першою частиною *військово-, воєнно-: військово-морський, воєнно-стратегічний.*

Виняток: *військовозобов'язаний, військовополонений.*

19. Складні прикметники, у яких перша складова частина не має прикметникового суфікса, але за змістом однорідна з другою частиною й приєднується до неї за допомогою сполучного звука *о* або *е*: *м'ясо-вовняний, крохмале-патоковий.*

Написання складних слів разом, окремо та через дефіс Складні іменники **РАЗОМ** пишуться складні іменники: **ЧЕРЕЗ ДЕФІС** пишуться складні іменники: 1. Утворені з двох іменників без сполучних голосних: купівля-продаж, інтернетмагазин, Вовчик-Братик, хліб-сіль. 2. Прикладки – видові назви, які стоять перед пояснюваним словом: Дніпро-ріка, сонтрава, Ведмідь-гора. 3. Назви одиниць виміру: тонно-кілометр, тонно-кілометр, людино-день (але трудодень). 4. Назви професій, посад, спеціальностей: прем'єр-міністр, генерал-майор. 5. Прикладки, що стоять після пояснюваного іменника й виражають ознаку, яку можна передати прикметником: дівчина-красуня, хлопець-богатир, дуб-велетень (але красуня дівчина, богатир хлопець, велетень дуб). Виняток: Святвечір. **ОКРЕМО** 1. Власні і загальні назви з числівником пів (половина від чогось): пів Луганська, пів Японії, пів яблука, пів огірка (але півострів, півкуля, півоберт, піваркуш). 2. Прикладки – видові назви, що стоять після пояснювального слова: ріка Дніпро, місто Київ (але Дніпро-ріка, Київ-місто) Складні прикметники **РАЗОМ** пишуться складні прикметники: 1. Утворені від залежних між собою слів (між ними **НЕ** можна вставити сполучник і): східнослов'янський (східні слов'яни), лівобережний (лівий берег), теплолюбний (любить тепло), але усесвітньо історичний (хоч усесвітня історія) 2. До складу яких входять слова мало-, багато-, ново-, старо-, давньо-, нижньо-, верхньо- тощо: багатоканальний, староукраїнський, давньоруський, верхньодніпровський. 3. Першою частиною яких є числівник, записаний словом: семиденний, двадцятирічний. 4. Утворені від складних іменників, які пишуться разом: лісостеповий (бо лісостеп), газовидобувний (бо газовидобування), експрезидентський (бо експрезидент). 5. Прислівник + (діє)прикметник без залежного слова: важкохворий, вищезгаданий (але трохи вище згаданий) 6. З кінцевою частиною –сотий, -тисячний, -мільйонний: стотисячний, трьохсот'ятдесятисемимільйонний. **ЧЕРЕЗ ДЕФІС** пишуться складні прикметники: 1. Утворені від незалежних між собою слів (між ними можна вставити сполучник і): мовно-літературний (мовний і літературний),

валютно-фінансовий (валютний і фінансовий). Винятки: хитромудрий, зловорожий. 2. Назви відтінків кольору, смаку та поєднання кольорів: темно-зелений, кисло-солоний, червоно-чорний (але жовтогарячий, червоногарячий, золотогарячий). 3. Першою частиною яких є числівник, записаний цифрами: 50-річний, 2-гігабайтний. 4. Назви проміжних частин світу: південно-східний, північно-західний. 5. З першою частиною військово-, воєнно-: військово-спортивний, воєнно-стратегічний (але військовополонений, військовозобов'язаний). 6. З першим компонентом на -ико, -іко: історико-культурний, механіко-математичний. **Зауважте!** Прикметники, утворені від складних іменників, пишуться так, як відповідні іменники: лісостеп – лісостеповий, Івано-Франківськ – івано-франківський, але іванофранківець. Треба відрізнити складні прикметники та словосполучення, утворені з прислівника та прикметника (діеприкметника): чітко окреслений, цілком правильний (прислівник у таких випадках логічно наголошений і виступає членом речення). Запам'ятайте: суспільно корисний, суспільно необхідний, суспільно важливий (бо корисний для суспільства, необхідний для суспільства, важливий для суспільства). Слова з іншомовними префіксами інтер-, контр- пишуться разом: інтерконтинентальний, контрудар (але контр-адмірал). **ОКРЕМО 1.** Прислівник + (діє)прикметник, якщо прислівник зберігає логічний наголос: абсолютно сухий, діаметрально протилежний, усесвітньо відомий.

Питання для самоперевірки

1. Як пишуться прикметники, утворені від складних іменників?
2. Як пишуться іменники з першою частиною «пів» (за новим правописом)?
3. Поясніть правопис відіменникових прикметників на –івськ, –ївськ?
4. Як пишуться складні прикметники з першою частиною «військово», «воєнно»?

Вправа 56. Перепишіть і поясніть правопис складних іменників.

Вуглевидобуток, вакуум-камера, снігозатримання, перекотиполе, штабскапітан, овочесховище, блок-система, кораблебудівник, лісосмуга, магазин-салон, новобудова, макрокосмос, авансцена, ексміністр, шлакоблок, купівля-продаж, льотчик-вiniщувач, щастя-доля, дизель-мотор, двадцятиріччя, двотижневик, прем'єр-міністр, електродвигун, автофургон, міськрада, секундомір, авіакомплекс.

Вправа 57. Запишіть складні іменники разом і через дефіс. Поясніть їх правопис.

1. (Авіа)(моторо)будування, (віце)адмірал, (хліб)сіль, (дощо)мір, (людино)день, (людино)доза, (життє)пис, (перекоти)поле, (п'яти)річка, (стоп)кран, (трудо)день, (лісо)сплав, (радіо)комітет, (купівля)продаж, (лікар)еколог, (блок)система, (прем'єр)міністр, (кіловат)година, (міні)футбол, (чар)зілля, (мати)(й)мачуха, (тепло)(й)(гідро)електростанція, (сто)річчя.

2. Електро/поїзд, світло/водо/лікування, двох/сот/ліття, авто/фургон, магазин/салон, льон/кучерявець, зоре/носець, кіно/репортаж, мікро/економіка,

мово/знавство, лексико/графія, макро/світ, Кам'янець/Подільський,
максі/спідниця, всюди/хід.

Вправа 57. Запишіть слова, поясніть правопис частин пів-, напів-, полу- з іменниками.

Пів/аркуша, пів/години, пів/дюжини, пів/карбованця, пів/коло, пів/місяця,
пів/яблука, пів/юрти, пів/Києва, пів/огірка, напів/автомат, пів/ящика,
напів/провідник, напів/сон, полу/мисок, полу/кіпок, пів/класу, пів/Кавказу,
напів/фабрикат, пів/острів, пів/Одеси, пів/день.

Вправа 58. Запишіть значення поданих слів, користуючись "Словником іншомовних слів". Поясніть їх правопис.

Біофізика, євродолар, мікроекономіка, синхромаркетинг, інфраструктура, електрифікація, зюйд-вест, картотека, лексикографія, піктографія, обер-прокурор, спектрограма, філармонія, фотогенічність, хронологія, штабскапітан.

Вправа 59. Перепишіть речення і розкрийте дужки. Поясніть правопис прикладок.

1. Мене Вітчизна(мати) колихала і піднесла до сонця на руках (М. Стельмах).
2. Нема краю можливостям матері(природи), як немає межі людському розуму (О. Довженко).
3. Час(шуліка) летить, і немає йому вороття (Є. Гуцало).
4. Жовтий-прежовтий метелик мов дражнився: сяде на буркун(траву) й гойдається (Ю. Яновський).
5. Над сивим Дніпром струнка береза розпустила зелені коси(віти) (А. Шиян).
6. Милуйся, милуйся свічками(березами) і прозорим воском кленів(шептунів) (М. Довженко).
7. Немов вуж(велетень), плазує серед степу шлях (М. Коцюбинський).
8. Підіймає Волинь Світязь(озера) келих (П. Воронько).
9. Трохи вище, на схилі, починався вже ліс, де у тіняві з-під крайніх кущів виглядала трава(копитняк) (І. Муратов).
10. Не сон(трава) на могилі вночі процвітає, то дівчина заручена калину саджає (Т. Шевченко).

Вправа 60. Запишіть числівники словами, поясніть їх правопис.

Їхати до 60-го кілометра. За 7 замками. Прийшли 25 студентів. Мандати були вручені 478 делегатам. У 90 питаннях із 100. На 285 місцях. У 1653 виборців. Із 12 467 жителів району. З 367 пасажирами на борту. Довжина сягає 1487 кілометрів. Висота Джомолунгми сягає 8848 метрів.

Вправа 61. Перекладіть текст українською мовою, числівники запишіть словами. Поясніть їх правопис.

На земном шаре известно до 2,5 тысячи языков. Многоязычие нередко и в пределах одной страны. Так, по данным XX века, в Индии насчитывалось около 200 языков; на американском континенте в настоящее время — несколько сот

индейских языков... Занимаясь подсчетом заимствованных слов, ученые смогли получить интересные данные. В немецком языке, например, заимствования исчисляются десятками тысяч, а в словарном материале английского языка они составляют более ½. Такое явление не чуждо и древним языкам: в латинском языке — более 7000 греческих слов.

Лексика современного русского литературного языка содержит до 10 процентов иноязычных слов. (*Л. Микитич*).

Вправа 62. Перепишіть речення, запишіть числівники словами. Поясніть їх правопис.

1. У Харківському районі м. Києва збудовано новий 458 (квартирний) будинок. 2. У 1982 році було широко відсвятковано 1500 (ліття) міста Києва. Цій славній даті звітувало своїми досягненнями у науці, культурі, спорті все 3(мільйонне) населення міста. 3. Із появою нової залізничної станції маленьке 23 (тисячне) селище швидко перетворилося на 730 (тисячне) місто. 4. Із 583 (гектарів) кормового клину 131 займають багаторічні трави. 5. У придунайських плавнях, на рисових системах, на островах і лісосмугах працюють бригади ентузіастів з 68 (колективів). 6. На перон прибув поїзд з 457 (пасажирами).

Вправа 63. Перепишіть речення, підкресліть складні прикметники. Визначте спосіб їх творення і поясніть правопис.

1. Тарас Шевченко був справедливо переконаний, що тільки загальнонародне повстання знищить кріпосний лад і принесе жадану волю трудящим (*О. Ф. Коломієць*). 2. За мир у світі всьому — це значить: проти тих, хто в горі вселюдському прибутків жде нових (*М. Рильський*). 3. Це була звичайна степова станційка — білосніжна й самотна (*О. Донченко*). 4. Були хвилі, що їх гнало заввишки в триповерховий будинок (*О. Гончар*). 5. Це був кремезний, широкоплечий і широколиций чоловік (*Ю. Збанацький*). 6. Тут були темно-зелені гарбузи у яскраво-жовтих плямах, були картаті і смугасті, кругловіди і довгі (*О. Донченко*). 7. На веселому і життєрадісному обличчі світилися живі й зовсім молоді очі (*В. Козаченко*). 8. Жовтогаряча ягідка глоду розкрилась, і з неї визирало блискуче вічко насіння (*О. Донченко*).

Вправа 64. Запишіть прислівники разом, окремо або через дефіс. Поясніть їх правопис.

Будь/де, хтозна/як, в/голос, до/гори, сяк/так, по/українському, по/латині, по/перше, куди/небудь, хтозна/коли, казна/коли, аби/то, так/то, куди/небудь, по/нашому, таким/чином, тим/часом, по/суті, на/жаль, раз/у/раз, день/у/день, на/зустріч, на/силу, с/краю, мимо/хіть, що/найкраще, аби/куди, ані/трохи, поки/що, що/ночі, яко/мога, як/найдовше, без/жалю, на/совість, на/гора, уві/сні, як/слід, на/двоє, у/трьох, у/середині, по/господарськи, ледве/ледве, пліч/о/пліч, як/не/як, кінець/кінцем, де/коли, поза/вчора, при/вселюдно, чим/раз, без/ліку, в/ряди/гори, в/основному, в/цілому.

Вправа 65. Перепишіть речення. Визначте прислівники і поясніть їх правопис.

1. Звір, побачивши блискуче залізне вістря, зупинився (*І. Франко*). 2. Ми торжествували — перша атака була блискуче відбита (*Ю. Збанацький*). 3. Індіанка мовчить, вороже дивиться на Дженні (*Леся Українка*). 4. Холодком віяло від його карих очей, в усій постаті було щось чуже, вороже (*О. Донченко*). 5. Туристи вчасно підійшли до гори. 6. Асмус підвів догори обличчя й довго дивився на небо (*С. Скляренко*). 7. Нестір, розходившись, погрожував у бік панської економії (*О. Гончар*). 8. Пліт круто завернув убік і, вирівнявшись, ліг на рівну воду (*Я. Баш*). 9. Тарас Шевченко знав і любив твори Пушкіна, він охоче читав їх напам'ять своїм друзям (*М. Рильський*). 10. І долину, і криницю на пам'ять назвали москалевою (*Т. Шевченко*).

Вправа 66. Запишіть прийменники разом, окремо або через дефіс. Поясніть їх правопис.

В/на/слідок, в/про/довж, за/мість, на/в/коло, на/передо/дні, на/при/кінці, що/до, за/для, за/ради, на/в/проти, о/крім, по/за, по/між, по/над, по/перед, по/серед, про/між, з/за, із/за, з/над, з/перед, із/під, з/по/за, з/по/між, з/по/під, з/по/над, з/по/серед, з/про/між, у/разі, під/кінець, під/час, що/ж/до.

Вправа 67. Складіть і запишіть речення з поданими прийменниками. Поясніть їх правопис.

З-над, поперед, з-під, з-межи, попід, понад, із-за, посеред.

Вправа 68. Перепишіть речення, знайдіть сполучники й однозвучні з ними слова. Поясніть їх правопис.

1. Гетьте, думи, ви, хмари осінні! Тож тепера весна золота! (*Леся Українка*)
2. Як би ти, сину, йшов в отаку годину. Це ж не близько (*А. Головка*). 3. Знову думать заходивсь про те таки, що й перше думав (*Т. Шевченко*). 4. Якщо ти байдужий до матеріалу, якщо не відкрив у довколишньому живу іскру поезії, тобі не час братися за перо (*О. Гончар*). 5. Якби оті проміння золоті у струни ялось обернути, я б з них зробила золотую арфу (*Леся Українка*). 6. А так же хороше над чорним ґрунтом мак переливається, мов полум'я червоне (*М. Рильський*). 7. Якби відали ви, які славні були ті, суворі, закручені хлопці (*М. Нагнибіда*). 8. Як би я тепер хотіла у мале човенце сісти і далеко на схід сонця золотим шляхом поплисти (*Леся Українка*). Вийшов з хати карбівничий, щоб ліс оглядіти (*Т. Шевченко*). 10. Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя (*Т. Шевченко*). 11. Ще добре, хоч Ілько дома, а що б вона та сама вдіяла (*А. Головка*).

Вправа 69. Перепишіть речення, розкрийте дужки, напишіть правильно частки. Поясніть їх правопис.

1. Полий цю яблуню — ад(же) вона із яблучками. Не(хай)же сад всесвітній устає там, де ридала мати на руїні (М. Рильський). 2. Як були ми малими і(ще), як збирались іти на край світу, ми любили вмиватись дощем, що(б) скоріше рости і міцніти (В. Ткаченко). 3. Я хотіла(б) людям для підмоги у кожную мить подати голос свій (В. Ткаченко). 4. Я тільки(що), друже, була на Дніпрі, — твоя Україна квітує (М. Нагнибіда). 5. Грім на вогненному списі злетів у вись і вибухнув над ними, і (хтозна)де осипав(ся) униз (М. Нагнибіда).

Розділ 6. Сприймання чужого мовлення. Відтворення готового тексту.

Тема 6.1. Сприймання чужого мовлення. Відтворення готового тексту. Конспект як різновид стислого переказу висловлювань, що сприймаються на слух.

Пам'ятка Як працювати з книгою

1. Для ознайомлення в загальних рисах зі змістом книги необхідно:

- а) прочитати титульну сторінку – прізвище автора, заголовки, рік видання;
- б) прочитати анотацію (коротку інформацію про цю книгу), вміщену на зворотному боці титульної сторінки;
- в) уважно ознайомитися зі змістом, вміщеним або в кінці книги, або після титульної сторінки;
- г) прочитати передмову або вступ.

2. Під час читання звернути увагу на:

- а) назви окремих розділів, частин, параграфів т.ін;
- б) вдумливо ставитись до слів і словосполучень, виділених різними шрифтами (р о з р я д к о ю, курсивом, півжирним та ін.);
- в) з'ясувати значення незрозумілих слів за допомогою словників та енциклопедій;
- г) звернути увагу на посилання (позначаються зірочкою або цифрою) і зразу ж уважно прочитати пояснення (внизу сторінки).

3. Для засвоєння змісту прочитаного необхідно:

- а) поділити прочитаний матеріал на частини, виділити в них найголовніше;
- б) скласти план (простий, складний), тематичні виписки, тези або конспект.

Пам'ятка Як складати тези статті

- 1. Попередньо переглянути статтю, продумати мету, яку ви ставите перед собою, приступаючи до її опрацювання.
- 2. Уважно прочитати статтю, визначити її основну думку.
- 3. Поділити статтю на смислові частини, визначити всі мікротеми.

4. Сформулювати пункти плану, логічно пов'язавши їх між собою.
5. Сприймаючи текстову інформацію, намагатися чітко уявити, що є важливим для автора, а що для вас – як читача.
6. Вибирати для тез основні ідеї та положення, відділивши вадливі деталі від подробиць, записати їх словами автора або власними словами, розмістивши в певній послідовності.
7. Керуватися найголовнішим принципом нотування чужого тексту – не допускати перекручень змісту.

Пам'ятка *Як працювати над тематичними виписками*

1. Вибрати з тексту необхідний матеріал і виписати його на картки у вигляді цитати в такій послідовності: цитата, прізвище та ініціали автора твору, назва твору, видавництво, рік і місце видання, розділ книги чи том, сторінка.
2. Якщо з цієї сторінки беруться ще цитати, то посилання на джерело робиться так: “Там само”. Коли ж цитата береться з іншої сторінки книжки, то пишеться: “Там само” й вказується сторінка.
3. Чужі слова потрібно наводити з абсолютною точністю, не вириваючи їх з контексту.
4. Якщо під час цитування доводиться робити пропуски окремих слів, то в цитаті замість пропущених слів ставляться три крапки (...).
5. Цитати у вигляді самостійного речення оформляються за правилами пунктуації при прямій мові.
6. Якщо цитата є складовою частиною думки того, хто пише, то вона береться в лапки і пишеться з малої букви.
7. На полях перед цитатою або у верхній частині доцільно давати її короткий заголовок, тобто одним чи декількома словами передати основний зміст цитованого тексту.

5. Коментар відповідей та робіт студентів

6. Вивчення та повторення матеріалу:

Вправа 70. Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Складіть до нього план. Дайте відповіді на подані нижче запитання.

Все більше зростаючий потік інформації, інтерес широкого кола людей до науки, техніки, мистецтва вимагають вміння читати, робити записи прочитаного і прочитаного, зіставляти прочитаний матеріал з раніше відомим, систематизувати його. Вміти читати і занотовувати прочитане — необхідна риса й ознака інтелектуальної праці. Записи роблять роботу з книгою раціональнішою, ефективнішою. Щоб правильно, з максимальною повнотою використати книжку, людина повинна оволодіти певними навичками роботи з нею. Потрібно навчитися самостійно робити спостереження й висновки з

прочитаного, точно цитувати, знаходити в книжці певні положення для підтвердження чи заперечення висунутого теоретичного положення і т. п. Складання, оформлення написів залежить від особливостей мислення, особливостей запам'ятовування та осмислення.

Написи допомагають швидко відновити в пам'яті прочитане і навіть через певний проміжок часу служать довідковим матеріалом. Видів запису існує багато. Вибір того чи іншого з них іісшачається конкретною метою. Якщо зміст книжки нескладний, легко засвоюється — можна обмежитися вкладанням плану роботи. Якщо вас цікавлять лише окремі місця, то потрібно виписати саме їх (зробити виписки), а за ними скласти тези. Якщо книжка містить нову, цікаву, але важку для засвоєння інформацію, доцільно її законспектувати.

Тематичні виписки — це особливий спосіб запису вмісту почутого або прочитаного. Мета таких виписок — підготовка матеріалу для доповіді, повідомлення. Складанню виписок передує добір необхідної літератури, її значення. На цій основі складається план, відповідно до якого добираються тематичні виписки.

Виписки здебільшого робляться після читання розділу або параграфу, після осмислення їх змісту. В такому випадку вони добре доповнюють план (або тези) прочитанного, уточнюють, пояснюють їх.

Найважливіші місця з прочитаних книжок можна записати дослівно, а іноді своїми словами, якщо точне посилання на статтю, посібник, брошуру не потрібне. Найчастіше виписки оформлюються у вигляді цитат.

Питання для самоперевірки

1. Якими видами запису прочитаного вам доводилося користуватися під час підготовки до уроків, семінарських занять?
2. Які труднощі виникали у вас під час опрацювання змісту наукової, науково-популярної, художньої літератури?
3. Які вміння потрібні людині для оволодіння культурою читання?

Вправа 71. Випишіть по дві цитати з будь-якої художньої або науково-популярної літератури. Скористайтеся поданою на с. 72 пам'яткою та зразком оформлення виписки.

Як працювати над тематичними виписками

1. Вибрати з тексту необхідний матеріал і виписати його на картки у вигляді цитати в такій послідовності: цитата, прізвище та ініціали автора твору, назва твору, видавництво, рік і місце видання, розділ книги чи том, сторінка.
2. Якщо з цієї сторінки беруться ще цитати, то посилання на джерело робиться так: «Там само». Коли ж цитата береться з іншої сторінки книжки, то пишеться: «Там само» й вказується сторінка.
3. Чужі слова потрібно наводити з абсолютною точністю, не вириваючи їх з контексту.

4. Якщо під час цитування доводиться робити пропуски окремих слів, то в цитаті замість пропущених слів ставляться три крапки (...).
5. Цитати у вигляді самостійного речення оформляються за правилами пунктуації при прямій мові.
6. Якщо цитата є складовою частиною думки того, хто пише, то вона береться в лапки і пишеться з малої букви.
7. На полях перед цитатою або у верхній частині доцільно давати її короткий заголовок, тобто одним чи декількома словами передати основний зміст цитованого тексту.

Зразок.

ПОЕТИЧНИЙ СВІТ В. СИМОНЕНКА

"З усіх щедрот життя В. Симоненко обирав неспокій, труд душі, боління серця. Він поспішав висловити своє ставлення до світу, ...категорично проголосити своє "за» і "проти", піднести і заперечити, олюднити створюваний світ, бо олюднення — це насамперед визначення позиції, етична оцінка життєвих явищ".

В. Моренець. На відстані серця. Літературно-критичні статті, нариси, есе.— К.: 1986.— С. 90.

Вправа. 72. Напишіть твір-роздум про користь самоосвіти. Доберіть аргументи, приклади, цитати, які підтверджують ваші судження. Скористайтеся тезою "У самоосвіті треба мати терпіння учня і хист педагога".

Вправа 74. Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Доведіть, що текст належить до наукового стилю мовлення. Дайте відповіді на подані нижче запитання.

У практиці роботи з книгою встановлені такі способи фіксації почутого і прочитаного — план, тези, виписки, конспект. Відомо, що запис зберігає частину прочитаного. Він дисциплінує, змушує краще заглибитися в зміст, привчає виділяти основне, сприяє міцнішому засвоєнню, повторенню і закріпленню матеріалу.

План є попередньою формою запису прочитаного. Він передує тезам та конспекту — складнішим та змістовнішим формам нотування. Змістовні тези неможливі без попередньо складеного чіткого плану, хоча зміст і обсяг плану та тез можуть відрізнятися. Вдало сформульовані тези включають у себе всі основні питання, які має відбивати план. Ці питання у тезах доповнюються положеннями, що розкривають окремі аспекти мікротем.

Отже, тези — це стисло сформульовані основні положення прочитаного тексту, що вбирають суть висловленого. Якщо план допомагає представити структуру тексту та назвати його основні теми, то тези розкривають суть всієї текстової інформації.

Розрізняють два види тезування — відбір авторських тез із тексту; формулювання основних положень статті чи розділу книжки власними словами.

Складання тез — важливий засіб підвищення рівня самостійної роботи, розвитку логічного мислення.

Питання для самоперевірки

1. Які ви знаєте способи запису почутого і прочитаного, якими з них вам найчастіше доводиться користуватися?
2. Які є види тезування?
3. Яка послідовність у роботі над складанням тез прочитаного?
4. В яких ситуаціях людині потрібне вміння складати тези?

Вправа 75. Уявіть ситуацію: ви прийшли в бібліотеку, щоб дібрати матеріал для виступу на семінарському занятті. Для цього вам потрібно дізнатись, яку інформацію можна взяти з книги і як це зробити швидко, з найменшою затратою зусиль. Пригадайте, як ви працюєте над засвоєнням змісту статті, розділу книги та ін. Зверте свої міркування і дії з поданою вище пам'яткою.

Розділ 7. Практична стилістика і культура мовлення. Морфологічні засоби стилістики

Тема 7.1. Стилiстичне забарвлення граматичних понять і граматичних форм. Поняття роду, числа. Власні і загальні назви. Ступені порівняння прикметників.

Вправа 76 Прослухайте текст. З'ясуйте його стилістичну належність.

Дід спокійно, наче недочув, вів далі: "Ще сказав зайчик, щоб хлібець ти доїв увесь, бо негоже залишати одкуски — у них уся твоя сила. Ото з'їси, прибуде здоров'я, то й підемо до лісу хмиз заготовляти. Мо, й зустрінемо вухатого..." Онук швиденько з'їв дідового ласунчика і вибіг на вулицю. Лише тоді старий мовив: "Воно, дочко, може, й так — не повірять дитя у мою казку, але запам'ятай: дитина є дитиною, і гарна казка для неї, як пісня для душі. Не позбавляй дитини дитинства, все-таки воно ще мале і розмовляти з ним треба його ж мовою. А паска, будь ласка, повісь на стінку. Я ним лише виправляю бритву. Ми з бабою виховали восьмеро дітей, а жодного разу не скористалися такою наукою".

У наш гомінкий час батькам не завжди випадає приділити належну увагу дитині. А їй, як повітря, доконче потрібне безпосереднє, неспішливе спілкування. Сказане начебто мимохідь дідусеве слово-повчання, його неспішлива заувага одзеркалюються в дитячій душі живіше, предметніше, ніж мертві "Правила" (За В. Скуратівським).

Назвіть частини мови у другому абзаці. Яка основна думка уривка?

Вправа 77 Прочитайте речення. Назвіть частини мови, з якими вжито не (разом чи окремо). Поясніть правопис не з різними частинами мови.

1. Прожити вік — не поле перейти, не дощову годину переждати (Л. Глібов). 2. Від лісу віяло чимось мирним з його пташиним світом, з тишею та незайманістю (А. Шиян). 3. Дощі йшли невпинні, обложні, вітряні (Я. Баш). 4. Він ішов не великим битим шляхом, а через малі села понад Россю, невеликими дорогами, щоб не стрінутися зі своїм катом (І. Нечуй-Левицький). Вітер затих, і ніщо не ворушило багрянцю казкових густих лісів (В. Собко). 6. Марко чогось недоказував. Це добре відчував Антін (Н. Рибак).

Вправа 78 Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис не з різними частинами.

1. Наперед (не)вода риби (не)лови (Народна творчість). 2. (Не) менше і (не) гірше враження справляли різні господарські заходи та пристрої (Ю. Смолич). 4. Під березою, проточуючи сніг, ожив і подав свій голос (не) видимий струмок (М. Стельмах). 5. (Не) здужає Катерина, ледве-ледве дише. (Т. Шевченко). 6. Викосив хтось траву в лузі, де сині фіалки (не) сміло витиналися з землі (В. Козаченко). 7. (Не)легко йти вгору, але як багато видно з вершини, які просторі перспективи відкриваються звідти (В. Добро-вольський). 8. Вражений досі (не)баченою картиною Дніпра, Юрій Макарович довго сидів на березі (Т. Коцюба). 9. Поруч із столом, під стіною, стояло (не) заслане дерев'яне ліжко.

Вправа 79 Перекладіть словосполучення українською мовою. Порівняйте категорію роду у двох близькоспоріднених мовах.

Международная ярмарка, весёлая девчонка, маленький котёнок, лёгкая боль, высокий тополь, железнодорожная насыпь, старинная рукопись.

Лінгвістична гра "Хто більше наведе власних назв"

Вправа 80. Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення. Як ви розумієте заголовок тексту? Напишіть вільний диктант одного з уривків тексту, використовуючи, крім загальних, власні назви.

МАРАФОН У [СИНТАКСИСІ](#)

Чи знаєте ви, на які дистанції бігають спортсмени? Пригадаймо собі різні види їх бігу. Бігуни-спринтери бігають на короткі дистанції: 60 м, 100 м, 200 м. Бігуни-стаєри бігають на довгі дистанції: 5000 і 10000 м. Спортсмени-марафонці долають дистанцію 42 км 195 м.

Для чого, подумали ви, ми пригадали різні види бігу? Не для витівок, звичайно. Лише для зіставлення із синтаксичними явищами. У синтаксисі є

різні уподобання мовців. Одні полюбляють «спринтерські» дистанції. Другі віддають перевагу довгим реченням. А треті захоплюються й реченнєвим «марафоном». Будують надто довгі речення. Найкоротшими реченнями в українській мові є вигуківі. Вони можуть складатися з одного-єдиного звука: О!, А!. Наприклад: О! — тільки й вирвалось у хлопців (М. Стельмах).

Дуже короткі речення також заперечне речення Ні! і стверджувальне речення Так. На "спринтерській дистанції" використовують й інші короткі однослівні речення. Це переважно називні й безособові, які лаконічно, скупими штрихами передають думку. Ось як називними й безособовими реченнями в поєднанні з іншими реченнями змальовує Микола Бажан душевний стан юної розвідниці — парашутистки Оксани — у розвихрені дні війни: "Пружнаста віхола — прудка підпора крилам. Боріння. Зрив. Упертий рев стрибка. Як нудно пахне тулуб літака розпеченим металом і мастилом! Як ухають, працюючи навзаводи, мотори! Вигук. Вихлоп. Спазм. Виття. Брести крізь ніч, в морозній хузі плавати, нести моє малесеньке життя.

Підкинуло. Здригнулось. Зашкребло. Затнувся подих. Оберт. Шарудіння".

Найближчими сусідами однослівних речень є дво- і трислівні речення: То журавлі! (М. Рильський); Так пахли небеса! (Б. Олійник). Короткі речення добре відтворюють динаміку дій, зміну ситуацій.

Але інколи треба передати взаємодію подій, перехід з одного стану в інший, складне переплетення ситуацій, синтез побаченого й почутого. Цій меті добре слугують розгорнені речення, що складаються з великої кількості вихідних, об'єднаних спільним настроєм або спільною думкою. Мовці іноді виходять на довгі, марафонські або й надмарафонські синтаксичні дистанції. І будують надзвичайно ускладнені конструкції за змістом і стилістично викінчені.

Так [Михайло Стельмах](#) у повісті для дітей «Гуси-лебеді летять.» майстерно використовує досить поважні за розміром конструкції. Одна із них: «На возі злегенька поторохкують червонобокі, в поливі миски, на днищах яких спочивають соняшники, квіти і сонце; перехоплюють вітерець зеленкуваті і сизі, наче в них і досі не розтопилася паморозь, глечики; розкапустилися макітри і ринки, запишалися горшки-двійнята, що в них аж цілий обід понесуть добрим людям; дебелиють горлові горщики, в яких би вмістився і я, і гончареві скощавлені дрібнята; цвітуть «бокасті куманці, зачоплені кумедними п'яноокими голівками баранців.»

Зразком поетичного надмарафону можуть бути заключні акорди [поєми М. Бажана «Політ крізь бурю»](#). Речення-гігант складається із шістдесяти дев'яти віршових рядків.

Що ж краще в синтаксисі: короткі чи розгорнуті речення? Відповімо: як перші, так і другі. Проте цими синтаксичними одиницями потрібно користуватися вміло (За І. Вихованцем).

Вправа 81 Складіть речення з наведеними словосполученнями. Поясніть уживання великої букви і лапок у [власних назвах](#).

Герой України, медаль «За відвагу», «Пісня про рушник» (Платон Майборода), Велика і Мала Ведмедиця, дід Мороз, картина «Дев'ятий вал», острови Франца Йосифа і Нова Земля, станція «Північний полюс», журнал «Здоров'я», Антонівська середня школа, університет імені Г. С. Сковороди, село Зелений Гай, гори Карпати, День слов'янської писемності.

Вправа 82 Перекладіть українською мовою. Порівняйте правила написання великої букви і лапок у власних назвах обох близько- споріднених мов.

1. Возрождается патриотическая игра «Зарница». 2. В нашей стране широко отмечается День Победы, День молодёжи, День космонавтики, День учителя, Международный женский день. 3. Конкурс вокалистов имени Оксаны Петрусенко проходил по всей Украине. 4. Ряду городов нашей страны было присвоено звание «Город-герой».

Вправа 83. Написати творчий переказ, доповнивши наведений текст розповіддю про власний такий берег і, використовуючи, крім загальних, власні назви.

НА БЕРЕЗІ ДИТИНСТВА

У кожного є два береги — од якого людина одпливає і до якого має неодмінно причалити. На цій довгій дорозі зустрічаються чимало інших, не менш значних. Серед таких — берег Надії, берег Юності, берег Любові. І все ж, хоч би де зупинялася людина на почасті нетривких і мінливих берегах-пристанищах чи «білих островах», їй неодмінно світитиме далеким вогником, оповитим щемним спогадом отой найперший — берег Дитинства. Хай то буде молода людина, освітлений життєвою вдачаю статечний митець чи припорошений сивиною дідусь, кожному по-своєму пектиме спогадами цей берег. І чим далі людина відпливатиме роками, тим більшатиме тяга до нього.

Мандрівка в молодість, на свій берег Дитинства — не мода і не забаганка, а людська потреба, освячується духовними витоками, громадським обов'язком. Антуан Екзюпері писав: «Всі дорослі спочатку були дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає». А пам'ятати таки годилося б про свій берег — берег Дитинства (За В. Скуратівським).

Теоретичний матеріал:

Ступені порівняння прикметників

Якісні прикметники при порівнюванні ознак предметів можуть вказувати на неоднакову міру якості. У зв'язку з цим розрізняються два ступені порівняння: вищий і найвищий.

Вищий ступінь показує, що в одному предметі ознака проявляється більшою (або меншою) мірою, ніж в іншому: *сьогодні погода холодніша, ніж учора*.

Найвищий ступінь показує, що в якомусь предметі ознака виявляється найбільшою (або найменшою) мірою порівняно з іншими предметами: *Дніпро — найдовша річка України*.

Кожен зі ступенів має дві форми: просту й складену.

Проста форма вищого ступеня порівняння утворюється від основи прикметника за допомогою суфіксів -іш-, -ш-: *милий — миліший, ніжний — ніжніший*. У деяких прикметників при таких змінах можуть випадати суфікси -к-, -ок-, -ек-: *глибокий — глибший, далекий — дальший*.

При додаванні суфікса -ш- у складі прикметників можуть виникати звукові сполуки (результат чергування), які на письмі позначаються літерами жч і щ. У вищому ступені прикметників г, ж, з перед суфіксом -ш- змінюються на -жч-, а с + -ш- — на -щ-: *високий — вищий, вузький — вужчий, дорогий — дорожчий, дужий — дужчий, низький — нижчий, але: легкий — легший*.

Проста форма найвищого ступеня порівняння утворюється за допомогою додавання до прикметника вищого ступеня префікса най-: *дорожчий — найдорожчий, кращий — найкращий*. Значення найвищого ступеня можна посилити префіксами як-, що-: *якнайзручніший, щонайвродливіший*.

Складена форма вищого ступеня порівняння утворюється за допомогою приєднання слів більш, менш до звичайної форми якісного прикметника: *більш, вдалих, більш глибокий, менш вередливий*.

Складена форма найвищого ступеня порівняння утворюється за допомогою додавання слів найбільш, найменш до звичайної форми якісного прикметника: *найбільш, зручний, найбільш стійка, найменш, приємне*.

Не мають ступенів порівняння прикметники, що називають абсолютну якість: *голий, порожній*; прикметники, утворені за допомогою суфіксів -еньк-, -есеньк-, -езн-, -енн-, -уват-: *гарнесенький, величезний, широченний, білуватий*

Завдання.

Визначте складні слова та ступені порівняння, що зустрілися в тексті. Який зміст передається з їх допомогою? Поясніть пунктуацію. Відомо, що давньогрецька культура була спрямована на формування досконалої людини, і важлива роль відводилася спорту. Змалечку дітей навчали не лише грамоти,

музики, а й гімнастики. Найрізноманітніші змагання, найважливіші з-поміж яких Олімпійські ігри, були справжнім святом краси й мужності. Еллінські аристократи шанували не лише красу й фізичні можливості тіла, а й їх обов'язкове сполучення з моральними чеснотами (З журналу).

Вправа 84. *Впишіть спочатку речення з прикметниками у формі вищого і найвищого ступенів, а потім - із прислівниками в аналогічних формах.* 1. Швидше і швидше котилися хвилі, заливали все, розливались ширше і помалу заспокоювалися. Вони гомоніли все тихше і тихше, із їх гомону виникала пісня (Леся Українка). 2. Квіти чим далі ставали чуйнішими і барвистішими (М. Олійник). 3. Українська музика і поезія є найбільш розкішною, найбільш запашною з усіх квіток світової народної творчості (А. Луначарський).

Вправа 85

Подані прикметники поставте у формі вищого і найвищого ступенів. З двома-трьома (на вибір) складіть речення і запишіть.

Дорогий, доступний, повільний, добрий, глибокий, потужний, тонкий, чистий, широкий, ясний.

Вправа 86

Перекладіть українською мовою і порівняйте способи творення ступенів порівняння якісних прикметників в обох мовах. Складіть із ними (на вибір) 2-3 речення і запишіть.

Весёлый — веселее, тихий — тише, хороший — лучше — наилучший, великий — больше — самый большой, строгий — строжайший, близкий — ближайший, крайний — самый крайний, сильный — всех сильнее, приятный — приятнее всего, красивый — более красивый, звучный — менее звучный.

Питання для самоконтролю

- Розкажіть про ступені порівняння прикметників і прислівників.
- Наведіть приклади на різні правила правопису складних прикметників.
- Поясніть орфограми та пунктограми в реченні:

Літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського — не лише сховище його спадщини, а й центр науково-дослідної роботи з вивчення творчості письменника.

Домашнє завдання. Складіть словниковий диктант за темою «Правопис складних прикметників».

II курс

Тема 7.2. Правопис частки НЕ і НИ з різними частинами мови

Теоретичний матеріал:

Не з різними частинами мови

Не з іменними частинами мови

1) Тільки разом *не* пишеться тоді, коли слово без *не* не вживається (*невдаха, неук, нехотя*).

2) Завжди окремо *не* пишеться з числівниками, займенниками і прийменниками (*не два, не наш, не з руки*).

3) З іменниками *не* пишеться разом і окремо. Це залежить від змісту речення. Якщо іменник з *не* можна замінити словом-синонімом, то пишемо разом (*неволя — рабство, недовіра — підозра*). Якщо ж у реченні є чітко виражене заперечення або протиставлення понять, то *непишемо* окремо (*Не доля вирішує, а людина творить свою долю*).

4) З прикметниками й прислівниками *не* здебільшого пишеться разом (*невибагливий — скромний, нерішуче — вагаючись*). Окремо *не* пишеться тоді, коли в реченні щось заперечується (*Надворі не холодно*) або відбувається протиставлення явищ, процесів тощо (*Надворі не холодно, а лише трохи прохолодно*).

Не з дієсловом

1) З усіма формами дієслова *не* пишеться окремо (*не написати, не написано*). Але разом *не* пишеться в дієсловах, що без *не* не вживаються (*неволити, нездужати, ненавидіти*); а також у префіксі *недо-*, який вказує на неповноту дії (*недолюблювати, недооцінювати*).

2) З дієприкметником *не* може писатися і окремо, і разом. Якщо при дієприкметнику є слово, яке пояснює його, то *не* обов'язково пишеться окремо (*не знаний (де?) тут*). Якщо при дієприкметнику немає пояснювального слова, то *не* може писатися і разом, і окремо, як у випадку із прикметником (*поле не засіяне — поле незасіяне*).

3) Слід розрізняти заперечне слово *немає*, у якому *не* пишеться разом, і дієслівну форму *не має*, у якій частка *не* пишеться окремо (*У нашій раї на землі нічого кращого немає, Як тая мати молодая* (Т. Шевченко) — *Він не має даху над головою*).

НЕ з різними частинами мови

Не пишеться разом: — коли виступає у складі будь-якої частини мови (крім дієслова) в значенні префікса, тобто коли слово без цієї частки не вживається: *невільник, негода, недуга, нежить, немовля, ненависть, неук; негасимий, непохитний, незліченний, невпинний, невсипущий, негайний, неамериканський, неамериканський, неамериканський, неамериканський; невдовзі, невинно, невпинно, незбаром, не порушно, несамовито, неказанно*. З дієсловами не пишеться завжди окремо, крім тих, що без *не* не вживаються: *неволити, незчутися, ненавидіти, нестиямитися*, і тих, яким частка *не* надає нового значення і може замінюватися одним словом-синонімом: *нездужати* (хворіти), *непокоїтися* (хвилюватися), *неславити* (ганьбити). Але залежно від значення дієслова частка *не* може писатися й окремо: *не здужати* (не змогти), *не славити* (не прославляти);

— у складі префікса *недо-*, який означає дію, стан або якість, що виявляються в процесах, ознаках і предметах неповною мірою: *недобачати, недовиконувати, недодержати, недоїдати, недоказувати, недолюблювати, недооцінювати, недоплатити, недочувати*. Якщо частка *не* виступає для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом, де вона пишеться з таким дієсловом окремо: *він недочував*, але: *Він не дочув моїх слів*;

— з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони в сполученні з *не* означають одне поняття: *невміння, неволя, неврожай, недоля, неправда, несподіванка; небалакучий, невдалий, невеселий, невчений, недобрый, незбагненний, немалий, неписьменний, несміливий; неабихто, неабиякий; невдогад, невже, невпам'ятку, невтямки, негадано, недалеко, не дарма, недурно, нехотя, а також: незважаючи на ..., не вважаючи на ..., немов, неначе*;

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

Частка не пишеться окремо від прикметника, що має при собі як пояснювальне слово займенник або прислівник із часткою ні, а також окремо від прикметника, перед яким стоять: *далеко, зовсім, аж ніяк: ні до чого не здатна людина; нітрохи не цікава лекція; далеко не досконалий твір; зовсім не великі обоє 'язки; аж і ніяк не приємні спогади.*

— з дієприкметником, якщо він є означенням іменника (а не присудком) і не має при собі пояснювальних слів: *незакінчена праця, нез'ясовані питання, нержавіюча сталь, неспростовані факти.*

Не пишеться окремо:

— зі словом, з яким вона не становить одного поняття, а є лише запереченням: *Не доля вирішує — людина творить свою долю; То не глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс;*

— при дієсловах, дієприкметниках, що виступають у функції присудків, при дієслівних формах на -но, -то й дієприслівниках: *не може не бачити, не підходячи ближче, не поспішаючи; Ні вітерець не війне, ні хмарка не набіжить; Праця не закінчена; Праці не закінчено; Підлога не вимита; Підлоги не вимито;*

— з прикметниками у функції присудка, якщо часткою заперечується ознака, виражена даним словом: *Ця річка не широка (заперечення), але: Ця неширока річка впадає у Дніпро (одне поняття);*

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

Якщо між не й відповідним прикметником-присудком за змістом речення можливе є (був, була тощо), частку не слід писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує смисл, частку не треба писати разом: *Цей будинок не старий* (не є старий); *але: Цей будинок (є) нестарий* (тобто відносно недавно збудований).

— з дієприкметниками, якщо вони мають при собі пояснювальні слова: *Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами; Ця робота ще не доведена до кінця; Я відклав ще не дописаного листа;*

— з числівниками, займенниками та прислівниками займенникового походження, а також при прийменниках і сполучниках: *не три, не п'ятий; не ти, не цей, не інші; не інакше, не так; не при ..., не на ...; не то ... не то; також не раз;*

— з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також при словах, що пишуться через дефіс: *не дуже, не зовсім, не цілком; не від того, не досить, не можна, не треба; розмовляють не по-нашому.*

Ні з різними частинами мови

Ні пишеться разом:

— із займенниками, якщо частка ні не відокремлена від дальшого займенника прийменником, і з прислівниками: *ніхто (нікого), нічий (нічий), ніщо (нічого), ніякий (ніякому); ніде й ніде, нізащо, нізвідки, нізвідкіля, ніколи й ніколи, нінащо, ніскільки, нітрохи, ніяк.*

Ні пишеться окремо:

— якщо частка ні вживана для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова (присудка), що мають характер заперечного звороту: *ні живий ні мертвий, ні кроку далі, ні на макове зерно, ні пава ні тава, ні риба ні м'ясо, ні се ні те, ні сюди ні туди, ні так ні сяк;*

— вживана як повторюваний єднальний сполучник із заперечним значенням або як підсилювальна частка: *Він не придатний ні до роботи, ні до розмови; Дитина ще не вмiє ні ходити, ні говорити; Ні один не зробив так, як треба;*

— у складі займенників, якщо в непрямих відмінках вона відділяється від займенників прийменником: *ні в кого, ні до кого, ні з ким, ні до чого, ні за що, ні на що й ні на що (з різними значеннями), ні на якому.*

Вправа 87

Прочитайте речення. Назвіть частини мови, з якими вжито не (разом чи окремо). Поясніть правопис не з різними частинами мови.

1. Прожити вік — не поле перейти, не дощову годину переждати (Л. Глібов). 2. Від лісу віяло чимось мирним з його пташиним світом, з тишею та незайманістю (А. Шиян). 3. Доці йшли невпинні, обложні, вітряні (Я. Баш). 4. Він ішов не великим битим шляхом, а через малі села понад Россю, невеликими дорогами, щоб не стрінутися зі своїм катом (І. Нечуй-Левицький). Вітер затих, і ніщо не ворушило багрянцю казкових густих лісів (В. Собко). 6. Марко чогось недоказував. Це добре відчував Антін (Н. Рибак).

Завдання 88.

Перепишіть, розкриваючи дужки.

1. Наперед (не)вода риби (не)лови (Народна творчість). 2. (Не) менше і (не) гірше враження справляли різні господарські заходи та пристрої (Ю. Смолич). 4. Під березою, проточуючи сніг, ожив і подав свій голос (не) видимий струмок (М. Стельмах). 5. (Не) здужає Катерина, ледве-ледве дише. (Т. Шевченко). 6. Викосив хтось траву в лузі, де сині фіалки (не) сміло витиналися з землі (В. Козаченко). 7. (Не)легко йти вгору, але як багато видно з вершини, які просторі перспективи відкриваються звідти (В. Добро-вольський). 8. Вражений досі

(не)баченою картиною Дніпра, Юрій Макарович довго сидів на березі (Т. Коцюба). 9. Поруч із столом, під стіною, стояло (не) заслане дерев'яне ліжко.

Вправа 89 Перекладіть словосполучення українською мовою. Уведіть словосполучення в складні речення.

Международная ярмарка, весёлая девчонка, маленький котёнок, лёгкая боль, высокий тополь, железнодорожная насыпь, старинная рукопись, прозрачный тюль, длинный путь, широкая степь.

Вправа 90 Перепишіть речення. Виділені слова розберіть як частини мови. Поясніть правопис не.

1. Чурек і сапля — все твоє, воно не прошене, не дане, ніхто не візьме за своє (Т. Шевченко). 2. Земля, посивіла од війни, лежала велика, неміряна, без кінця і краю (О. Копиленко). 3. Під нерухомими деревами, довкола пізно розквітлих зимових яблунь, метушилися бджоли, шурхали барвисті метелики (Є. Поповкін).

Тема 7.3. Правопис прислівників.

Прислівники, утворені злиттям прийменників з іменниками, що пишуться разом (*надворі, нагору, вдень*), треба відрізнити від однозвучних сполучень прийменників з іменниками, які пишуться окремо: *на дворі, на гору, в день*.

Іменник завжди називає якийсь конкретний предмет, а прислівник вказує на місце, напрямок, час: *нагорі — на горі, удень — у день, надворі — на дворі, укінці — у кінці, назустріч — на зустріч*. Наприклад: *Зверху цього не видно — З верху гори видно далеко; Знаю правило напам'ять — Якщо на пам'ять не покладаєшся, запиши.*

Окремо пишуться ті прислівники, де іменник зберігає своє значення: *до речі, на жаль, до вподоби, без упину*.

Найчастіше вживаються в них такі прийменники:

без — без пуття, без угаву, без упину, але безвісти, безперестанку;

в (у) — в міру, в ногу, уві сні, у вічі, але впам'ятку, вгору;

з — з розгону, з переляку, з радості, але зсередины, зверху;

на — на жаль, на щастя, на добраніч, але нарозхват, нанівець;

під — *під силу, під вечір, під кінець*;

по — *по суті, по щирості, по честі, але повік, поночі*.

В окремих випадках прислівники й однозвучні з ним відмінювані слова з прийменниками можна розрізняти наголосом: *‘ки* — *на віки*’, *наві ‘рі* — *на двори ‘к, надво ‘бік* — *на бі ‘на*

Разом пишуться:

- Прислівники, утворені від короткої форми прикметника: *допізна, замолоду, згарячу, зліва, помалу, сповна*.

- Прислівники, утворені сполученням прийменника, крім *по*, з числівником: *учетверо, натроє, вперше, спершу*.

- Першою частиною яких є частки: *де-, що-, аби-, ані-, чи-, як-, не-, ні-*, що стають префіксами: *щотижня, абикуди, аніскільки, чимало, несхитно, нізвідки*.

Запам’ятайте! У постпозиції частка *що* пишеться окремо від слова, з яким уживається: *дарма що, хіба що, тільки що, поки що*.

- Прислівники, утворені злиттям з іменником, який уже не вживається: *навпростець, восени, доценту*.

- Прислівники, утворені від кількох основ: мимоволі, *привселюдно, стрімголов, чимдуж, нашвидкуруч (на швидку руку)*.

- Прислівники, утворені сполученням прийменника із займенником: *нащо, почому, внічию, втім, але за віщо*.

Через дефіс пишуться:

- Прислівники, в яких повторюються основи: *видимо-невидимо, ледве-ледве, близько-близько*, сполучення синонімів чи антонімів: *без кінця-краю, видно-невидно, більш-менш, часто-густо, тяжко-важко*.

- Прислівники, утворені від прикметників і займенників із префіксом *по-* і суфіксами *-ому (-єму), -и*: *по-українському, по-українськи, по-батьківському, по-нашому, по-твоєму, по-братерськи, по-літньому, по-доброму* та від порядкового числівника на *-е*: *по-перше, по-десяте, по-четверте*.

- Складні прислівники з частками *-будь, -небудь, казна-, хтозна-, -то*: *будь-хто, де-небудь, казна-коли, будь-де, де-небудь, так-то, казна-коли*.

- Складні прислівники, утворені з двох прислівників: *десь-інде, вряди-годи*.

Окремо пишуться: прислівникові сполучення, утворені з двох іменників, іноді розділених одним або двома прийменниками: *кінець кінцем, одним одна, раз у раз, рік у рік, сам на сам, час від часу, день у день, рука в руку, раз від разу*.

Через два дефіси пишуться прислівники: *пліч-о-пліч, віч-на-віч, всього-на-всього, будь-що-будь, як-не-як, хоч-не-хоч, де-не-де, коли-не-коли, як-не-як*.

Перша частина пишеться окремо, а дві наступні — через дефіс у прислівниках: *не сьогодні-завтра, без кінця-краю, з діда-прадіда, з давніх-давен*.

Написання *и, і* в кінці прислівників:

- Після *г, к, х* пишеться *и*: *навкруги, мовчки, трохи*.

- У кінці прислівників з префіксом *по-* після *ж, ч* пишеться *и*: *по-вовчи, по-заячи*.

- В інших — після *ч* — *і*: *поночі, тричі*.

Практичні завдання

Вправа 91

Перепишіть прислівники, дотримуючись правил правопису.

Час / від / часу, з / гори, на / ходу, на / початку, до / побачення, до / дому, де / небудь, без / відома, на / бік, на / четверо, на / прощання, на / силу, чим / дуж, до / пари, на / весні, на / совість, рік / у / рік, видимо / не / видимо, в / обмін, по / моєму, по / суті, по / волі, в / головному, в / голос, на / славу, зі / зла, хоч / не / хоч, за / рахунок, в / розсип, у / вічі, без / сумніву, від / ранку / до / вечора, в / рівень, до / пори, на / відмінно, в / цілому, одним / один, по / всяк / час, на / гора, в / нічию, с / під / лоба, всього / на / всього, рано / вранці, що / правда, де / далі, слово / в / слово.

Вправа 92 Із поданих пар слів виберіть правильне написання прислівників.

Над вечір — надвечір, потрете — по-трете, будь-де — будь-де, рік-у-рік — рік у рік, устократ — у стократ, навидноті — на видноті, поновому — по-новому, більш-менш — більш менш, аби як — абияк, у п'ятьох — уп'ятьох, нарізно —

на різно, якнайбільше — як найбільше, мимо хідь — мимохідь, понімецьки — по-німецьки, зновтаки — знов-таки.

Вправа 93 Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис прислівників.

1. Ще треті півні не співали, ніхто (ні) де не гомонів (Т. Шевченко). 2. Перший промінь вранішнього сонця (не) сподівано заглянув у вікно. 3. Легенький літній вітер (не) швидко відкотив пилюку за річку (Ю. Збанацький). 4. Навколо жито, тільки (не) подалеку гордо стоїть невисока крислата польова груша, кидає довгу тінь до села (Ю. Збанацький). 5. Я бачу — з жил (не) впинно кров тече (Леся Українка). 6. Було щось (не) вимовно радісне, життєдайне в цьому сонячному дощі... (О. Довженко). 7. Може, кому то й чудо буває, а мені (ні) відкіля його ждати (Панас Мирний). 8. Він ясно розумів, що порятунку вже чекати (ні) звідки (М. Ткач). 8. Надворі було (не) жарко, а прохолодно.

Вправа 94 Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання прислівників, прислівникових сполучень та співзвучних із ними слів.

1. (Що) далі рідше побачиш у небі орла, що пливе розкинувши крила (О. Гончар). 2. Риба застигла на місці, не знаючи, (що) далі робити (В. Іваненко). 3. Табір не спав, готовий піднятися (що) миті (Л. Костенко). 4. (Що) хвилини злітали ракети, сніги зеленіли, наче парчеві ризи (Гр. Тютюнник). 5. Тепер його вже ніхто не бачив, бо він був сам (на) сам із річкою (Гр. Тютюнник). 6. Дівчинка слухала його і швидко, (по) дитячому кивала головою (Гр. Тютюнник). 7. Рвонув гудок паровоза, весело розкотивсь німими полями, відбився лунко десь (ген) ген (у) далечині (І. Кротевич). 8. (У) далечінь холодну без жалю за літом синьоока осінь їде на (в) маня. Сивіє жито (в) далині (В. Сосюра). 9. Молодята про щось розмовляють (у) двох (О. Гончар). 10. І дід і баба у неділю на призьбі (в) двох собі сиділи (Т. Шевченко).

Вправа 94 Перепишіть, розкриваючи дужки. Знайдіть прислівники і схожі до них сполучення слів. Поясніть причини неоднакового написання.

1. Неосяжне зоряне небо розкрило (в) горі своє іскристе склепіння (З. Тулуб). 2. Рубаймо (в) горі шаблі, щоб нам стояти твердо і щоб дістатися (на) гору (Леся Українка). 3. Клекоче потік, хле-ще піну (в) брід (І. Франко). 4. Війська і вози (в) кількох місцях почали переходити (по) весняному багатководну річку (І. Ле). 5. Щось лізе (в) верх по стовбуру (Т. Шевченко). 6. Лежить Семен (горі) лиць у траві, виставив (у) верх коліно (С. Васильченко). 7. Калина оглянулася на них раз і (в) друге (Є. Гуцало). 8. Можна вирушати (у) друге село (М. Коцюбинський).

Вправа 95 Прочитайте текст, знайдіть прислівники, виконайте їхній морфологічний аналіз.

Колись дуже давно на узбережжі Чорного моря жили люди. Вони орали землю, випасали худобу, рибалили. Восени, коли закінчувались польові роботи, люди

виходили на берег моря, співали, танцювали, влаштовували веселі ігри, які закінчувались пусканням стріл щастя. Дивитись на ці ігри виходив з морських глибин цар морів та океанів Нептун. Це був надзвичайно страшний і сердитий володар морської стихії.

— Я всіх вас поховаю в безодні морській! — заревів він.

Жінки, дивлячись на своїх синів, замислились. Цар морський і справді може поховати їхніх дітей у морі. А жінки були тут сильні, вродливі і ніколи не старіли. Думали, думали жінки і вирішили віддати всю свою силу синам. Ти бачив слабких жінок? Якщо зустрінеш, то не насміхайся: всю свою силу вони віддали дітям... Нарешті юнаки, відчувши міць у руках і силу в плечах, вийшли в море. Вийшли вони і зникли. Чекають-чекають матері — не повертаються сини. Знову з'явився перед жінками Нептун, голосно-голосно зареготав:

— Не діждатися вам тепер синів! Вони заблукали. Вони забули, що на морі немає доріг.

Тоді жінки вигукнули:

— Нехай буде в наших очах менше світла, але хай над нашою землею ще ясніше світять зірки, щоб сини по них знайшли дорогу до рідних берегів!

Тільки сказали це, у небі зразу ясно-ясно заблищали зірки. Юнаки побачили їх і щасливо повернулися додому.

Тексти для диктантів

Нічна симфонія

На обрії сонце залишило блідо-рожеве пасмо. Воно розтягнулося, наче позіхало, сплигло й потягнуло за собою день. Верби дрімали в берегах. Присмерк сповива усе довкола в густу синяву.

Засвітила ніч небесну люстру, і молодий місяць, як диригент, підняв руки. Плесо задзвеніло зорями-дзво-нами, осока нашорошила гострі вуха і викумувала кларнетами. У широкому лапатті спалахнули білі лілії, переливалися перламутрово куліси густого верболозу. Риба виляскувала на тихоплинні, вимальовуючи кола. Віртуозними солов'їними трелями озвалася ніч. Я сидів на березі, охоплений солодким хвилюванням, і слухав нічну музику природи. До мого вуха підлетів комар і підставив свій «камертон». За мить відлетів і завис неподалік. Вмить злетівся цілий хор комарів. Дзвенькотіли на різні голоси: високі витягували тоненькими струнами, а середні мелодійно вібрували. Були й низькі голоси і навіть басы. А один виділявся найдужче. Певно, то був комар-хормейстер. Як почне тягнути найтоншою струною, та так голосно, і все вище й вище, що, здається, ось-ось обірветься. Десь неподалік брязнув ланцюг від човна у передранковій тиші. Зачовгала черпалка по днищу,

заскрипіли ключиці. На плесо впливав перший рибалка. Срібно-золотим полиском висвічував небокрай. Прокидався ранок...

Тема 7.4. Складні випадки правопису різних частин мови. Складні випадки відмінювання іменників, прикметників, числівників.

3. Перевірка домашнього завдання.
4. Оголошення теми і мети завдання.
5. Актуалізація опорних знань студентів.
6. **Словниковий диктант.**

Суцвіття, любов`ю, роздоріжжя, матір`ю, юністю, ніччю, обличчя, радістю, возз`єднання, даний, денний, змушений, безчестя, щастя, сумішшю, знаряддя, благословенний, виноградний, стаття, статей, священний, священник, розсипати, юннат, ссавці, жовчю, різдвяний, мавпячий, дит`ясла, трьох`ярусний, Голландія, коледж, ванна, каса, без`ядерний.

7. Дати відповіді на питання: яка частина мови називається іменником? Наведіть приклади іменників. Пригадайте граматичні ознаки іменників.
8. Поділ іменників на відміни.

I відміна

- I. До першої відміни належать іменники жіночого, чоловічого та спільного роду з закінченням **-а(я)** у називному відмінку однини: *жінк-а, Полтав-а, Микол-а, земл-я, мрі-я, Ілл-я*.
- II. Залежно від якості приголосного в кінці основи іменники I відміни поділяються на три групи:

ТВЕРДИЙ НЕШИПЛЯЧИЙ	ТВЕРДА	рук-а, сосн-а, Микол-а
ТВЕРДИЙ ШИПЛЯЧИЙ	МІШАНА	миш-а, площ-а
М'ЯКИЙ	М'ЯКА	мрі-я, Марус-я, судд- я

II відміна

- I. До другої відміни належать іменники чоловічого та середнього роду, чоловічого - з нульовим закінченням у називному відмінку однини (*шлях, край, степ, кінь, тість*), із закінченням **-о** (*Дніпр-о, батьк-о*), середнього роду з закінченням **-о,-е,-я** (*олов-о, мор-е, лист-я*).
- II. Іменники II відміни поділяються на три групи:

ТВЕРДА	Іменники, основа яких у називному відмінку однини закінчується на твердий нешиплячий приголосний	дуб , студент, Павло , сідло
М'ЯКА	іменники чоловічого роду з кінцевим м'яким приголосним	скрипаль , вінець , герой , обрій
	іменники середнього роду з закінченням -е , крім тих , у яких перед -е виступає нешиплячий приголосний	море , сонце , серце
	іменники середнього роду з флексією -я	уміння ,знання , полум'я , пір'я
МІШАНА	іменники чоловічого роду і середнього роду з основою на шиплячий	кущ

III. Розподіл на групи іменників, які закінчуються на р:

ТВЕРДА	іменники на -ар, -ер, -єр, -ир, -ір, -їр, -ор, -ур, -юр, -яр; наголос при відмінюванні не переходить з основи на закінчення	базар, інженер, каре'р, інжир, звір, Каїр, прапор, муляр
М'ЯКА	іменники на -ар, -ир; наголос при відмінюванні, особливо у множині, переходить з основи на закінчення	вівчар, лікар, богати́р, поводи́р
МІШАНА	іменники на -яр; наголос при відмінюванні переходить з основи на закінчення	скля́р, гусле́яр, газетя́р

IV.

III відміна

- I. До третьої відміни належать іменники жіночого роду з нульовим закінченням у називному відмінку однини (кров, ніч, сіль, відданість), а також іменник **мати**.
-

IV відміна

- I. До четвертої відміни належать іменники середнього роду на **-а(я)**, які при відмінюванні у непрямих відмінках, крім знахідного і орудного, мають суфікси **-ен-, -ат-, -ят-**: галчен-я, кошен-я, колиця-а, тім'-я, плем'-я.

тел-я - телят-и	ім'-я - імен-і
курч-а - курчат-и	плем'-я - племен-і
порос-я - поросят-и	сім'-я - сімен-і
цуцен-я - цуценят-и	вим'я - вимен-і
лош-а - лошат-и	тім'-я - тімен-і

Визначте відміну та групу іменників: мати, жінка, батько, дитя, ніч, село, сонце, Микола, богатир,

Робота з підручником. С.54- 56 (Фурдуй)

Суфікси іменників робота з підручником с. 52-53

Самостійна робота впр. 39

ПРИКМЕТНИК

5. Дати визначення прикметнику як частині мови. Наведіть приклади.
6. Закінчення прикметників. Підр. Фурдуй с. 82-83
7. Виконати впрау № 47.
8. Перевірити вправу.
9. Диктант-самоперевірка. Підр. Олійник стор."Жовтень"

10. Домашнє завдання. № 232 . 174 переклад тексту.

Дієслово. Дієвідмінювання. Правопис особових закінчень.

Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі I дієвідміна

I дієвідміна

	Однина		Множина	
1 особа	пишу	читаю	пишемо	читаємо
2 особа	пишеш	читаєш	пишете	читаєте
3 особа	пише	читає	пишуть	читають

II дієвідміна

	Однина		Множина	
1 особа	ношу	стою	носимо	стоїмо
2 особа	носиш	стоїш	носите	стоїте

3 особа	носить	стоїть	носять	стоять
---------	--------	--------	--------	--------

За такими зразками відмінюються й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

Поділ дієслів на дієвідміни

За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього для дієслів доконаного виду) дієслова поділяються на дві дієвідміни: першу й другу. Лише чотири дієслова становлять окрему групу.

До I дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -еш (-єш), -є (-є), -емо (-ємо), -ете (-єте), -уть (-ють).

До II дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -иш (-їш), -ить (-їть), -имо (-їмо), -ите (-їте), -ать (-ять).

До II дієвідміни належать:

дієслова, які мають в інфінітиві основу на -и, -і (-ї) або на -а (після ж, ч, ш) і в першій особі однини та в третій особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачають:

Інфінітив	Однина	Множина
бачити	бач-у	бач-ать
варити	вар-ю	вар-ять
доїти	до-ю	до-ять
летіти	леч-у	лет-ять
сидіти	сидж-у	сид-ять
кричати	крич-у	крич-ать

До цієї дієвідміни належать усі дієслова на -отіти: *булькотіти, бурмотіти, муркотіти, цокотіти, а також такі дієслова, як боятися, стояти (з основою на -я), спати (з основою на -а не після шиплячого), бігти (з основою на приголосний)*.

Усі інші дієслова належать до I дієвідміни, а саме дієслова з односкладовою інфінітивною основою на -и, -у, які зберігаються при дієвідмінюванні, а також похідні від них:

1. В особових формах дієслів *бити, вити* (док. *звити*), *лити, пити* кореневий голосний и не зберігається: *б'ю — б'ють, в'ю — в'ють, ллю — ллють, п'ю — п'ють*.

2. Дієслова з основою інфінітива на -і, що зберігається при дієвідмінюванні:

Інфінітив	Однина	Множина
-----------	--------	---------

білі-ти	білі-ю	білі-ють
жовті-ти	жовті-ю	жовті-ють
сині-ти	сині-ю	сині-ють

3. Дієслова з основою інфінітива на -а, яка при дієвідмінюванні зберігається; також на -я:

Інфінітив	Однина	Множина
гна-ти	жен-у	жен-уть
закиса-ти	закиса-ю	закиса-ють
міша-ти	міша-ю	міша-ють
писа-ти	пиш-у	пиш-уть
сія-ти	сі-ю	сі-ють

4. Дієслова з основою інфінітива на -ува- (-юва-), які при дієвідмінюванні у формах теперішнього часу та майбутнього дієслів доконаного виду втрачають компонент ва:

Інфінітив	Однина	Множина
буд-ува-ти	буд-у-ю	буд-у-ють
гор-юва-ти	гор-ю-ю	гор-ю-ють
намал-юва-ти	намал-ю-ю	намал-ю-ють

5. Дієслова з основою інфінітива на -оло-, -оро-

Інфінітив	Однина	Множина
поло-ти	пол-ю	пол-ють
поборо-ти	побор-ю	побор-ють

6. Дієслова з основою інфінітива на -ну-:

Інфінітив	Однина	Множина
гляну-ти	глян-у	глян-уть
кину-ти	кин-у	кин-уть

7. Дієслова з основою інфінітива на приголосний:

Інфінітив	Однина	Множина
нес-ти	нес-у	нес-уть
пас-ти	пас-у	пас-уть
тер-ти	тр-у	тр-уть

8. Дієслова з основою на -ота-:

Інфінітив	Однина	Множина
булькота-ти	булькоч-у	булькоч-уть

муркота-ти	муркоч-у	муркоч-уть
------------	----------	------------

9. Окремі дієслова:

Інфінітив	Однина	Множина
жа-ти	жн-у	жн-уть
іржа-ти	ірж-у	ірж-уть
реві-ти (й ревити)	рев-у	рев-уть
сла-ти (= посилати)	шл-ю	шл-ють
сла-ти (= стелити)	стел-ю	стел-ють
хоті-ти	хоч-у	хоч-уть

Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках та віддієслівних іменниках

1. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: г — ж, к — ч, х — ш, з — ж, с — ш, т — ч, ст — щ, ск — щ у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо така зміна є в першій особі однини: *могти — можу, можеш.*; *пекти — печу, печеш.*; *колихати — колишу, колишеш.*; *в'язати — в'яжу, в'яжеш.*; *чесати — чешу, чешеш.*; *хотіти — хочу, хочеш.*; *свистати — свищу, свищеш.*; *полоскати — полощу, полощеш.*

2. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні д, т, з, с змінюються на дж, ч, ж, ш, а зд, ст — на ждж, щ: *водити — воджу, вертіти — верчу, возити — вожу, носити — ношу.*; *їздити — їжджу, вимостити — вимощу.*

3. Приголосні г, з змінюються на ж; т — ч; с — ш; д — ждж, дж; ст, ск — на щ:

а) у дієприкметниках перед суфіксом -ен(ий): *переможений, вожений, печений, кручений, ношений, збуджений, виїжджений, вимощений, пущений;*

б) у похідних дієсловах із суфіксами -ува- та -а-: *заморожувати, викочувати, виношувати, розкушувати, принаджувати, виїжджувати, вимощувати; походжати, саджати, але заважати, хоч завадити, заваджу;*

в) у віддієслівних іменниках перед суфіксом -енн(я): *відношення, розходження, розгніждження, спрощення;* але перед -інн(я) ці приголосні зберігаються: *водіння, возіння, крутіння, носіння.*

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

Не слід змішувати змінні ж і дж: ж чергується з г, з, а дж чергується з д: *напружуюсь, напруження — напруга; вожу — возити; лажу — лазити; воджу — водити; ладжу — ладити; ходжу, розходження — ходити.*

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

У дієсловах другої дієвідміни після губних перед я, ю з'являється л: *купають, ловлять, ломлять, люблять; куплю, ловлю, ломлю, і люблю*.

Відмінювання дієслів дати, їсти, вісти (відповісти), бути.

4. Чотиридієслова: *дати, їсти, вісти* (яке вживається в сучасній мові тільки з префіксами: *відповісти, розповісти* та ін.) і *бути* з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) окрему групу.

Однина			
1 ос.	дам	їм	відповім
2 ос.	даси	їси	відповіси
3 ос.	дасть	їсть	відповість
Множина			
1 ос.	дамо	їмо	відповімо
2 ос.	дасте	їсте	відповісте
3 ос.	дадуть	їдять	дадуть відповідь

Від дієслова *бути* вживається тільки форма *є* (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини — *єсть*), що заступає всі інші форми; зрідка вживаються ще архаїчні форми: для другої особи однини — *еси*, а для третьої особи множини — *суть*.

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне -н- з особовими закінченнями, відповідний суфікс -ну- у формах інфінітива й минулого часу може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс -ну- ненаголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу з суфіксом -ну- або без нього немає: *збліднути* — *зблід, зблідла*; *посохнути* — *посохти* — *посохнув, посох—посохнула, посохла*; *слабнути* — *зслабти* — *зслаб, заслабла*; *тягнути* — *тягти* — *тягнув, тягнула* — *потяг, потягла*.

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

Постфікс -ся після суфіксів інфінітива й майбутнього часу може змінюватися на -сь: *узятись, узявсь, узялась, узялось, узялись*. У формі однини чоловічого роду це буває тільки після приголосного в (але: *стерігся, опіксятощо*).

Дієслово

Способи дієслів

Дієслова мають три способи: дійсний, умовний та наказовий.

Дійсний спосіб виражає дію, яка відбувається, відбувалася чи буде відбуватися (відбуватиметься).

Дієслова дійсного способу змінюються за часами (минулий, теперішній, майбутній), числами (однина, множина), особами (в теперішньому, майбутньому часі) або родами (в минулому часі).

Умовний спосіб виражає дію, можливу за певних умов або бажану. Форми умовного способу утворюються додаванням до форм минулого часу частки *би* (*б*).

Частка *б*, *би* в умовному способі пишеться окремо: *б* пишеться після слів, що закінчуються на голосний: *я хотіла б; вона б сказала; рада б узяти; я б про це розповів; би* — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хотів би; він би сказав; я міг би взяти; він би це давно був зробив*.

Дієслова умовного способу, як і минулого часу, змінюються за числами, а в однині — за родами.

Форми умовного способу найчастіше вживаються у складних реченнях, що виражають умову: *Якби мені черевики, то пішла б я на музики (Т. Шевченко)*.

Рідше вони слугують присудками простого речення, у якому виражене прагнення, бажання: *Хотіла б я піснею стати (Леся Українка)*.

Частка *би* (*б*) не завжди стоїть після дієслова, вона може міститися і перед ним, і на певній відстані від нього: *Коли б я навчився працювати, -як бджола, скільки міг би правди назбирати у житті! (П. Воронько)*.

Наказовий спосіб виражає спонукання, заклик до виконання дії, наказ, побажання, прохання, пораду: *Друга шукай, а найдеш — тримай (Народна творчість)*.

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини та першої і другої осіб множини з такими закінченнями:

2 ос. однини *и = 0* (нульове закінчення);

1 ос. множини *-ім(о), -мо*;

2 ос. множини *-іть, -те*.

Форми першої особи однини та третьої особи однини та множини утворюються описово — поєднанням дієслів теперішнього або майбутнього часу із частками *хай*, *нехай*: *хай побачу, нехай знають*,

1. Закінчення -и, -ім(о), -іть зазвичай бувають:

а) під наголосом: *бери, берім(о), беріть; живи, живім(о), живіть; іди, ідім(о), ідіть; печи, печім(о), печіть; припусти, припустім(о), припустіть;*

б) у дієсловах із наголошеним префіксом ви-: *вибери, виберім(о), виберіть; вижени, виженім(о), виженіть тощо, які без префікса мають кінцевий наголос: бери, берім(о), беріть; жени, женім(о), женіть;*

в) у дієсловах із суфіксом -ну- в інфінітиві після приголосного: *кивни, кивнім(о), кивніть; крик ни, крикніж(о), крикніть; моргни, моргнім(о), моргніть; ввімкни, ввімкнім(о), ввімкніть;*

г) у дієсловах з основою на -л- або -р- після приголосного: *підкресли, підкреслім(о), підкресліть; провітри, провітрім(о), провітріть.*

2. В інших дієсловах ненаголошений голосний у закінченнях наказового способу відсутній:

а) після голосних: *грай, граймо, грайте; купуй, купуймо, купуйте; стій, стіймо, стійте; ший, шиймо, шийте;*

б) після приголосних б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р: *не горб(ся), не горбте(сь); сип, сипмо, сипте; став, ставмо, ставте; ознайом, ознайомте; ріж, ріжмо, ріжте;*

в) після приголосних д, т, з, с, л, н теж зникає, при чому ці приголосні пом'якшуються: *сядь, сядьмо, сядьте; трать, тратьмо, тратьте; чисть, чистьмо, чистьте; злазь, злазьмо, злазьте; повісь, повісьмо, повісьте; визволь, визвольмо, визвольте; стань, станьмо, станьте.*

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

Від дієслова їсти наказовий спосіб: *їж, їжмо, їжте; для дієслів доповісти, розповісти зазвичай вживаються форми: доповідай | (від доповідати), розповідай (від розповідати).*

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

Приголосні г, к у наказовому способі переходять у ж, ч: *бігти — біжи, біжім(о), біжіть; лягти — ляж, ляжмо, ляжте; пекти — печи, печім(о), печіть* (пор. теперішній або майбутній час: *біжу, ляжу, печу*).

Приголосні з, с, х у словах типу казати, писати, брехати в наказовому способі відповідно переходять у ж, ш: *казати — кажи, кажім(о), кажіть; писати — пиши, пишімо, пишіть; брехати — (не) бреши, (не) брешіть;* пор. теперішній час: *кажу, пишу, (не) брешу*.

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

Усі дієслова з суфіксом -ува- (-юва-) мають перед закінченням наказового способу голосний у (ю): *вимірюй, просмолюй, розкажуї*.

Форми наказового способу вживаються у реченнях, у яких немає підмета: *Привчайся ходити рівно. Не гнись.*

Дієслова наказового способу вживаються також і з -ся (-сь): *змагайся, змагайтесь, змагаймося, змагайтеся.*

М'який знак у дієсловах наказового способу пишеться лише тоді, коли приголосний у вимові звучить м'яко, виразно: *сядь — сядьмо — сядьте, стань — станьмо — станьте, злязь — злязьмо — злязьте.*

Після букв п, в, ч та р м'який знак не пишеться:

Сип — сипмо — сипте, став — ставмо — ставте, клич — кличмо — кличте, вдар — вдармо — вдарте.

Вправа 96 Спишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Поясніть правопис дієслів.

1. Ніщо (не) підноситься вище правди. 2. Два хитрих мудрого (не) переважають. 3. Раз добром нагріте серце — вік (не) прохолоне. 4. На годину спізнишся, за рік (не) доженеш. 5. Якби людина знала, чого (не) знає, то б і мала, чого (не) має. 6. Поки (не) потрапиш у воду, (не) навчишся плавати. 7. Скільки б ворона (не) каркала, солов'єм (не) стане. 8. Чого сам (не) любиш, того і другому (не) чини. 9. (Не) ходи, куди (не) просили; (не) бери, чого (не) поклав.

Вправа 97 Утворіть префіксальним способом від дієслів недоконаного виду дієслова доконаного виду. Виділіть префікси.

Казати, лити, дивитися, їхати, вітати, креслити, бігти, сіяти, малювати, пливти, важити, просити, класти, стояти.

Вправа 98 Утворіть префіксальним способом від дієслів доконаного виду дієслова недоконаного виду. Виділіть суфікси.

Розважити, відмінити, завершити, пригадати, створити, залишитися, скоротити, вишивати,

виправити, продовжити, оформити, задивитися, згадати.

Вправа 99 Випишіть із тексту дієслова. Визначте їх вид та перехідність чи неперехідність.

Зозулині сльози Давно це було, принаймні, до того, як ми народилися. Зозуля робила свою справу — підкидала синичкам, плискам, сорокопудам та іншій лісовій дрібноті свої яйця, а ті виховували підкидьків.

— Ти ось все співаєш, — казали вони зозулі, — а на старість залишишся сама, як пень без пагонів.

— Ха-ха-ха! — сміялася та. — Ви усе із колисками та пелюшками протеленькаєтесь, а я своїх дітей, як треба буде, знайду. І примушу годувати себе. Закон є закон!

Але доля зле жартує з тим, хто сподівається задарма вік прожити. Коли прийшов час, усі діти зозулі не визнали строкатої матері, відмовилися її доглядати. І застогнала зозуля. Перші в її житті сльози покотилися з очей. А на галявині, куди вони впали, розкрили свої білі вінчики квіти, які так і називаються у народі: зозулині сльози, а ботаніки дали їм назву зозулець плямистий.

А чи доводилося вам спостерігати, щоб зозуля плакала? І ніхто не бачив. Тому про безтурботну, самовпевнену людину, яка, потрапивши у скруту, починає бідкатися, кажуть, що вона лле зозулині сльози. *З журналу*

Вправа 100 Перепишіть текст. Визначте час, особу, число дієслів.

Ранок у лісі

Ліс ще дримає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росю. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься із свого затишку. Ліс ще дримає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов від радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу... Стрепенувся нарешті ліс і собі заграв... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комашня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо — туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...

М. Коцюбинський

Вправа 101 Спишіть текст, ставлячи дієслова, що в дужках, у формі минулого часу. Визначте рід і число дієслів.

(Минати) дні, а дощів не (бути). Степ дедалі більше (втрачати) свої яскраві барви, свою весняну моложаву свіжість.

Нарешті (наступати) омріяне, довгождане... Все (початися) просто: з-за обрію тихо (виткнутися) ріжечок ледве помітної синьої хмари. Залитий сонцем степ одразу (принишкнути), (затаїти) подих. Хмара швидко (йти) і (розростатись) у темно-синій гірський хребет. Скоро вона (закрити) собою весь величезний простір неба,

Раптом через цей хребет (прокотитись) вогняна тріщина і (розколоти) його до чорної прірви. Десь далеко (почутися) гуркіт грому.

Важка сива хмара (нависнути) над степом і (спустити) на нього свої мокрі паруси, з тихим дзвоном: (упасти) перші краплини, а потім чарівною музикою (зашуміти) густий дощ (За О. Гончаром).

Вправа 102 Від поданих дієслів утворіть усі форми минулого часу.

Писати, читати, вчити, декламувати, креслити, відкривати, мигтіти, чорніти, тремтіти, зривати,

Вправа 103 Перепишіть, вставляючи пропущені літери е(е) або и(ї). Поясніть правопис дієслів. Святку...мо, вивча...ш, знаход...ш, ненавид...-ти, сто...мо, схоч...-те, лет...те, колиш...ться, осміл...ться, одяга...ться, захист...мо, пиш...ш. утриму...мося, змін...ться, тьопа...те, перестав...ш.

Вправа 104 Виберіть і запишіть дієслова тільки в неозначеній формі. Поясніть, як утворюється неозначена форма (інфінітив).

Мусити, читали б, не осліпнути, розмовлятиму, почути, побачу, бути, співати, змагатися, розпустять, посіяти, могли, закрити, синіти, будувати, сміятися, недобачати, збить, хотів би, сядь, з'їха-тись, хотілося, підсипати, ревти, заболіти, їсти, заснула, записавши, розкрити, дослідіть, приголубте, виношуючи.

Вправа 105 Перепишіть речення, вставляючи в закінченнях пропущені літери.

1. Миті, що сі...мо, жн...мо, ку...мо віки залізні, ми ті, що в космос лет...мо і простина...мо наскрізно безвісну даль (П. Усенко). 2. Де б не літав — поверн...шся додому, бо крила виростають із землі (Л. Горлач). 3. Ах, скільки радості, коли ти люб...ш землю, коли гармонії шука...ш у житті (П. Тичина). 4. Батьківську землю ми люб...мо всі ще від малої колиски (Т. Масенко). 5. Ід...ш і слуха...ш, і чу...ш рідну землю, що году... тебе не тільки хлібом і медом, ай думками, піснями і звичаями (О. Довженко). 6. Коли ж ти мрі...ш добре, працю...ш добре теє (М. Бажан). 7. Що за голос там співає, звідкіля та пісня лл... ться, часом душу сповиває, і лунає і смі...ться (Л. Первомайський). 8. Справжнє сонце навч...шся цінить, коли небо імлою повите (В. Забаштанський). 9. Добро почина...ться з людського доброго серця (М. Сингаївський). 10. Блискавками-пожежами небо обмереж...мо (В. Чумак). 11. Мости з сучасного в майбутнє буду...мо (В. Сосюра). 12. Люб...мо Україну, та не сліпо, щирим серцем, чистою душею (О. Підсуха).

Вправа 106 Перепишіть речення. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі теперішнього чи майбутнього часу.

1. Ми (сидіти) під кручею, поклавши вудочки на хиткі рогачики, і (гомоніти) (Гр. Тютюнник). 2. Хай промінням (стелитися) путь (А. М'ястківський). 3. Ми (боротись) за мир і (прагнути) миру, трудящим щастя (зичити) усім (М. Рильський). 4. (Вирости) ти, сину, (вирушити) в дорогу, (вирости) з тобою

приспані тривоги (В. Симоненко). 5. Чого ти (стогнати), море синє, об скелі хвилями б'ючи? (В. Забаштанський). 6. Брехня світ (пройти), та назад не (вернутися). 7. Криком дуба не (рубати). 8. Хто пізно (ходити), сам собі (шкодити). 9. Як на своєму язиці не (вдержати), то на чужому не (втаїти). 10. Добрі жорна все (перемолоти). 11. Одна бджола мало меду (наносити) (Народна творчість).

Вправа 107 . Випишіть слова у дві колонки за дієвідмінами.

Знати, оцінювати, тягти, стукотіти, зморитися, схотіти, кроїти, наколотити, свистати, свистіти, оборонити, обороняти, відпороти, відпорювати, завадити, збігти, збігати, гуркотіти, гуркотати, одужати, стелити, краяти, хилитися, спізнитися, відкрити, бачити, збороти, ударити, пищати, сипати, зважити, дирчати, захищати, мовчати, полоти, почати, гудіти. .

Вправа 108 Перепишіть. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі.

1. (Сипати) вишня квітом з білих верховіть (Л. Забашта). 2. Нам батьки і вчителі (хотіти) щастя на землі (М. Рильський). 3. Прекрасні ці творчі будні, коли праця довкола (клекотіти) (Л. Дмитерко). 4. Я щодня (проходити) повз самотній, покинутий сад (М. Коцюбинський). 5. (Скрипіти) і (ридати) дерева під вітром (П. Тичина). 6. Гаї (шуміти) — я слухаю. Хмарки (бігти) — милуюся (П. Тичина). 7. (Стогнати) пугачі, (реготати) сови, уїдливо (хавкати) пушики (Леся Українка). 8. Вода (клекотіти), (булькотіти) та все (нести) Лавріна на гостре каміння (І. Нечуй-Левицький). 9. (Носити) дрова до куреня, (розводити) огонь, (чистити) картоплю, ожину збираю (О. Довженко). 10. Ось молодий сміх дівчини (розкочуватися) по лісі і жаром (сипатися) в парубочу душу (М. Стельмах). 11. Чи то (сидіти), чи то (гуляти), все співаю, все співаю (Т. Шевченко). 12. (Виходити) в світ, по вінця сили повен і гордий за співучий свій народ (В. Лучук).

Вправа 109 Перепишіть. Від дієслів, що в дужках, утворіть форми майбутнього простого часу.

1. Робота (не йде), якщо (сидіти) й (чекати) (О. Копиленко). 2. Коли я (не горіти), ти (не горіти), коли ми (не горіти), то хто ж тоді буде світити? (Ю. Збанацький) 3. Мені до скону отчий край (здаватися) раєм (Д. Луценко). 4. Навесні на місці старого молодий буде лист, зелений, він з вітром (розмовляти), (хапати) жилками своїми сонячний промінь, під дощем (купатися) й росою (умиватися) (Остап Вишня). 5. Неначе пісні вічної рядки, (дзвеніти) дороги під тобою (Т. Коломієць). 6. Сонце (ронити) з неба квітки на хвилі дніпрові, осінні (В. Сосюра). 7. І скільки ви (пливти), весь час (вітати) вас своїм щебетанням веселі жовтобрюшки, (підпадьомкати) на вашу честь перепел і (дерчати) деркач.

Вправа 110 Дієслова поставте в наказовому способі в 2-й особі однини й запишіть у дві колонки: 1) з ь у кінці; 2) без ь у кінці.

Збільшити, перевірити, входити, стати, озвучити, підставити, вдарити, попередити, передбачити, ужалити, відмітити, насипати, плавити, звзити, відрізати, зважити, переглянути.

Вправа 111 Перепишіть речення. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі наказового способу.

1. Всім серцем (любити) Україну свою, — і вічні ми будемо з нею (В. Сосюра).
2. Хліб (їсти), а правду (різати) (Народна творчість). 3. (Бути), людино, людиною! (Бути), люди, людьми (М. Успенник). 4. Гей, (ударити) в струни, браття, золотії, (розпалити) знов багаття з іскр надії (М. Рильський). 5. Твоєму кожному почину розкрито двері: (йти, творити, прославити) Батьківщину (П. Тичина). 6. Правді в очі (дивитися) прямо, не (одводити) погляду вниз (В. Симоненко). 7. Не (вірити) мені, бо я брехать не вмю, не (жди) мене, бо я і так прийду (В. Симоненко).

Вправа 112 Випишіть із тексту дієслова, зробіть їхній морфологічний розбір.

Море спить. Точнісінько, як людина. Високо здіймає груди, схропує сонно, ліниво. Так, здається, тільки стань біля нього, крикни на всю горлянку, і воно в одну мить прокинеться.

Але то тільки так здається. Коли море спить — вже ніяка сила його не розбудить. Ліниво похлюпує об камінь хвильками, плещеться тихо, сонно, розніжено.

Я довго не придивлявся до того, як спить море. Постояв трохи — та й шубовств у воду. Просто з головою, на саме дно. Аж коліньми об землю забився.

Коли б ви знали, яка то морська вода в липні! Сонце палить нестерпно, аж дихати нічим. І тут раптом тебе з голови до ніг обгортає бархатиста, чиста-чиста, прохолодна, ніжна терпко-солодкувата морська вода. Краса! Краса невимовна. Здається, так і хлюпався б у тій воді все життя і на берег би не вилазив! Тож, мабуть, добре риbam жити у воді — вони ніколи на берег не впливають. Хіба хто на гачку живосилом витягне.

Купаюся я собі та й купаюся, навіть не чую, що мама згори гукає. Попереджає, щоб не плив далеко.

Довго я плавав, аж поки не втомився.

За Ю. Збанацьким

Тема 7.5. Складні випадки правопису різних частин мови. Переклад тексту публіцистичного стилю

Завдання. Перекласти текст українською мовою. У творчому завданні висловити своє розуміння такого явища як "кам'яні баби". Де у Бердянську можна зустріти ці експонати?

Город Днепр, конечно, к заштатным городишкам не отнесешь. Старшему поколению он хорошо известен. Но, к сожалению, не потому, что там есть музей, в котором хранятся уникальные артефакты и бесценные коллекции.

Часть из них имеет прямое отношение к моему повествованию.

Самым уникальным памятником в коллекции каменной пластики музея является Керносовское изваяние, или Керносовский идол - антропоморфная стела эпохи энеолита (середина III тысячелетие до н.э.).

Оно уникально во всех отношениях: и древностью своего происхождения, и совершенством техники изготовления, и удивительным изяществом очертаний, и соразмерностью пропорций, и, наконец, необыкновенным богатством изображений на поверхности

В сравнении с великанами на рис. 38-39 идол кажется небольшим (1,20 x 0,36 x 0,24 м, вес 238,5 кг), но эта статуя, сделанная из серого песчаника, представляет собой прямоугольную, достаточно объемную плиту (скорее даже блок) с небольшим выступлением сверху — головой.

Все четыре стороны блока покрыты многочисленными рисунками, изображениями, выполненными в технике невысокого рельефа.

На них изображены оружие, металлические орудия труда, сюжеты охоты и ритуальных танцев, кони, собаки, закодированные календари, меандровые узоры, разные таинственные знаки и магические символы

Кто он – этот Керносовский идол? Бог- пришелец, давший человеку знания для изготовления орудий труда, научивший людей охотиться и одомашнивать животных?

Что было делать человеку после изгнания из рая? На самом деле, когда рай закончился, а с ним и праздное существование, жизнь людей навсегда заполнилась трудом и заботами.

Вот тогда Бог-пришелец и пожалел бедолагу: дал ему все то, что мы видим на теле «идола»:

- оружие: лук со стрелой, булава;
- орудия: топоры, мотыга, ложка для разлива металла, литейная форма.
- животные — бык, две лошади, черепахи.
- орнаментальные рисунки (предназначались явно не для украинских кружевниц)

Все они выполнены в той же линейной манере.

Но кроме Керносовского идола в Днепропетровском историческом музее есть не менее значимые артефакты и среди них коллекция древних каменных изваяний, или "каменных баб", которая, несомненно, относится к числу наиболее ярких и своеобразных музейных экспозиций. Это одна из самых больших коллекций древней каменной пластики на Украине - 80 статуй! И среди них мы видим изваяния будто бы перелетевшие к нам через Тихий океан:

Особый расцвет коллекция каменных баб переживает при Д.И.Яворницком, бывшем директоре Екатеринославского музея в первой половине XX века (1902 - 1933 гг.). Сохранилась фотография, на которой Д.И.Яворницкий запечатлен в своем кабинете в окружении каменных баб.

Д.И.Яворницкий в статье "Каменные бабы", опубликованной в "Историческом вестнике" в 1890 году, сообщал, что на Украине долгое время, вплоть до XVIII века, бытовали такие названия каменных статуй, как "мамай", "марьины камни".

Каменные бабы начали поступать в музей со середины XIX века.

Уже тогда, в первые годы существования музея, коллекция была достаточно большой.

Рост коллекции, пополнение ее новыми статуями продолжается и в настоящее время. За последние годы в музей поступило более 10 новых изваяний, отражающих культуры различных времен и народов.

Каменные бабы стояли не на пустом месте: предполагается, что они являлись органичной частью поминальных-погребальных святилищ, архитектура которых от эпохи энеолита до средневековья отличалась простотой и выразительностью.

Очень выразительны лики статуй - все мужчины с усами, есть суровые, хмурые лица, на некоторых же запечатлена ослепительная улыбка.

Женские лица тоже не оставляют равнодушными: выражение робости, смирения и тут же лики гордого величия.

Несмотря на относительно большое количество каменных изваяний, найденное на местах раскопки курганов, вряд ли каждый смертный, как это стало практикой в наши дни, удостоивался памятника в виде каменного изваяния. Скорее всего, так хоронили людей особого социального статуса.

(В.Княжев "Перевод с иноземного")

Розділ 8. Стилiстика простих речень

Односкладне речення. Пунктограми. Тире між підметом і присудком.

Просте речення - речення, яке складається з однієї граматичної основи (підмет і присудок) – це двоскладне речення. Поширене речення – речення, в якому є один + другорядний член речення.

У простому реченні може складатися граматична основа з одного підмета і присудка або однорідних присудків чи підметів. Просте речення, в якому граматична основа складається з одного підмета або одного присудка називається **односкладні**.

Типи односкладних речень:

1. **Означено-особові речення** позначають дію, яка виконується конкретною особою - мовцем або його співбесідником. Головний член означено-особових речень виражається лише особовими формами дієслова:

а) дієсловом у 1-й або 2-й особі однини чи множини дійсного способу: **Ношу** в душі слова, все життя пам'ятатиму мамині слова як гасло... (В. Скуратівський); *О друзі, розкриємо книги - життя невгасимого твір* (П. Усенко);

б) дієсловом у 2-й особі однини або 1-й та 2-й особах множини наказового способу: **Не бійся досвітньої мли**, - досвітній вогонь запали (Леся Українка);

Любіть і боріться за щастя безкрає, згоріть без останку за край дорогий (В. Сосюра).

2. Неозначено-особові речення позначають дію, яка здійснюється неозначеною особою. У ролі головного члена цих конструкцій виступають:

а) дієслова в 3-й особі множини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу: Над лиманом білять синім, білять білим над лиманом (В. Вінграновський); - *Тільки ж, Марійко! - застерегла під кінець. - Ні слова нікому. А то його вб'ють* (А. Головка);

б) дієслова в формі множини минулого часу дійсного способу: *Бо мене хоч били, добре били, а багато дечому навчили* (Т. Шевченко).

3. Узагальнено-особові речення означають дію, яка стосується узагальненої особи, будь-кого.

Головний член узагальнено-особових речень виражається дієсловами в 2-ій особі однини рідше - множини дійсного і наказового способів: Любиш поганяти, люби й коня годувати; Вчи дітей не страхкою, а ласкою; За цю науку цілуйте батькам руку (З н. тв.); *Бувало, ранок, очерет, затока... і з братом тихо у човні сидиш* (М. Рильський).

За ступенем узагальнення дії ці речення поділяються на два типи. Речення першого типу вживаються як прислів'я і крилаті вислови повчального або викривального змісту: Удосвіта встанеш - *більше діла зробиш* (Н. тв.); Журбою біді не пособиш, плачем лиха не збудешся, і голови втрачати не треба (М. Стельмах).

4. Безособові речення означають дію або стан, які відбуваються без активної участі особи, незалежно від носія стану. Головний член цих речень виражається:

а) безособовими дієсловами на означення стану природи, фізичного або психічного стану людини, її настроїв, прагнень; наявності або відсутності певних змін, явищ, стану в довіллі: *Надворі вже зовсім розвиділось* (М. Стельмах);

б) особовими дієсловами в безособовому значенні на означення стану природи, людини, процесів сприймання, мислення, мовлення: *Пахло талою землею* (А. Головка); *Дихалося вільно, йшлося по землі легко* (Ю. Збанацький);

в) безособовими формами на *-но, -то*: *Село позначено печаттю переджнив я* (Г. Донець); *Із можливого в чудесне перекинуто мости* (М. Рильський);

г) прислівниками, присудковими словами типу *можна*, треба, варто, жаль, шкода, пора в сполученні з інфінітивом: *Можна вибрати друга і по духу брата, та неможна рідну матір вибрати* (В. Симоненко);

г) заперечними словами **нема, не було, не буде**: Буря, п'ятьма, стежки нема (Л. Забашта); / на оновленій землі врага **не буде** супостата (Т. Шевченко).

5. Інфінітивні речення вказують на можливу або неможливу, необхідну або неминучу дію.

Головний член в інфінітивних реченнях виражається незалежним інфінітивом без частки би (б) або з нею: **А слова дружнього за гроші не купити** (М. Рильський); Запросити б друзів до хліба-солі живих і мертвих у далекому полі (А. Малишко).

Частка би (б) в інфінітивних реченнях вносить відтінок доцільності певної дії, побажання, поради, ввічливого прохання й пом'якшує наказ. Семантика інфінітивних речень широка: вона включає і значення спонукання до дії, і значення необхідності, обов'язковості виконання її: *Стояти тут! Нема шляхів назад!* (М. Бажан); *Не допустити жертв* (О. Гончар).

ПІДМЕТ

6. Номінативні (називні) речення стверджують наявність існування явищ, подій або предметів.

Головний член таких речень виражається іменником, займенником, кількісно-іменним словосполученням, субстантивованими словами: *Весна. Теплінь. Жайворонки в небі* (І. Цюпа); *Зимовий вечір. Тиша. Ми. Я вам чужий - я знаю* (П. Тичина).

Неповні речення теж складаються з одного головного члена речення (підмета або присудка), але на відміну від односкладних речень, у неповному реченні другий головний член речення можна відновити з контексту. Неповні речення найчастіше використовуються у розмовному мовленні або в діалогах у художньому стилі мовлення.

ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ

Між підметом і присудком ставиться тире:

1. Якщо головні члени речення виражені іменниками в називному відмінку, кількісним числівником або неозначеною формою дієслова, а дієслово-зв'язка в теперішньому часі відсутня: *Печаль моя - ріка без переправи. На тому боці спогади живуть* (Л. Костенко); *П'ять на п'ять -двадцять п'ять; Вік прожити - не ниву пройти гомінливу* (А. Малишко); *Яке то щастя - свій народ у світлі бачити!* (Д. Павличко).

2. Якщо перед присудком, вираженим іменником чи неозначеною формою дієслова, вживаються вказівні частки це, то, ось, значить: *Національна честь - це зірка провідна* (О. Олесь); *Лиш боротись -значить жити* (І. Франко).

Тире не ставиться:

1. Якщо підмет або присудок виражаються займенником, прикметником, дієприкметником, порядковим числівником: *Він, уже немолода людина, в нього лишається вже зовсім мало сил* (З газ.); *У справедливих армій доля завжди прекрасна* (О. Гончар); *Семикласники перші на спортивних змаганнях*.

2. Якщо присудок має порівняльне значення і до його складу входять частки *як, ніби, мов, неначе, що*: *В чужих краях і хліб неначе вата* (М. Тарнавський).

3. Якщо перед присудком стоїть заперечна частка *не*: *"Літопис Самовидця" не тільки важливе джерело для вивчення Історії України, а й основа для пізніше творених літописів* (М. Слабошпицький).

4. Якщо між головними членами стоїть вставне слово, прислівник або частка,* *Ялина також дерево хвойне; Книга ця, безумовно, рідкість*.

Проте для інтонаційного та стилістичного виділення присудка перед ним у таких випадках може ставитися тире: *Там господиня - як калина... її дочки - як панночка* (Щедрівка); *Стиль "Історії України" І. Хоткевича - живий та нестандартний* (Журнал); *Він -уособлення честі, хоробрості, вірності обов'язку* (М. Слабошпицький).

Речення, в яких іменні складені присудки мають форму порівняння треба відрізнити від речень з порівняльними зворотами, які означають підмет або присудок. Пор.: *А тільки Дніпро там -як море* (Р. Іваненко); *Пливли хмарини, немов перлини...* (П. Тичина).

Порівняльні звороти відокремлюються комами, на відміну від присудків-порівнянь, які, залежно від інтонації, відділяються або не відділяються від підмета тире.

Отже, між підметом і присудком ставиться тільки тире. Присудок від підмета не відділяється комою.

Завдання та вправи:

Вправа 113 Перепишіть речення, поставте, де треба, тире між підметом і присудком, поясніть правила вживання тире між підметом і присудком.

1. Забути () себе дурити. 2. Жити мені без праці () значить не жити! 3. Добро і лихо () світло й темнота. 4. Життя без книги () хата без вікна. 5. Ненависть і любов () неначе крила (3 творів Д. Павличка). 6. Ці квіти () спогади про світлі дні (Б. Олійник). 7. Вік прожити () не ниву пройти гомінливу (А. Малишко). 8. Яке то щастя () свій народ у світлі бачити (Д. Павличко). 9. І кожен фініш() це, по суті, старт (Л. Костенко). 10. Була ти () наче золота царівна у зорянім вінку на темних косах (Леся Українка). 11. П'ятдесят () це полудень

віку.12. Він () учень нашого класу. 13. Кохати () нові землі відкривати ()
нюанси нові і відтінки нові (І. Драч).

Вправа 114 Перепишіть речення, ставлячи, де треба, тире. Обґрунтуйте, чому, незважаючи на однакову будову, в одних реченнях є тире, а в інших немає.

1. Наша ціля людське щастя і воля (І. Франко). 2. Вечір зимовий, зоряний (Марко Вовчок). 3. Я вільна! Я вільна, як вода! (Леся Українка). 4. Степ широкий то ж мій сват. Шабля, люлька вся родина. Сивий коник то ж мій брат (Народна творчість). 5. Осінь _____ така мила, осінь славна (П. Тичина). 6. Море Шевченкової поезії то частина океану народної пісні (П. Федченко). 7. Говорити не горох молотити (Народна творчість).

Вправа 115 Перепишіть речення, розставивши потрібні розділові знаки, підкресліть однорідні члени речення, поясніть пунктограми. Замість крапок вставте пропущені букви.

1. Ро..плелись ро..хлипались ро..пались наче коси вересневі дні. 2. Моя п..чаль тебе не пон..волить а тільки радісний ро..будит.. щем. 3. Я пр..горнусь до тебе серцем і неб..сами пл..чима пагорбів рідних і доріг поясами. 4. Ти пахн..ш як листя в..сняне як дитинство моє полотняне як тепла малинова сте..ка як мам..на срібна с..режка. 5. Нема щ..та ні рем..ня ні списа нема шолома ні м..ча-булата (3 творів Д. Павличка). 6. В нас гуляє квіт..нь у полі насуває зливу поволі ро..сіває зерна рясні промітає сте..ку в..сні. 7. Не заздрю нищим і духовно вбогим і хитро ситим в со..ній тишині (3 творів А. Малишка). 8. Очі ро..крила конвалія біла і в дивува..ні застигла зомліла. 9. Сонце погасне і ніч пр..летит.. з чарами сріблом красою. 10. Хотів би я піти через ліси др..мучі через річки яри і кручі (3 творів Б. Олійника).

Вправа 117 Перепишіть речення, виділіть порівняльні звороти, де треба, комами.

Поясніть.

1. Знову місяць пливе ніби біла розчахнута скрипка (Г. Лютко). 2. Я оживаю знов у полі як сміх як пісня як туман (Г. Лютко). 3. Вітер теплий, вітер дужий налетів як буря з півдня (Б. Олійник). 4. Повітря неначе прозорий граніт (Д. Павличко). 5. Я мав думки міцні мов корені (Д. Павличко). 6. Христа крутилась як муха в окропі (Панас Мирний). 7. Червоний світ од блискавки ніби запалив пожежу на горах і долинах (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 118 Перепишіть, розставте розділові знаки в реченнях із звертанням, поясніть пунктограми.

1. Буяйте цвітом степові широти Дзвени світами славо козаків (*Яр Славутич*). 2. Не забув я о люди нічого (*Г. Лютий*). 3. Слава тобі великий Каменяре праця твоя не стихне ні на мить (*Д. Павличко*). 4. За кого ж ти розіп'явся Христе Сине Божий за нас бідних чи за слово істини (*Т. Шевченко*). 5. О земле втрачена явися бодай у зболеному сні. 6. Народе мій до тебе я ще верну як в смерті обернуся до життя своїм стражденним і незлим обличчям. 7. Верни до мене пам'яте моя нехай на серце ляже ваготою моя земля з рахманною журбою (*З творів В. Стуса*). 8. Чаклує вже весна; так зеленій же лузе землице розцвітай усе живе радій (*Г. Душак*). 9. Гей ви грізні чорні хмари Я на вас збираю чари (*Леся Українка*). 10. За рідну мову я о Господи турбуюсь щоб не загинула у течії віків (*В. Єфанів*). 11. Мій друже дорогий ми довго ждали і теж співали ворогу назло (*Д. Павличко*).

Синтаксичний аналіз простого речення

Виконайте синтаксичний аналіз простого речення за алгоритмом.

1. Знайдіть граматичну основу речення.
2. Визначте, яким є речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне).
3. Назвіть, окличне чи неокличне речення.
4. Розберіть речення за його членами (визначення підмета і присудка, другорядних членів — спочатку тих, що входять до групи підмета, потім тих, що в групі присудка); визначте, чим виражений кожен із членів.
5. Проаналізуйте будову речення:
 - а) двоскладне чи односкладне, тип односкладного;
 - б) непоширене чи поширене;
 - в) повне чи неповне.
6. Назвіть, якщо в реченні є, однорідні або відокремлені члени речення, звертання та інші ускладнюючі компоненти.
7. Поясніть пунктограми у реченні.

Зробіть синтаксичний розбір речення:

Зросла берізка високо на мурі, стоїть, мов квола сирота в зажурі.

Тема. Пунктограми при однорідних членах речення. Тренувальні вправи.

1. Між усіма однорідними членами, якщо вони з'єднані перелічувальною інтонацією без сполучників, ставиться кома:

Суворовці завжди йдуть струнко, бадьоро, красиво (Н. Забіла).

Якщо однорідні члени дуже поширені, між ними іноді ставиться крапка з комою: *Парубок плівся повагом, позакладавши руки назад себе; позирав навкруги своїми блискучими очима; іноді зупинявся і довго розглядав земне нив'я (Панас Мирний).*

2. Кома ставиться між усіма однорідними членами, якщо вони з'єднані повторюваним сполучником: *Місяць пливе оглядати і небо, і зорі, і землю, і море (Т. Шевченко); Крик, та гул, та жарт стоять понад річкою (Панас Мирний).*

3. Якщо сполучники і (й), та (в значенні і), або, чи не повторюються, то кома перед ними не ставиться: *Летів і танув сніг (М. Рильський); Сила та розум — краса людини (Народна творчість); Над дорогою попадалась вся в цвіту груша або куц черемхи (М. Коцюбинський).*

4. Перед протиставними сполучниками а, але, та (в значенні але), що з'єднують однорідні члени, ставиться кома: *Не вітер, а буря завіяла (Панас Мирний); Марко озирнувся, але нічого не побачив (Ж. Стельмах); Світить місяць, та не гріє (Народна творчість).*

5. Між парами однорідних членів ставиться кома: *Наука й труд, знання і школа манливо кличуть до мети (П. Усаченко).*

6. Якщо однорідні члени з'єднані парним сполучником, то кома ставиться перед другою частиною сполучника: *Не тільки будівельники, а й селяни з довколишніх сіл ще вночі збирались на берег (Я. Ваш).*

Розділові знаки при узагальнюючих словах

1. Якщо узагальнююче слово стоїть після однорідних членів, то перед ним на письмі ставиться тире: *На вершечку стрілецької гори, на горах і видолінках — скрізь уже панувала тиша (І. Нечуй-Левицький).*

2. Якщо узагальнююче слово стоїть перед однорідними членами, то перед першим однорідним членом або словом, яке до нього відноситься, ставиться двокрапка:

Тиша уже панувала скрізь: на вершечку стрілецької гори, на горах і видолінках.

3. Якщо однорідні члени стоять всередині речення після узагальнюючого слова, то перед однорідними членами ставиться двокрапка, а після них —тире:

Скрізь: на вершечку стрілецької гори, на горах і видолінках — уже панувал 'тиша.

4. Перед словами *як-от, наприклад, а саме*, що стоять після узагальнюючого слова, ставиться кома, а після них двокрапка:

На берегах Дніпра розташовано багато міст, як-от: Київ, Черкаси, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Херсон.

119. Запишіть речення, вставляючи пропущені букви, знайдіть однорідні члени. Визначте, якими членами речення вони є і як виражений зв'язок між ними. Поясніть наявність або відсутність розділових знаків при однорідних членах. Зробити синтаксичний розбір речень (I) 6, 12; II – 4, 6

I. У селі бігли з дворів (на)зустріч чумакам дівчата, діти, поважні діди з палицями (С. Васильченко). 2. Кр(и,е)жина добра, ва(ш,ж)ка, товста, міцна (В. Винниченко), 3. Я весь час тр(е,и)мтів від напруження, від втоми, від переляку (В. Нестайко). 4. В борозні, у зерні, у коло(с,сс)і я батьківський слід пізнаю (М. Сингаївський). 5. Музика лине в гл(и,е)бину небес плавно, в(е,и)лично, гармонійно (Я. Гримайло). 6. Тут будуються не притулки якісь, а будинки (М. Коцюбинський). 7. Ніч темна, але тиха (І. Нечуй-Левицький). 8. Сама б учила, так не знала (Т. Шевченко). 9. Усмішка гостра, а однак сумна (Леся Українка). 10. Т(еи,)че вода в синє море, та (не) витікає (Т. Шевченко). 11. В піснях і труд, і даль походу, і жаль, і усміх, і любов, і гнів в(е,и)ликого народу, і за народ пролита кров (М. Рильський). 12. Ч(е,о)рніє поле, і гай, і гори... (Т. Шевченко). 13. (З)поміж верб, та груш, та яворини чорні стріхи глипають, нагнувшись (І. Франко). 14. Лиш кілька стригунців не хоч(а,у)ть ні вівса, ні сну, ні супокою (М. Рильський).

II. 1. Наука вимагає жертв і великої любові (О. Копиленко). 2. Тут небо синє й сині очі у затурбова(нн,н)их людей (Б.-І. Антонич). 3. На ходу Соломія висмикувала ст(е,и)бло або корінь водорості (М. Коцюбинський). 4. Поч(и,е)пив на дротинці казанок із водою і вари собі куліш, галушки чи кашу (Г. Тютюнник). 5. Село купається в теплі, сонці, мідному передзвоні та веселому співі веснянок (М. Стельмах). 6. Сядем тут, відпочинемо, друже, ро(с,з)іславши на камінь шинель (Остап Вишня). 7. Дідько не дідько, людей таких рідко (Народна творчість). 8. (По)підти(нн,н)ю сіромаха і днює й ночує (Т. Шевченко). 9. Вона стояла ні жива ні мертва (І. Нечуй-Левицький). 10. Він стояв ні в сих ні в тих (Л. Костенко).

120. Запишіть подані речення, поширюючи однорідними членами і ставлячи потрібні розділові знаки.

Весняний ліс стояв наповнений співом пташок. Світанкова зоря зійшла над землею. Спека висушила спрагли поля. Зимовий ранок привітав усіх снігом. Весна зігрівала все навкруги. Пшенична нива чекала на хліборобів. Літо видалося теплим.

121. Складіть речення з кількома рядами однорідних членів.

- 1) О, О, О ... та О, та О, та О.
- 2) О, О, О ... О, О, О.
- 3) О і О, О і О ... О, О.
- 4) О, О, О ... О, О і О.

122. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть речення з однорідними членами, накресліть їх схеми. Поясніть розділові знаки. Назвіть речення з узагальнюючими словами при однорідних членах.

Вулиця наша вузенька та покарлючена. Тут із-за хворостяних тинів привітно здоровкаються з людьми веснянкуваті вишняка, а в них то сумують, то веселяють біленькі й блакитні хати. Наші вуличани, окрім хліборобства, ще мають і ремесло в руках: столярство, шевство, стельмахівство, бондарство та мірошництво.

Серед майстрового люду найбільшої слави зажив мій дід Дем'ян. Чого тільки не вмів мій дідусь! Зробить не тільки січкарню чи крупорушку, але й вітряка під самі хмари. У кузні вкує сокиру, у стельмашні злагодить воза й сани, ще й дерев'яні квіти розкидає по них.

Залізо й дерево аж співали в діда, поки сила не повиходила з його рук. Міг чоловік нехитрим інструментом вирізати хоч просту людину, хоч святого. Сусіди не раз згадували, як на замовлення він робив нашому панові фігури апостолів Петра й Павла. Вони виходили з дерева не пісними святенниками, а могутніми молодокими бороданями, яким приємно було тримати в руках і книгу, і ключі від раю.

(За М. Стельмахом)

Тема. Відокремлені додатки, [прикладки](#). Відокремлені означення
Відокремлюються [додатки](#), які вводяться до речення за допомогою слів крім, окрім, опрiч, зокрема, замість, за винятком, на відміну від, навіть. Вони виступають з іменником у родовому відмінку. Ці додатки виражають насамперед значення виключення, виділення або заміщення і перебувають у тісному зв'язку з невідокремленими додатками у реченні або з дієсловом-присудком (А я не знаю нічого ніжного, окрім берези (Леся Українка).
Усередині речення відокремлені додатки з обох боків відокремлюються комами (Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на свого шкіпера (М. Тараненко).

Деякі відокремлені додатки з прийменником замість не відокремлюються і на письмі комами не виділяються. Це буває у випадках, коли додаток з цим прийменником не означає предмет вибору серед інших, а вжитий у значенні заміщення чогось іншого (Замість відповіді мати голосно сміється). У таких випадках прийменник замість можна замінити прийменником за (Іду в подорож замість брата) або й весь додаток замінити конструкцією з часткою не (Замість квітів біля школи посадили декоративні кущі. — Не квіти посадили біля школи, а декоративні кущі).

Відокремлена прикладка — це іменниковий зворот, який виступає в реченні як різновид означення.

Відокремлюється комами, якщо:

- стоїть після пояснювального слова, виражається іменником (здебільшого власною назвою): *Навкруги чорне страшне море, безодня води і гніву.*

- стосується особового займенника: *Далеко за синім морем на чужій чужині гинули вони, безталанні шукачі щастя.*

- стоїть перед пояснювальним іменником і має відтінок обставини: *Чудовий піаніст, Лисенко надзвичайно точно й художньо передав твори Шопена, Шумана, Ліста.*

- приєднується словами або, на ім'я, на прізвище, родом, походженням, на ймення, так званий, як-от, а саме, тобто, або (тобто), чи (тобто), наприклад, зокрема, особливо та ін.: *Людський хлопець, дядька Лева небіж, Лукаш на імення.*

- приєднується сполучником як і має відтінок причини. Таке відокремлення не залежить від місця прикладки в реченні: *Як сестра, схилилась над тобою невтомна подруга, сувора творчість.*

Не відокремлюються прикладки, які разом зі словом як указують на інші додаткові відтінки або мають значення «в ролі кого, чого»: *Ліс зустрів мене як друга.*

Відокремлені прикладки відділяються тире:

- якщо вони стоять у кінці речення й перед ними можна, не змінюючи змісту, вставити слова а саме: *У хаті є ще у нього дві дівчини — Домаха й Меланка.*

- якщо поширені прикладки уже мають у своєму складі розділові знаки: *Мати — ставна, смаглява гречанка, що була ніби старшою сестрою Ользі, — сама ув'язувала вузли, коли дівчата зайшли до хати.*

Означення відокремлюють у таких випадках:

1) якщо вони виражені прикметниковими чи, дієприкметниковими зворотами і стоять після означуваного слова: *Ти пахнеш, як роси в житі, як столи, рушниками накриті, як співаюча стружка ялова, як мамина лагідна мова* (Д. Павличко); *Дні летять, повні сонця й музики* (В. Сосюра);

2) якщо означення непоширені і стоять після означуваного слова, перед яким уже є означення: *Досвітні вогні, переможні, урочі,*

прорізали темряву ночі (Леся Українка);

Примітка. Якщо ж перед означуваним словом немає означення, то означення, що стоять після нього, можуть відокремлюватися або не відокремлюватися залежно від бажання автора: *А потім минали дні за днями, минали тижні й місяці, довгі, безрадінні, одноманітні* (А. Шиян); / *даль небес холодних, синіх дарує знов життя мені* (Л. Первомайський).

3) якщо означення відноситься до члена речення, вираженого особовим займенником: *Утомлені своїм довічним рабством, вони жадають розірвати пута і скинути ярмо з своєї шиї* (Леся Українка);

4) якщо препозитивне означення, виражене прикметниковим чи дієприкметниковим зворотом, має додатковий обставинний відтінок: *Заглиблена в спогади, Ніна не почула, як розчинилися двері і мати переступила через хатній поріг* (А. Шиян);

5) якщо означення відірване від означуваного слова іншими членами речення: *Село ще спало, намокле, змерзле, ховалося під білу ковдру квітучих садків і ждало сонця, щоб обігрітися* (М. Карпюк);

6) якщо неузгоджені означення стоять після узгоджених: *В хату ввійшов старий Джеря, високий, тонкий, з сивуватими довгими вусами, з нужденним блідим лицем та сумними очима* (І. Нечуй-Левицький);

7) неузгоджені означення, виражені неозначеною формою дієслова відокремлюються лише в тому випадку, якщо є спеціальна інтонація й можна підставити слово а саме: *Солдати мали завдання, вийти до набережної* (О. Гончар).

Не відокремлюються:

1) означення, які стосуються не лише підмета, а й присудка: *Стоїть ліс темний і сумний* (М. Рильський);

2) означення, що стосуються неособових займенників: *Одягнені всі півколом ставали навкруг пам'ятника;*

3) означення, виражені зворотами, що стоять безпосередньо перед означуваним словом і не мають обставинного значення: І дощами вмиті журавлі в блакиті одлітають у тривожний дальній шлях (А. Малишко).

Відокремлення- це виділення одного із членів речення у вимові за допомогою інтонації , а на письмі за допомогою розділових знаків (ком найчастіше, рідше – тире). Відокремлюються тільки другорядні члени речення (додаток, означення, обставина). Відокремлені члени речення відповідають на питання: а саме який?, а як саме?, де саме?, а що саме?, а коли саме?.

УМОВИ ВІДОКРЕМЛЕННЯ

1. <u>Додаток</u>	2. <u>Означення</u>				3. <u>Обставина</u>	
↓	<u>2.1 Узгоджені</u> (виражені прикметником чи діеприкментником із залежним словом чи без них)		<u>2.2 Неузгоджені</u>		↓ ↓	
<u>Відокремлюють ся</u>	<u>Відокремлюють ся</u>	<u>Не відокремлюють ся</u>	<u>Відокремлюють ся</u>	<u>Не відокремлюють ся</u>	<u>Відокремлюю ться</u>	<u>Не відокремлюю ться</u>
<u>комами</u>	<u>комами</u>				<u>комами</u>	
<u>1.1</u> Зі значенням включення , виключення, заміщення, що починаються словами: <u>Крім, окрім, опріч, замість, за винятком, щодо,</u>	<u>2.1.1</u> Після означуваного слова	<u>2.1.7.</u> Якщо стоять перед означуваним словом	<u>2.2.1.</u> Виражені іменником з прийменником, коли пояснюють власні імена, відносяться до особового займенника	<u>2.2.2.</u> Звичайно <u>не відокремлюють ся</u> <u>неузгоджені означення.</u> Але <u>коли автор хоче підкреслити важливість такого</u>	<u>3.1.</u> Виражені діеприслівниковим зворотом (- учи, - ючи, - ачи, - ячи, - вши, -ши.)	<u>3.5</u> Діеприслівникові звороти <u>фразеологічного типу</u>

<u>що ж до ,</u> <u>завжди,</u> <u>особливо,зокрем</u> <u>а , наприклад</u>				<u>значення , то</u> <u>виділяє комами</u>		
	<u>2.1.2</u> Перед означувальним словом і має обставинного відтінку	<u>2.1.8.</u> Не мають обставинного відтінку			<u>3.2.</u> Одиничним дієприкметником	<u>3.6.</u> Одиничний дієприслівник, що стоїть при присудку і має значення прислівника
	<u>2.1.3.</u> Якщо пояснюють особовий займенник	<u>2.1.9.</u> Від означення слід відрізнити виражений дієприкм. або прикметником присудок , який ніколи не відокремлюється			<u>3.3.</u> Обставина з прийменниками незважаючи на, починаючи з, кінчаючи	

<p><u>2.1.4.</u> Якщо перед означувальним словом є вже узгоджене означення</p>				<p><u>3.4.</u> Якщо уточнює або обмежує значення попередньої обставини</p>	
<p><u>2.1.5.</u> Якщо відокремлене означення відділене від означуваного слова іншими членами речення</p>					
<p><u>ТИРЕ</u></p>					
<p><u>2.1.6.</u> Декілька відокремлених означень ,які стоять в кінці речення і мають підкреслене експресивне значення</p>		<p><u>2.2.3</u> Виражені інфінітивом, коли можна поставити а саме</p>			

ВПРАВА-ПРИКЛАД

1. Старий зараз ніякої роботи не визнає , окрім пасіки.(1.1.)
2. На світі все знайдеш , крім рідної матері.(1.1.)
3. Щоб ви знали , ні на яку іншу птицю , крім качок , у Тихона не піднімалась рука.(1.1.)
4. Омиті росами квітки розтулюють повіки.(2.1.7.)
5. Стала наближатися година рушати в дорогу.(2.2.2.)
6. На київських вулицях шумних каштани давно одцвіли.(2.1.8)
7. Він стояв на кормі з веслом,суворий і красивий , і дивився вперед поперх нас.(2.1.3.)
8. За вікном спить ніч , в темне небо загорнена, зорями прихорошена.(2.1.1.)
9. Осяяний сонцем, перед нами розкривався зовсім новий світ.(2.1.5)
- 10.Покинута людьми на довгі дні , дорога помирає в бур'яні.(2.1.2.)(помирає (за якої умови?), якщо покинута....)
- 11.Досвітні огні , переможні , урочі прорізали темряву ночі. (2.1.4.)
- 12.Чую звістку пророчу- святу і тасмну. (2.1.6.)
- 13.Сторож , несучи сніданок, стукнув дверима.(3.1.)
- 14.Стаючи на обраний гостинець, ми знаємо, хто шлях той торував.(3.1.)
15. Усяка пташечка, радіючи, співала.(3.2)
16. Я йшов не поспішаючи.(3.6.)
17. На кладці , обнявшись , стояли дві дівчини.(3.2.)
18. Остап стояв вагаючись .(3.6.)
19. Незважаючи на погану погоду , біля освітленого під'їзду театру панувало пожвавлення.(3.3.)
20. На краю села , над самою дорогою, ріс каштан, що світився їжакуватими плодами.(3.4.)
21. Я був молодий і здоровий і міг працювати не втомлюючись.(3.6.), (2.1.9.).
- 22.Він мав дивну властивість – зникати при очах, ставати непомітним.(2.2.3.)

Вправа 123. Знайдіть відокремлені додатки . Поставте розділові знаки.

Процес вимирання ящерів наприклад бронтозаврів тривав не менше мільйона років. На суші і в морях було вдосталь їжі; ці найбільші представники тваринного світу майже не мали суперників крім сильніших за себе. Умови життя поступово змінювалися і ставали для них несприятливими особливо для потомства. Отож, зовнішні умови зокрема сухість клімату, холод, обмаль їжі підривали життєві сили велетенських владик мезозою. Ми не знаємо наприклад що саме спричинилось до вмирання ящерів.

Вправа 124 .Знайдіть відокремлені означення і виділіть їх комами.

Сповнений любові я іду по вулиці вузькій. Він стоїть на мурі юний і прекрасний і кладе цеглини, зводить новий дім. А тут шугають у небі реактивні літаки з швидкістю блискавок, і ефір переповнений голосами та піснями людськими. Налита сонцем і вітрами хлопоче веслами весна. Ми стежками підемо ясними по залитих весною полях . Поля пробуджені сонцем від зимового сну злегка парували. Нова хата біла, чепурна привітно виглядає з-за обголених лихою осінньою негодою груш. Сполоханий світлом хижак звів голову й пильно дивився у віконце. Стомлені дорогою бійці були мовчазні. Талант Шевченка служив великій меті піднімати свій народ до світла , до життя.

Вправа 125. Переробіть речення так, щоб невідокремлені поширені означення стали відокремленими і навпаки.↑

Тепла ніч, напоєна степовими пахощами , пропливала над Асканією. У відкритім степу ні душі, лише де-не-де бовваніє похилена вітром тичка з соняшничини. У заволоченому хмарами небі не вгледіти жодної зірки. Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь. У небі мерехтіли густо посіяні, по-літньому веселі зорі. Над берегом послався невеликий , густо зацвічений білою ромашкою луг. Одягнений у хвою, шумить дрімучий темний бір.

Вправа 126. Перепишіть, відокремлюючи комами обставини. Поясніть розділові знаки ,записуючи код правила після кожного речення.

Дорога майнувши сірим хвостом безшумно сховалася в зелені хлібів. Перше інстинктивне бажання було одним стрибком туди за ворота. Забився, як вовчєня, в куток на останню парту. Посувався подорожній помалу ступаючи важко й розмірено несучи на плечах відро з водою. Міст перегорівши з гуркотом повалився у воду. Незважаючи на таку рань було зовсім тепло. Захід погас не розгорівшись. Бійці сиділи деякий час задумавшись. Троянці в човни посідавши і швидко їх поодпихавши по вітру гарно попливли. Він дивився на стовп сонячного проміння, що прoderшись крізь вікно ліг на стіни чотирма золотими плямами. Хлопчики сиділи на крутому березі звисивши ноги і стежачи за вудочками вели тиху розмову. Виблискувала в лузі річка і звиваючись губилася в зелені шатах надбережного гаю.

Вправа 127. Редагування. виправте помилки, допущені у вживанні відокремлених означень і обставин.

Одержавши серйозну рану, розвідника врятували товариші. Двірник вів за повіддя коня, відмахуючи мух хвостом. Мандрівник прибився на наш вогонь , наляканий грозою в горах. Чоловік збирав хмиз , похмурий і непривітний. Присівши на крісло , газети випали у дідуса з рук. Молодий машиніст вперше вів електровоз, зворушений до сліз.

Вправа 128. Перебудуйте речення на синонімічні з відокремленим додатком. ↑

День виявився дощовим, а прогнози Гідрометцентру обіцяли інше.

На порядку денному педради стояло багато питань і питання про успішність учнів 8-А класу. Усі розійшлися по домівках, а кілька хлопчаків залишилися. Раптом ми побачили глибокий яр, а на дні його біг струмок.

Вправа 129. Склади і запиши по чотири речення з одиничними дієприслівниками, які можуть відокремлюватися і не відокремлюватися.

Зразок: *Степан, замислившись, сидів на березі річки. Степан сидів на березі річки замислившись.*

Вправа 130. Знайди речення, в якому неправильно розставлені розділові знаки при відокремлених членах речення. Виконай повний синтаксичний розбір цього речення. З решти речень випиши в три колонки відокремлені члени.

Високий розум і ница воля – жахлива, насильно обвінчана пара. Отже, таємниць не вислуховуй і сам не повідомляй. Бачачи в людях лихе, не радій, тим більш не обговорюй. Услесливий не тобі лестить, а фортуні твоїй: підносячи твої достоїнства, думає про свою вигоду. Коли слухаєш, не поспішай із судженням, пам'ятай, що сказав один письменник: «Зразу полюбити – також ознака дурості». Одна з найцінніших властивостей людського розуму – вчасно згадати, що є найважливішим. Займатися дурницями гірше, ніж нічого не робити. Зберегти друзів значно важче, ніж придбати. Поспішливість пристрасть дурнів; не бачачи перешкод вони, діють не оглядаючись. Неприємних вістей не повідомляй і, крім того, не слухай: нехай їм буде заборонений вхід до тебе. Дехто цінує книжки за обсягом, ніби книжки пишуться для вправ рук, а не голови. Жити доводиться серед друзів і ворогів, а тому кожного дня обзаводься приятелем, нехай не близьким, а прихильним.

Розділ 9. Стилїстика складних речень.

Тема 9.1. Пунктограми у складному реченні

Тема 9.2. Пунктограми у складному реченні. Тренувальні вправи.

Складне речення - це речення, що складається з двох і більше граматичних основ (предикативних одиниць), які становлять семантичну, структурну та інтонаційну єдність.

Складне речення функціонує в мові як одна комунікативна одиниця й характеризується формально-граматичними та семантичними ознаками, з-поміж яких найважливішими є: а) поліпредикативність; б) особлива структурна схема; в) інтонаційна завершеність" семантична та структурна цілісність; г) в ньому повідомляється про кілька ситуацій і відношення між ними.

Поліпредикативність складного речення виявляється в наявності двох чи кількох предикативних одиниць, що мають структуру простого речення, поєднаних в одне ціле. Частини складного речення тільки умовно можна назвати простими реченнями. Маючи подібну до простих речень синтаксичну будову, вони не мають: а) змістової завершеності, бо тільки в поєднанні виражають складну думку, різнобічні зв'язки між предметами й явищами довкілля; б) інтонаційної завершеності, бо лише все складне речення характеризується інтонацією кінця; в) комунікативного значення, оскільки не є самостійними одиницями спілкування. Складне речення, що складається з двох предикативних одиниць, називається двочленним, або двокомпонентним: *Тож будьмо чесні відверті в ділах великих і простих, щоб від народження до смерті за все відповісти* (В. Крищенко); *Помиляються не тільки люди, помиляються навіть святі* (В. Симоненко). Складне речення, що складається з трьох і більше предикативних одиниць, називається багаточленним чи багатокомпонентним: *Дитяче довір'я до вчителя - це крапля чистої роси на квітці троянди, треба так зірвати квітку, щоб не струсити цю краплю* (В. Сухомлин-ський); *Я щастя не маю і в мріях не бачу, бо інші мрії у серці ношу; коли я часами журюся і плачу, - я щастя у долі тоді не прошу* (Леся Українка). Складне речення не є механічним поєднанням простих речень, воно побудоване за певною своєрідною схемою. Під час конструювання використовуються ті або інші структурні різновиди простого речення, які модифікуються відповідно до особливостей складного речення. Отже, частини складних речень не виступають окремою комунікативною одиницею і не мають семантичної й інтонаційної завершеності. Тільки усе складне речення загалом можна розглядати як самостійну структурну й комунікативну одиницю, що є засобом формування й передачі інформації.

§ 24. ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗКУ ЧАСТИН СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Основними засобами поєднання предикативних одиниць складного речення є сполучники, сполучні слова та інтонація.

Інтонація відіграє важливу роль у будь-якому реченні (простому і складному). Будь-яке складне речення характеризується інтонаційною завершеністю, має інтонацію кінця. В окремих складних конструкціях інтонація виступає єдиним засобом вираження семантичних і синтаксичних відношень між предикативними одиницями складного речення.

Розрізняють такі типи інтонацій:

- 1) інтонація переліку: *Листя *nada, nada*, холодно землі, вже летять над садом в ірій журавлі* (А. Камінчук);
- 2) інтонація протиставлення чи зіставлення: *Не садок розцвівся тут, не грядка - біля школи хлопчики й дівчатка* (М. Пригара);

3) інтонація пояснення: Мені снилося: червоні рожі пломеніли в промінні золотистім (Леся Українка).

Одним з найпоширеніших засобів зв'язку предикативних одиниць є сполучники й сполучні слова, що є показниками сурядного чи підрядного зв'язку. З семантичного погляду вони в багатьох випадках без допомоги контексту виражають також певні смислові відношення.

Сполучники сурядності (паратактичні) поєднують в одне ціле рівноправні частини складного речення й виражають єднальні, зіставно-протиставні й розділові відношення: *Пройшла гроза, і ніч промчала, і знову день шумить кругом* (В. Сосюра); *Роки любії, дитячі, як весняні води, зникли, але гомін вод весняних не забудеться ніколи* (Леся Українка); *То не від сонця урожай доспів - то спів про щастя затвердів у зерні* (С. Летюк); *Чи то настане нічка темна, чи то веселий день шумить* (Л. Глібов). Сполучники сурядності лише поєднують предикативні частини складносурядного речення й не належать до жодної з цих частин.

Сполучники підрядності (гіпотактичні) поєднують частини складнопідрядних речень і виражають часові, умовні, причинові, з'ясувальні та інші відношення. Вони завжди належать до підрядної частини, підпорядковуючи її головній: *У квітках летить весна, журавлів шука й не зна, що вони їй вістунами відчиняють всюди брами* (Олександр Олесь); *Прозрінь не бійся, бо вони як ліки* (Л. Костенко).

Сполучні слова, поєднуючи між собою частини складнопідрядного речення, виступають членами підрядної частини речення. У ролі сполучних слів виступають повнозначні частини мови: відносні займенники (*хто, що, який, чий*) і займенникові прислівники (*як, коли, куди, де*): *Уникай людей, які, бачачи твої вади і недоліки, виправдовують їх або навіть схвалюють* (Г. Сковорода); *Дивись, я сміюсь, коли серце ридає...* (Леся Українка).

Сполучні слова можуть мати в головній частині співвідносні вказівні слова. У ролі співвідносних слів виступають вказівні й означальні займенники (*такий, той, кожний, весь*), а також займенникові прислівники (*тоді, тут, туди, там, так*): *Моя душа ніколи не забуде того дарунку, що весна дала...* (Леся Українка); *Тут, де кожен камінь кров 'ю полили в бою брати, із шаною й любов 'ю зупинися, друже, ти* (В. Лучук).

Порядок розміщення частин складного речення може бути вільним і фіксованим, сталим.

За вільного порядку предикативні частини можуть змінювати своє місце в реченні: *Листя виросте з листочка, з нитки витчеться сорочка* (М. Сингаївський). Якщо змінити розташування частин складного речення, зміст висловлюваного й відношення між частинами не зміняться. Вільний порядок

частин мають ті складні речення, в яких встановлюють-ся відношення одночасності.

Якщо між частинами складного речення наявна часова послідовність, причинно-наслідковий зв'язок та з'ясувальні відношення, то порядок розміщення предикативних частин є сталим, фіксованим: *Сотні літ нас розпинали, та не побороли, бо не вмерла Україна і не вмере ніколи* (Д. Павличко); Народна мудрість твердить: грудень рік кінчає, справжній зимі двері відчиняє (М. Ткаченко).

Схема синтаксичного розбору складносурядного речення

1. Записати речення для розбору.
2. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
3. Визначити вид речення за емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
4. Довести, що речення складне (знайти та підкреслити граматичні основи — дві чи більше).
5. Довести, що речення сполучникове (знайти сполучники, які з'єднують частини складного речення). Визначити тип сполучників.
6. Визначити змістові відношення між частинами складного речення (одночасність, послідовність, перелік подій і явищ, протиставлення, зіставлення, чергування чи взаємовиключення дій, причиново-наслідкова залежність між діями, станами).
7. Обґрунтувати вживання розділових знаків.
8. Кожну частину складносурядного речення розібрати як просте речення:
 - двоскладне чи односкладне (якщо односкладне, указати тип);
 - поширене чи непоширене (за наявності другорядних членів підкреслити їх);
 - повне чи неповне;
 - ускладнене чи неускладнене; якщо ускладнене, то чим.
9. Накресліть схему речення.

Аналізуючи складносурядне речення, виберіть лінійну чи вертикальну схему речення.

У лінійних схемах відтворюють сполучник і розділові знаки між частинами складного речення. Така схема наочніша порівняно з вертикальною.

Лінійна схема

↓-----↓ або ↓-----↓
[], сполучник [] [], сполучник []

Вертикальна схема

[] []
| або |

[]

, [] - умовні позначення частин складносурядного речення.

↓-----↓ - умовне позначення взаємозалежності (рівноправності) частин складносурядного речення.

Зразок синтаксичного розбору складносурядного речення

I част.

II част.

Уже вишневі зацвіли садки — і сніг пахучий падає на воду (М.Рильський),
 Розпов., неокл., складн., сполучн., складносур., єднальн. сполучн., причиново-наслідк. відношен., тире вказує на несподів. зміну подій.

I част. - двоскл., пошир., повне, неускл.

II част. - двоскл., пошир., повне, неускл.

↓-----↓

I вар. [], — і [].

II вар.

|

Завдання для самоперевірки

119.

Дайте відповіді на запитання.

1. Чим складне речення відрізняється від простого?
2. За допомогою яких засобів поєднані частини в складному реченні?
3. Яка відмінність між сполучниковим і безсполучниковим складним реченням?
4. Чим відрізняються складносурядне і складнопідрядне речення?
5. Яке речення називається складносурядним?
6. За допомогою яких сполучників (назвати розряди) поєднуються частини у складносурядному реченні?
7. Які розділові знаки ставляться між частинами складносурядного речення?
8. Коли ставиться кома? Наведіть приклади.
9. Коли кома не ставиться? Наведіть приклади.
10. Коли ставиться крапка з комою? Наведіть приклади.
11. Коли ставиться тире? Наведіть приклади.
12. Якими синонімічними конструкціями можна замінити складносурядне речення? Наведіть приклади.

120.

Виконайте тестові завдання.

I. Які з поданих речень є складними?

А Ніколи не думайте, що ви все знаєте (І. Павлов).

Б І радощі, і болі, і спогади, і мрії для них давно вже стали спільними, як у дружній сім'ї (О. Гончар).

В Налита сонцем і вітрами, хлюпоче веслами весна, і піднімає буйні трави земля, хмільна і запашна (М. Стельмах).

Г Останній лист він пробіг за якусь мить, але зразу ж, не відкладаючи, перечитав його повільно, задумуючись майже над кожним словом (Є. Гуцало).

Ґ Милуюся мовою, як мати немовлям... (С. Коваль).

II. Яке з поданих речень є складносурядним?

А Боже Великий, Єдиний, нам Україну храни (О. Кониський).

Б Ви, певне, помічали, що у нас, буває, і танцюють, наче діло роблять (М. Стельмах).

В То шумів зелений лист, то в вінку мінився золотом ряст, золотим дощем лились пісні (Леся Українка).

Г Рідна мати моя, ти ночей недоспала і водила мене у поля край села (А. Малишко).

Ґ Цвіте конвалія в гаю, фіалка — біля гаю ([В. Сосюра](#)).

III. У якому варіанті тире вжито між частинами складносурядного речення?

А Не воли йдуть поважно ланами — од машин далина загула (А. Малишко).

Б Любиш їсти калачі — не сиди на печі (Народна творчість).

В Найменший шерхіт, луск гіллячки, шум пташиного крила, цокання копит — все резонувало тут надзвичайно лунко, чисто, повноголосо (О. Гончар).

Г У великому творчому процесі народжується мова людини, а з нею — і найміцніше природне єднання — суспільство, народ (Г. Нудьга).

Ґ Відберіть у народу все — і він усе зможе повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше не створить її (К. Ушинський).

IV. У яких складносурядних реченнях не треба ставити кому перед виділеним сполучником?

А Ніч *і* тиша (Леся Українка).

Б Далеко лунали слова «Заповіту» *і* кінця-краю не було цим людським потокам *і* луна від пісні здавалася мені найгучнішою (О. Іваненко).

В Море було синє, аж чорне *а* небо сіре *і* на ньому проступили зорі (Ю. Мушкетик).

Г Перша згадка про хліборобство на Русі датується дев'ятсот сорок шостим роком *і* найлегендарніший герой давньоруського епосу Микула Селянинович — хлібороб (В. Скуратівський).

Ґ Посеред туману застережливо гукали кораблі *й* інколи лунав дзвін (О. Васильківський).

V. У якому варіанті перед виділеним сполучником треба ставити тире?

А Змахне котрийсь глухар крилами, збудить співом своїм сонний ще ліс і знову тихо (Д. Міщенко).

Б Повітря давно посухшало й запахи в повітрі також посохли (Є. Гуцало).

В Павутинки бабиного літа пропливли, наче химерний літальний засіб із незнаной цивілізації осені й на ньому пролетіли невидимі посланці осені, її причасні інопланетяни (Є. Гуцало).

Г Наче обгорнутий блискучою фольгою, місяць розливав по нічному небу хвилі м'якого проміння, тихо слав холодне світло донизу й під тим широким і байдужим усміхом усе набрало якихось легких і неначе нереальних обрисів (Є. Гуцало).

Г Верболози ще зелені і кора їхня не гирчить повітря осіннім віддихом (О. Васильківський).

VI. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

А А береги Дніпрові білі, і острови на ньому оточені білими смужками, як дорогоцінні зелені камені в оправі (О. Довженко).

Б Полтавську битву Мазепа програв, але своїм прикладом він ствердив потяг людства до свободи, а ідею державності України врятував від загибелі (М. Вінграновський).

В Зі мною завжди буде моє знання, а це вище за всі клейноди світу (П. Загребельний).

Г Ігор на половців пішов, а Ярославна переїхала до Путивля (Б. Лепкий).

Г Величезні отари коней, овець і верблюдів захопила руська дружина, і повернулася додому з перемогою (М. Слабошпицький).

Вправа 131.І. Прочитайте текст. Які синтаксичні конструкції використано в ньому? Знайдіть складносурядне речення. Зробіть його синтаксичний розбір.

Навесні у Військовій скарбниці кипіла робота. Козаки рубали високі верби й липи, стругали дошки та щогли, будували човни, смолили їх, ладнали вітрила, гармати, порох тощо. Готовий човен був близько двадцяти метрів завдовжки, чотири метри завширшки і стільки ж у висоту. Перегородивши човен дошками і лавами, ставили щоглу й напинали вітрила. Це й була знаменита запорозька чайка.

За гарної погоди чайки йшли під парусами, а в шторм або при зустрічі з ворогом — на веслах. Чорне море майже ніколи не буває спокійним. Маленькі суденця, наче тріски, кидало з хвилі на хвилю. Щохвилини їх могла поглинути безодня. Та козаків це не лякало. Вони мужньо боролися з дикою стихією, а самі становили велику небезпеку для ворога (За В. Голобуцьким).

II. Доберіть, де можливо, до використаних синтаксичних конструкцій синонімічні складносурядні речення. Запишіть їх.

Складносурядним називається складне речення, частини якого рівноправні за змістом і пов'язані між собою сурядними сполучниками.

ПОРІВНЯЙТЕ:

Складносурядне речення
Збиралося на дощ, і люди поспішали згорнути сіно.

Складнопідрядне речення
Люди поспішали згорнути сіно, бо збиралося на дощ.

Деколи частини складносурядного речення незалежні лише формально. **НАПРИКЛАД**, у реченні Ялинка затремтіла від низу до вершечка, і кілька зелених глиць упало на сніг (М.Коцюбинський) між частинами виразно відчутні причинно-наслідкові відношення: кілька глиць упало тому, що ялинка затремтіла.

Частини складносурядного речення пов'язуються інтонацією та сурядними сполучниками, зокрема:

- *єднальними* — і (й), та (в значенні і), і...і, ні...ні, ані...ані, не тільки...але й;
- *протиставно-зіставними* — а, але, та (в значенні але), проте, зате, однак;
- *розділовими* — або, чи, то...то, чи то...чи то, не то...не то, або...або, чи...чи, хоч...хоч.

Будову складносурядного речення можна зобразити за допомогою схеми. У ній частини речення позначаємо квадратними дужками, між якими ставимо відповідний розділовий знак і сурядний сполучник. **НАПРИКЛАД**: Гроза минула, і пахучі квіти усі в краплинках (М.Рильський). Схема цього речення: [], і [].

Складносурядні речення широко представлені в науковому, офіційно-діловому стилях, а також в усному мовленні.

Вправа 132.

I. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Визначте межі частин складносурядних речень і поставте між ними коми. Підкресліть сполучники. Накресліть схеми речень.

1. Вітер напинає* вітрило а (в)далині височіють вітряки, повернувши крила вітрові (на)зустріч (Ю.Белічко).
2. Дерев а мене ч(е,и)кають і падає листя насте(ж,ш)ку і падають зорі в долоні і падає сон у траву... (І.Драч).
3. В'ється смуга сірого бетону під крилом могутнім літака і Бориспіль в(е,и)чоровий тане в пов(е,и)ні зеленій вишняка (М.Боровко).
4. Ні людей, ні хат не було але смужечка синього диму снувалася (по)між деревами (Б.Лепкий).
5. Не тільки

тужна пісня лилася із змученої душі матері а й протікали сльози гарячі на її обли(ч,чч)і (Г.Тютюнник). 6. Свіча плакала і крізь ті сльози попливли перед очима картини пережитого (В.Сичевський). 7. Стихне м(е,и)лодія й (з,с)хлипне поволі** срібна хмаринка перлиstim*** дощем (З.Мороз). 8. Минає дощ та від його краплин не стане на душі моїй т(е,и)пліше (Л.Гудзь).

* Напинати — (рос.) натягивать, надувать, распускать.

** Поволі — (рос.) медленно, постепенно.

*** Перлистый — (рос.) жемчужный.

Вправа 133

Виконайте тести.

Поняття про складносурядне речення

Першою книгою, повністю написаною сучасною українською мовою, була "Енеїда" Івана Котляревського, і світ вона побачила 1798 року.

Інструкція

- Наведене речення відповідає схемі:
 - [], але [].
 - [], [], і [].
 - [], і [].
- Вжитий між частинами даного речення сполучник належить до:
 - єднальних
 - протиставно-зіставних
 - розділових
- Вкажіть граматичні основи речення:
 - написаною книгою, вона побачила
 - "Енеїда" була книгою, світ побачила
 - "Енеїда" була книгою, вона побачила

Вправа 134 Випишіть із поданих речень складні, визначте граматичні основи, кількість частин. Поясніть художньо-виражальні засоби поетичної мови.

1. Не повернуть козаки з походу, Не заграють сурми на зорі... Будуть вік стояти біля броду Посивілі верби-матері. 2. Я хотів би, як ти, прожити, щоб не тліти, а завжди горіть... 3. Я для тебе горів, Український народе, Тільки, мабуть,

Не дуже яскраво горів. 4. Ображайся на мене як хочеш, і презирством убий мене — Все одно я люблю твої очі і волосся твоє сумне. 5. Коли б я вірив став у Бога, То Бог на тебе схожим був. 6. І будеш ти у кожному диханні, і будеш ти навіки при мені Гасить зірки очима на світанні, Палить мене в безжальному вогні. 7. О жорстока! Щастя хоч краплину В душу мою змучену згуби — Полюби і зрадь через хвилину, Та хоч на хвилину полюби! (З тв. В. Симоненка)

Вправа 135 Серед поданих речень знайдіть складносурядні, аргументуйте рішення.

1. Останній сніг приречено білів, Струмочок перший жебонів у тиші, І урочистий клекіт журавлів Стояв до ранку в зорянім узвишші. 2. І віє з луку смутком голубим, І лист упав, І це уже — навіки. 3. На екрані синього вікна ніч цвіте зірками голубими (З те. М. Луківа). 4. Хліб і сіль для друга й брата, а для ката — грім (Б. Коломієць). 5. То сонце усміхнеться нам крізь хмари, то дощик рясно землю полива (Г. Чубач). 6. Ще молоко на губах не обсохло, а він женитися надумав (Народна творчість).

Вправа 136 Серед наведених речень знайдіть такі, у яких між сурядними реченнями кома не ставиться. Назвіть усі [пунктограми](#).

Де-не-де біля ярів синіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець (М. Стельмах). 2. В лісі озиваються співи солов'їні і всі голоси весняної ночі. 3. Мавка, зачарована, тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга аж до сліз... 4. По білих снах рожевії гадки легенькі, гаптували мережки, і мрії ткалися золото-блакитні, спокійні, тихі, не такі, як літні... 5. Ронила сльози дрібні, збирала в кінви срібні... 6. Як солодко грає, як глибоко крає, розтинає білі груди, серденько виймає (З тв. Лесі Українки)

Складнопідрядне речення, на відміну від складносурядного, складається з синтаксично нерівноправних предикативних частин, одна з яких підпорядкована іншій. Та частина складнопідрядного речення, якій підпорядковується інша називається головною. Частина складнопідрядного речення, яка залежить від головної, називається підрядною. У підрядній частині завжди наявний показник її залежності - підрядний сполучник чи сполучне слово. Головна частина може мати у своєму складі співвідносне слово, а може й не мати його. Так, у реченні Як пісень триста тисяч твоїх зазвучали б ураз, Україно, захотіли б, мабуть, солов'ї вивчить мову твою солов'їну (В. Василяш-ко) друга частина є головною, а перша - підрядною і приєднується до головної сполучником підрядності як.

Отже, складнопідрядним називається речення, синтаксично нерівноправні предикативні частини якого поєднуються між собою за допомоги сполучників підрядності та сполучних слів. За будовою усі різновиди складнопідрядних речень можуть бути або елементарними конструкціями, що складаються з двох предикативних частин, або неелементарними (багатокомпонентними), які складаються з трьох і більше предикативних частин. Вони мають такі

основні структурні особливості: а) підрядна частина відноситься або до окремого слова головної частини або до головної частини загалом; б) підрядна частина приєднується до головної сполучником підрядності або сполучним словом; в) головній частині наявні чи відсутні співвідносні, вказівні слова (відносні займенники, прислівники); г) наявність чи відсутність спеціальних лексичних елементів; ґ) порядок розташування підрядної частини щодо головної, який може бути відносно вільним і сталим, фіксованим; д) співвідношення видо-часових форм дієслів-присудків у головній і підрядній частинах; е) інтонація.

Класифікуючи складнопідрядні речення, враховують їх структуру та семантику. У синтаксичній науці склалося три принципи класифікації складнопідрядних речень: 1) логіко-граматичний; 2) формально-граматичний; 3) структурно-граматичний.

Складнопідрядні речення за типом підрядного поділяються на:

1. **Додаткові або з'ясувальні** – це коли підрядна частина пояснює (з'ясовує) слово або всю частину головного речення і відповідає на питання непрямих відмінків (усі, крім називного); Наприклад, *Люди стверджують, що (підрядне речення далі розкриває зміст головного що ж стверджують люди?) колись саме на Трійцю Бог створив землю і ошляхетив її зеленню* (В. Супруненко).

Важливою структурною ознакою складнопідрядних речень із підрядними з'ясувальними є те, що їхні підрядні частини безпосередньо стосуються певного слова (зрідка словосполучення) головної частини, яке є пояснюваним, базовим, опорним. Найчастіше такими пояснюваними, базовими, опорними словами виступають окремі семантичні розряди дієслів, зокрема дієслова, що означають:

- процеси мовлення (*говорити, казати, розповідати, передавати, запевняти, зауважити* тощо);
- розумової діяльності (*думати, розуміти, знати, збагнути, передбачити* та ін.);
- волевиявлення, спонукання (*хотіти, бажати, прагнути, намагатися, просити, радити* та ін.);
- сприймання, відчуття (*бачити, чути, стежити, спостерігати, відчувати, уявляти, відчувати, почувати* та ін.);
- сподівання, віри (*надіятися, сподіватися, вірити, чекати, ждати, довіряти* та ін.);
- піклування, турботи (*дбати, піклуватися, турбуватися, старатися, клопотатися* та ін.);
- психічні процеси, почуття та їх виявлення (*боятися, ображатися, соромитися, сумувати* та ін.);
- буття, існування і виявлення (*бувати, статися, траплятися, виявлятися* та ін.);

- прислівники зі значенням оцінки: *добре, правильно, важливо, головне, закономірно, зручно, однаково* та ін.;
- предикативні слова, яким властиве значення необхідності, потреби і бажаності: *треба, потрібно, варто, можна, бажано*.

Підрядні частини складнопідрядних з'ясувальних речень поєднуються з головними в одне ціле за допомогою з'ясувальних сполучників *що, як, мов, ніби, наче, щоб, аби, якби, коли, поки, доки, чи* та сполучних слів *що, який, котрий, чий, де, куди, звідки, коли, як, чому, скільки* та ін., причому найчастіше в ролі сполучного засобу в реченнях цього типу виступає сполучник *що*

2. **Означальні речення**, у яких підрядна частина, відповідаючи на питання *який? яка? яке?*, стосується іменника чи субстантивованого слова, що входить до складу головної частини і означає його: *Мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живуці та майбутні покоління народу в одне велике історичне ціле* (К. Ушинський).

Засобом зв'язку підрядного й головного речень є сполучні слова-займенники *який, чий, котрий, що, хто* та сполучні слова-прислівники *де, куди, звідки, коли, як*, а також сполучники *що, щоб, мов, немов, наче, неначе, ніби*, причому у головній частині сполучникові чи сполучному слову підрядної може відповідати вказівний займенник *той, такий*, що супроводжує означуваний іменник: *Море було таке гладеньке, синє, **наче** туго натягнений екран, на якому показували небо* (М.Коцюбинський).

3. **Обставинні підрядні речення** відповідають на питання: *де? Куди? Звідки? За якої умови? Тощо* і поділяються на такі підвиди:

- часу – відповідають на питання *Коли?* І вказують на час дії в головній частині.
- Місця- питання *куди? Де?* І вказують на місце
- Умови – за якої умови?
- Способу дії, міри, ступен – в якій спосіб? В якій мірі?
- Причини – з якої причини?
- Допустові - це такі складнопідрядні речення, підрядна частина яких, поєднуючись із головною за допомогою допустових сполучників, означає умову, всупереч якій відбувається дія головної частини, і відповідає на питання *незважаючи на що?* Нариклад: *Христя така маленька дівчинка, хоч їй і двадцять шість літ*.

Складнопідрядні речення порівняльні – це такі складнопідрядні речення, підрядна частина яких, поєднуючись із головною за допомогою

порівняльних сполучників *як, мов, немов, наче, неначе, ніби* та ін., пояснює її шляхом порівняння і відповідає на питання **як?**

Підрядні частини складнопідрядних порівняльних речень можуть стояти після головної частини, перед нею і всередині її: *Сивина блищить у чорному чубі, наче озимина взялась інесь на осінньому полі* (Є.Гуцало).

- Питання для самоперевірки й опрацювання:

1. Яке речення називаємо складнопідрядним?
2. Чи відрізняється складнопідрядне речення від складносурядного?
3. На які три групи поділяємо підрядні речення?
4. Які підрядні речення називаємо з'ясувальні?
5. Чи підрядні означальні відрізняються від підрядних з'ясувальних?
6. Які види є обставинних речень?
7. Які підрядні речення називаються підрядними допустовими?
8. Які підрядні речення називаються підрядними порівняльними?
9. Наведіть приклад складнопідрядного речення з підрядним часу.
10. Визначте тип речення: *Ненависть воюючих була такою великою, незліченні маси обох сторін так пристрасно жаждали загибелі одна одній, убитих було так багато, що смерть часом ніби відмовлялась приймати загиблих.*

Вправа 137. Перекладіть текст українською мовою. Визначити і надписати над реченням тип підрядного речення.

У большинства из нас довольно высокое мнение о своей личности, какой та является сейчас. Но через сорок лет, возможно, будем смеяться над тем, какие мы сейчас. Элберт Хаббард сказал: «Каждый человек хотя бы в течение пяти минут в день бывает набитым дураком. Мудрость состоит в том, чтобы не превышать этот предел. Зачем ждать, чтобы враги критиковали нас или нашу деятельность? Давайте станем для себя самым суровым критиком» (Зад. Карнегі).

Вправа 138 Схарактеризуйте складні речення з підрядними місця та часу, поясніть пунктограми.

1. Де кров текла козацькая, трава зеленіє (Т. Шевченко). 2. Лесі Українці було тринадцять років, коли вона надрукувала в журналі свій перший поетичний твір (3 журналу). 3. Хмельницький відновлює український політичний організм там,

де він давно перестав існувати, створює могутнє високоорганізоване військо. 4. У час, коли більшість масових повстань у Європі Нового часу зазнали поразки, Велике Українське повстання 1648 р. перемогло (З тв. О. Субтельного). 5. А він пригадує село, в садку налиті сонцем сливи, там, де дитинство протекло. 6. Туди, на залиту вогнем Україну, летить моє серце, летить (З тв. В. Сосюри).

Вправа 139. Знайдіть складні речення з підрядними способу дії, ступеня, порівняння.

1. Зло нічого не дає, крім зла. Вмій прощати, як прощає мати. За добро добром спіши воздати — мудрість завше доброю була (М. Луків). 2. Хай спогади линуть за вітром, немов голубі пелюстки (М. Рильський). 3. І світлість звуків, мов роса на землі. І синя тінь, мов тон віолончелі (М. Бажан). 4. Ненависть воюючих була такою великою, незліченні маси обох сторін так пристрасно ждали загибелі одна одній, убитих було так багато, що смерть часом ніби відмовлялась приймати загиблих (О. Довженко). 5. На плесі вода така темна, ніби на чорному камені настояна (М. Стельмах).

Вправа 140 Серед поданих речень знайдіть складні з підрядними причини.

1. Витри піт солоний із чола і трудись, забувши про утому, Бо людина ціниться по тому, Чи вона зробила, що могла. 2. Приїжджайте частіше додому, Щоб не мучила совість потому. Бо не вічні ні батько, ні мати, Завтра можете їх не застати. 3. Суть дружби є самопожертва, тому й нелегко другом бути (З тв. М. Луківа). 4. Що ти любиш мене та жалуєш, від того і я така веселенька (Г. Квітка-Основ'яненко).

Вправа 141 Допишіть пропущену частину складного речення з підрядним мети.

1. Щоб рибу їсти... (треба в воду лізти). 2. Щоб здобути справжню незалежність.... 3. Для того щоб тебе поважали.... 4. Щоб бути загартованою людиною, слід.... 5. Щоб стати вчителем, необхідно... .

Вправа 142 Серед поданих речень знайдіть складні з підрядними допустовими. Поясніть їх стилістичні особливості.

1. І куди б не вертався мій шлях, У якій би не був далечіні, Серцем я у лугах і степах — На Вкраїні, на милій Вкраїні. 2. Рубінові грона обтяжують віти, Колише калину малиновий вітер. 3. Таку тебе запам'ятав, Таку тебе люблю і нині, Дарма, що зморшки час поклав і притуманив очі сині (З тв. М. Луківа). 4. У які б краї не водили мене нескінченні дороги — звідусіль вабив і кликав до себе ласкавий голос Росі — річки дитинства мого, милого й далекого (Г. Сіра). 5. Хоч ми собі брати, але наші кишені не сестри. 6. Хоч на споді лежатиму, та у вічі плюватиму (Народна творчість).

Вправа 143 Накресліть моделі складнопідрядних речень, визначте типи підрядних.

1. А через рік померла удова. Зосталась хата і городу латка, І на могилі — квіти і трава, І честь, яку не зрадила солдатка. 2. Неначе тіло без душі, Оселя, де немає жінки. 3. Вона мене навідує щоніч, Як не хитруй — нічого не сховати. Стоїть за крок і не відводить віч, і не збагнеш, Вітчизна то чи мати (З тв. М. Луківа). 4. А цей ночами все сичить і свище, хоч вже перетворивсь на порошок: — Чого могила у сусіда вища і домовина довша на вершок?.. (В. Симоненко).

Вправа 144. Знайдіть складні речення з підрядними умовними.

1. Коли є до чого жагота, то кипить у руках робота. 2. Як будеш з правдою кохатися, то не будеш паном зватися. 3. Коли дихнуть усі люди, то вітер буде. 4. Безглуздо керувати іншими, якщо не вмієш керувати собою. 5. Якби не було «якби», то кожен був би досконалий. 6. Тоді ціну йому знаєш, як його втрачаєш. 7. Хто хоч один раз украде, той назавжди злодієм стає. 8. Побить, то й аби-хто знайдеться, от інше діло — пожаліть (Народна творчість).

Вправа 145. Знайдіть складнопідрядні речення з підрядними наслідковими та підрядними мети. Обґрунтуйте рішення.

1. Я воскрес, щоб із вами жити Під шаленством весняних злив. 2. І хочеться бути дужим, І хочеться так любити, щоб навіть каміння байдуже Захотіло ожити і жити! 3. І наша юність буде хай такою, Щоб їй ніхто не заздрити не міг! 4. Виніс край мій жорстоку муку, Щоб сьогодні ожив твій край. 5. Світ зігрів він своєю любов'ю, Переміряв шляхи вікові, Щоб ніколи конвалії кров'ю Не ридали ніде в траві (З тв. В. Симоненка). 6. Місяць, підводячись вгору, пірнає в загустілу хмару так, що видніється лише срібний край (М. Стельмах). 7. Листя горобини з зеленого стало жовтим, так що його важко було відрізнити від ягід (В. Гжицький).

Вправа 146 Випишіть речення із супідрядністю, а потім — з послідовною підрядністю. Поясніть усі пунктограми.

1. Ні перед ким не станеш спину гнути,

Не віддасися ворогу в ясу,

Якщо ти зміг, товаришу,

збагнути свого народу велич і красу.

2. Хто тебе любов'ю обікраде,

Хто твої турботи обмине,

Хай того земне тяжіння зрадить

І з прокляттям безвість проковтне.

3. Як хороше радіти без причини,

Коли на місто сутінь опада,

І чується, як тихо, безупинно

Дзюрчить у стоки весняна вода.

4. Ти не можеш мене покарати

Блискавками з-під милих брів,

Бо тебе я навіки втратив

Ще до того, як вперше стрів

(З тв. В. Симоненка).

Вправа 147. Знайдіть безсполучникові складні речення, поясніть розділові знаки.

1. Гляди, не забудь: людиною будь! 2. Не всяка стежечка без спориша, не в кожній людині добра душа. 3. Вік прожить — не поле перейти. 4. Хлопці б'ються чорт зна за що: хоч красива, та ледащо. 5. Рідної матері слівце — як літнє сонце: бо хоча й єсть на світі хмарненько, а все-таки від нього тепленько. 6. Закинь назад — попереду знайдеш. 7. Є — слово, як мед солодке; нема — слово, як полин гірке. 8. Земля наша мати: всіх зрівняє і помирить (Нар. творчість).

Безсполучникове складне речення — це таке складне речення, частини якого поєднуються без сполучників за допомогою смислових та інтонаційних зв'язків.

Розділові знаки в безсполучникових складних реченнях

1. Якщо частини безсполучникового складного речення виражають одночасність, сумісність дій або їх послідовність і тісно зв'язані між собою за змістом, між ними ставиться кома: Вночі несподівано задув північний вітер, небо скоро затяглося хмарами. (О. Г.)

2. Якщо частини безсполучникового речення зберігають певну свою самостійність за змістом, то між ними ставиться крапка з комою: На порозі стоїть бабуся; навкруги тиша; скрізь ясно; з поля вітерець віє; з гаїв холодок дише; десь-то вода гучить; а високо над усім грає-сіяє вишне променисте сонечко... (М. В.)

3. Між частинами безсполучникового складного речення ставиться двокрапка. Це буває в таких випадках:

- якщо в безсполучниковому складному реченні наступне речення пояснює, розкриває смисл попереднього:

Погаслі вечірні вогні: усі спочивають у сні. (Л. Укр.)

- якщо в першій частині безсполучникового складного речення є слова так, такий, одно та ін., конкретний зміст яких розкривається в другій частині:

Здавна в Кавунівці так повелося: старі дома, а молодь здебільшого на марганцях. (О. Г.)

- між двома реченнями, якщо в першому з них є слова бачити, дивитись, чути, розуміти та ін., які разом з відповідною інтонацією попереджають, що далі, у наступному реченні, буде викладено якийсь факт:

Старий присувається до вікна, зазира в середину й бачить: у хаті, за столом, сидять гості — учитель та селяни. (Коцюб.) Якщо в реченнях зазначеного типу немає характерної попереджувальної інтонації в кінці першого речення, то замість двокрапки ставиться кома або тире: Чула, тріснув тин. (Головка.) А де ж чує — щось по листі шелеснуло, холодним вітриком дихнуло. (Гл.)

4. Тире в безсполучникових складних реченнях ставиться в таких випадках:

- якщо зміст частини складного речення зіставляється або протиставляється: Не вони судили — він судив. (М. Р.)

- якщо в першій частині безсполучникового складного речення вказується час дії, про яку говориться у другій: Зійде сонце — утру сльози, ніхто й не побачить. (Шевч.)

- якщо в першій частині зазначається умова, при якій відбувається дія другої частини: Треба роздягнутись — роздягнеться, треба сьорбати гарячий чай — сьорбатиме. (О. Г.)

- якщо друга частина безсполучникового складного речення виражає наслідок або висновок із того, про що говориться в попередній частині. Звичайно в цих випадках між реченнями можна поставити через це, тому, тоді та ін.:

Продержались з тиждень морози — земля заклала, як кістка. (Мирн.)

- якщо в другій частині безсполучникового складного речення міститься порівняння з тим, про що говориться в першій частині: Гляне — холодною водою зіллє. (М. В.)

- якщо друга частина безсполучникового складного речення (приєднувальне речення) починається словами цей, такий і под.: Ще й разу не бачивши моря, я

вже надумався стати неодмінно моряком — то був мій перший, дитячий ще, вибір професії. (См.)

Вправа 148. Поясніть розділові знаки у безсполучниковому складному реченні.

1. Тут, за хатою на осонні, росли вишні вздовж дерев'яної огорожі, за ними купчилися кущі малини та смородини. 2. Зима притрусила землю пухнастим снігом, дуби-велетні позодягалися у сиво-золоті кожухи, берези стоять непогасними свічками, стовбури грабів чорні, ...грона калини мерехтять рубіновою кров'ю, снігурі жаристо квітнуть на кущах, сяє соснова глиця, вітер дихає шпарким морозцем (З тв. Є. Гуцала). 3. У ново побудовану хату насамперед вносять ікони і вішають їх у красному куті; під ними, на покутті, ставлять діжу; на стіл кладуть хліб із сіллю (Г. Вулашев). 4. Прикмети ясної сухої погоди: вночі було тихо, вранці піднявся вітер, вдень він посилювався, в надвечір'я стих (Нар. прикмети). 5. Ніхто не знає: тільки баба та вся громада, тільки сич та сова, та людей півсела! 6. Менше говори — більше почувеш (Народна творчість).

Вправа 149. Накресліть моделі безсполучникових складних речень. Поясніть смислові відношення між частинами.

1. А може, в цьому й є моя сміливість: Палити серце в хуртовині сніжній, купати душу у холодній зливі. 2. На жовтій квітці декілька краплин — Ясне вино на золотавім лезі (З тв. О. Теліги). 3. Дзвенить у зорях небо чисте, Палає синім льодом шлях (Д. Павличко). 4. Яка ж хмільна відрада — Іти назустріч дням і знать: Мине печаль і знада, Покосом ляже сіножать (Ю. Клен). 5. Любим життя, топчімо зелен-ряст. Усім живим уміймо дорожити І пам'ятаймо: живемо лиш раз, Удруге нам на цій землі — не жити. 6. Пелюстка кожна повна музики: Квітує сад. 7. Матері переходять в пам'ять — Не лишають по смерті нас (З тв. М. Луківа).

Вправа 150. Перебудуйте речення так, щоб вийшли безсполучникові складні конструкції.

1. Він зрозумів, що життя дається лише один раз і двічі молодим не бути. 2. Золотіє вечірня тополя, Й дивним світлом горять небеса, Покотилась зоря, мов сльоза, У долоні пшеничного поля. 3. Доброта — це наче руки мами, на яких тримається життя (З тв. М. Луківа). 4. Якщо раніше встанеш, то більше діла зробиш. 5. Наука вчить багато, а життя — ще більше. 6. Найшла коса на камінь, бо коса не втне, а камінь не подасться! (Народна творчість)

Вправа 151. Знайдіть складні речення з різними видами зв'язку, поясніть розділові знаки.

1. Моя осіння туга, лагідна і ніжна, Крізь срібло згаслих вечорів пливе, Як лебідь білосніжний, У смутку тихому покинутих ставків (Ю. Клен).

2. Не Лев, а Діва — наш відвічний знак. Не гнів, а ніжність — наша вічна сила (О. Теліга). 3. Воно мало жорсткі риси побіля вуст і біля очей — таке обличчя намалював би старовинний художник на дубовій дошці, зображуючи Богоматір чи святу; материна голова якраз затуляла сонце, і його проміння, іскрячись у розмаяних чорних косах і обертаючи їх на яскраві, такі прозорі срібні волоконця, творило довкола материні голови мерехтливий німб (Є. Гуцало). 4. А встане сонце із огнистих плес, Залле проміння землю світанкову, Й зірки додолу спустяться з небес І на людей обернуться ізнову (М. Луків). 5. Вона посміхнулась, красива і сива, як доля, Махнула рукою — злетіли увись рушники. «Лишайтеся щасливі!» — і стала замисленим полем На цілу планету, на всі покоління й віки (Б. Олійник).

Вправа 152 Поясніть розділові знаки у складних реченнях із різними видами зв'язку.

1. Безумовною рисою психічного укладу українця є емоціоналізм і сентименталізм, чутливість та ліризм; найяскравіше виявляються ці риси в естетизмі українського народного життя і обрядовості; ... одним з боків емоціоналізму є і своєрідний український гумор, що є одним із найбільш глибоких виявів «артистизму» української вдачі (Д. Чижевський). 2. Важливо, який ти насправді, а не за кого тебе вважають. 3. Люби мене в середу, а в неділю, як приберуся, то, може, на тебе й не подивлюся. 4. Найнявся — продався: скажуть дверима скрипати, то і скрипай (Народна творчість).

Вправа 153 Перепишіть, розставляючи коми між частинами складносурядних і складнопідрядних речень.

1. Бринять живою радістю ліси як ранок спалахне на небокраї як сонце огняне завісу піднімає із їх первісної і чистої краси (В. Симоненко). 2. Із поля дівчина утомлена прийшла і хоч вечеряти дбайлива кличе мати за сапку — і в квітник де рожа розцвіла. 3. Та знай що тільки тут де невгамовний труд землі насиченій родюче лоно раниць доспіють ягоди і радощі постануть. 4. Той хто любить паростки кленові хто діброви молоді ростить сам достоїн людської любові бо живе й працює для століть! (З тв. М. Рильського) 5. Нехай серця не знають супокою хай обганяють мрії часу біг і Наша юність буде хай такою щоб їй ніхто не заздрити не міг! (В. Симоненко). 6. Коли набирають стяги епохи вітру нового і висоти думай що світ змінити хоч трохи повинен і ти (Д. Павличко). 7. Треба докласти всіх зусиль щоб перетворити оточення на ліпше якщо воно відстале або ж самому дорівнятися йому якщо відстав сам (О. Гончар). 8. Люди зрозуміли що якщо вони добре працюватимуть то щось зароблять (Гр. Тютюнник).

Вправа 154 Розставляючи пропущені розділові знаки, переписіть речення зі сполучником і (й) у такій послідовності: а) складносурядні речення; б)

складносурядні речення зі спільним словом або спільною підрядною частиною;
в) прості речення з однорідними присудками.

Уставте, де потрібно, пропущені літери, апостроф, розкрийте дужки.

1. Ущухнуло море і хвилі вляглися (Є. Гребінка). 2. На очах згорталося листя вільхи і вис.хала, мов на в...летенс...кій черені, висока болотяна трава (Ю. Збанацький). 3. Сонце йому отьмар...лось і світ пот...манів (С. Васильченко). 4. Пригадалось малярство мрії і з нутра стала підійматись якась могуча міцна сила (С. Васильченко). 5. Ось ранок синім возом їде і сонця сніп в сло в...зе (Б.-І. Антонин). 6. Саме тут на біл...ватуму обрії неба виник із темної пелени Дніпра Монастирс...кий острів і проти нього над скелями Дніпра визначилась біленька хатина старого Глоби (А. Коптілов). 7. Вже червоніють помідори і ходить осінь по траві (М. Рильський). 8. Вітер стих і чистий свіжий сніг сріблом саяв під блакитним наметом неба (М. Коцюбинський). 9.Зараз тільки сухе бадил...я стовбурчилось на городі та стр...міло соня...ничиння (О. Довженко). 10. Повертає хлопець голову і на одному з сухих д...рев бачить наряджену в шовк і дорогий оксамит з (синьо) зеленими переливами пташку (Ю. Збанацький). 11. Ось лапата рука зач...пила його за голову й зразу обтрусило всього снігом (Панас Мирний). 12. За хвилину двері рвучко ро...чахнулися і на порозі з...явився д...ректор (Ю. Смолич). 13. Зв...ртаємо на вулицю з трамвайною колією і нас наздог...няє вантаж...вка (В. Шевчук). 14. Від куща падає тінь і розсіваються приємні запахи (У. Самчук). 15. Ч...рне ворон...я сідало гр...мадами на сніг і знов здійсалося з місця (М. Коцюбинський). 16. Потім почали т...кти річечки по вул...цях і стала парувати земля на сонечку (В. Винниченко). 17. Нове століт...я вже на видноколі і час новітню створює красу (Л. Костенко). 18. Кружляє листя і не чутно кроків (Л. Костенко).

Вправа 155 Знайдіть підрядні частини складних речень, визначте їх тип, підкресліть сполучники або сполучні слова, якими вони приєднуються до головних частин. Поясніть розділові знаки.

1. Сталось щось таке, чого не могло статися (В. Козаченко). 2. Пані така, що й одпочити не дасть (Марко Вовчок). 3. Чоловік дав задаток, розказав, куди завезти ялинку, і пішов (М. Коцюбинський). 4. І вечірнє сонце вдарило раптом у наші вікна, які зовсім не були зачинені віконницями, і поранило їх (В. Шевчук). 5.І стежечка, де ти ходила, колючим терном поросла (Т. Шевченко). 6. Як я люблю оці години праці, коли усе навколо затиха під владою чаруючої ночі! (Леся Українка) 7. Де колись був перелаз через старий тин, тепер там стояли нові тесові ворота (І. Нечуй-Левицький). 8. Вона все співала та співала, доки не сховалась на леваді у вербах (І. Нечуй-Левицький). 9. Спочатку я просто жахався цієї картини, а потім — поволі звик, як солдат на війні звекає до грому гармат (О.Довженко). 10.І неминуче впало так раптово, що вже не стало ні турбот, ні спогадів, ні суєти (М. Важан). 11. Уночі Андрій довго не міг заснути, бо в хаті було видно од великих зірок на небі і густо пахло холодною м'ятою (Г. Тютюнник). 12. Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці (М. Коцюбинський). 13. Якби-то далися орлині крила, за синім

би морем милого знайшла (Т. Шевченко). 14. Хазяйка, хоч було тепло, напинала на плечі кожух (М. Коцюбинський).

Вправа 156 Поясніть наявність або відсутність ком між сполучниками сурядності і сполучниками підрядності, а також між двома підрядними сполучниками у складних реченнях.

I.1. Тепер поле все ширше розкривало свої рамена, все далі розстеляло свою одежу, і, коли він зійшов на горбок, перед ним встали в повній красі всі ниви, зелена пляма, низької луки, далека смужечка лісу (М. Коцюбинський). 2. Тулячись спинами до самих бур'янів, ми боком проходимо повз діда і, як тільки минаємо його, щодуху біжимо (В. Нестайко). 3. Кашляв він так довго й гучно, що, скільки ми не старалися, ніхто не міг його як слід передражнити (О.Довженко). 4. Мені, мабуть, не докучить нагадувати, що, хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього (М. Рильський).

II. 1. Мій біль бринить, зате коли сміюся, то сміх мій рветься джерелом на волю! (О. Теліга) 2. І весна йому теж здається дівчиною, але коли веселка живе на хмарі, то весна ходить по землі (М. Стельмах). 3. У цей час мати вже не знала колишніх злиднів, бо хоч від старшого сина вона ще й не мала допомоги, але зате Андрій тепер кожного місяця приносив їй той чи інший заробіток (М. Хвильовий). 4. Сідати на стілець не хотілося, бо якщо його стануть допитувати (про що? про що?), то вже неодмінно посадовлять на стілець і примусять сидіти довго-довго, велітимуть думати, зважувати (П. Загребельний). 5. Нічна пригода була настільки неймовірна, що коли я вранці прокинувся, то навіть подумав спершу, чи не приснилося то мені (В. Нестайко).

Вправа 157 Перепишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Укажіть на можливу варіантність у вживанні коми, тире або крапки з комою; обґрунтуйте свою точку зору. Вставте, де потрібно пропущені літери, апостроф, розкрийте дужки.

Розставання

На самій вершині Беєвої гори Тимко та Оріся зупинилися і якое (не) змовляючись повернулися обличчя.. м до села що лежало біля їхніх ніг покрите (світло) сизим серпанком. Довго дивилися (в) низ (не) проронивши (не, ні) слова, — там пройшло їхнє дитинство там жили їхні батьки і діди там родилася їхня любов там спіткала їх р.. злука а тут на вершині гори під ясним небом на зелених роздол...ях пахучого степ... біля рідного порог... — хто ж знає і хто передбачить, — може із цією р...злукою вмирає і їхня любов?

— Тимку я тебе любит...му з усіх доріг виглядатиму, — тихо проговорила Оріся ніжно беручи його за смуглу таку дорогу і милу їй руку на долоні якої як заклепки на плугові виблискували мозолі. — Буду день і ніч долю просити щоб ти живим zostався. А не дай Бог чого — і моє життя пропаде. Більш у світі я вже нікого не полюблю. Він у знак вдячності обняв її за плечі і поцілував між

брови але дивне і якесь (не) сподіване почут...я оволоділо ним — почут...я якого він ніколи в собі не підозрював і навіть не міг пр...пустити що воно могло народитися в його душ... . Він відчував що від оцієї хвилі на оцьому самому місці вона вже зробилася для нього чужою що вони зараз розлучат...ся і вона буде жити якимось своїм (не) відомим для нього жит...ям а він буде жити своїм і що на відстані навряд (чи) зможуть вони перемовлятися серцями так як би при тій умові коли б вони були разом. І хто знає чи зрозуміють вони один одного відділ...ні безмежними просторами долі чи залишит...ся між ними той пал що живив їхні почут...я одне до одного чи затухне загасне замре витравит...ся часом війською горем і нещастям.

Вправа 158 Виділіть частини безсполучникових складних речень, визначте смислові зв'язки між ними, поясніть розділові знаки.

1. Брати мої, нащадки Прометея! Вам не орел розшарпав груди горді — бридкі гадюки в серце уп'ялись (Леся Українка). 2. Не кожному в руки щастя йде — від багатьох воно тікає (Г. Тютюнник). 3. Прийде вечір — усі вулиці в селі аж гудуть піснями (С. Васильченко). 4. Час твій прийде з долею битися — сон пропаде (Леся Українка). 5. Ударили козаки веслами у воду — одскочив дуб од берега (А Коваль). 6. Продержало з тиждень морозом — земля залякла, як кістка (Панас Мирний). 7. Гляне— холодною водою обіллє (Марко Вовчок).

Вправа 159 Перепишіть, уставляючи, де потрібно, пропущені літери, апостроф, розкриваючи дужки. З'ясуйте, до яких правил про розділові знаки в безсполучникових реченнях дібрано цей ілюстративний матеріал.

1. Синички (з) ранку пищать — чекай (у) ночі мороз... 2. Мало сніг... на гілках дерев — улітку не буде ані грибів, ані ягід. 3. Березень сухий та мокрий май — буде каша й к...р...вай. 4. Береза раніше вільхи листя ро...пустить — літо буде сухим. 5. З...явилися опеньки — літу кінець. 6. (У) ночі, ближче до ранк..., сильно мерехтять зорі — погода змінит...ся. 7. Перший день баб...ного літа (14 вересня) ясний та теплий — осінь буде теплою (Народна творчість). 8. Пан гуляв у себе в замку — у ярмі стогнали люди. 9. В мужика землянка вогка — в пана хата на помості. 10. У мужички руки чорні — в пані рученька тендітна (Леся Українка).

Розділ 10. Стилїстика речень з різними способами вираження чужого мовлення

Тема 10.1. Пряма і непряма мова, її призначення і граматично- смислові особливості. Пунктограми при прямій мові та діалозі.

Пряма і непряма мова

Пряма мова (ПМ) – це точно відтворений чужий вислів із збереженням його лексичних, синтаксичних та інтонаційних особливостей. Вона, як правило, супроводжується словами автора, в яких стає відомо, кому належить ПМ, за яких обставин і в якій спосіб вона була висловлена тощо. Слова автора при ПМ є синтаксичним центром, що організує конструкцію з чужим мовленням. Вони

є засобом введення в розповідь чужого мовлення. ПМ разом зі словами автора – особливий тип синтаксичної будови, близький до безсполучникових речень з різнотипними частинами, але ПМ і слова автора не становлять разом одного речення, а виступають завжди як окремі речення. Зв'язки ПМ зі словами автора на письмі регламентуються спеціальними пунктуаційними правилами, а в усному мовленні – інтонацією.

Непряма мова (НМ) – це чуже мовлення, введене автором розповіді в текст у формі з'ясувальної підрядної частини складнопідрядного речення. Вона не є самостійною синтаксичною одиницею, а разом із словами автора становить складнопідрядне з'ясувальне речення, в якому головна частина – слова автора, підрядна – НМ. Синтаксичним центром, як і при ПМ, є слова автора, які виступають у ролі головної частини складнопідрядного речення. *Наприклад: Мати запитала сина, куди він зібрався.* В усному і писемному мовленні нерідко доводиться ПМ замінювати на НМ. У такому випадку утворюється складнопідрядне речення, до головної частини якого приєднується за допомогою сполучника що (якщо чуже мовлення – розповідне речення), щоб (спонукальне), чи (питальне, якщо відсутнє питальне слово) та сполучникових слів займенниково-прислівникового походження підрядна частина, якою стає пряма мова. *«Чи почали сіно возити?» – запитав Ваня. Ваня запитав, чи почали сіно возити.* Якщо в ПМ є особові займенники й особові форми дієслів, то в НМ вони вживаються з погляду авторської розповіді, а не з погляду того, чиє мовлення передається.

Невласне пряма (вільна непряма) мова – особливий стилістичний прийом, за допомогою якого автор розкриває внутрішні почуття героїв, їхні думки, переживання, прагнення. Вона становить суміш НМ з елементами ПМ, зберігаючи певною мірою при цьому порядок слів, інтонацію, дослівні вислови, емоційність мови персонажів. Це так зване внутрішнє мовлення, яке передається письменником шляхом ніби перевтілення у свого героя. *Наприклад: Кайдаших обтерла білою хусткою сар'янці і гордовито дивилася навкруги: дивіться, мов, люди добрі, яка панія їде до вас у гості.* У наведених прикладах мовлення персонажів різними способами (інтонація, вставні слова тощо) включається в авторську розповідь, що надає всьому вислову експресивності й емоційності.

Правила вживання розділових знаків при прямій мові

1. Пряма мова береться з обох боків у лапки. Причому в лапки беруться також знак питання, знак оклику і три крапки. Крапка і кома виносяться за лапки.

2. Якщо слова автора стоять перед прямою мовою, то після них ставиться двокрапка, а якщо в середині або після неї, то виділяються комою й тире і пишуться з малої букви.

Наприклад:

К.Д.Ушинський писав: „Якщо ви вдало виберете працю і вкложите в неї всю свою душу, то щастя само знайде вас”.

„Три біди є у людини - смерть, старість і погані діти, ” – говорить

українська мудрість.

3. Якщо слова автора розривають пряму мову на межі двох речень, то після слів автора замість коми ставиться крапка.

4. Коли пряму мову передають у формі діалогу, тоді кожен репліку починають з нового рядка, перед нею ставлять тире і не вживають лапок. Інші розділові знаки ставлять, як звичайно при прямій мові.

Коли чужу мову передають від себе, тобто непрямою мовою, то слова автора роблять головним реченням, а пряму мову – підрядним.

Діалог – це різновид прямої мови, одна з форм передачі чужої мови, мови двох чи більше осіб. речення, що промовляються учасниками діалогу, називаються репліками. Вони й є прямою мовою.

Цитата – різновид прямої мови, один із способів відтворення чужої мови. Цитата – це дослівно наведений уривок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки.

У цитаті не можна нічого змінювати (навіть розділових знаків). Якщо цитата наводиться не повністю, то пропуски в ній позначаються трьома крапками.

Цитування буває кількох видів.

1. Цитата може наводитися у вигляді прямої мови із словами автора. Тоді розділові знаки при ній ставляться так само, як і при прямій мові.

„Лиш праця, - підкреслював І.Франко, - світ таким, як є, зробила”.

2. Цитата може доповнювати авторське речення, бути його складовою частиною. Тоді до неї ставляться такі самі вимоги, як і до непрямої мови. Цитата береться в лапки і починається з малої букви.

Наприклад:

Слово для Лесі Українки – це „гострий, безжалісний „меч, то, що здійма меч, то, що здійма
вражі голови з плеч...”.

3. Віршована цитата, якщо вона записана у вигляді строфи, в лапки не береться.

4. Вказівку на джерело, яка стоїть безпосередньо після цитати, беремо в дужки і після другої дужки ставимо крапку.

5. Різновидом цитати є епіграф. Епіграф у лапки звичайно не береться.

Вказівка на джерело пишеться під епіграфом справа без дужок, і крапка після неї не ставиться.

Вправа 160. Поставте пропущені розділові знаки у реченнях з прямою мовою.

1. Вудьте люде це постійний заклик і пересторога Шевченка (Є. Маланюк). 2. Та мені зав'язали руки люди Хай страждає кажуть треба так (І. Драч). 3. А слова плоть ясна і нетлінна Проблискує Народе встань (Д. Павличко). 4. Мамко гукаю сміючись та ви ж в мене ще зовсім молоденькі (Ю. Збанацький). 5. Люди що створили цю живу красу мабуть у душі поети подумав я оглядаючи все навколо (І. Цюпа). 6. Ти ба дивується Данило, високо зводячи брови. Сиплються як горох. 7. Коли б треба було окреслити творчість Лесі Українки одним словом писав Максим Рильський то найвідповідніше слово було б — боротьба (Л. Міщенко). 8. Воскреснемо бо світить нам у віки пророцтво Тараса Не вмирає душа наша не вмирає воля (Я. Гоян).

Вправа 161. За поданими схемами складіть речення з прямою мовою.

1. «П», —а. 2. А: «П!» 3. «П?» — а. 4. «П, — а, — п». 5. «П? — а: — П». 6. «П! — а. — П». 7. А: «П?»

Вправа 162. Перепишіть, розставляючи потрібні розділові знаки при прямій мові.

1. Все, все ми віддаємо тобі, Батьківщино промовив він раптом якимось дивним голосом ні до кого Все! Навіть наші серця (О. Гончар). 2. Життя в неволі нічого не варте відказав Максим краще смерть! (І. Франко) 3. Роби добро мені казала мати і чисту совість не віддай за шмати! (Д. Павличко). 4. Ніщо так не красить людину, як натхнення подумала Ярослава (О. Гончар). 5. Пам'ятаю, казала моя мати Цей світ як маків цвіт. Зранку цвіте, до вечора опадє! (О.Довженко) 6. Я подумав тоді Тіні коротшають так само непомітно, як і людське життя (Гр. Тютюнник). 7. Чому звеліти власним почуттям Лишіться! не дозволено людині? (М. Рильський) 8. Яке го щастя дано людині заговорив знову Блаженко, заворожений картиною неосяжного світлого простору Отакий світ!... Скільком би вистачило!.. А що з того?.. Не вмє вона його спожити! (О. Гончар)

Вправа 163. Перепишіть, розставляючи потрібні розділові знаки при прямій мові.

1. Воля затримав Фелікса, і вони уважно прислухались. Навкруги було зовсім тихо. Фель сказав Воля, благально подивившись на Фелікса, давай візьмемо її до себе. Фелікс сам був не від того, але мусив перше зважити. Кричатиме одповів Волі, з нею ніде не сховаєшся, ба, як верещить. Я її заспокою сказав Воля і підійшов до дівчинки. Та, побачивши хлопців, замовкла. Ходімо сказав Фелікс мама твоя спати лягла! (Ю. Яновський). 2. Ти не турбуйся говорю я мамі. Моя ти рідна, в мене добре все (Р. Гамзатов). 3. Але що се? Тихо й смутно

забринів старечий голос Ти прийшла, кохана доню? Сядь, спочинь, моя дитино... 4. Он наша Генуя панок старенький показує мені удалину. 5. Ось я йду обізвалась зима. Осінь шарпнула шати кривавії, аж до ніг їй упали розсипавшись, непокрита, нічим не захищена, застогнала Іди, бо вже час... (Леся Українка). 6. Не кидайсь хлібом, він святий! в суворості ласкавій, бувало, каже дід старий малечі кучерявій. 7. Вологи, вологи! в огні шепочуть прив'ялі діброви (М. Рильський).

Вправа 164. Прочитайте. Замініть конструкції з прямою мовою складнопідрядними реченнями. Запишіть, поясніть, які зміни займенників відбуваються при цьому.

1. «Право на побачення треба заробити», — пояснив Борис Савович. 2. «Будеш старатись, будеш сумлінним — ніхто тебе в нас не покривдить», — обіцяла тим часом Ганна Остапівна. 3. «Чим же він цей авторитет здобув?» — запитала вчителька. 4. «А є такий закон, щоб лелек убивати?» — зненацька запитує хлопець, дивлячись у вічі Тритузному. 5. «А Марися Павлівна завзялась будь-що переінакшити людську природу», — іронізує Артур Пилипович. 6. «Намалюйте мені оцю ніч, — каже до Берестецького Марися Павлівна. — Настрій оцей, і нічну музику неба, і птахів отих, що їх нам не видно...» 7. «Нічого, Антоне Герасимовичу, духом не падайте, — сказав Комишанець, — все ж таки за вами друге місце! Срібло!» (О. Гончар)

Вправа 165. У реченнях з прямою мовою поставте потрібні розділові знаки. Перевірте себе за поданими схемами. Визначте в тексті прийменники та сполучники.

Книгу ставимо на полицю, просто дивимось на неї, відчуваємо її присутність. Кинувши оком на чиюсь книжкову шафу, знаємо, до кого завітали. Бо книги — то друзі. Безліч книг тільки розсіює нас. Отож, коли ти неспроможний прочитати те, що маєш, достатньо мати — скільки прочитаєш — радить Сенека на схилі літ. Хтось інший візьме до рук, хтось інший гортатиме сторінки ... — ось що засмучує нас у передчутті розлучення з книгою. Бо книга — це те, що має свою форму, вагу, фізичні виміри. А водночас духовну глибину, якій немає вимірів. Наче повторення людини, яка теж поєднує в собі ті два начала: фізичне, обмежене, й духовне — безмежне. Якийсь мов інтимний зв'язок поєднує людину з книгою (А. Содомора).

1. «П. П», — а.

2. «П...» — а.

Вправа 166. Допишіть до слів автора пряму мову. Запишіть речення з прямою мовою, враховуючи всі різновиди їх оформлення.

1. Дівчина сказала ... 2. Віктор здивовано вигукнув 3. Батько порадив дочці ... 4. Студенти вирішили ... 5. Перехожий запитав у мене ... 6. Викладач повідомив ...

Вправа 167. Напишіть текст як диктант. Поясніть уживання розділових знаків при прямій мові.

Порятунок душі

Рятуватись треба, поки не пізно. Заліз я хутко в старий човен, що стояв у клуні в засторонку, і почав думати, що мені робити для поновлення святості. От тоді-то вперше в житті і вирішив я творити добрі діла. «Не буду, думаю, їсти скоромного цілий тиждень! Носитиму дідові воду на погребню, скільки він схоче, і почну ходити до церкви». Далі, дивлячись на ластівок, я подумав: «От, коли б по-випадали із кубла ластівенята! Я зараз же нагодував би їх мухами й хлібом, аби тільки ластівка бачила, на які Діла я здатний, і розказала Сусу Христу».

Але ластовенята не падали. Пороззявлявши роти, вони жалібно пищали, а навколо кубла наді мною їхні батьки невпинно снували й носили їм комах.

«Що ж ще зробить, — думав я, залишивши ластівок, — піду на вулицю шанувати великих людей. Дід казав, що за це прощається багато всіляких гріхів на тім світі. Піду знімати перед ними шапку й казати «здрасуйте». Шапка якраз валялась у човні. Це була старенька дідова шапка. Тепер уже нема таких шапок. Не шиють, та й колодок таких вже нема. Вона була товста і своїм виглядом дуже нагадувала мідний казан. І важка теж була, як добрий казанок.

Спочатку вона довго лежала в сінях під ступою. Кішка виводила в ній кошенят, а зараз кошенят баба потопила в копанці і шапку викинула в човен, тому і пахла вона вже не дідом, а котами. Проте розбиратись ніколи було. Аби було що зняти з голови для пошани. Я надів шапку по самий рот і вийшов за ворота (О. Довженко).

Вправа 168. У реченнях з прямою мовою поставте пропущені розділові знаки. Зробіть заміну прямої мови непрямою.

1. Чого зажурився мій любий козак питає дівчина вродлива (Леся Українка). 2. От і купив, от тобі й нива думав Роман, ходячи вздовж та поперек поля. І як це могла лучитися мені така пригода (М. Коцюбинський). 3. То, мабуть, Рудик не витримав подумав Тихович ко ли б ще лиха собі не напивав, бо на кордоні не вільно стріляти (М. Коцюбинський). 4. Мемет вдивлявся у море. Буде буря обізвався він, не обертаючись. Вітер дужчає — он на човні збирають вітрила.... (М. Коцюбинський). 5. Живися, кумонько, не погордуй, люба моя, припрошує Журавель (І. Франко). 6. А йдіть, діточки, полуднуйте та й батька кличте крикнула Кайдашиха тонким голосом (І. Нечуй-Левицький). 7. Поволі обвів зором широкий майдан, море голів, дітей на деревах і на дахах — майнула думка Ці колись розкажуть... І далі дивився в очі тих, що стояли близько (Н. Рибак).

Вправа 169. Прочитайте уривки у формі діалогу. З'ясуйте, як впливає на розташування головних членів місце положення слів автора щодо прямої мови.

1. Вона [Юля] повагом підійшла ближче, привіта лась і запитала подружку:

— Підемо, Іринко?

— Підемо, — погодилася Іра, і дівчатка повагом, навіть не озираючись, рушили собі вулицею.

2. У пориві, не контролюючи себе, а просто так, як підказалося обставинами, вона мовила:

— То, може, я могла б поїхати... Денисе, ну чому ти такий, чому не довіряєш мені...

— Човен є, — сказав Денис, — тільки ти вже не гнівайся, Мар'яно, але тобі доведеться потім повернутися назад з цим човном. Подужаєш?

3. Борис усміхнувся:

— На лірику вас потягло... То Іспанія, то Лорка, а в нас, як на мене, просто мода.. Гітару дістати можна, навчитись грати...

— Може, й правда, що кожному народові потрібен свій інструмент для вияву настрою й просвітлення душі, — сказав Сергій, — але ж мода модою, та коли вона комусь знадобилася, гітара, то це ж таки неспроста... (З тв. Н. Бічуї).

Вправа 170. Запишіть речення з прямою мовою, поясніть розділові знаки.

1. «Часом з нею ведеш розмову, як з людиною, що не чує тебе зовсім, — скаржився невідомо кому Денис. — Жінки вміють удавати, ніби вони слухають. — Зробить таку міну, пильно так стежить за кожним словом, ти їй про досягнення сучасної науки, вона очей з тебе не зводить і у відповідь ласкаво так: «Давай підемо в кіно, ми страх давно нікуди з тобою не ходили».

2. «Усе треба віддавати в музеї, — доводив батько, — тільки в музеї». — «Але ж це не варто виставляти в музеях, — заперечували йому, — і не все виставляється там, хіба краще, щоб не пропадало, як пропадає, маса звичаїв, слів, котрі вмирають разом з речами й звичаями». — «А ти скажи, скажи, — кричав на батька приятель, — з чого починалася «Третьяковка», що було б, якби не збирали друзі рисунків Модільяні?» — «О, це ви знаєте, ви знаєте надто багато», — уже втрачав аргументи батько, а тільки сердився, я ставала в душі то на його бік, то на бік приятелів (З тв. Н. Бічуї).

Вправа 171. Запишіть текст як диктант. Речення з прямою мовою виділіть лапками, розставляючи відповідні розділові знаки.

Згідний, Згідний! Здавалосьь, кращого імені для цього коня важко й придумати. Гвін виправдовував його цілком. А згодом сталося незрозуміле, образливе й прикре. Хтось із високих начальників сказав, що племінні рисаки живуть в конезаводах як привілейовані аристократи, існують лише для рекордів, а треба, щоб ті породисті мазуни працювали нарівні з усякими кіньми.

І вигнали Згідного з племінного табуна, мовляв, постарів уже. Послали возити воду по бригадах.

Не раз Савенко ходив до директора конезаводу, протестував, висловлював своє обурення. Хіба можна такого коня та водовозом?.. А що маю робити? Така вказівка виправдовувався той, міцно тримаючись правою рукою за крісло, немов за сідло. Вам що, найбільше треба? Мовчіть собі. Ви, як і Згідний, вже од'їздили своє...

Що ж, може й правда. Тільки пройде час, багато чого забудеться, а горда кличка Згідного житиме.

Так воно й сталося. Років через два приїхали люди з Києва. Де ваш Згідний питають. А директор руками розводить Та де ж, працював у полі, як усі прості коні. Воду возив. Ви що Такого племінного коня, родоначальника чудової лінії рекордсменів, і в хомут Та за нього ж давали двадцять тисяч золотом на міжнародному аукціоні Негайно повернути, поставити на стайню.

... Але було вже пізно, бо від напруги захворів кінь, не витримав лихої долі (За І. Цюпою). 14. Введіть у речення цитати за допомогою слів автора; поставте відповідні розділові знаки.

1. І на оновленій землі

Врага не буде, супостата,

А буде син, і буде мати,

І будуть люди на землі

(Т. Шевченко).

2. Погляньмо на український орнамент. Пишна природа чарівного краю нашого сама нахиляє своїх мешканців до замилювання у всякім мистецтві. І ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки криють сволоки й комины, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд... (І. Огієнко) 3. Правду говорить не язик, а душа (Народна творчість). 4. Багато людей святкують празники і знають їхні назви, але не знають причин, чому вони установлені (Св. Іоанн Золотоуст).

Розділ 11. Студентський проєкт удосконалення власного мовлення

СТУДЕНТСЬКИЙ ПРОЕКТ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЛАСНОГО МОВЛЕННЯ

ТЕМА: Говоримо по-модному чи говоримо правильно? Чи має право на

...Спочатку було Слово...

(Святе Письмо)

Коли ти плекаєш слово,
Мов струна, воно бринить.
Калиново, барвінково
Рідна мова пломенить.
Коли мовиш, як належить –
Слово чисте, як роса...
І від тебе теж залежить
Мови рідної краса.
М.Білоус

Вдумайтеся в ці слова. Від того, як ви володієте мовою, залежить ваше духовне багатство. На жаль, ми не можемо сказати зараз, що молоде покоління володіє зразковим мовленням.

Український педагог, письменник, поет Василь Сухомлинський писав: "Убозтво слова – це убозтво думки, а убозтво думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної товстошкірості. Говорити скаліченою мовою – все одно, що грати на не налаштованій скрипці".

Отже, сьогодні на занятті ми говоримо про проблеми культури мовлення студентської молоді.

Завжди мова й думка йдуть у парі. Культура мовлення – це духовне обличчя людини. Недаремно мудрий філософ Сократ сказав: «Заговори, щоб я тебе побачив».

Ви вже дорослі люди, молоді та енергійні, і зовсім небагато часу залишилось до того моменту, коли підете в самостійне життя. І неодмінно замислитеся над тим, як зробити це життя гідним та забезпеченим. З цього приводу американський педагог, психолог, письменник Дейл Карнегі писав, що про людину судять з 4 речей :

- який вона має вигляд;
- що вона робить;
- як вона говорить;
- що вона говорить.

Отже, на 50% ставлення до людини у світі залежить від її мови.

Мова — інтелектуальний портрет людини. Не забуваймо про це! І якщо зовнішній портрет можна змінити за допомогою одягу, макіяжу, то з мовним — набагато складніше.

Отже, головною метою є виявлення рівня володіння студентською молоддю українською літературною мовою.

У зв'язку з цим ми повинні віднайти відповідь на ключове питання проекту: «Студентський сленг: джерело засмічення чи збагачення мови студента?».

Тлумачення слова "проект". Слово "проект" у європейських мовах запозичене з латини й означає "викинутий уперед. Потім це слово починають розуміти як ідею, за якою суб'єкт може й має право розпоряджатися власними думками. Сьогодні цей термін часто й широко застосовується в різних сферах людської діяльності. Існують різні сучасні тлумачення, за якими [проект – це:](#)

- будь-яка діяльність, спрямована на визначення комплексу окремих кроків;
- задум певного нового об'єкту, матеріалізований у кресленнях, схемах, іншій документації ;
- проблемні задачі високого ступеня складності, розраховані на довготривалість вирішення в процесі діяльності;
- певна форма організації великих і відносно самостійних починань;
- дія, яка виконується в природних умовах і містить вирішення порівняно складного завдання;
- оригінальна практико-орієнтована робота інтегрованого, міжпредметного й творчого змісту, у якій студент (викладач) вирішує конкретні навчальні, культурні, соціальні задачі дослідницького й прикладного характеру, наповнюючи роботу новим освітнім (для викладача – педагогічним) змістом і практичним смислом.

Тлумачення слова "[сленг](#)" - 1. Розмовний варіант професіонального мовлення; жаргон.

2. Жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення.

А також дати відповіді на тематичні питання проекту: «Студентський сленг: міф чи реальність?», «У чому полягають особливості студентського сленгу?», «Що впливає на молодіжний жаргон?», «Чи є студентський жаргон одним із шарів розмовного стилю сучасної української мови?», «Якою є структура студентського сленгу?», «У чому полягають функції студентського сленгу?», «Як змінюється контекст, якщо студентські сленгізми замінити літературними словами чи навпаки?», «Чи є шляхи щодо удосконалення мовлення студентського середовища?».

I етап - передпроектної підготовки:

Формування 5 груп, які отримують завдання.

- ЖУРНАЛІСТИ – виявити в студентів нашого навчального закладу рівень володіння українською літературною мовою;
- ІСТОРИКИ – дослідити розвиток молодіжного сленгу в Україні;
- СОЦІОЛОГИ – виявити та проаналізувати функціонування сленгових виразів у мовленні студентів нашого навчального закладу;
- ДОСЛІДНИКИ – дослідити фактори, що впливають на розвиток студентського сленгу;
- УПОРЯДНИКИ – отримали завдання оформити «Словники сленгових виразів».

II етап : пропозиції щодо шляхів удосконалення мовлення студентської молоді.

Існує така легенда. Створив Господь на світі тварин прудкими, сильними, птахів з крилами, які допомагали їм шугати високо в небі. Тільки людині він не дав ні великої сили, ні міцних крил. Зажурилася людина й прийшла до Бога, почала нарікати на свою долю. Всевишній вислухав скарги людини на важке життя і сказав, що має вона найцінніший скарб, якого не дано ні тваринам, ні птицям – мову. Адже мова сильніша за будь-яку силу, скоріша за найпрудкішу тварину. Пообіцяв Бог, що мова замінить все людині, ніде не дасть загинути. Однак людина повинна розуміти, який неоціненний скарб отримала – берегти мову, як зіницю ока. А якщо втратить вона її, то загубить і душу, і силу.

«Спілкування – це єдина розкіш, що гідна людини», - зауважив французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері. Тож виникає питання: «Чому ж молодь ставиться до цієї розкоші так недбало?».

«Спочатку було СЛОВО...» — знайомі рядки зі Святого Письма змушують ще раз замислитися над важливістю слова в повсякденному житті, вдуматися в сутність буденних фраз.

ДОДАТОК 1

Критерії оцінювання проекту ЖУРНАЛІСТИ

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? 	

		<ul style="list-style-type: none"> • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
12	Всього		

ДОДАТОК 2

Критерії оцінювання проекту

ІСТОРИКИ

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні 	

		<p>матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи естетично оформлені результати? 	
12	Всього		

Критерії оцінювання проекту

СОЦІОЛОГИ

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
		Всього	

12		
----	--	--

ДОДАТОК 4

Критерії оцінювання проєкту
ДОСЛІДНИКИ

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва або підпис? 	

		<ul style="list-style-type: none"> • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
12	Всього		

ДОДАТОК 5

Критерії оцінювання проекту УПОРЯДНИКИ

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Завершеність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містить кожен розділ зібраних матеріалів достатню кількість інформації, необхідну для вирішення проблеми? • Чи не включені зайві матеріали? 	
3	<i>Зрозумілість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи логічно розміщені матеріали? • Чи записані вони зрозумілою мовою, без граматичних і орфографічних помилок? • Чи забезпечує форма представлення найважливіших матеріалів й аргументів розуміння їхнього змісту? 	
3	<i>Інформативність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи є інформація достовірною та перевіреною? • Чи охоплює інформація головні факти й найважливіші поняття? • Чи важлива зібрана інформація для розуміння проблеми? 	
3	<i>Наочність</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відображають наочні матеріали специфіку теми? • Чи інформативні вони? • Чи є у кожного матеріалу назва 	

		або підпис? <ul style="list-style-type: none"> • Чим зацікавили наочні матеріали інших студентів? • Чи допомагають наочні матеріали зрозуміти зміст конкретного розділу? • Чи естетично оформлені результати? 	
12		Всього	

ДОДАТОК 6

Критерії оцінювання проєкту координатором

Бали	Критерій	Питання для аналізу	Підсумкова кількість балів
3	<i>Активність кожного учасника відповідно до його можливостей</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відчутна участь кожного учасника проєкту? • Чи розкрився творчий потенціал студентів в ході проєкту? • Чи всі потенційні можливості були використані? 	
3	<i>Колективний характер прийнятих рішень</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи використовувався демократичний підхід при виконанні завдань? • Чи всі дії команди узгоджувалися? 	
3	<i>Характер спілкування та взаємодопомоги</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи узгоджувалися питання виконання проєкту? • Чи надавалася взаємодопомога у досягненні результату? 	
3	<i>Вміння презентувати проєкт</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Чи всі результати виконання поставлених завдань представлено? • Чи цікаво презентовано 	

		результати проекту? • Чи вплинув презентований проект на глядачів?	
12	Всього		

Анкета

Шановний учаснику!

Наша мова – це виразник наших думок, але не завжди ми вміємо грамотно висловити свою думку, дібрати відповідні мовні засоби, що призводить до грубих помилок у слововживанні.

Наше мовлення не відрізняється правильністю, вихованістю, культурою мови. Саме з цією метою ми пропонуємо взяти участь у проекті «Проблема культури усної мови молодіжного середовища», метою якого є дослідження мови молодіжного середовища та трансформування сленгових виразів у літературну мову.

Пропонуємо Вам відповісти на кілька питань, які допоможуть дізнатися про те, як спілкується сучасна молодь, які слова та вирази є найбільш вживаними. Просимо не наводити приклади ненормативної лексики. Сподіваємось, що наша пропозиція буде корисною, цікавою і змусить Вас зрозуміти важливість проблеми культури усної мови серед молоді.

1. Як Ви ставитеся до молодіжного сленгу?	☐ - позитивно ☐ - негативно ☐ - ніколи про це не думав(ла)
2. Чи вживаєте Ви у своєму мовленні сленгові вирази?	☐ - так ☐ - ні ☐ - не завжди
3. Чи дозволяє спілкування мовою сленгу виражати повно і змістовно Ваші думки?	☐ - так ☐ - ні ☐ - не завжди
4. Як найчастіше Ви звертаєтесь до своїх друзів? Наведіть приклад звертання.	
5. Зараз всюди по-різному можна почути, як називають поняття «дівчина» чи «хлопець». А як це трактуєте Ви?	<input type="text" value="Дівчина"/>
	<input type="text" value="Хлопець"/>

<p>6. Наведіть приклади сленгових слів та виразів, які побутують у Вашому мовному середовищі, поряд запишіть, що вони означають.</p>	
<p>7. Чи є якісь вирази, які Ви вживаєте дуже часто? Наведіть приклади.</p>	

Розділ 12. [Риторика](#)

Тема 12.1 Виступ з тематичною промовою. Основні способи виступу. Робота над темами, визначеними викладачем.

Термін "*риторика*" походить від давньогрецького слова "оратор" і означає теорію ораторського мистецтва, науку красномовства. Близьким за значенням до нього є латинське слово "*oratoria*". Ці терміни пов'язують з публічними виступами, живим словом. Ще в давнину люди, які майстерно володіли мистецтвом красномовства (ритори, оратори), відігравали значну роль у суспільному житті. Зародилась в Стародавній Греції і вважалась швидше мистецтвом. Сьогодні немає одностайної думки у визначенні риторики, частина фахівців висловлює сумнів щодо того, що риторика – це наука.

Серед розмаїття визначень риторики можна виділити дві [головні традиції](#), що мають дуже давню історію.

о Перша традиція найбільш яскраво репрезентована у творчості давньогрецького філософа Аристотеля (IV ст. до н. е.). У її межах риторика визначається як "*мистецтво переконання*". Відповідно до цієї традиції головне завдання оратора - переконання аудиторії.

о Друга традиція найбільш яскраво репрезентована у творчості давньоримського ритора Квінтіліана (I ст. н. е.). У її межах риторика визначається як "*мистецтво говорити витончено*". Відповідно до цієї традиції завдання оратора - краса, вишуканість, витонченість виразу думки. Переконання ж виступає як можлива, але далеко не головна мета оратора.

Кожна з цих традицій, без сумніву, містить у собі раціональне зерно. Разом з тим, наголос лише на одному аспекті ораторської діяльності призводить до втрати цілісності у розумінні предмета й завдань риторики.

З одного боку, категорія переконання є, дійсно, однією з головних у риториці. Сфери, в яких одна людина намагається переконати інших людей, досить

різноманітні: наука, політика, мистецтво, реклама, повсякденне спілкування тощо. Ми намагаємося зробити так, щоб інші люди прийняли наші ідеї, товари чи послуги, наші уявлення про життя, зрештою - нас самих.

Але не менш важливі позиції іноді займає повідомлення, інформування інших про щось. І тоді на перше місце виходить витонченість у виразі думки, на чому наполягав у свій час Квінтіліан. Маються на увазі випадки, коли завдання оратора полягає в тому, щоб привернути увагу слухачів до чогось нового, цікавого; зробити так, щоб інші люди запам'ятали ораторську промову.

Таким чином, можна зафіксувати дві головні мети оратора, між якими простягається поле риторики. Це переконання та інформування в процесі публічного виступу.

На сьогоднішній день очевидно, що сферою інтересу риторики є спілкування, комунікація. Інколи її навіть визначають як теорію та майстерність ефективного (цілеспрямованого, впливового, гармонійного) мовлення. Однак слід зазначити, що спілкування - це надзвичайно складний і багатогранний феномен, який вивчає багато наук, зокрема лінгвістика, психологія, філософія тощо. Тому в такий спосіб специфіка риторики не прояснюється.

Завдання дисципліни мають вужчий характер. Спробуємо визначити особливості риторики через встановлення її предмета.

Предмет риторики - це публічний виступ у процесі комунікації.

Багато людей можуть навести приклади не тільки успішних промов, але й таких виступів, що завершувалися повним провалом. Виникають закономірні запитання: чи можливо передбачити результат публічного виступу? Чи може звичайна людина навчитися виголошувати промови? Чи подібне вміння - це виключно природне обдарування?

Для відповіді на ці та інші запитання, що пов'язані з мистецтвом публічних виступів, потрібно звернутися до надбань риторики, які були накопичені протягом майже 3 тис. років. Саме висвітленню прийомів успішного виступу оратора перед аудиторією присвячено цей посібник.

Таким чином, риторика - це наука про способи підготовки та виголошення ораторської промови з метою певного впливу на аудиторію.

Відмітною рисою публічного виступу оратора є односторонній вплив на слухачів. Оратор, звичайно, повинен враховувати "фактор" аудиторії. Однак активна протидія слухачів не передбачається, на відміну, наприклад, від суперечки. Успіх ораторської промови визначається тим, чи вдалося йому досягти своєї мети під час впливу на аудиторію.

Вплив - це дія на стан, думки, почуття і вчинки іншої людини за допомогою вербальних і невербальних засобів, у результаті якої відбуваються зміни в поглядах чи поведінці.

Психологічний вплив має багато різноманітних форм: маніпулювання, навіювання, переконання, примус тощо. Стосовно ораторської діяльності доцільно говорити про переконання, тому інші види залишимо поза увагою.

У сучасній літературі досить популярним терміном для позначення подібних процесів є також термін "презентація". У багатьох моментах його визначення збігається з тим, що в риториці мається на увазі під публічним виступом. *Наприклад: "публічна презентація - це персональне чи опосередковане через ЗМІ подання проектів, товарів, програм з метою здійснити на слухачів переконуючий вплив і спонукати їх до дій, які прямо чи опосередковано вигідні тому, хто виступає, або тим, від кого він виступає".*

Таке визначення презентації свідчить про певну тотожність термінів "публічний виступ", "презентація", "ораторська промова". Будь-який виступ перед аудиторією не позбавлений якихось інформативних частин, однак успішність презентацій, як підкреслюється у визначенні, у багатьох випадках залежить не стільки від інформування слухачів, скільки від спрямованості на виклик бажаної для оратора реакції.

Проте обмеження риторики виключно категорією переконання призводить до її звуження, що не є виправданим в аналізі сучасних комунікативних ситуацій. Тому більш доцільно користуватися терміном "успіх публічного виступу", який далі може конкретизуватися залежно від мети оратора (переконати чи інформувати).

Фактори, від яких залежить успіх публічного виступу, представляють у вигляді так званого риторичного трикутника:

Оратор - це людина, яка впливає на інших людей таким чином, щоб вони прийняли певні твердження або виконали певні дії.

Аудиторія - це група людей, у думках чи поведінці яких мають відбутися зміни, до яких прагне оратор. Промова - це мовленнєве повідомлення, з яким оратор звертається до аудиторії.

Жанри риторичного виступу: як промова, бесіда, доповідь, лекція, репортаж.

Промова — це публічний виступ, метою якого є висвітлення певної інформації та вплив на волю, почуття, розум слухачів логічною стрункністю тексту, емоційною насиченістю та аргументованістю мовця.

Промові як жанру публіцистичного стилю властиві такі ознаки:

- активне вживання суспільно-політичної, економічної, юридичної, культурно-освітньої лексики;
- наявність емоційно забарвлених слів, фігур, тропів, фразеологічних зворотів;
- використання окличних речень і риторичних запитань;
- широке використання речень із звертаннями, вставними та вставленими конструкціями;
- повтори;
- емоційний тон викладу.

Щоб ваш виступ був переконливим, його бажано побудувати за всіма правилами риторичної науки. Сьогодні в ораторській діяльності виділяють три основних етапи: докомунікативний, комунікативний і посткомунікативний.

Робота з таблицею

► Розгляньте таблицю, визначте зміст роботи на кожному етапі підготовки промови.

Докомунікативний	Комунікативний	Посткомунікативний
1. Визначення теми і мети виступу	Проголошення промови	Аналіз промови
2. Оцінювання аудиторії (віковий склад, освітній рівень, соціальний статус) й обстановки	Відповіді на запитання, ведення полеміки	
3. Добір матеріалу (виписки, цитати)		
4. Систематизація матеріалу (план, тези, тематичні слова), створення тексту (вибір мовних засобів)		
5. Репетиція (обмірковування стилю поведінки та зовнішнього вигляду)		

Робота з текстом

► Прочитайте. Підготуйте тези статті.

Готуючись до виступу, необхідно точно визначити тему і мету його, дібрати відповідний цікавий заголовок, дізнатися про склад, кількість, вік, фах слухачів, рівень їхньої обізнаності з темою. Тема має відповідати таким вимогам;

- бути цікавою для промовця і добре йому знайомою;
- відповідати віковим та професійним особливостям аудиторії, враховувати рівень освіченості слухачів;

- бути актуальною і корисною (матеріал має бути доступним для розуміння);
- містити проблемні, дискусійні питання.

У процесі вибору теми і визначення мети відомий ритор П. Сопер радить ораторам для контролю ставити перед собою такі запитання:

- Чи дійсно ця тема цікавить мене і може викликати у мене інтерес?
- Чи достатньо я знаю з цієї теми і чи можу заручитися достатніми даними?
- Чи зможу я укластися у відведений час?
- Якщо я хочу переконати, то чи впевнений щиро сам?
- Чи будуть відповідати моя тема і мета рівневі знань, інтересам і планам слухачів?

Мета, якої промовець хоче досягти, має бути чітко визначена: поінформувати, переконати, надихнути, закликати до дії; розважити аудиторію, розширити світогляд слухачів, зацікавити проблемою, захистити певну ідею, виховувати, спрямовуючи до життя за загальнолюдськими моральними принципами.

Добираючи заголовок виступу, слід подбати про те, щоб він був чітким, ясним, стислим, бажано без незнайомих або малознайомих іншомовних слів.

Після цього найголовніше — дібрати матеріал, що стосується обраної теми, осмислити його, вилучити зайве, впорядкувати, логічно вибудувати, виділивши композиційні частини, відшліфувати стиль, запам'ятати текст виступу і на завершення спочатку подумки, а потім і вголос проговорити, узгоджуючи з відведеним на виступ часом (За І. Томаном).

Риторичний практикум

► Серед поданих назв промов оберіть 2—3, які найбільше вас зацікавили і які ви неодмінно хотіли б послухати. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Океан. 2. Що сталося в Нью-Йорку? 3. Спорт в англійському коледжі. 4. Як слід вивчати мову? 5. Наскільки чесною має бути реклама? 6. Кращий фільм року. 7. Сучасне обладнання ферм. 8. Життя серед ескімосів. 9. Найвидатніший із моїх учителів. 10. Мер нашого міста.

Робота в парах

► Опрацюйте текст. Які вимоги ставляться до промови? Зафіксуйте їх у вигляді стислого плану.

У риторичі на першому місці за важливістю є зміст письмового тексту чи промови з певної теми, який може забезпечити лише добре обізнана людина. Цицерон з цього приводу зауважував: «Промова повинна розцвітати й розгортатися на основі повного знання предмета; коли ж за нею не стоїть зміст, засвоєний та пізнаний оратором, то словесне її вираження уявляється пустою дитячою балаканиною». Найважливіші показники змісту — його багатство, глибина, новизна. Тому ораторові, щоб забезпечити ці ознаки тексту промови, необхідно мати широкий кругозір, добру фахову підготовку, тобто, з одного боку, знати трохи про все, а з другого — все про дещо. Для цього потрібно регулярно читати пресу, популярні наукові тижневики та спеціальні журнали й книги, стежити за передачами по радіо й телебаченню, за політичним, громадським, культурним та спортивним життям, за технічним розвитком, володіти вмінням пошуку інформації в Інтернеті. Потрібно дивитися фільми, театральні вистави, відвідувати концерти, музеї, виставки тощо, аналізувати

оцінки їх критиками. Це збагатить ваш духовний світ, полегшить пошук матеріалу для виступу.

Пошук матеріалу для виступу називають інтенцією. Виробіть звичку постійно збирати і впорядковувати важливу й цікаву інформацію в спеціальній картотеці. Не забувайте при цьому вказувати джерело інформації.

Дібравши потрібний матеріал, оратор має підготувати текст виступу. Насамперед належним чином дібраний зміст необхідно розташувати. Розташування матеріалу (вступ, виклад, розробка теми, висновки) називають диспозицією.

Логіка викладу матеріалу залежить передусім від провідного типу мовлення. Так, якщо це розповідь, то її будова складається з таких елементів: вступ, зав'язка, розвиток дії, кульмінація і розв'язка.

Багатство, глибину і стрункість викладу змісту промовець може забезпечити лише тоді, коли добре відповідне мовне оформлення, яке має бути правильним, виразним, доцільним, точним, багатим, свіжим, довершеним. Досконалий за змістом, будовою, мовним оформленням текст треба виголосити майстерно, переконливо (За Л. Скуратівським).

► Складіть пам'ятку «Підготовка ораторського виступу».

Довідка «Щоб підготувати ораторський виступ»

- Оберіть тему, жанр висловлювання залежно від задуму і мети (інформування, переконання, заклик до дії тощо), від складу слухачів, відведеного часу та ін.

- Доберіть матеріал і систематизуйте його. Складіть бібліографію. Попрацюйте з джерелами інформації з використанням різних видів запису дібраного матеріалу для виступу (докладний запис виступу, його конспект, тези, докладний план і короткий план).

- Визначте композицію ораторського виступу, особливості побудови виступу, основної частини, способу завершення виступу. Доберіть аргументи і способи активізації мислення та емоційно-почуттєвої діяльності аудиторії.

- Доберіть мовні засоби створення тексту ораторського виступу залежно від мети спілкування і адресата мовлення. Удоскональте виступ з огляду на вимоги до культури мовлення (змістовність, логічність, багатство, доказовість, виразність, точність, правильність).

- Потренуйтеся виголошувати промову. Запам'ятайте текст ораторської промови, його особливості, застосовуючи різні прийоми запам'ятовування (повторення матеріалу вголос з елементами заучування, переказування виступу іншим тощо).

Самостійна робота з текстом

► Прочитайте. Запишіть текст у вигляді вимог до виступу оратора.

Кожний виступ складається з трьох основних частин: початку (вступу), основної частини і закінчення (висновків).

Початок виступу має велике значення, бо саме на цьому етапі промовець має розв'язати кілька важливих завдань, від яких залежить успіх цього виступу: подолати хвилювання і набути впевненості; встановити контакт із слухачами, завоювати їхні симпатії; зацікавити аудиторію темою свого виступу; стисло

схарактеризувати загальний зміст виступу і розподілити його на окремі питання.

З'явившись перед аудиторією, слід привітатися з присутніми, витримати паузу, подолати внутрішнє хвилювання й почати виступ із чогось цікавого або із суті питання, уникаючи шаблону. Це може бути випадок із життя, парадоксальне формулювання, приказка, прислів'я чи афоризм. Потім коротко охарактеризувати зміст, завдання промови, а також часткові питання, на яких оратор передбачає зупинитися.

Виклад змісту основної частини слід здійснювати за принципом від простого до складного, стежачи, щоб, з одного боку, усе, що говориться, було зрозуміле слухачам, а з іншого, щоб не було банальним, усім відомим. Інформація може упорядковуватися різними способами:

1) у хронологічній послідовності, коли потрібно викласти події чи схарактеризувати певний процес роботи;

2) у формі опису певного предмета, явища, пояснення його будови, функцій, істотних ознак тощо;

3) шляхом переліку основних пунктів, характеристик, прикладів застосування, переваг;

4) шляхом викладу певних тез, їх аргументації.

До найцікавіших форм викладу належить розповідь; найменш цікавим з-поміж інших типів мовлення є опис, рівень інтересу до роздуму залежить від актуальності порушеної проблеми, глибини, переконливості аргументації висунутих тез, доступності самого викладу.

У закінченні (висновках) виступу промовець узагальнює основні думки, робить підсумок виступу, надаючи йому логічної завершеності, закінченості, цілісності і тим самим посилюючи вплив на слухача (За Л. Скуратівським).

Прес

► Прочитайте промову відомого античного оратора Горгія. Визначте, який тип мовлення обрав промовець. Доведіть, що мовне оформлення промови логічне, доцільне.

Славою служить місту сміливість, тілу — краса, духу — розумність, мовленню — правильність; усе протилежне цьому — лише безславність. Слово — найвеличніший володар: видом мале й непомітне, а справи творить чудові — може страх припинити і печаль відвернути, викликати радість, поселити жалість.

Однакову могутність мають і сила слова для стану душі, і склад ліків для відчуттів тіла. Подібно до того, як із ліків різні по-різному виводять соки з тіла й одні припиняють хвороби, інші ж — життя — так само й промови: одні засмучують, інші захоплюють, цих лякають, а іншим, хто слухає їх, вони хоробрість навіюють. Буває, недобрим своїм переконанням душу вони зачаровують і заворожують.

Творча робота

► Уважно прочитайте текст. Допишіть відповідне закінчення промови.

Шановні старшокласники!

Одним із найважливіших кроків у житті є вибір професії. Адже займатися тим, що тебе цікавить, приносить радість — одне з найважливіших умов відчуття повноти життя.

Вибір навчального закладу, а згодом професії значною мірою впливає на все подальше життя молодшої людини. Тут не можна покладатися на випадковість, квапитися. Необхідне якнайсерйозніше ставлення до цієї проблеми як батьків, так і самих молодих людей...

III. Контрольно-рефлексивний етап

Мікрофон

► Прочитайте афористичні висловлення. Поміркуйте і висловіте власні думки, відповідаючи на запитання.

- Як будується риторичний текст?
- Прокоментуйте вислови ораторів. Якої думки дотримуєте ви?
- Чи обов'язково писати текст промови?

1. Як корабель продовжує рухатися, коли починають гребти, так і промова, діставши поштовх від письмових заміток, продовжує йти тим самим шляхом навіть тоді, коли виписки вже скінчилися (Цицерон). 2. Я, хто не писав виступів, дозволю собі сказати молодим ораторам: нічого не пишійте заздалегідь, не витрачайте марно час, не покладайтеся на допомогу цих творів, складених у кабінетах (А. Коні). 3. Лише за допомогою написання можна досягти прекрасної промови (Квінтіліан). 4. Уся сила оратора — в умінні підкорити собі слухача (За Л.Скуратівським). 5. Красномовство повинне довести, насолодити, схвилювати (вплинути) (Цицерон).

Дискусія

► Проведіть дискусію за темою «Сучасний риторичний ідеал».

IV. Домашнє завдання (на вибір)

1. Скласти пам'ятку «Як підготувати промову».
2. Користуючись сучасними інформаційними джерелами (словниками, довідниками, енциклопедіями, інтернет), підготувати реферат або мультимедійну презентацію про види ораторського мистецтва за метою висловлювання.
3. Дібрати із науково-популярної та художньої літератури зразки текстів різних видів промов за метою висловлювання (мітингової, інформаційної, агітаційної, ділової). Провести конкурс на кращого оратора.
4. Дібрати із різних джерел цитати, прислів'я, приказки, вислови відомих учених, письменників до виступу за одною з тем: «Маємо бути європейцями на ґрунті українському» (П. Грабовський); «Віра в себе — таїна життєвих успіхів» (Л. Силенко).

Тема 12.2. Сприймання чужого мовлення. Вибір теми. Складання бібліографії. Робота з джерелами інформації. Складання усних висловлювань у публіцистичному, науковому стилях Діалогічне мовлення.

Бібліографія (грец. *βιβλιον* — книжка і *γραφω* — пишу) — галузь знання про книгу, газету або інший **бібліотечний** документ, завданнями якої є:

- виявлення, облік, опис, систематизація і якісний аналіз творів друку;
- складання різних бібліографічних посібників, які полегшують і сприяють кращому використанню друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою;
- розробка принципів і методів бібліографування друкованих творів і організації бібліографічної роботи.

До написання бібліографії або перелік використаної чи рекомендованої літератури - звертаються науковці, дослідники, студенти, учні пишучи реферати, монографії, наукові праці тощо. Бібліограф – людина, яка професійно займається систематизацією та описом наявної в бібліотеці літератури. Бібліографія допомагає швидко віднайти ту чи іншу книгу серед маси інших.

Існують певні правила опису літератури, у яких вказується автор або автори, назва книги, кількість сторінок, місце видання, видавництво, рік видання.

ПРАВИЛА СКЛАДАННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ

9. Якщо книжку написано двома-чотирма авторами, то їх перелічуємо усіх через кому, якщо п'ятьма і більше, то вказуємо перші чотири і ставимо "*та ін..*"
10. Назву книжки записуємо без скорочень і без лапок, якщо є підзаголовок, то після назви книжки ставимо двокрапку, а далі пишемо підзаголовок без лапок. Після ставимо крапку і тире.
11. Якщо книгу видано в Києві, то назву міста пишемо скорочено (К.). Інші назви міст пишемо повністю. Після місця видання ставимо двокрапку. Наприклад: *К.: Донецьк:*
12. Назву видавництва пишемо без лапок з великої літери після чого ставимо кому.
13. Рік видання пишемо арабськими цифрами, після чого ставимо крапку й тире.
14. Слова "том", "частина" пишемо скорочено з великої літери (Т.) після чого ставимо крапку й тире. Наприклад: *Т.4*
15. Загальну кількість сторінок пишемо арабськими цифрами, слово "сторінок" записуємо скорочено з маленької літери. Наприклад: *214 с.*
16. Якщо потрібно вказати конкретні сторінки, тоді записуємо так: *С.39-45; С.34.*
17. Статті в журналах, газетах записуємо бібліографічний опис таким чином: *Михайлюк В. Аспекти формування культури ділового мовлення // Дивослово. - 2002. - №5. - С.36-40*
18. Проміжки між знаками в бібліографічному описі є обов'язковими!
19. Порядок розміщення назв може бути алфавітним, хронологічним, тематичним.

20. Усі назви книг вказуються в бібліографічному описі тією мовою, якою вони були видані. Література іноземними мовами наводиться в кінці списку використаної літератури.

Зразки

Ющук І.П. Практикум з української мови. – К: Освіта, 2006. – 254 с.

Культура мови: довідник / [за ред. В.М.Русанівського], - К. : Либідь, 1980. – 208 с.

Завдання. Зробити бібліографічний опис книги і журнальної статті.

Тема 12.3. Монологічне мовлення. Підготовка публічної промови. Знайомство з основами дебатування.

Знайомство з основами дебатування проводиться у формі тренінгу.

Зміст тренінгового заняття

1. Вступ.
2. Знайомство "Розтопимо кригу" – 15 хв.
3. Вправа "Приймаємо наші правила" – 5 хв.
4. Вправа "Очікування" – 5 хв.
5. Вправа "Голосування ногами" – 20 хв.
6. Мозковий штурм – 10 хв.
7. Інформаційне повідомлення "Що таке дебати" – 10 хв.
8. Гра "Повітряна куля"- 20 хв.
9. Підсумок заняття. Заключна гра "віночок" – 5 хв.

1.-2. Знайомство "Розтопимо кригу" (три команди по 5 осіб. Кожен учасник отримує питання для обговорення)

1. Де Ви народилися?
2. Скільки братів, сестер Ви маєте? Вони старша чи молодші за Вас?
3. Який Ваш улюблений колір, одяг, фільм? Яку музику Ви любляете слухати?
4. Чи маєте Ви хобі? Назвіть їх.
5. Чи займаєтесь Ви спортом? Як так, то яким видом?
6. Хто Ваш улюблений вчитель?
7. Ви – баламут, бешкетник чи спокійна сором'язлива особа?

8. Скільки у Вас друзів? Можете дати їм стислу характеристику?
9. Чи продовжите Ви навчання за обраною спеціальністю? Чому?
10. Чи доводилось Вам опинитися у складних життєвих обставинах? Розкажіть про це.
11. Якими досягнення ви пишаєтесь?
12. Яке Ваше найбільше досягнення в житті?
13. Чи займаєтесь Ви громадською роботою? Чому?
14. Чи маєте Ви заповітну мрію?
15. Що інші люди не знають про вас?

Вправа "Схвалюємо наші правила"

Назвіть правила, які будуть для всіх обов'язковими. Серед правил можуть бути, зокрема, такі: не перебивати; не зловживати часом; говорити українською мовою; не ображати у своїх виступах присутніх; бути толерантним тощо

Вправа "Очікування"

На папірцях, які ви отримали напишіть одним реченням, що ви очікуєте від сьогоднішнього заняття.

2. Основна частина.

(Приміщення ділиться на дві частини за допомогою кольорової смужки або крейди. На одній половині прикріплюється папірець "Так" на другій – "Ні". Учасники стають вздовж лінії)

Прослухайте ситуацію. Залежно від своєї згоди/ незгоди перейдіть на той чи інший бік. Поясніть своє рішення, наводячи аргументи. Чи достатньо у вас аргументів, щоб переконати інших? Чи легко було визначитися? Чому?

Ситуація 1.

Дівчина читає книгу в бібліотеці. Вона помічає, що Петро, капітан футбольної команди, вириває кілька аркушів з енциклопедії. Дівчина вирішує, що мовчати не можна і повідомляє про побачене бібліотекареві. Чи правильно вона скоїла?

Додаткові подробиці. Завтра має відбутися фінальна гра з футболу, на яку чекає увесь коледж. Вирішальна роль в цій грі відводиться Петрові. Чи змінилась ваша думка?

Ситуація 2.

Олена, залишившись у класі сама, знайшла на вчительському столі завдання з контрольної роботи. Вона взяла його, щоб переписати завдання, але тут зайшли до класу її однокласники, тому вона не змогла їх повернути. Після то, як з'ясувалось, що завдання пропали, підозра впала на Петра, яку загрожують тепер серйозні неприємності. Олена – подруга Петра. Вона зізналась йому у скоєному. Але Петро вирішує зберігати мовчання. Чи правильно він вчинив?

Ситуація 3.

Сашко запросив Лізу на побачення. За два дні до призначеної зустрічі він дізнається, що його батьки придбали квитки до Туреччини як подарунок за успішне навчання. Від'їжджати потрібно в день побачення. Сашко вирішує не ображати батьків відмовою. Чи погуджуєтесь ви з Сашком?

Нові подробиці: напередодні Сашко та Ліза помирились після сварки. Чи змінилась ваша думка?

Мозковий штурм

Що ви знаєте про дебати? Чи брали в них участь та які ваші враження? Які знання та навички необхідні під час дебатів?

Інформаційне повідомлення "Що таке дебати?"

Під дебатами розуміють чітко структурований та спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Учасники дебатів мають на меті отримання певного результату – сформуванню у слухачів позитивне враження від власної позиції.

Як гра - дебати демократичні, оскільки передбачають чесність, рівність можливостей, повагу до опонента, толерантність і одночасно критичне мислення, а також тренують вміння висловлювати свої думки.

Дебати – командна гра. Команда може мати від двох до чотирьох дебатерів. Одна команда (незалежно від уподобань) обстоює тезу теми, а друга – спростовує.

Обговорення питання стає дебатами тоді, коли цей процес набуває таких обов'язкових ознак:

- тема обговорення відома учасникам заздалегідь і є актуальною. Вона повинна бути сформульована як певне твердження. З яким можна погоджуватися або спростовувати.

- тема має розумітися тими, хто дебатують, однаково.

- кожна сторона має можливість висловити свою позицію і обов'язково має можливість відповісти на аргументи опонентів. Рівність участі в дебатах проявляється і в чіткому визначенні часу як для виступів, так і для раундів

запитань та відповідей.

- у процесі обговорення учасники мають застосовувати аргументи та докази, адже довести силу своєї позиції можна лише тоді, коли аргументація переконлива.

- обговорення передбачає виділення часу на "перехресне опитування" – запитання та відповіді, які учасники дебатів використовують як для ствердження власної позиції, так і для виявлення слабких сторін в аргументації опонентів.

Для того, щоб провести дебати слід пам'ятати про основні правила дебатів:

- дебатери переконують не один одного, а третю сторону (того, хто слухає);

- виступи чітко регламентовані;

- кожна сторона має рівні можливості за часом і кількістю виступів;

- порядок виступів і час визначається форматом дебатів;

- лінія заперечення або ствердження визначається до початку дебатів шляхом жеребкування.

Гра "Повітряна куля"

Усі учасники збираються в коло. Ведучий починає гру такими словами: уявіть, що ви летите на повітряній кулі. Під вами океан. Над вами блакитне небо, світить сонце... але ось налітає буревій, небо затягують похмурі хмари, починається гроза, ваша куля пошкоджена і починає повільно падати.

Ситуація – екстремальна. На кулі багато різного багажу. Попереду острів. Про нього ви нічого не знаєте. Якщо ви викинете всі речі відразу, то перелетите через острів і впадете в океан. Якщо нічого не викинете, то не долетите до острова й теж впадете в океан. Вихід один – викидати речі поступово упродовж **20 хвилин**. Перед вами картки з назвами речей. Кожна картка – це коробок, тому не можна викинути одну річ, а залишити іншу. В першу чергу слід позбавлятися від найменш потрібних на вашу думку речей. Поміркуйте, чому? Але орієнтуйтеся і на вагу речей. Головне – в результаті позбавитись від усіх речей.

Під час викидання речей у команді можуть бути різні думки. Важлива умова – річ вважається викинутою, якщо усі учасники команди згодні з цим рішенням. Якщо хоча б один з учасників гри не згоден, коробок залишається на кулі. Якщо згодні всі картка здається ведучому. Пам'ятайте, що зараз головне – вижити, але потім вам з цими речами жити на острові і жити, можливо, довго. Тому не нехтуйте своєю думкою, якщо вважаєте не так, як уся група. Постарайтеся довести свою правоту, але не впирайтеся, якщо не зможете довести аргументовано свою думку, то змарнуєте час. 20 хвилин ваші – час пішов.

Список речей

Золото, коштовності 300 г	Шоколад – 7 кг
Котли, миски, кухлі – 6 кг	Дуже велика собака – 50 кг

Ракетниця з сигнальними ракетами – 5 кг	Рибальські снасті – 0,5 кг
Корисні книги – 12 кг	Мило, шампунь, дзеркало – 2 кг
Консерви – 20 кг	Теплий одяг і спальники – 50 кг
Сокири, ножі, лопати – 15 кг	Сіль, цукор, вітаміни – 4 кг
Питна вода – 20 л	Канати, мотузки – 10 кг
Аптечка – 3 кг	Спирт 10 л
Гвинтівка з запасом патронів – 30 кг	Радіопередвач – 5 кг

Підведення підсумків гри

Спочатку кожен по команді ведучого повинен показати на людину в команді, яка була наймудрішою в команді (можна показувати й на себе). Потім кожен показує на того, хто допомагав обговорювати і приймати рішення, забезпечуючи доброзичливу обстановку. Потім проводиться обговорення в колі. Хто був лідером під час обговорення? Чому вас навчила ця гра? Що нового ви дізналися про своїх товаришів? Лідери обирають собі команду з 3 учасників. Своє рішення мотивують.

Завершення Гра "Віночок"

Усі по черзі кладуть руку на плече сусіда, зі словами побажання на майбутнє у таких іграх, утворюючи коло.

Завдання. Підготуватися до дебатів на тему: у нашому світі життя людини нічого не варте.

Заняття. Удосконалення діалогічного мовлення. Тренінгове заняття. Дебати на тему: У сучасному світі життя людини знецінюється.

11. Схвалюємо правила гри.

12. Очікування від дебатів.

Питання до бесіди за темою: У сучасному світі життя людини знецінюється.

Продовжити думку:

- тема актуальна для обговорення тому, що..
- причини виникнення цього питання важливі тому, що...
- тема має наступні ключові слова:....
- у цій темі є такі ключові моменти для обговорення...
- ствердження має взяти до уваги те, що...
- заперечення має взяти до уваги те, що...

Дефініції до теми обговорення:

Людина – істота, яка втілює вищий ступінь розвитку життя, суб'єкт суспільно-історичної діяльності. Людина як суб'єкт і продукт трудової діяльності в суспільстві є системою, в якій природне і соціальне утворюють нерозривну єдність.

Життя – одна з форм існування матерії, яка закономірно виникла за певних умов в процесі її розвитку. Живі організми відрізняються від неживих об'єктів наявністю обміну речовин, подразливістю, здатністю до розмноження, росту, розвитку, до різних форм руху, пристосуванням до середовища.

Життя людини – це єдність природного та соціального існування людини, яка проявляється в діяльності людини як суспільно-історичного суб'єкта.

Сучасний світ – це природна й соціальна реальність, що визначає умови існування людини на початку XXI століття.

Знецінення – втрата цінності.

II. Мозковий штурм (метод групового вирішення проблеми, спрямований на генерацію ідей). Кожен з учасників обговорення за принципом "мозкового штурму" вносить у невимушеній атмосфері ідеї, пропозиції, твердження.

Правила проведення "мозкового штурму":

- під час висунування ідей не пропускайте жодної: всі ідеї хороші й цінні, тому що стимулюють пошук нових ідей;
- усі учасники мають можливість висунути свої ідеї, думки, їх повинно бути якомога більше. Усі ідеї фіксуються.
- після запису усіх запропонованих ідей необхідно їх профільтрувати (обговорити, оцінити їх) та відібрати найкращі для вироблення аргументів.

Поради учасникам "мозкового штурму"

1. Кажіть усе, що прийде вам в голову.
2. Не обговорюйте й не критикуйте висловлювання інших.
3. Розширення запропонованої ідеї вітається.
4. Не забувайте, що кожна ідея, що стосується дослідження проблеми, відображає певну грань цієї проблеми.

Побудова лінії аргументації

У сучасному світі життя людини знецінюється

Аргумент – це твердження, за допомогою якого людина обґрунтовує певне положення з метою переконання інших в його цінності.

Аргументація – це процес комунікації між людьми, в якому використовуються аргументи для переконання інших.

Структура аргументу:

- твердження формулюється;
- твердження пояснюється;
- твердження підтримується (підтримку складають приклади, докази та інший фактичний матеріал);
- робиться висновок.

Робочий аркуш дебатів

1. Тема	
2. Сторона	
3. Твердження (чому ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь з темою)	
4. Пояснення (Будьте конкретні. Детально поясніть причину)	
5. Підтримка (Включає доказ або обґрунтування вашої причини, що, як правило, записується на картках)	
6. Висновок: (підтвердіть ваше первинне твердження або причину)	

Література

Олійник О. Укр.мова – Підручн. для 10-11 кл. середньої школи. – 4-те вид.переробл. і доповн.- К.: Вікторія. 2002.- 448с.

Навчаємось дебатовати: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Масютіної М. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2010. – 202 с.

Вороніна В.І. Українська мова: підручник для 10 – 11 класів загальноосвітн. навч. закл. / за ред. проф. Чабаненка В.А. – Запоріжжя: Прем`єр, 2005. – 208 с.

Фурдуй М.І. Українська мова. Практикум з правопису: Навч. посібник. / За ред. В.В. Різуна. – К.: Либідь, 2004. – 272 с.

Українська мова: підручн. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту / Заболотний О.В., Заболотний В.В. – К.: Генеза, 2010. – 224 с.

